

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

EDITA GELBŪDIENĖ

MOTERŲ, PATYRUSIŲ SMURTA
ARTIMOJE APLINKOJE, EDUKACINIS
ĮGALINIMAS INOVACIJOMS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, edukologija (07S)

2018, Kaunas

Disertacija rengta 2012-2018 metais Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Edukologijos katedroje. Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinė vadovė:

Prof. dr. Brigita JANIŪNAITĖ (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S)

Interneto svetainės, kurioje skelbiama disertacija, adresas:

<http://ktu.edu>

Redagavo:

Aurelija Tamulionienė (leidykla “Technologija”)

© E. Gelbūdienė, 2018

ISBN

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

SANTRUMPOS

MPSAA	Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje
SAA	Smurtas artimoje aplinkoje
PTSS	Potrauminio streso sutrikimas
MMS	Mušamos moters sindromas
SPC	Specializuotos pagalbos centras
NVO	Nevyriausybinių organizacijų
LR	Lietuvos Respublika
LRS	Lietuvos Respublikos Seimas

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Aspektai, turintys įtakos savireguliacijos kompetencijos vystymui	62
2 lentelė Tyrimo instrumentas.....	84
3 lentelė Tyrimo dalyvių (specializuotos pagalbos centrų darbuotojų) charakteristikos.....	89
4 lentelė Tyrimo dalyvių (moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje) charakteristikos.....	90
5 lentelė Tyrimo metu analizuoti dokumentai.....	90
6 lentelė Įgalintos MPSAA bruožai.....	154

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Disertacijos tyrimo dizaino schema.....	12
2 pav. Ekologinis smurto aplinkoje veiksmų modelis.....	22
3 pav. Smurto ratas.....	26
4 pav. Socialinės atskirties kriterijai.....	31
5 pav. MPSAA, kaip socialinės atskirties grupės, charakteristikos.....	35
6 pav. Nuo gerovės iki įgalinimo bei lyčių lygybės.....	45
7 pav. Ryšys tarp socialinę įtrauktį didinančių kompetencijų ir MPSAA asmenybės augimo požymių.....	64
8 pav. MPSAA pagalbos strategijos.....	65
9 pav. MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms teorinis modelis.....	80
10 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus žinios.....	106
11 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus gebėjimai.....	107
12 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus vertybės.....	108
13 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus požiūriai padedantys dirbti su MPSAA.....	109
14 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus požiūriai trukdantys dirbti su MPSAA.....	110
15 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: buvimo smurto auka priežastys.....	111
16 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: buvimo smurto auka pasekmės.....	113
17 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: skirtingos MPSAA grupės.....	114
18 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus tikslas.....	117
19 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA suteikiamos žinios.....	118
20 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: metodų taikymas.....	122
21 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: darbo su MPSAA principai.....	124
22 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA įsitraukimas į pokyčių procesą.....	126

23 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus vaidmuo MPSAA inovacijos priėmimo procese.....	127
24 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: barjerai, su kuriais susiduria edukatorius MPSAA inovacijos priėmimo procese.....	129
25 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA pokyčių priėmimo barjerai.....	130
26 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: pagalbos rezultatas.....	132
27 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA požymiai, rodantys pokyčius.....	133
28 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA situacija.....	137
29 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: gyvenimas su smurtautoju.....	138
30 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA ir edukatoriaus santykis.....	139
31 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukacija pagalbos institucijoje.....	139
32 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA inovacijos suvokimas ir barjerai.....	140
33 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA pokyčiai.....	141
34 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: nauji gyvenimo tikslai.....	142
35 pav. MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms modelis.....	155

TURINYS

Įvadas.....	8
1. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, fenomenas.....	15
1.1. Smurtas artimoje aplinkoje: samprata, formos ir priežastys.....	15
1.2. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, elgesio ypatumai.....	23
1.3. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, charakteristikos.....	28
2. Edukacinis įgalinimas inovacijoms: moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, aspektas.....	37
2.1. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas.....	37
2.2. Inovacijos moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, aspektu.....	48
2.3. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinis įgalinimas...	53
2.3.1. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai.....	56
2.3.2. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo sąlygos.....	71
3. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms empirinio tyrimo metodologijos pagrindimas.....	82
3.1. Tyrimo metodologinė strategija ir logika.....	82
3.2. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimo duomenų analizės metodai	87
3.3. Tyrimo imties charakteristikos.....	88
3.4. Tyrimo etika, validumas, patikimumas ir ribotumai.....	91
4. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimas.....	95
4.1. Valstybinių dokumentų, reglamentuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims, analizė.....	95
4.2. Iš dalies struktūruoto interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojais (edukatoriais) rezultatai.....	105
4.3. Iš dalies struktūruoto interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje, rezultatai.....	136
4.4. Tyrimo rezultatų diskusija: MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms gairės.....	143
Išvados.....	157
Rekomendacijos.....	162
Literatūra.....	164

IVADAS

Smurtas yra neatskiriama žmonijos istorijos dalis ir vis dar besitęsiantis kasdieninio gyvenimo fenomenas, dėl šios priežasties tampantis mokslininkų tyrimų objektu (Mider, 2013; Sharma, 2013). Smurtas artimoje aplinkoje viena iš rimčiausių šiuolaikinių valstybių problemų, kuri aktuali visų kultūrų, religijų ar demografinių charakteristikų šalims (Ali, Naylor, 2013); smurtas artimoje aplinkoje nebėra vien tik visuomenės sveikatos problema: globaliai jis vertinamas kaip socialinė ir viešojo saugumo problema, reikalaujanti sudėtingų sprendimų ir kompleksišκών diskusijų (Ali, Naylor, 2013; Oliveira, Cardoso, Almeida, Cardoso, Gutfilen, 2014).

Smurtas prieš moteris yra labiausiai paplitusi ir tuo pat metu mažiausiai pripažinta žmogaus teisių pažeidimo forma. Tai universali problema, pasireiškianti nepriklausomai nuo aukos ir smurtautojo išsilavinimo, socioekonominės padėties, amžiaus. Vyro smurtas prieš moterį artimoje aplinkoje sudaro antrąjį labiausiai paplitusį netinkamo elgesio šeimoje tipą (po smurto šeimoje prieš mažus vaikus) (Giddens, 2005). Labiausiai paplitusi smurto forma moterų atžvilgiu yra fizinis smurtas, patiriamas artimoje aplinkoje. Nustatyta, jog visame pasaulyje kas trečia moteris per savo gyvenimą yra buvusi sumušta. Europos Komisijos inicijuoto tyrimo smurto šeimoje tema duomenimis (2014), vienam ketvirtadaliui respondentų yra žinoma moteris smurto šeimoje auka, o vienam penktadaliui yra žinomas smurtautojas. Europoje 45 proc. moterų nors vieną kartą gyvenime patyrė kokios nors rūšies smurtą, kasdien viena iš penkių moterų Europoje tampa smurto auka. Europos Tarybos duomenimis, nuo 12–15 proc. moterų, vyresnių nei 16 metų, Europoje patyrė smurtą artimoje aplinkoje (Michailovič, 2012). Panaši situacija ir JAV: smurtą artimoje aplinkoje patiria nuo penktadalio iki trečdallo visų pilnamečių moterų (Yamawaki, Ochoa-Shipp, Pulsipher, Harlos, Swindler, 2012; Golden, Perreira, Durrance, 2013; Wood, 2014).

Smurtas prieš moteris yra įvardijamas kaip smurtas lyties pagrindu, nes jis kyla iš moterų subordinuotos padėties visuomenėje ir šeimoje. Neatpažintas ir neįvardintas visuomenės, jis kelia grėsmę moterų gyvybei, fizinei gerovei, psichologiniam integralumui bei laisvei (Kalaca, Dundar, 2010; Kurst-Swanger, Petcosky, 2003; Vasiliauskaitė, 2013). Suvokiant, kokia sudėtinga ir jautri yra smurto artimoje aplinkoje problema, kokia komplikuota intervencija į šeimos gyvenimą ir jos konfliktus, svarbu pažymėti, kad mokslininkų ir praktikų požiūris dažnai labai skiriasi (Michailovič, 2012). To priežastis – didelis smurto latentiskumas, kuris pasireiškia tuo, kad smurto aukos linkusios nutylėti apie patiriamą smurtą šeimoje ir jo žalą. Moterims padaromi ne vien fiziniai sužalojimai, dažnai neįvertinami psichologiniai padariniai ir trauma, neigiamai veikiančios aukos gyvenimo kokybę ir darbingumą. Moterys priima vyro agresiją kaip natūralų reiškinį. Dažnu atveju smurtas prieš moterį – auką – sąlygoja ir smurtą prieš vaikus. Smurtas prieš moterį lemia ir jos ekonominį statusą – jis daro poveikį tiek moters išsilavinimui, tiek jos padėčiai darbo rinkoje (Adams, Greeson, Kennedy, Tolman, 2013). Pasiryžusi nutraukti santykius su smurtaujančiu vyru, moteris patenka į nežinomybę (Lester, 2007). Ji susiduria su ekonominiais sunkumais, gyvenamosios vietos, vaikų globos problemomis, nutrūkusiais socialiniais ryšiais, visuomenės spaudimu bei emociniais sunkumais dėl

išsiskyrimo su ją skriaudusiu vyru (Griffing, et al., 2002). Moteris atsiduria socialinėje atskirtyje.

Smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje mokslininkų analizuojamas įvairiais aspektais. Smurto artimoje aplinkoje poveikį moters išsilavinimui ir karjerai tiria Adams, Greeson, Kennedy, Tolman (2013); Fox, Benson, DeMaris, Van Wyk (2008); Golden, Perreira, Durrance (2013); Melzer (2002); ; Stylianou, Postmus, McMahon (2013). Smurto artimoje aplinkoje priežastis aprašė Gustaitienė (2005); Kasnauskienė, Račkauskienė (2008); smurto artimoje aplinkoje priežastis, remiantis feministine perspektyva, nagrinėja Ali, Naylor (2013). Mokslininkai taip pat nemažai dėmesio skiria smurto artimoje aplinkoje poveikiui psichinei moters sveikatai tyrimams: Baker, Cook, Norris (2003); Boeckel, Blasco-Ros, Grassi-Oliveira, Martinez (2014); Hegarty, O'Doherty, Chondros, Valpied (2013).

Daug dėmesio mokslinėje literatūroje skiriama priežasčių analizei, kodėl moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, nesiryžta keisti savo gyvenimo ir nepalieka smurtautojo: Dugan, Hock (2006); Griffing, Ragan, Sage, Mandry, Bingham, Primm (2002); Yamawaki, Ochoa-Shipp, Pulsipher, Harlos, Swindler (2012); Hamby (2014) ir kt. Browuton, Burman (2003), Estrellado, Loh (2014), Song (2012) analizuoja, kaip keičiasi moters gyvenimas jai nusprendus palikti smurtinę aplinką, o Dugan ir Hock (2006) gilinasi, kokia pagalba turi būti teikiama smurto aukai, jau pasiryžusiai keisti savo gyvenimą.

Mokslinėje literatūroje išskiriami šie pagalbos būdai moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje: socialinė, teisinė, psichologinė, edukacinė (Bell, Dirsiene, Reikertienė, 2008; Goodman, 2001; Kaur, Garg, 2008; ir kt.). Jeigu pirmieji trys aspektai yra išsamiai analizuojami tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu, nepakankamai dėmesio skiriama edukacinei pagalbai, ypač moters edukaciniam įgalinimui, kurio metu vyksta sprendimo priėmimas „gyventi kitaip“, taip vedantis į emancipacinius procesus.

Pati smurto auka gali tapti savo gyvenimo pokyčių agentu (Mears, 2003). Šiuo atveju ypatingą rolę vaidina įgalinimas ir edukacija. Įgalinimas daro tiesioginį poveikį moters gebėjimui pačiai valdyti savo gyvenimą, galimybei daryti įtaką ją supančiai aplinkai bei asmeniškai ar bendradarbiaujant spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą. Svarbu pažymėti, kad moterų įgalinimas akcentuoja moters gebėjimą pasinaudoti visomis galimybėmis ar ištekliais, o ne išskirtinai tik tomis, kurios jai yra suteikiamos (Perez, et al., 2012). Edukacinis moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas gali būti matomas dvejopai: kaip siekimas padidinti moters pasitikėjimą savimi, suteikiant jai žinias, informaciją, reikiamus išteklius bei kaip kūrimas tinkamos aplinkos, kuri skatina moterį plėtoti savo žinias ir kompetenciją (Jucevičienė, et al., 2010). Siekiant MPSAA edukacinio įgalinimo yra svarbūs abu aspektai. MPSAA reikalinga išorinė parama tam, kad ji imtųsi atsakomybės už savo gyvenimą, keistų požiūrį į save, santykį su aplinkiniais, tikslus bei prioritetus, augtų jos savirealizacijos poreikis, pasitenkinimas gyvenimu, tačiau tam būtinas ir tinkamos edukacinės aplinkos sukūrimas atsižvelgiant į visus šios aplinkos parametrus bei reikalingų sąlygų sudarymas.

Mokslinėje literatūroje analizuojamas moterų įgalinimas bendrąja prasme (Johnson, Worell, Chandler (2005); Malhotra, Schulte, Patel, Petesch (2009); Manoranjan (2012); Mosedale (2014); Parpart, Rai, Shirin, Staudt, Kathleen (2002)) ir įgalinimas moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje (Herman (2006); Kasturirangan (2008), Perez, Johnson, Wright (2012); Morgan, Coombes (2013); Goodman, Thomas, Cattaneo, Heimele, Woulfe, Chong (2014); Cattaneo, Goodman (2015)), tačiau svarbu pabrėžti, kad daugiau tyrimų orientuojasi į moterų politinį arba ekonominį įgalinimą, o edukacinė intervencija analizuojama retai ir fragmentiškai (Taghdisi, Estebansari, Dastoorpour, Jamshidi, Jamalzadeh, Latifi (2014)). Kaip pažymi Kasturirangan (2008), nors dažnai mokslinėje literatūroje ar dokumentuose yra minimas įgalinimo terminas, jis kartais sutapatinamas su socialinės, teisinės, psichologinės pagalbos teikimu, veiksmais, atliekamais už auką, siekiant užtikrinti jos saugumą. Pagalbos būdai standartizuojami, specialisto ir moters partnerystė pakeičiama apibrėžtu pagalbos modeliu, neatsižvelgiant į unikalias aukos charakteristikas, aplinką, lūkesčius (Kasturirangan, 2008; Goodman, et al, 2014).

Nors yra atlikta daug tyrimų apie smurtą artimoje aplinkoje, tačiau tyrimai neanalizuoja, kaip vyksta moters asmeninių pokyčių procesas. Tam, kad būtų įvertinta pagalbos moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, kokybė, visų pirma reikalinga vertinti moters vidinį progresą. Pagalbos MPSAA procesas turi būti paremtas jos asmeninės galios sugrąžinimu ir naujų santykių užmezgimu (Herman, 2006). Atnaujinusi santykius su kitais žmonėmis, smurto auka atgauna tas savybes, kurias trauminė patirtis pažeidė ar deformavo – pasitikėjimą savimi, autonomiją, iniciatyvumą, asmens identitetą. Tokių asmenybinius pokyčius atspindinčių inovacijų pasekoje vyksta gilūs transformaciniai pokyčiai, keičiantys moters vaidmenį šeimoje, suteikiantys moteriai saugumą, laisvę, sprendimų priėmimui reikalingus išteklius, sustiprinantys pasitikėjimą savimi ir skatinantys ginti savo interesus (Malhotra, et al., 2009).

Viena vertus, mokslinėje literatūroje kalbama apie fragmentuotą pagalbą moteriai, aukai, labiau susijusią su informacijos, žinių suteikimu, bet ne edukacinę aplinką ar sistemą, kuri leistų edukaciškai įgalinti moterį, patyrusią smurtą artimoje aplinkoje, inovacijoms jos esaties aspektu (t. y. kitokiam gyvenimui – ne „aukos“ statusu). Kita vertus, tokios edukacinės aplinkos sukūrimas yra labai kontekstualizuotas ir visų pirma labai priklausantis nuo šalies konteksto, kadangi galimos skirtingos tradicijos, požiūris į smurtą prieš moteris. Šioje disertacijoje edukacinis įgalinimas kontekstualizuojamas pagalbą MPSAA teikiančių institucijų, veikiančių Lietuvoje atveju, kur nėra ilgamečių tradicijų, susijusių su moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukaciniu įgalinimu: iki 2011 metais Lietuvoje priimto „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo“, bylos dėl smurto artimoje aplinkoje būdavo keliamos tik tais atvejais, kai smurto auka pateikdavo pareiškimą, o moterys labai retais atvejais rodydavo iniciatyvą spręsti smurto problemą arba greitai keisdavo savo nuomonę, nesulaukdamos palaikymo (Gustaitienė, 2005).

Minėti aspektai sudaro disertacijos mokslinį problemišumą, kurį galima išreikšti **probleminiu klausimu**: kaip edukaciškai inovacijoms įgalinti moteris, patiriančias smurtą artimoje aplinkoje?

Darbo tikslas: atskleisti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms esmę ir ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Pagrįsti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, fenomeną.
2. Atskleisti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms sąlygas ir procesą.
3. Pagrįsti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimo metodologiją.
4. Atskleisti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms proceso parametrų ir sąlygų raišką.

Disertacijoje remiamasi šiomis konceptualiosiomis nuostatomis:

✓ *Feminizmo teorija* (Ali ir Naylor, 2013; Koivunen, Liljestrom, 1998; Mosedale, 2014; Walker, 1979; Wood, 2014), išryškinančia santykį tarp moters asmeninio ir kultūrinio identiteto, akcentuojančia vyrų ir moterų subordinaciją, lygybę, teisingumą. Feministinė intervencija pagrįsta moters įgalinimu, kuris savo ruožtu skatina moterų emancipaciją.

✓ *Mokymosi visą gyvenimą paradigma* (Alheit, 2001; Knowles, 1975; Longworth, 2003), teigiančia, kad žmogus mokosi visur ir visada, visą savo gyvenimą, o ne tik tam tikroje gyvenimo atkarpoje.

✓ *Įgalinimo koncepcija* (Freire, 2000; Koberg, Boss, Senjem, 1999; Jucevičienė, 2010; Ruškus, et al. 2013), kuri numato, kad asmeniui, esančiam sunkiose gyvenimiškose situacijose, konkrečiais veiksmais gali būti suteikiama galimybė jam pačiam savarankiškai vis labiau kontroliuoti savo socialinę realybę, valdyti save bei savo aplinką; mažinant specialistų dominavimą ir gyvenimo kontrolės galias perduodant patiems individams didinant jų pasirinkimo galimybes ir apsisprendimą.

✓ *Edukacinio įgalinimo koncepcija* (Jucevičienė, 2001; Jucevičienė, et al., 2010; Lipinskienė, 2002; Vizgirdaitė, 2013), grįsta „galia su“ koncepcija, tai rodo turinčiojo edukacinę galią atliekamą procesą, siekiant ja dalintis ir suteikti galimybę kitiems lavinti savo kompetencijas, rezultatų kūrimą ir kontrolę, dalyvavimą priimančias sprendimus.

✓ *Įgalinančios edukacinės aplinkos koncepcija* (Jucevičienė, et al., 2010; Lipinskienė, 2002), išryškinančia edukacinį poveikį individui turinčios mokymuisi imlios, turtingos, konstruktyvios edukacinės aplinkos poreikį. Tokių aplinkų seka palaipsniui įgalina besimokantįjį vystyti savo kompetencijas.

Tyrimo duomenų rinkimo metodai:

• *Mokslinės literatūros analizė*, leidusi išryškinti smurto artimoje aplinkoje teorinius aspektus, esmines moters, kaip smurto artimoje aplinkoje aukos, charakteristikas, kurios atskleidė, kad moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje, galima traktuoti kaip socialinės atskirties grupę; taip pat mokslinės literatūros analizės metu atskleistas socialinių inovacijų vaidmuo sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą bei kas tai yra inovacija MPSAA; išskirti MPSAA įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai bei MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygos, kurių pagrindu sudarytas MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms teorinis modelis.

- *Dokumentų analizė*, leidusi atskleisti vieną iš pradinių MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygų – legitimumą: ar dokumentuose apibrėžtos nuostatos sudaro sąlygas edukaciniam įgalinimui. Tyrimui atrinkti LR valstybiniai dokumentai, kurie tiesiogiai reglamentuoja apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims.

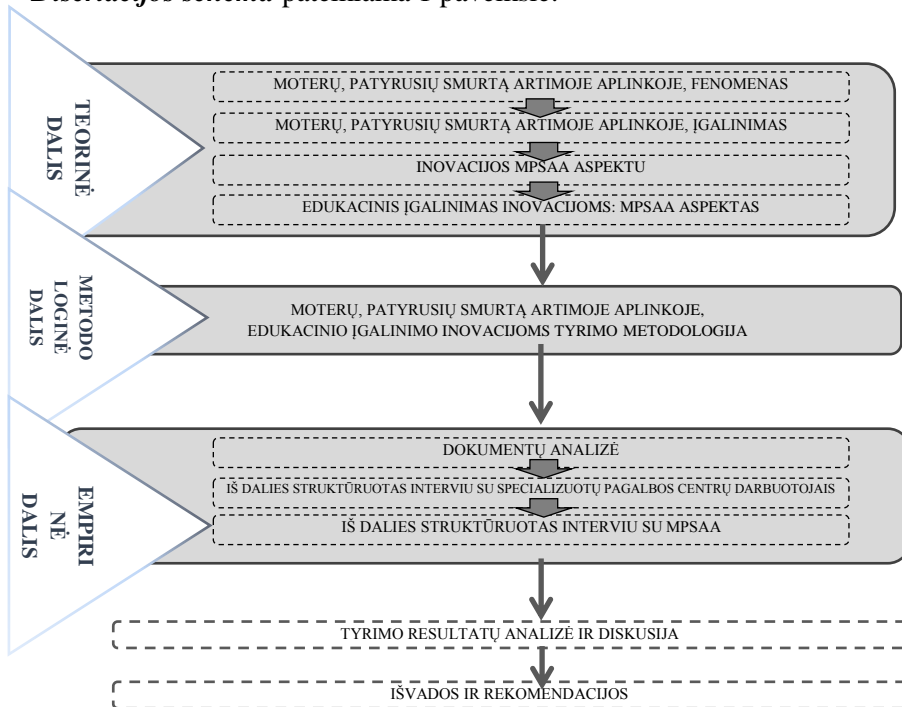
- *Iš dalies struktūruotas interviu*, sudaręs sąlygas nustatyti MPSAA įgalinančios edukacinės aplinkos parametrų bei MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygų raišką realioje aplinkoje. Atliktame tyrime dalyvavo dvi respondentų grupės: specializuotos pagalbos centrų, skirtų smurto artimoje aplinkoje aukoms, darbuotojai (10 asmenų) ir moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje (4 asmenys).

Tyrimo duomenų analizės metodai:

- *Dedukcinė kokybinė turinio* (angl. *content*) *analizė*, leidusi atskleisti, susisteminti ir apibendrinti empirinio tyrimo metu gautą informaciją. Atliekant kokybinę turinio analizę buvo vadovautasi dedukciniu požiūriu – duomenų analizė buvo grindžiama jau atliktos mokslinės literatūros apžvalga ir jos pagrindu sudarytu modeliu.

- *Kiekybinė turinio* (angl. *content*) *analizė* buvo atliekama naudojantis MaxQDA programa interpretuojant gautus tyrimo duomenis. Remiantis programa sudarytos kategorijų bei subkategorijų matricos, išryškintas subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondentų atsakymuose – tai leido analizuoti gautus duomenis ir kiekybiškai.

Disertacijos schema pateikiama 1 paveiksle.

1 pav. Disertacijos schema

Disertacijos **mokslinis naujumas ir teorinis reikšmingumas:**

1. Apibrėžtos pagrįstos moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, kaip atskiros socialinės atskirties grupės, charakteristikos.

2. Sukurta ir pagrįsta moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimo metodologija.

3. Sudarytas ir pagrįstas moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinančios edukacinės aplinkos modelis.

Disertacijos **praktinis reikšmingumas:**

1. Sudaryto moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinančios edukacinės aplinkos modelio taikymas praktikoje turėtų padėti specializuotų pagalbos centrų darbuotojams taikyti atvejo vadybos, pagrįstos edukaciniu įgalinimu, principus; taip pat padėtų valdyti MPSAA elgesio inovacijų priėmimo procesą.

2. Gausūs kokybinio tyrimo duomenys turėtų suteikti praktikams gerosios patirties organizuojant pagalbą moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje.

Disertacijos **rezultatų sklaida ir aprobavimas** atliktas parengiant šiuos mokslo straipsnius ir juos publikuojant mokslo žurnaluose:

1. Gelbūdienė, Edita; Janiūnaitė, Brigita. Education for battered women at support institutions: empowerment or disempowerment? *In EduLearn17: proceedings of the 9th international conference on education and new learning technologies, July 3–5, 2017, Barcelona, Spain*. Edited by L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres. [S.l.]: IATED, 2017, ISBN 9788469737774. p. 1739–1749. [Conference Proceedings Citation Index]. [Indėlis: 0,500].

2. Gelbūdienė, Edita; Janiūnaitė, Brigita. Emancipation of battered women: scenarios of educational empowerment. *In EduLearn15: proceedings of the 7th international conference on education and new learning technologies, July 6–8, 2015, Barcelona, Spain*. Edited by L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres. [S.l.]: IATED, 2015, ISBN 9788460682431. p. 2470–2480. [Conference Proceedings Citation Index]. [Indėlis: 0,500].

3. Janiūnaitė, Brigita; Gelbūdienė, Edita. Educating social entrepreneurs as agents for inclusive innovation. *Social Sciences = Socialiniai mokslai*, 84 (4), 54–61. Kaunas University of Technology. Kaunas: KTU. ISSN 1392-0758. 2014, [CSA Sociological Abstracts; SocINDEX with Full Text]. [Indėlis: 0,500].

4. Gelbūdienė, Edita. Moterys, patiriančios smurtą artimoje aplinkoje, kaip socialinės atskirties grupė. *Tarpdisciplininis diskursas socialiniuose moksluose 4: socialinių mokslų doktorantų ir jaunųjų mokslininkų konferencijos straipsnių rinkinys, 2014 m. lapkričio 7 d.* Kauno technologijos universito SHMMF Viešosios politikos ir administravimo institutas. Kaunas: Technologija. ISSN 2029-3224. 2014, p. 60–66. [Indėlis: 1,000].

Disertacijos **rezultatai pristatyti** tarptautinėse konferencijose:

1. 2014 m. balandžio 9–10 d. „3E Conference – ECSB Entrepreneurship Education Conference“ Turku, Suomija. Parengtas mokslinis straipsnis ir skaitytas pranešimas: Janiūnaitė, B., Gelbūdienė, E. „Educating Social Entrepreneurs as Agents for Inclusive Innovation“.

2. 2015 m. liepos 6–8 d. „EDULEARN15: 7th International Conference on Education and New Learning Technologies“ Barcelona (Ispanija). Parengtas straipsnis ir skaitytas pranešimas: Gelbūdienė, E., Janiūnaitė, B. „Emancipation of battered women: scenarios of educational empowerment“.

3. 2017 m. liepos 3–5 d. „EDULEARN17: 9th International Conference on Education and New Learning Technologies“ Barcelona (Ispanija). Parengtas straipsnis ir skaitytas pranešimas: Gelbūdienė, E., Janiūnaitė, B. „Education for battered women at support institutions: empowerment or disempowerment?“.

Disertacijos struktūra ir apimtis. Daktaro disertaciją sudaro įvadas, keturios dalys, išvados, rekomendacijos ir literatūros sąrašas. Darbo apimtis – 174 puslapiai. Disertacijoje pateikti 35 paveikslai, 6 lentelės. Literatūros sąrašė 190 šaltinių.

1. MOTERŲ, PATYRUSIŲ SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE, FENOMENAS

Šioje disertacijos dalyje yra analizuojamos smurto, smurto artimoje aplinkoje sampratos. Išskiriamos smurto artimoje aplinkoje formos. Pateikiamos smurto artimoje aplinkoje reiškinį analizuojančios teorijos, smurto artimoje aplinkoje atsiradimo priežastys, moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, elgesio ir reakcijos į smurtą ypatumai. Apibrėžiama socialinės atskirties koncepcija. Išryškkinamos esminės moters, kaip smurto artimoje aplinkoje aukos, charakteristikos, kurios atskleidžia, jog moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje, galima traktuoti kaip socialinės atskirties grupę.

1.1. Smurtas artimoje aplinkoje: samprata, formos ir priežastys

Smurtas yra neatskiriama žmonijos istorijos dalis ir, deja, besitęsiantis kasdienio gyvenimo fenomenas, dėl šios priežasties nuolat tampantis mokslininkų tyrimų objektu (Mider, 2013; Sharma, 2013). Smurtas analizuojamas teisiniu (kriminalistiniu), biologiniu (polinkį smurtui gali sąlygoti hormonų disbalansas, smegenų pažeidimai, žema inteligencija), psichologiniu (nepasitikėjimas savimi, depresija) bei socialiniu (ekonominis, nusikalstamumo, dominuojančių visuomenės grupių, artimos aplinkos poveikis) aspektais (Stanko, 2009). Toliau darbe bus analizuojamos smurto sąvokos akcentuojant smurto socialinį bei psichologinį aspektus.

Smurtas yra tyčinis, sunkus, fizinis ar psichologinis poveikis asmeniui ar jų grupei (Steger, 2003). Corradi (2007) teigimu, smurtas yra savanoriškas veiksmas, nukreiptas sužeisti žmogų, tai iš anksto apgalvota psichologinė agresija. Vidrinskaitė (1997) teigimu, smurtas yra šiurkšti prievarta, fizinės jėgos pavartojimas prieš auką, sukkeliantis skausmą ar ribojantis aukos laisvę.

Mider (2013) pateikia kiek platesnį smurto koncepto supratimą: smurtas ne tik fizinis kūno sužalojimas, jis apima ir psichinę žalą: taip pat ir diskriminaciją, verbalinius ir neverbalinius užgauliojimus, šiurkštų elgesį bei šmeižtą. Tai **bet kokia veikla, manipuliacija, atimanti iš kito žmogaus autonomiją**. Mokslininko teigimu, smurtą galima apibūdinti kaip pragaištingą žalą: fizinę, emocinę, psichinę.

Taigi smurtas apima ne tik fizinius veiksmus, bet ir neigiamą psichologinį poveikį, kuriais siekiama paveikti asmenį ir jį kontroliuoti. Taip pat svarbu išskirti, kad smurtinėje situacijoje dalyvauja dvi pusės: auka ir smurtautojas. Analizuojant pateiktus apibrėžimus pastebima, jog dominuoja jėgos, agresijos bei tyčinio poveikio aspektai, todėl svarbu išsiaiškinti, kaip šie aspektai yra susiję.

Bäck (2004), analizuodamas smurto konceptą, išskiria jėgos, agresijos ir smurto sampratas. Smurtas, pasak mokslininko, dažniausiai jau savaime reiškia jėgos panaudojimą, tačiau jėga nebūtinai bus susijusi su smurtu. Dažnai ji tiesiog reiškia judesio pokytį, kuriam atlikti yra panaudojama. Agresija susijusi su tyčiniu jėgos panaudojimu, agresoriui siekiant asmeninės naudos, tačiau ne visuomet agresija pasireiškia smurtu. Ji gali atsirasti kylant grėsmei asmens fiziniam saugumui, gali būti nukreipta auklėjimo, ugdymo ir pan. tikslais. O smurtas, įvardijamas kaip agresyvi

veikla, turinti negatyvų moralinį aspektą. Bäck (2004) teigimu, **elgesys tampa smurtiniu tada, kai jis yra ne tik agresyvus, bet ir savo noru pasirenkamas siekiant padaryti žalą kitam asmeniui, turint tikslą priversti jį elgtis pagal smurtautojo poreikius**. Kitaip sakant, smurtu siekiama asmeninės naudos.

Smurto ir jėgos santykį analizuoja ir Bufacchi (2005). Mokslininkas išskiria du tiesiogiai su smurtu susijusius terminus: jėgą bei pažeidimą. Kaip ir Bäck (2004), Bufacchi (2005) teigia, kad smurtas gali vykti ir be jėgos panaudojimo, o jėga ne visuomet panaudojama blogiems tikslams. Remdamasis Coady (1986), mokslininkas smurtą apibrėžia kaip tarpasmeninį jėgos panaudojimą, kuris sąlygoja fizinius sužalojimus, vadinasi, smurto konceptas yra neatsiejamas nuo jėgos. Smurtas – tai fizinės jėgos panaudojimas siekiant sužeisti ar kitaip padaryti žalą asmeniui. Remdamasis Dewey (1980), Bufacchi (2005) akcentuoja, kad smurtas yra netinkamai panaudota jėga, kitaip tariant, tai destruktvyvi ir žalinga jėga. Pasak mokslininko, antras terminas, tiesiogiai susijęs su smurtu, yra pažeidimas, kas reiškia pažeisti, peržengti ar viršyti tam tikrų normų ribas. Yra trys teisės, kurios pažeidžiamos smurtaujant:

1. Esminės asmeninės žmogaus teisės (orumas, kūno neliečiamumas).

2. Teisė būti savimi ir užsiimti tuo, ko pačiam norisi (joks asmuo ar jų grupė negali versti daryti žmogaus to, ko jis nenori).

3. Teisė patenkinti esminius poreikius.

Taigi jėga nebūtinai yra susijusi su smurtu, tačiau pats smurto konceptas yra neatsiejamas nuo jėgos (fizinės ar psichologinės) panaudojimo. Smurto atveju jėga yra naudojama netinkamai. Su tyčiniu jėgos panaudojimu susijusi agresija. Labai svarbu akcentuoti tai, kad elgesys tampa smurtiniu tada, kai jis yra ne tik agresyvus, bet ir savanoriškas. Kitaip sakant, smurtu visuomet siekiama numatytos naudos ar tikslų, todėl disertacijoje bus vadovaujama šiuo smurto konceptu: *smurtas – tai fizinis ar / ir psichologinis savo noru pasirenkamas agresyvus elgesys, siekiant padaryti žalą kitam asmeniui, turint tikslą priversti jį elgtis pagal smurtautojo poreikius*.

Svarbu pažymėti, kad smurto sąvokos apibrėžimas apima labai platų diapazoną. Nors dažniausiai smurtas yra siejamas su individualiais veiksmais, tačiau yra tiesiogiai susijęs ir su tokių institucijų veikla kaip kalėjimai, policija, kariuomenė. Smurtas, kaip instrumentas, naudojamas politikoje, nusikalstamų grupuočių veikloje, jis neatsiejamas nuo rasizmo, nacionalizmo, kultūrinės netolerancijos, homofobijos, savižudiškų teroristų veiksmų. Istoriskai žinomos ir tokios smurto apraiškos kaip genocidas, masiniai prievartavimai (Corradi, 2007). Galimas ir asmens smurtas prieš patį save (autoagresija).

Šiame darbe koncentruojamasi į vieną smurto rūšį – smurtą artimoje aplinkoje (SAA).

Smurto artimoje aplinkoje samprata. Kaip teigia Giddens (2005), šeima, artima aplinka apima visą emocinės patirties spektrą, tačiau santykiai tarp vyro ir žmonos, tėvų ir vaikų, brolių ir seserų ar tolimesnių giminaičių ne visuomet būna šilti ir tenkina visus artimais ryšiais susijusius asmenis.

Smurtas artimoje aplinkoje atkreipė visuomenės ir mokslininkų dėmesį XX a. aštuntajame dešimtmetyje (Hanmer, et al., 2006; Giddens, 2005; Lester, 2007).

Mokslinėje literatūroje smurtas artimoje aplinkoje įvardijamas terminais: šeimyninis smurtas arba smurtas šeimoje (angl. *domestic violence*), smurtas namuose (angl. *violence in the home*), artimo asmens smurtas (angl. *intimate partner violence*, sutrumpintai *IPV*), privatus smurtas (angl. *private violence*), šeimyninis užgauliojimas, šiurkštus elgesys, tvirkinimas (angl. *domestic abuse*), vidinis šeimyninis smurtas (angl. *intra-family violence*), žmonos užgauliojimas, šiurkštus elgesys, tvirkinimas (angl. *wife abuse*), žmonos mušimas (angl. *wife battering*), sužadėtinių smurtas (angl. *courtship violence*), mušimas (angl. *battering*), smurtas prieš moteris (angl. *violence against woman*), artimo asmens užgauliojimas, šiurkštus elgesys, tvirkinimas (angl. *intimate partner abuse*).

Buriánek, Pikálková (2013), analizuodami smurto artimoje aplinkoje sąvokas, pirmiausia išskiria smurto šeimoje sampratą: smurtas šeimoje yra bet koks veiksmas, kuris yra žalingas aukai: tai fizinė, psichologinė ar emocinė agresija, grasinimai, nepageidaujami seksualiniai veiksmai, apleistumas, kontrolė, tačiau, pasak mokslininkų, šeimos kontekstas yra per siauras šiai smurto rūšiai apibrėžti, kadangi šeimoje žmonės yra susiję kraujo, santuokos ar įvaikinimo aspektais. Tuomet lieka neišanalizuotas sužadėtinių smurtas, išsiskyrusių žmonių smurtas, homoseksualių porų smurtas ir pan., todėl labiau tinkama yra smurto tarp artimų žmonių arba *smurto artimoje aplinkoje* sąvoka.

Kita vertus, dažnai *smurto artimoje aplinkoje* sąvoka yra vartojama tik prievartos prieš moteris atvejais, tačiau ji atspindi ilgalaikius smurtautojo ir aukos santykius apskritai. Smurtas artimoje aplinkoje apima vyro smurtavimą prieš žmoną ar partnerę, žmonos ar partnerės – prieš vyrą, tėvų – prieš vaikus, smurtinius tėvo ir dukters, patėvio ir podukros santykius, ir atvirkščiai, smurtą tarp brolių, seserų, senelių, partnerių (Michailovič, 2012). Pasak Dirsienės ir Reikertienės (2008), smurtas artimoje aplinkoje suprantamas kaip agresyvus elgesys, pasireiškiantis namų ar šeimos ribose, kai auka ir smurtautojas susiję artimais arba giminystės ryšiais. *Smurto artimoje aplinkoje* sąvoka plačiąja prasme apima įvairias smurto formas, kurios iškyla tarp tėvų ir vaikų, tarp pačių sutuoktinių bei tarp kitų šeimos ar artimos aplinkos narių. Poelmans ir kt. (2011) prie smurto artimoje aplinkoje priskiria dar ir buvusio partnerio (sutuoktinio) agresyvius veiksmus bei incestą. Mokslininkų (Stockl, Watts, Penhale, 2012; Tobiasz, Brzyski, Brzyska, 2014; Uscilos, 2005) analizuojamas ir smurtas prieš pagyvenusius žmones, kuris visuomenėje yra tabu, tačiau dažnai naudojamas prieš asmenis, kurie nebegali patys savimi pasirūpinti ir yra priklausomi nuo aplinkinių. Gangoli ir Rew (2011) kaip smurtą artimoje aplinkoje išskiria ir anytų smurtą prieš jaunas jų sūnų žmonas, Kurst-Swanger, Petcosky (2003) netgi smurtą prieš naminius gyvūnėlius.

Ali ir Naylor (2013) smurtą artimoje aplinkoje apibrėžia kaip seksualinės, psichologinės ir fizinės prievartos aktą prieš artimą partnerį. Smurtas gali būti inicijuojamas tiek vyro, tiek moters nepriklausomai nuo santykių pobūdžio: santuokinių, heteroseksualių ar homoseksualių. Boeckel, Blasco-Ros, Grassi-Oliveira, Martinez (2014) smurtą artimoje aplinkoje apibrėžia kaip vieną dažniausių smurto formų prieš moteris bei rimtą žmogaus teisių pažeidimą, nepriklausomą nuo ekonomikos, kultūros, religijos ar rasės. Estrellado ir Loh (2014) pateikia

apibendrinantį apibrėžimą, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai bet kokia smurto forma, nukreipta prieš asmenį jo sutuoktinio ar partnerio. Tai vieno iš partnerių smurtinio elgesio modelis, siekiant įgauti ar išlaikyti kontrolę santykiuose (Poelmans, et al., 2011).

Pastebima, kad mokslinėje literatūroje analizuojant smurto artimoje aplinkoje sampratą, priežastis ir kt. dažniausiai minimas partnerio (angl. *partner*) smurtas, tačiau kaip teigia Jones (2000), sąvoką „partneris“ nereikėtų suprasti vien kaip „vyras“ ar „sutuoktinis“, ar „sugyventinis“. Kaip ir minima smurto artimoje aplinkoje apibrėžime, *smurtautojas yra artimai susijęs asmuo (šeimos ar partnerystės ryšiais)*, tai gali būti ir homoseksualaus partnerio (moters atveju – partnerės) smurtas, tėvo, brolio, anytos ar netgi sūnaus ar dukters smurtiniai veiksmai.

Giddens (2005) smurtą artimoje aplinkoje apibrėžia kaip žiaurų vieno šeimos nario fizinį elgesį prieš kitą ar kitus. Yamawaki ir kt.(2012) teigia, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai prievartinis elgesio modelis, apimantis fizines, psichologines, seksualines atakas. Sampratą, kuri plačiausiai apibrėžia smurtą artimoje aplinkoje, pateikia Bowen, Gilchrist, Beech (2005): *smurtas artimoje aplinkoje – visi tyčiniai fiziniai, psichologiniai, ekonominiai, seksualiniai veiksmai, nukreipti į asmenį, su kuriuo smurtautojas artimai susijęs (šeimos ar partnerystės ryšiais) ir šie veiksmai pažeidžia jo, kaip piliečio ir asmens, konstitucines teises ir laisves ir sukelia ekonominę, fizinę, psichinę ar moralinę žalą*. Šia samprata, kaip apibrėžiančia esmines smurto artimoje aplinkoje dimensijas, ir bus remiamasi darbe.

Kokiomis formomis pasireiškia SAA? Kodėl kyla SAA problema? Kokios šio fenomeno priežastys? Kokios teorijos analizuoja SAA reiškinį ir jo priežastis? Į šiuos klausimus atsakoma kituose skyriuose.

Smurto artimoje aplinkoje formos. Moksliniuose šaltiniuose (Ali, Naylor, 2013; Berry, 2000; Bowen, Gilchrist, Beech, 2005; Oliveira, Cardoso, Almeida, Cardoso, Gutfilen, 2014; Dirsienė ir Reikertienė, 2008; Golden, Perreira, Durrance, 2013; Gustaitienė, 2005; Liobikienė, 2006; Miškinis, 2003 Stylianou, Postmus, McMahan, 2013 ir kt.) yra minimos tokios smurto artimoje aplinkoje formos:

1. Psichologinis smurtas.
2. Fizinis smurtas.
3. Ekonominis smurtas.
4. Seksualinis smurtas.

Dažnai patiriamas smurtas nebūna vienos konkrečios rūšies, kenčiama nuo kelių rūšių smurto derinio (Stylianou, Postmus, McMahan, 2013). Pasak Poelmans ir kt. (2011), Liobikienės (2006), šalia fizinio ir seksualinio smurto dažniausiai visada egzistuoja ir psichologinis – emocinis.

Psichologinis smurtas – tai žodinis žeminimas, įžeidinėjimas, grasinimas, šantažas, dėl kurio atsiranda baimė dėl tolimesnių smurtautojo veikslių (Oliveira, et al., 2014). Tai niekinimas, keiksojimas necenzūriniais žodžiais, vertimas jaustis kaltu (Berry, 2000). Psichologinis žiaurumas yra dar labiau paplitęs nei fizinis, tačiau moralinis skausmas dažnai būna net stipresnis. Pasak Fromm (2008), ši smurto forma yra daug saugesnė pačiam smurtautojui, juk vartojami „tik žodžiai“, o ne fizinė jėga. Psichologinį smurtą galima užmaskuoti daugeliu tartum nekaltų būdų – klausimu, šypsena, sutrikdančia pastaba. Savaime aišku, toks elgesys dažnai paveikia daug

stipriau, jei pažeminama kitų akivaizdoje. Psichologinis smurtas gali pasireikšti ir iš pažiūros nekaltose, kasdieninėse situacijose: tai vadinamieji „nekalbadieniai“, telefono skambučių ignoravimas, nuolatinis kaltės jausmas ir pan. Taip pat galima kritika, pajuoka, šauksmai, melas, ignoravimas, įvairūs draudimai. Jei tai trunka dažnai, sistemingai, galima teigti, kad jau yra naudojamas psichologinis smurtas. Šį smurtą yra sunku pastebėti vizualiai ir dar sunkiau jį įrodyti. Psichologinis smurtas gali pasireikšti ir šantažu, gąsdinimu smurtauti prieš naminius gyvūnus, nuosavybės daiktų gadinimu, dienotvarkės kontroliavimu, aukos izoliavimu nuo visuomenės, apleistumu sergant ar susižeidus, aukos šeimos narių įžeidinėjimu, šaipymusi iš asmens vertybių, religinių įsitikinimų ir pan. (Berry, 2000). Kaip teigia Dirsienė ir Reikertienė (2008), psichologinis smurtas yra visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai. Ši smurto forma kelia aukai nuolatinį stresą, depresiją, pyktį ir kaltės jausmą (Oliveira, et al., 2014). Psichologinis smurtas daro ypač didelį poveikį tada, kai auka gyvena nuolatinėje fizinio smurto baimėje (Bufacchi, 2005). Psichologinio smurto pasekmės yra netgi sunkesnės nei fizinio – auka nuolat girdėdama, kad, pavyzdžiui, yra niekam tikusi, kvaila, bjauri, tinginė, tuo patiki, ir šios savybės gali tapti jos asmenybės dalimi (Berry, 2000). Lygiai taip pat auka, nuolat jausdama spaudimą iš smurtautojo, nebetiki, kad pati savarankiškai gali priimti kokius nors sprendimus ar keisti esamą situaciją. Smurtautojas laikosi pozicijos, kad taip jis „mokina“ moterį tapti „geresniu žmogumi“.

Fizinis smurtas – tai fiziniai veiksmai, kuriais sukeliama fizinis skausmas, padaroma žala sveikatai. Mušimas rankomis, ginklu ar kitais daiktais, deginimas, smaugimo veiksmai (Oliveira, et al., 2014). Pasak Dirsienės ir Reikertienės (2008), tai asmeniui prieš jo valią daromas poveikis, fizinių kančių ir bejėgiškos būklės sukėlimas. Kritiniu atveju toks smurtas baigiasi žmogžudyste. Fizinio smurto atveju pasekmės galima pastebėti lengviau nei psichologinio, tačiau skriaudikas dažnai sugeba ir jas nuslėpti.

Ekonominis smurtas – iš asmens atimami pinigai, draudžiama dirbti, kontroliuojamos išlaidos (Stylianou, Postmus, McMahon, 2013). Pasak Gustaitienės (2005), ekonominė priklausomybė glaudžiai susijusi su fiziniu ir seksualiniu smurtu. Kaip teigia Dirsienė ir Reikertienė (2008), šio smurto padariniai nėra akivaizdžiai pastebimi visuomenės, tačiau labai apriboja asmens laisvę. Taip žlugdomas aukos profesinis gyvenimas, karjera. Auka tampa dar labiau priklausoma nuo smurtautojo ir jai sunkiau nutraukti esamus santykius. Remiantis Stylianou, Postmus, McMahon (2013) atliktais tyrimais, 75,8 proc. aukų, patiriančių fizinį ar psichologinį smurtą, kenčia ir nuo ekonominio smurto.

Seksualinis smurtas – yra kėsinimasis ne tik į asmens gyvybę, sveikatą, asmens kūno neliečiamumą, bet ir socialinę laisvę, asmenybės garbę ir orumą, t. y. tuo pačiu metu seksualiniame smurte pasireiškia fizinio ir psichologinio smurto bruožai. Dirsienė ir Reikertienė (2008) nustatė, kad seksualinis smurtas artimoje aplinkoje pasireiškia tokiomis formomis kaip vertimas nusirengti, ypatingai žiaurus lytinis santykiavimas, vertimas stebėti ir kartoti pornografinius veiksmus ir pan. Tai nuolatinis seksualinis spaudimas, jėgos ir šantažo naudojimas, verčiant asmenį lytiškai santykiauti, taip pat lytiškai santykiauti su kitais asmenimis, juos stebėti ar

netgi vertimas pastoti, kada moteris to nenori (Berry, 2000). Seksualinis smurtas riboja aukos veiksmus, laisvę, daro įtaką jos išvaizdai (Gustaitienė, 2005).

Liobikienė (2006) smurtą artimoje aplinkoje dar išskiria į aktyvų ir pasyvų:

Aktyvus smurtas – tai vieno asmens naudojami fiziniai, psichologiniai ar seksualiniai veiksmai kito asmens atžvilgiu, norint jį pažeminti, paniekinti, kontroliuoti ar gauti malonumą.

Pasyvus smurtas – dar vadinamas **apleistumu**. Tai reiškinys, kai šeimos nariui nesuteikiama tai, ko jam reikia pilnavertiškam gyvenimui. Apleistumas gali būti fizinis, medicininis, pedagoginis, socialinis ir psichologinis – emocinis.

Mokslininkai išskiria dar ir tokį smurtą artimoje aplinkoje, kaip vertimas prekiauti narkotikais, užsiimti prostitucija, vergovė, priverstiniai abortai, kurias taipogi yra gana sunku teisiškai įrodyti (Oliveira, et al., 2014).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad visos smurto artimoje aplinkoje formos yra tiesiogiai tarpusavyje susiję ir naudojamos siekiant tų pačių tikslų.

Smurto artimoje aplinkoje reiškinį ir jo priežastis analizuojančios teorijos. Smurto artimoje aplinkoje reiškinį, kaip elgesį, analizuoja psichologinės, socialinės teorijos. Kaip teigia autoriai, tiriantys smurto problemą (Ali ir Naylor, 2013; Diršienė ir Reikertienė, 2008; Gustaitienė, 2005; Kasnauskienė, Račkauskienė, 2008; Liobikienė, 2006), labiausiai paplitusios yra šios:

1. **Feministinė perspektyva:** feminizmas yra ideologija ir judėjimas, pateikęs vieną populiariausių teorinių smurto artimoje aplinkoje modelių. Feminizmo atstovai ne tik atkreipė pasaulio dėmesį į smurto problemą, tačiau ir buvo prieglaudų moterims, smurtautojų gydymo, teisinių veiksmų prieš juos iniciatoriai. Smurtas – socialinis fenomenas, nulemtas patriarchalinės visuomenės. Feminizmo šalininkų teigimu, smurtas heteroseksualiuose santykiuose visada yra sąlygojamas vyro noro kontroliuoti moterį. Moters smurtas vyro atžvilgiu praktiškai visuomet yra tik gynyba (Ali ir Naylor, 2013). Feminizmo atstovai siekė pokyčių politikoje, visuomenėje, ieškojo galimybių moterų ekonominiam saugumui užtikrinti. Šia ideologija besiremiantys mokslininkai pateikė teorijas, aiškinančias smurto artimoje aplinkoje atsiradimo priežastis:

Išmokto bejėgiškumo teorija. Šį fenomeną pirmasis atskleidė Martinas Seligmanas 1967-aisiais. Teorija remiasi tuo, kad nuolat pasikartojantis smurtas sąlygoja aukos bejėgiškumą ir pasyvumą – ji nebetiki galinti pakeisti situaciją ar aplinkybes, todėl nebando palikti smurtautojo. Su šia elgsena susijusi ir aukos baimė dėl smurtautojo keršto, nepasitikėjimas savimi, baimė dėl finansinio saugumo, šeimos, bendruomenės, visuomenės smerkimo. Jeigu ryžtasi palikti smurtautoją, auka vėl pas jį sugrįžta arba planuoja ir atideda išsiskyrimą ateičiai.

Mušamos moters sindromas. Šį sindromą pirmoji paaiškino Walker (1979), pasinaudodama smurto rato ir išmokto bejėgiškumo teorija. Mušama yra ta moteris, kuri bent du kartus patyrė smurtą. Ši teorija taip pat paaiškina aukos norą atkeršyti savo skriaudėjui. Ji gina moteris, kurios būdamos sunkios psichinės būsenos, besigindamos pačios nužudo smurtautojus.

(Išmokto bejėgiškumo bei mušamos moters sindromo teorijos bus plačiau analizuojamos kitame šios disertacijos skyriuje).

Jėgos ir kontrolės teorija. Tai dar viena perspektyva, besiremianti feminizmo paradigma. Šios ideologijos šalininkai įsitikinę, kad vyras / partneris smurtauja prieš moterį, siekdamas ją kontroliuoti. Ši teorija neigia prievartos šeimoje, kaip neracionalaus ir atsiktinio veiksmo, aiškinimą ir apibrėžia ją, kaip sistemingą ir tyčinę elgseną, paremtą vyriškos galios ir kontrolės vykdymu. Prievartos šeimoje reiškinys integruojamas į visuomenės socialinę organizaciją, esminę dominavimo struktūrą, vadinamą patriarchytu, kur vyrai turi didesnes galimybes, kurios lemia jų siekį išlaikyti galios pozicijas ir dominavimą tiek socialiniame, tiek tarpasmeniniame lygmenyje. Taigi su šia teorija susijusi ir patriarchyto teorija, teigianti, kad vyrų siekis dominuoti tiek viešajame, tiek privačiame gyvenime daro didelę įtaką smurtui artimoje aplinkoje. Patriarchalinėje visuomenėje priimta, kad vyras traktuojamas kaip šeimos „galva“, priimanti esminius sprendimus. Kuo visuomenei yra artimesnė patriarchyto ideologija, tuo labiau yra pateisinamas smurtas prieš moterį artimoje aplinkoje.

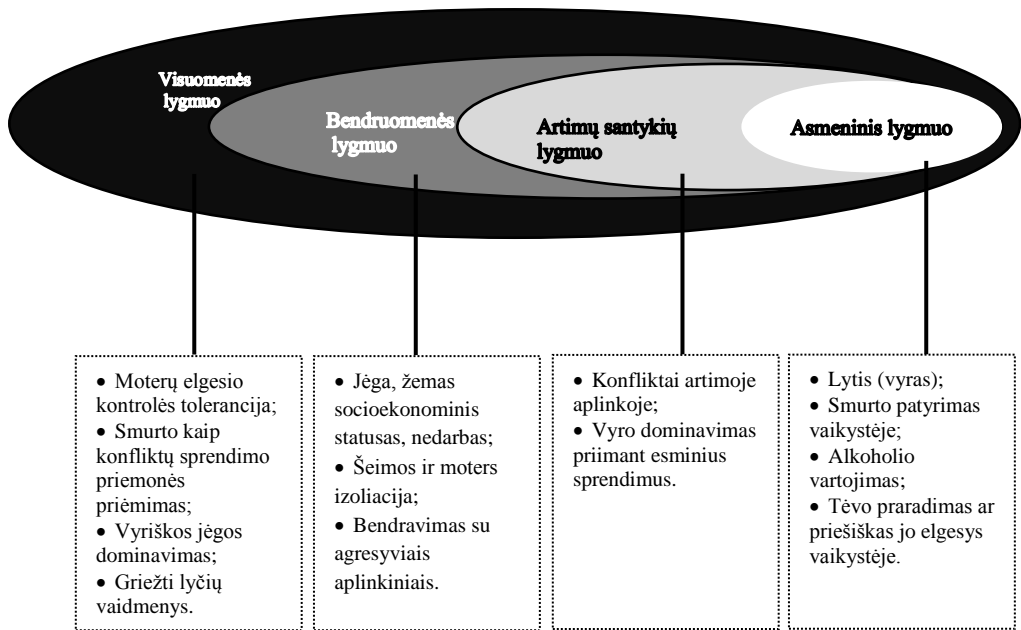
2. Socialinė perspektyva: fokusuojasi ties socialiniu kontekstu ir situacijomis, kuriose atsiduria vyras ir moteris. Ši perspektyva analizuoja tokius aspektus kaip socialinės normos bei žmonių požiūris į smurtą:

Socialinio išmokymo teorija. Ši Bandura (1977) teorija dar vadinama išmokto elgesio teorija. Jos esminis principas: tiek vyro, tiek moters smurto inicijavimas ir priėmimas priklauso nuo to, kaip jie išmokę į jį reaguoti. Bandura teigė, kad socialinė situacija yra lemiamas dalykas agresyviems veiksams. Vyras smurtauja prieš savo partneres ar žmonas, todėl kad matė savo tėvus šitaip elgiantis. Lygiai taip pat moterys priima smurtą kaip normą, nes matė, kaip jų motinas skriaudė jų tėvai. Remiantis šia teorija galima daryti išvadą, kad smurto artimoje aplinkoje atsiradimui bei jo tolerancijai labai didelę reikšmę turi šeimos, kurioje asmuo užaugo, aplinka. Smurtas prieš artimuosius yra specifinė elgesio forma, išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip kitos socialinio elgesio formos. Ji nėra įgimta, žmonės išmoksta elgtis agresyviai. Vaikai dažniausiai perima tėvų elgesio modelius: mergaitės – mamos pozicijas, berniukai – tėvo, tačiau svarbu pabrėžti ir tai, kad vaikai, prieš kuriuos buvo smurtaujama, ar kurie buvo auklėjami fizinėmis bausmėmis, užaugę taip pat tampa smurto iniciatoriais arba jo aukomis.

Išteklių teorija remiasi Blood ir Wolfe (1960) teorija, kad narys, kuris daugiau uždirba, turi aukštesnį socialinį statusą bei išsilavinimą ir šeimoje bus dominuojanti jėga. Galimas ir atvirkštinis šios teorijos variantas: vyras, kuris uždirba mažiau ir užima žemesnes pareigas nei jo partnerė, bus agresyvus jos atžvilgiu. Atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad dirbančios moterys, turinčios bedarbius partnerius, daug dažniau tampa smurto aukomis. Taip pat moterys, turinčios aukštesnį išsilavinimą ar aukštesnes pareigas, labiau rizikuoja tapti smurto aukomis (Macmillan, Gartner, 1999; Atkinson, et al., 2005, Melzer, 2002 ir kt.).

3. Padalintos ekologinės struktūros teorija. Šios teorijos kūrėjas Bronfenbrenner (1994) teigia, kad smurtą artimoje aplinkoje sąlygoja įvairūs veiksniai bei lygmenys. Kitaip nei feministinė ar socialinė perspektyvos, kurios akcentuoja smurtą tarp vyro ir moters, ši teorija atskleidžia ir smurto prieš vaikus priežastis. Ekologinio modelio reikšmę, išskiriant smurto artimoje aplinkoje priežastis

bei galimus šios problemos sprendimo scenarijus, išryškino ir Kalaca, Dundar (2010) atliktas tyrimas. Bronfenbrenner (1994) sukurtas ekologinis žmogaus vystymosi modelis atskleidžia, kad asmens elgesys yra lemiamas interakcijos tarp jo artimiausių žmonių bei jo ir jo socialinės aplinkos. Ali ir Naylor (2013), remdamiesi Heise (1998) ir Bhandari (2008), pateikia šį modelį, modifikuotą smurto artimoje aplinkoje veiksniais apibrėžti (žr. 2 pav.):

2 pav. Ekologinis smurto aplinkoje veiksnių modelis (Ali, Naylor, 2013)

Asmens elgesys priklauso nuo skirtingų lygmenų sąveikos, kuri gali paaiškinti ir smurto inicijavimą bei jo priėmimą. Pateikiama struktūra turi keturis lygmenis: asmeninį, artimų santykių, bendruomenės ir visuomenės. Asmeninis lygmuo apima biologines ir asmenines žmogaus savybes, kurios daro įtaką jo elgesiui: amžius, lytis, išsilavinimas, pajamos, psichologinės problemos, polinkis į agresiją ir smurtą. Artimų santykių lygmuo apima šeimą, gyvenimo partnerį, artimiausius draugus ir kolegas. Šis lygmuo taip pat turi įtakos smurtavimui bei smurto priėmimui. Bendruomenės lygmuo: draugai, klasiokai, bendradarbiai. Šis lygmuo gali padidinti žmogaus jautrumą, tai taip pat turės įtakos smurtui. Visuomeninis lygmuo apima visuomenę ir kultūrą, kurioje asmuo gyvena. Jis sąlygoja tokius aspektus kaip atsakomybė, tėvų vaidmuo, socialinės normos, ekonominė, socialinė, sveikatos apsaugos sistema. Persidengiančios modelio dalys parodo atskirų lygmenų tarpusavio priklausomybę. *Remiantis šiuo modeliu galima teigti, jog sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą, būtina atsižvelgti į visus keturis lygmenis. Visų šių faktorių sąveika turi būti išsamiai analizuojama planuojant smurto artimoje aplinkoje prevenciją.*

Kitos teorijos, aiškinančios smurto artimoje aplinkoje priežastis (Dirsiene ir Reikertienė, 2008; Gustaitienė, 2005; Kasnauskienė, Račkauskienė, 2008; Liobikienė,

2006): *instinktų agresijos teorija* (agresyvus elgesys yra įgimtas, todėl smurtinis elgesys artimoje aplinkoje yra neišvengiamas), *frustracijos – agresijos teorija* (agresija visuomet yra nusivylimo, nemalonios, įtemptos emocinės būsenos, atsirandančios dėl negalėjimo patenkinti kokį nors poreikį, realizuoti tikslą, įveikti sunkumus – padarinius; agresija gali privesti prie agresyvių veiksmų, tačiau agresijos objektu tampa silpni, negalintys savęs apginti žmonės), *atpirkimo ožio teorija* (frustracijos priežastimi tampa išgąstis ar neapibrėžtumas, kuris perkeliamas į agresiją; žmogus, kuris yra linkęs į agresiją (jei jį įskaudino, įžeidė, jis yra krizėje, ir jei atsiras žmogus, kuris juoksis, žemins jį) – tas žmogus taps neapykantos ar atpirkimo ožio auka, kuriai yra perduodama neapykanta), *normatyvinės prievartos požiūris* (smurto artimoje aplinkoje problemą sieja su vyriškumo, moteriškumo, šeimos kultūrinėmis normomis ir vertybėmis, tradicijomis, papročiais, pažiūromis; smurtas artimoje aplinkoje neretai laikomas norma, gyvenimo būdu), *socialinių mainų teorija* (žmonės smurtauja prieš kitus šeimos narius todėl, kad gali tai daryti, nes šeimoje nėra socialinės kontrolės: smurtaudami jie greičiau pasiekia savo tikslų).

Iš esmės šioje disertacijoje remiamasi feminizmo teorija, kuri akcentuoja lyčių socialinę lygybę bei siekia moterų emancipacijos, saugumo užtikrinimo; pokyčių visuomenėje, politikoje. Feministinio judėjimo ir padidėjusio susidomėjimo smurtu prieš moteris sąsajos, daro poveikį teorinei organizacijų, sprendžiančių smurto artimoje aplinkoje problemą, orientacijai. Svarbu paminėti, kad feministinė intervencija yra pagrįsta moters įgalinimu bei akcentuoja smurtautojo atsakomybę už smurtą.

Socialinio išmokymo teorija aktualesnė analizuojant smurto prevenciją; tačiau išteklių teorija, savo ruožtu, svarbi analizuojant SAA kontekstą bei edukacinio galinimo sąlygas, kurios būtinos siekiant moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo.

Padalintos ekologinės struktūros teorija taip pat bus remiamasi kuriant moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms modelį. Atskiri lygmenys ir juos lydintys veiksniai ne tik atskleidžia SAA priežastis, tačiau leidžia aptikti atskirų lygmenų (asmeninio, artimų santykių, bendruomenės, visuomenės) įtaką ir numatyti sąlygas sėkmingam įgalinimo procesui.

Apsibrėžus smurto artimoje aplinkoje konceptą, išskyrus smurto artimoje aplinkoje rūšis bei atskleidus smurto artimoje aplinkoje reiškinį analizuojančias bei pagrindžiančias teorijas, natūraliai kyla klausimas: koks elgesys yra būdingas moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje (MPSAA)? Kodėl šios moteris nepalieka smurtinės aplinkos ir nenutraukia ryšių su smurtautoju? Kokius padarinius moteriai sukelia smurtas artimoje aplinkoje?

1.2. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, elgesio ypatumai

Sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą dažnai susiduriama su polinkiu ieškoti kaltės smurto aukos charakteryje, tačiau gilinantį į asmenybės bruožus, kurie pastūmėja moterį į smurtinius santykius, nepavyko aptikti jokio nuoseklesnio smurtui lengviau pasiduodančio moters profilio (Herman, 2006). Nors kartais MPSAA ir turi psichologinių problemų, kurios padaro jas labiau pažeidžiamas, dauguma moterų,

prieš užmezdamos ryšius su smurtautoju, jokių psichopatologijos požymių neturi. Herman (2006) teigia, kad „beprasmiška bandyti nustatyti tas moterų savybes, kurios skatina vyrus jas skriausti“ (p. 161). Svarbu pažymėti, kad į smurtinius santykius gali patekti bet kuri sveika moteris, tačiau iš jų pasitraukusi, ji jau nebebus tokia pati – ilgalaikis smurtas artimoje aplinkoje padaro rimtą psichologinę žalą, kuri kyla kaip atsakas smurtinei situacijai, o ne dėl tariamų aukos savybių.

1980 m. mokslininkai oficialiai pripažino, kad kai kurios traumos gali sukelti ilgalaikių padarinių net ir buvusiems visiškai psichologiškai sveikiems žmonėms. Šie padariniai pavadinti **potrauminio streso sutrikimu (PTSS)** (angl. *Posttraumatic Stress Disorder – PTSD*). Šios teorijos kūrėjų esminė mintis – sužaloti galima bet kurį žmogų. Potrauminio streso sindromas pasireiškia 33–83% MPSAA (Bargai, Ben-Shakhar, Shalev, 2007).

PTSS diagnozė buvo nuolat tikslinama, kol 1992 m. mokslininkė Herman įrodė, kad ilgas, vienas po kito nesibaigęs traumavimas, gali sukelti dar sudėtingesnius padarinius ir pasiūlė **kompleksinio potrauminio sutrikimo terminą**. Nuolat pasikartojantis smurtas suardo moteriai įprastas rūpinimosi savimi sistemas, suteikiančias žmonėms gyvenimo kontrolės, susietumo ir prasmės jausmą. Kai neįmanoma nuolat vykstančiam smurtui pasipriešinti ar pabėgti, natūrali žmogiška savigynos sistema nustelbiama ir dezorganizuojama. Įprasti reakcijos į pavojų elementai (padidėjęs budrumas, padidėjęs adrenalino kiekis, intensyvūs baimės ir pykčio jausmai, susijaudinimas, alkio, nuovargio, skausmo ignoravimas ir kt.) netekę savo pritaikomumo, linkę pasireikšti daug ilgiau nei trunka faktinis pavojus. Smurtas sukelia giluminius ir ilgalaikius susijaudinimo, emocinius, pažinimo ir atminties pokyčius, suardydamas natūralią moters savigynos sistemą (Herman, 2006).

Potrauminio streso simptomus galima skirstyti į tris kategorijas:

1. **Padidintas dirglumas** – nuolatinio budrumo režimas, laukiant vėl pasikartojančio pavojaus, greitas susierzinimas, miego sutrikimai;

2. **Invazija** – praėjus pavojui, asmuo išgyvena įvykį taip, tarsi jis dar tęstųsi, sunku grįžti į įprastą gyvenimą. Stengdamasis išvengti traumos pasikartojimo, asmuo imasi sąmonės susiaurinimo technikų, pasitraukia iš santykių su kitais žmonėmis, nuskurdina savo gyvenimą;

3. **Sąmonės susiaurėjimas** – kai asmuo jaučiasi visiškai bejėgis prieš susidariusią situaciją ir pasipriešinimas atrodo beprasmiškas, jo savigynos sistema visiškai išsijungia. Prarandamas realybės pojūtis, į įvykius žvelgiama tarsi „iš šono“, atsiribojus nuo savo kūno. Apima abejingumo, emocinio atsietumo jausmas, gilus pasyvumas, prarandama bet kokia iniciatyva.

Patyrus traumuojančią įvykį dvi viena kitai prieštaraujančios reakcijos: invazijos ir sąmonės susiaurėjimo, keičia viena kitą – asmuo blaškosi tarp kraštutinumų: užmaršties ir traumos išgyvenimo iš naujo. Nestabilumas, sukeltas šių svyravimų, dar labiau užaštrina aukos bejėgiškumo jausmą (Herman, 2006).

Kaip vienas kompleksinio potrauminio streso sindromo rūšių mokslinėje literatūroje dažniausiai analizuojamas **mušamos moters sindromas (MMS)** (angl. *Battered Woman Syndrome*) (Bargai, Ben-Shakhar, Shalev, 2007; Herman, 2006; Stevens, 2014; Terrance, Plumm, Rhyabr, 2012; Vasiliauskaitė, 2013; Walker, 2001 ir kt.). Šis terminas pirmą kartą buvo paminėtas 1977 m. mokslininkės L. E. Walker.

Sindromo konstruktas apima ženklų ir simptomų, sudarančių tam tikrą elgesio modelį, visumą, kuris būdingas moterims, patyrusioms bet kurios rūšies sutuoktinio ar partnerio smurtą. MMS apibrėžiamas remiantis šešiais kriterijais, iš kurių trys pirmieji sutampa su PTSS simptomais:

1. Traumavusio įvykio išgyvenimas tarsi jis vyktų čia ir dabar, nors taip ir nėra.
2. Padidėjęs susijaudinimas ir budrumas.
3. Vengimas ir emocinė nejautra, pasireiškianti kaip depresija, disociacija (buvimo šalia savęs jausmas), problemos sumenkinimas, slopinimas, neigimas.
4. Sutrikdyti ar nutrūkę tarpasmeniniai santykiai dėl smurtautojo piktnaudžiavimo galia ir kontrole.
5. Kūno vaizdo sutrikimas ar kiti somatiniai, fiziniai nusiskundimai.
6. Seksualinio intymumo problemos.

Kompleksinio PTSS ir mušamos moters sindromo konstruktai yra labai panašūs ir skiriasi tik tuo, kad MMS apima konkrečiai smurto šeimoje patirtį ir tos patirties psichologinius padarinius.

Išskiriamos dvi esminės MMS konstrukto dalys, paaiškinančios smurtą ir prievartą patiriančioms moterims būdingus elgesio ir reakcijos ypatumus (Walker, 1979, 2001):

1. Išmoktas bejėgiškumas.
2. Smurto rato teorija.

Šie du komponentai iš esmės paaiškina smurtinių santykių modelį bei psichologinį SAA poveikį moteriai, todėl juos reikėtų paanalizuoti plačiau.

Išmoktas bejėgiškumas (angl. *learned helplessness* – LH) – psichologinis sutrikimas, kylantis dėl pasikartojančio ir nekontroliuojamo spaudimo bei pasibjaurėjimą sukeliančių veikslių. Moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, šis sutrikimas sąlygoja nuolankumą, prisirišimą prie smurtautojo ir nenorą nutraukti smurtinius santykius (Bargai, Ben-Shakhar, Shalev, 2007). Išmoktas bejėgiškumas nereiškia tiesiog buvimo „bejėgiu“. Išmokto bejėgiškumo sąvoka labiau atspindi praradimą gebėjimo numatyti ryšį tarp veiksmo, atsako ir galimų pasekmių (Walker, 2001). Išmokto bejėgiškumo teorija analizuoja tam tikrą būseną, kuriai būdingi negatyvūs pesimistiniai įsitikinimai, kad asmens veiksmai negalės būti rezultatyvūs ir nebus pastiprinti ar apdovanoti ateityje (Vasiliauskaitė, 2013). Vadinasi, artimoje aplinkoje patiriamas smurtas moteriai palaipsniui suformuoja įsitikinimą, kad kovoti su smurtu nėra prasmės ir tai nebus efektyvu. Dėl to MPSAA nustoja stengtis nutraukti pasikartojantį smurtą ir bando prisitaikyti gyventi grėsmę keliančioje situacijoje su besikartojančio smurto galimybe. Taip yra prarandama motyvacija stengtis ištrūkti iš smurtinių santykių.

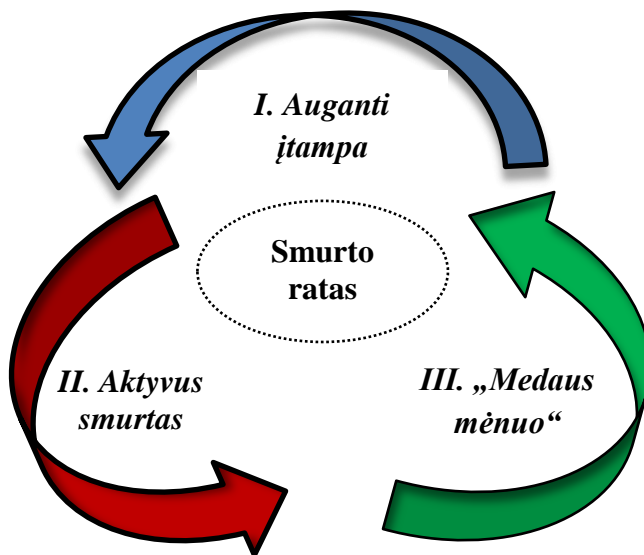
Išmokto bejėgiškumo būseną formuoja po nepavykusių bandymų stabdyti smurtą artimoje aplinkoje bei yra stipriai susijusi su tinkamos pagalbos stoka, neefektyviu pagalbos institucijų darbu, visuomenės ar šeimos narių abejingumu, smurto artimoje aplinkoje tolerancija (Vasiliauskaitė, 2013; Walker, 2001). Ši būseną dar labiau sustiprina smurtautojo grasinimai, jei MPSAA bandys priešintis smurtui ar kreipsis pagalbos. Dažnai moterys yra įtikinamos smurtautojo, kad jomis niekas nepatikės ir niekas joms negalės padėti. MPSAA patikėjus, kad ji negali

kontroliuoti savo gyvenimo, yra sunku tikėtis, kad kada nors vėliau ši kontrolė bus paprastai atgauta.

Išmokto bejėgiškumo konstruktas padeda suprasti, kodėl smurtą ir prievartą patiriančios moterys net nebando išsilaisvinti iš smurtinių santykių. Jos tampa pasyvios, susitaikančios ir paklūstančios. Laikui bėgant net prarandamas suvokimas, kad nebūti išnaudojama, gyventi be smurto yra tiesiog moters prigimtinė teisė. MPSAA ima tikėti, kad jos gyvenimas niekada nepasikeis, nes bet koks ankstesnis bandymas ištrūkti iš smurto rato neatnešė norimų rezultatų ir netgi atvirkščiai – dar pablogindavo situaciją. Kraštutiniu atveju, MPSA net ima manyti, kad smurtautojas yra teisingas ir smurto problema yra jos kaltė (Vasiliauskaitė, 2013).

Mušamos moters sindromas taip pat sudaro prielaidas cikliškam ir besiplečiančiam **smurto ratui**, kuris paaiškina, kodėl MPSAA pasilieka smurtinėje aplinkoje ir kodėl nesiryžta nutraukti ryšių su smurtautoju (Terrance, Plumm, Rhyndbr, 2012).

Smurto rato teorija remiasi tuo, kad smurtas artimoje aplinkoje vyksta tam tikrais etapais (fazėmis). Smurto rate išskiriamos trys besikartojančios fazės (žr. 3 pav.):

3 pav. Smurto ratas (Walker (1979))

Pirmoji fazė: auganti įtampa arba įtampos didėjimo etapas: žodiniai ir emociniai įžeidinėjimai; jaučiasi auganti įtampa; bendravimas sutrinka, jo mažėja; smurtautojas kaltina ne tik auką, bet ir išorinius faktorius; auka arba stengiasi sušvelninti situaciją ir būti „gera“ arba konfrontuoja su įžeidėju; auka užsisklendžia; smurtautojas imasi kontrolės.

Antroji fazė: aktyvus smurtas arba smurto aktas: staigi, intensyvi išbrova (sumušimas, sužeidimas, nužudymas) įvyksta kaip sprogdymas; situacija negali būti

kontroliuojama ar prognozuojama; auka jaučiasi bejėgė; smurtas gali trukti nuo kelių sekundžių iki kelių dienų; smurtautojas kaltina auką, po smurto akto jis kuriam laikui apsiramina.

Trečioji fazė: „Medaus mėnuo“ arba apgailestavimo ir „meilės“ etapas: nors smurtautojas kaltina auką ir neigia savo kaltę, jis bando atsiprašinėti, susitaikyti; smurtas liaujasi; smurtautojas gali labai pasikeisti ir tapti mylinčiu, demonstruoti nepaprastą gerumą, gailėtis to, kas įvyko, žadėti, kad smurtas daugiau niekada nepasikartos, dovanoti dovanas; auka jaučiasi sumišusi; smurtautojas manipuliuoja; auka jaučiasi kalta ir atsakinga; auka svarsto susitaikymo galimybes; auka menkina įvykusio smurto atvejį; auka mano, kad smurtas nepasikartos.

Walker (1979) „medaus mėnesio“ fazę dalina dar į du etapus: susitaikymo (smurtautojas atsiprašo aukos ir žada kad smurtas nesikartos, bet vis tiek ją kaltina bei menkina įvykį) ir nusiramavimo (smurtautojas elgiasi, lyg nieko nebūtų įvykę). Pora išgyvena ramybės periodą, todėl MPSAA pradeda tikėti, kad smurtas nepasikartos, tačiau smurtas, panaudotas vieną kartą, kartosis ir stiprės. Vėl pradės augti įtampa ir prasidės pirmoji smurto fazė. Laikui bėgant, „medaus mėnesio“ (susitaikymo ir nusiramavimo) fazės gali nebelikti. MPSAA vėl pasijaučia bejėgė, ją persekioja baimė dėl ateities, ji kaltina save dėl smurtinių situacijų ir vis dar tiki, kad gali jų išvengti. Kaip teigia Liobikienė (2006), aukos patenka tarsi į vadinamuosius psichologinius spąstus: jos tiki, kad smurtautojas sugebės pasikeisti, kita vertus, jų pastangos ir pasiaukojimas tokie dideli, kad jos nenori jų prarasti.

Taigi besikartojantis smurto ratas ir tolesnis smurto aukos egzistavimas tokioje partnerystėje dažniausiai aiškinamas pasyvia smurto aukos pozicija ir susitaikymu su likimu. Moterys jaučiasi tokios bejėgės, kad nemato galimybes egzistuoti be smurtautojo. Kaip teigia Jones (2000), dažniausiai moterys yra linkę sumenkinti šeimoje vykstantį smurtą ir įsivaizduoja, kad jos turi daugiau laisvės ir aukštesnį statusą šeimoje nei yra realybėje. Jos pradeda nekreipti dėmesio į įžeidžiančius žodžius ar vardus, kuriais yra vadinamos ir priima tai kaip normą. Požymiai, kurie išsivysto kaip smurto šeimoje padarinys, trukdo moters gebėjimui apsiginti nuo patiriamo smurto. Sutrinka moters gebėjimas atpažinti smurtą ir jam pasipriešinti (Diršienė, Reikertienė, 2008).

Kai nuolat besikartojantis smurto ratas verčia moterį išgyventi nuolatinę smurto baimę, išmoktas bejėgiškumas ją stabdo nuo racionalių sprendimų priėmimo. Kompleksinio potrauminio streso simptomai veikia moterį net ir tuomet, kai ji jau yra atsiskyrusi nuo smurtautojo (Terrance, Plumm, Rhyndbr, 2012). MMS būdinga tai, kad aukštas streso lygmuo išlieka net tada, kai reali grėsmė jau praėjusi. Kūnas reaguoja taip, tarsi pavojus vis dar tęstųsi. Nuolatinis buvimas tokioje būsenoje nualina autonominę nervų sistemą, o tai gali nulemti neramumą ar nemigą, padidėjusį dirglumą, tam tikrų organų ar jų sistemų disfunkciją. Gali pasireikšti galvos svaigimai, padažnėjęs širdies plakimas, oro trūkumas, skrandžio ir / ar viso virškinamojo trakto disfunkcija, skausminiai sindromai be jokios aiškiai nustatomos medicininės priežasties. Smurtą ir prievartą patyrusioms moterims būdingas susvetimėjimas su savo kūnu. Tai susiję su jų žema saviverte, kuri atsiranda ilgesnį laiką neįstengiant apsiginti nuo smurto, kai moterų asmenybės ir kūnai yra nuasmeninami, tampa tarsi

instrumentu jas valdyti, žaloti ir skaudinti. MPSAA, kurios nesikreipia pagalbos, neretai išvysto priklausomybės nuo alkoholio, vaistų ar kitų psichotropinių medžiagų, jos gali būti linke į depresiją, savižudybę. Jei nenutraukiamas smurto ratas ir moteris pasilieka sveikatai ir gyvybei pavojingoje situacijoje, šie įveikos mechanizmai iš esmės nesprendžia tikrosios problemos ir ilgainiui tik pablogina jos gyvenimo kokybę, jos gebėjimus realiai spręsti išskylančias problemas, apsaugoti nuo smurto save ir savo vaikus (Vasiliauskaitė, 2013).

Toliau analizuojant MPSAA reakciją į smurtą artimoje aplinkoje svarbu paminėti **Stokholmo sindromą** (angl. *The Stockholm syndrome*). Stokholmo sindromas – tai psichologinis atsakas į smurtą, pasižymintis lojalumu ir prisirišimu prie smurtautojo, neįvertinant grėsmės ir rizikos savo sveikatai ar gyvybei (Stevens, 2014). Sindromas taip pavadintas po įkaitų dramos 1973 m. rugpjūčio 23–28 d. viename iš Stokholmo bankų, kada įkaitais laikytos aukos ėmė ginti grobėjus ir tapo nuo jų emociškai priklausomos. Stokholmo sindromo fenomenas aiškinamas kaip apsaugos mechanizmas, kylantis dėl artėjančio smurto baimės ir taip pat dažnai išskiriamas kaip viena esminių priežasčių, trukdančių MPSAA atsiskirti nuo smurtaujančio asmens. MPSAA, kenčiančiai nuo šio sindromo, būdinga elgsena: pozityvūs jausmai smurtautojui; negatyvūs jausmai šeimos nariams, draugams ir kitiems asmenims, siekiantiems padėti aukai atsiskirti nuo smurtautojo; smurtautojo veiksmų pateisinimas; MPSAA parama smurtautojui.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad nors į smurtinius santykius gali patekti bet kuri sveika moteris, tačiau net iš jų pasitraukusi, ji jau nebebus tokia pati – ilgalaikis smurtas artimoje aplinkoje padaro rimtą psichologinę žalą, kuri kyla kaip atsakas smurtinei situacijai. Komplexinis potrauminis sindromas, mušamos moters sindromas, išmokto bejėgiškumo būseną, smurto rato bei Stokholmo sindromo fenomenai ne tik sužaloja psichinę moters sveikatą, bet sąlygoja nenutrūkstantį bei komplikotą MPSAA prisirišimą prie smurtautojo bei smurtinės aplinkos. Svarbu pabrėžti, kad trauminiai įvykiai priverčia auką suabejoti pamatiniais žmogiškaisiais santykiais, paskatina atskirtį nuo šeimos, draugų, meilės ryšių, bendruomenės, todėl kyla klausimas: galbūt moters atsiskyrimas nuo visuomenės ir visas kompleksas SAA pasekmių lemia MPSAA pasitraukimą į socialinę atskirtį? Į šį klausimą bus atsakoma kitame disertacijos poskyryje.

1.3. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, charakteristikos

Kiekvienas asmuo, tenkindamas savo saugumo, gerovės, komforto ir kitus panašius poreikius, stengiasi priklausyti tam tikrai visuomenės socialinei grupei. Kad to pasiektų, jis mokosi tinkamai elgtis, ugdo reikalingus įgūdžius, formuoja gerus santykius su aplinkiniais, kuria teigiamą reputaciją ir kitais būdais siekia atitikti visuomenėje apibrėžtus standartus (Baumeister, DeWall, Ciarocco, Twenge, 2005), tačiau dėl nuolat besikeičiančių socialinių, ekonominių, politinių sąlygų, visuomenė tampa labai poliarizuota. Tam tikros žmonių grupės jaučiasi nesaugios, joms sunku prisitaikyti prie nuolatinių pokyčių, greito gyvenimo tempo (Brazienė ir Guščinskienė, 2004). Net spartus ekonomikos augimas nesąlygoja gerėjančių socialinių bei ekonominių sąlygų visai visuomenei. Taigi nepaisant ekonominio augimo, ekonominė ir socialinė atskirtis dažniau didėja nei mažėja (Johnson,

Andersen, 2012). Vis daugiau įvairių visuomenės grupių tampa iš dalies ar visiškai socialiai atskirtos. Socialinė atskirtis pakerta visuomenės socialinį solidarumą ir tarpusavio priklausomybę (Giddens, 2005).

Kaip teigia Giddens (2005), socialinės atskirties terminas atsirado socialinei nelygybei apibūdinti ir atskleidžia būdus, kuriais asmenis galima atskirti – neleisti pilnai įsitraukti į platesnę visuomenę.

Socialinė atskirtis – socialinio, ekonominio, kultūrinio ir politinio dalyvavimo apribojimas (Saloojee, 2008).

Socialinės atskirties konceptas, pasak Saloojee (2008), apibūdina marginalizaciją – visuomeninį procesą ir jo padarinį, kuris nulemia asmenų nebuvimą sudėtine „normalios“ visuomenės dalimi. Pasak mokslininko, socialinės atskirties samprata rezonuoja su:

- draudžiama prieiga prie vertingų prekių ar paslaugų dėl asmens rasės, lyties, religijos, negalios ir pan.;

- reikiamų išteklių trūkumu;

- asmenimis, kurie nėra pripažįstami kaip lygiateisiai visuomenės nariai.

Remiantis Poviliūnu (2001), socialinė atskirtis yra suprantama kaip įvairiausių visuomenės grupių atsiskyrimas nuo galimybės dalyvauti pagrindiniuose visuomenės plėtros procesuose. Ji apima kelias atsiskyrimo dimensijas: atskyrimą nuo darbo rinkos (pajamas teikiančios veiklos), vartojimo (gaunamos pajamos neleidžia patenkinti net pagrindinių poreikių), galimybių daryti įtaką politiniam šalies gyvenimui. Šie žmonės yra atskirti socialiai – jų socialiniai ryšiai tokie silpni, kad jie nutolsta nuo visuomeninių ir socialinių vertybių.

Socialinė atskirtis – tai visuomenėje egzistuojantis tam tikrų žmonių grupių pilietinių teisių apribojimas, nesavanoriškas asmens nutolimas nuo visuomeninių bei ekonominių vertybių (Baršauskienė, 2004). Toks asmuo netenka tam tikrų teisių ar visuomeninės padėties, dažnai ir pats nutraukia socialinius ryšius ir nelaiko savęs visuomenės dalimi.

Giddens (2005) teigimu, socialinė atskirtis taip pat reiškia ir ribotą bei silpną socialinį tinklą, tai savo ruožtu izoluoja asmenis.

Jordan (1996) pateikia tokius požiūrius į socialinę atskirtį:

- *Integracinis* – esminis elementas individo užimtumas (jis laiduoja ne tik pajamas, bet ir identitetą, socialinius ryšius, savigarbą).

- *Skurdo* – žemos pajamos, nepakankami materialiniai ištekliai.

- *Marginalumo* – socialiai atskirtųjų gyvenimas neatitinka visuomenės moralinių ir kultūrinių normų.

Socialinė atskirtis – tai ne tik visuomenės grupių atsiskyrimas nuo galimybės dalyvauti visuomenės plėtros procesuose bei nesavanoriškas nutolimas nuo visuomeninių ar ekonominių vertybių, bet tai ir visuomenės atsisakymas savo nario (pvz., ligo, vartojančio narkotines medžiagas asmens, buvusio kalinio ir pan.), kai jo gyvenimo neatitinka visuomenės nuostatų ar kai kiti visuomenės nariai negali palaikyti įprastinės socialinės sąveikos, neturėdami reikiamo išsilavinimo, išteklių ir pan. (Binkauskienė ir Misiūnas, 2004).

Badelt (1999) taip pat teigia, kad socialinė atskirtis – tai žmonių moralinis atskyrimas, paneigiant jų socialines teises. Mokslininkas išskiria dvi skirtingas socialinei atskirčiai būdingas konotacijas: *visapusiškumą* ir *dinamiškumą*. Visapusiškumas atsiskleidžia per šias sistemas: pilietinę integraciją, ekonominę integraciją, socialinę integraciją, personalinę integraciją – asmuo patenka į socialinę atskirtį, patirdamas nesėkmę vienoje ar keliose šių sistemų. Mokslininkas taip pat skiria šias **socialinės atskirties dimensijas**: atskirtis nuo materialinės gerovės (prekių ir paslaugų); atskirtis nuo darbo rinkos (tai viena grėsmingiausių atskirčių ypač stipriai išsivysčiusiose šalyse); atskirtis nuo šalies (stipriai susijusi su skurdu, ekonominiu ir socialiniu nesaugumu); atskirtis nuo saugumo (tai daug platesnė sąvoka nei apsauga nuo skurdo, tai taip pat ir fizinis saugumas); atskirtis nuo žmogaus teisių (tai nepasiekiamą sveikatos apsaugos sistema, teisinė, kultūrinė sistema; humaniškos ir sveikos darbo sąlygos ir pan.).

Socialinės atskirties priežastys yra glaudžiai susijusios su šiomis socialinės atskirties dimensijomis. Brazienė ir Guščinskienė (2004), remdamosios Zaleckienė (1998), Room (1995) ir Jordan (1996), išskiria šias žmogaus asmenines bei visuomenines tapimo socialiai atskirtu priežastis:

1. *Asmeninės priežastys* – nepasitikėjimas savimi ir kitais, pasyvumas, naujovių baimė, nepakankamas išsilavinimas, verslumo stoka ir pan. – asmuo dėl tam tikrų asmeninių, psichologinių, kultūrinių, ekonominių priežasčių savęs nelaiko visuomenės dalimi.

2. *Visuomeninės priežastys* – nedarbas, žemas pragyvenimo lygis, nepakankamas dalyvavimas bendruomenės ir visuomeniniame gyvenime – pasireiškia visuomenės poveikiu žmogui.

3. *Privačios sistemos* – veikia rinkos procesai – asmenys, negalintys įsigyti tam tikrų dalykų (pvz., nekilnojamo turto) yra atskiriami nuo bendruomenės.

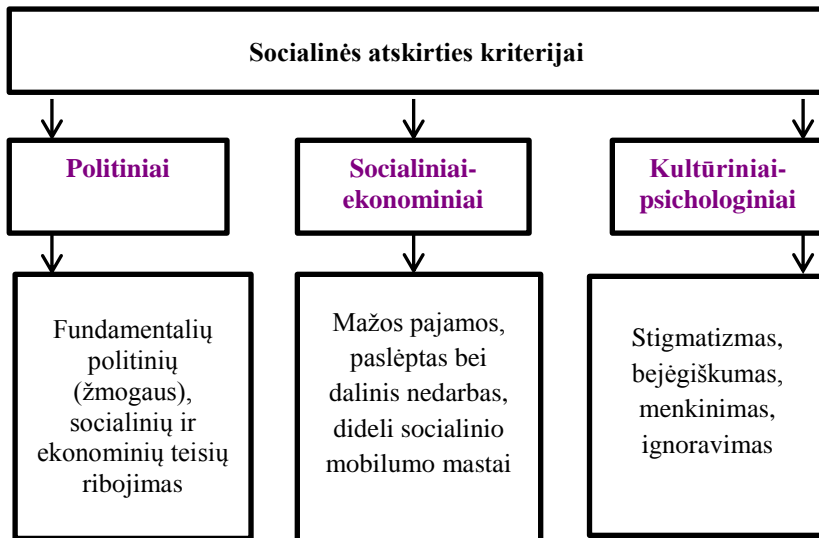
4. *Valstybės sistemos* – atskirtis atsiranda, kai konkrečių išteklių bei paslaugų paskirstymas nepasiekia tam tikrų asmenų grupių.

5. *Savanoriškos sistemos* – socialinė atskirtis pasireiškia atsiribojimu nuo konkrečios bendruomenės, nes iš esmės asmens tikslai neatitinka bendrų tikslų ar įsipareigojimų. Žmogus gali pats priimti sprendimą atsiskirti, izoliuoti save nuo tam tikros veiklos. Tai vadinama savanoriška atskirtimi (angl. *self-exclusion*). Savanoriška atskirtis galima dėl etinių ar religinių įsitikinimų. Savanoriška atskirtis gali būti įvardijama ir kaip socialinė izoliacija, taip išskiriant terminą „atskirtis“ ir vartojant jį tik tuomet, kai atskirtis vyksta nepriklausomai nuo atskirties subjekto (Giddens, 2005; Mikulionienė, 2005).

6. *Šeimos ir draugų sistema* – tai vienas svarbiausių integracijos į visuomenę tiltų.

7. *Kiti svarbūs požymiai* – individo sveikata, išsilavinimas, svarbūs gyvenimo įvykiai (skyrybos, darbo praradimas), gyvenamosios vietos ypatumai (nedarbo lygis), socialiniai, pilietiniai, politiniai institutai (rasinė diskriminacija, valstybės gerovė, socialinės rūpybos sistema).

Binkauskienė ir Misiūnas (2004), aiškindami socialinės atskirties priežastis, remiasi šiais socialinės atskirties kriterijais (žr. 4 pav.):

4 pav. Socialinės atskirties kriterijai (Binkauskienė ir Misiūnas, 2004)

Politinio kriterijaus sąlygojamos atskirties priežastys: nedemokratiška šalies politinė sankloda, neveiksni liberali demokratija. Socialinės-ekonominės priežastys: radikali socialinė kaita, neveiksni socialinė politika, socialinė laisvos rinkos diskriminacija. Kultūrinės priežastys: diskriminacinės nuostatos, neveiksni kultūros politika. Ypač svarbus vaidmuo tenka ir psichologiniam aspektui: išankstinės nuostatos buvusių kalinių, neįgaliųjų, sergančių AIDS ir panašiomis ligomis, požiūris į prostitutės ir pan. yra stabdantis veiksnys visuomenės sueičiai. Tris kriterijus išskiria ir Giddens (2005): ekonominius (esmė užimtumas, dalyvavimas darbo rinkoje, vartojimas), politinius (būtinai visuotinis ir nuolatinis dalyvavimas politikoje) ir socialinius (asmenys turi turėti pakankamai laisvo laiko, galimybių keliauti, veikti už namų ribų).

Taigi socialinės atskirties samprata akcentuoja platų spektrą veiksnių, užkertančių asmenims galimybes, kurios atviros daugumai gyventojų. Išanalizavus pateiktas koncepcijas bei susisteminius pateiktus veiksniai, kriterijus bei aspektus galima išskirti esmines socialinės atskirties dimensijas, pagrindžiančias asmens buvimą socialinėje atskirtyje (patiriant nesėkmę vienoje ar keliose šių sistemų):

1. *Atskyrimas nuo visuomenės* (Badelt, 1999; Baršauskienė, 2004; Binkauskienė ir Misiūnas, 2004; Brazienė ir Guščinskienė, 2004; Giddens, 2005; Poviliūnas, 2001; Saloojee, 2008);

2. *Atskyrimas nuo materialinės gerovės* (taip pat ir darbo rinkos) (Badelt, 1999; Baršauskienė, 2004; Binkauskienė ir Misiūnas, 2004; Brazienė ir Guščinskienė, 2004; Poviliūnas, 2001; Saloojee, 2008)

3. *Atskyrimas nuo saugumo* (Badelt, 1999; Brazienė ir Guščinskienė, 2004);

4. *Atskyrimas nuo žmogaus teisių* (Badelt, 1999; Baršauskienė, 2004; Binkauskienė ir Misiūnas, 2004; Poviliūnas, 2001; Brazienė ir Guščinskienė, 2004; Saloojee, 2008).

Taigi remiantis šiomis dimensijomis galima priskirti tam tikras žmonių grupes prie socialinės atskirties grupių, todėl svarbu išanalizuoti, kokius socialinės atskirties subjektus išskiria mokslininkai.

Mokslininkai (Binkauskienė ir Misiūnas, 2004; Giddens, 2005; Sen, 2000) išskiria šias socialinės atskirties grupes: skurstantys vyresnio amžiaus žmonės; asmenys su dvasine ar fizine negalia; beglobiai vaikai; nerandantis darbo jaunimas; daugiavaikės šeimos; bedarbiai; vieniši tėvai; buvę kaliniai; karo invalidai; miesto ir kaimo užribio varguomenė; izoliuotos kaimo bendruomenės; rajonų, pasižyminčių dideliu nusikalstamumu, gyventojai; benamiai (kraštutinė atskirties forma); seksualinės mažumos; mažas pajamas gaunantys asmenys; sergantieji AIDS ar kitomis nepagydomomis ligomis; narkotines medžiagas vartojantys asmenys; tautinės mažumos; prostitutės; netradicinės religinės bendruomenės.

Giddens (2005) išskiria ir vadinamąją „viršūnės“ socialinę atskirtį: individų mažumą dėl savo turto, įtakos ir ryšių nedalyvauja bendrame visuomenės gyvenime. De Wolf (2014) kaip socialinės atskirties grupę išskiria sergančių vaikų (pvz., autizmu) tėvus, Scharf, Phillipson, Smith (2005), Jones, Rowbottom (2010), Filipovic, Kopac Mrak Rakar (2013) kaip socialinės atskirties grupę analizuoja pagyvenusius žmones, Secker, (2009), Lau, Ridge (2011) tiriaprotingomis ligomis sergančius asmenis, Bowpitt, Dwyer, Sundin, Weinstein, (2011) – benamius, Holland, Ousey, (2011), Saloojee (2003) analizuoja socialinę atskirtį, priklausančią nuo rasės, Crowther (1999) – neįgaliųjų asmenų atskirtį, Palmer, Maffia (2008) – pabėgėlius. Gough, et al. (2006) kaip socialinės atskirties grupę išskiria moteris apskritai. Tą lemiančios priežastys: didesnė atsakomybė už vaikus ir buitinius darbus namuose, sudėtingas jų derinimas su nuolatinio darbu, mažesnis atlyginimas už tokias pačias pareigas. Mokslininkai išskiria netgi tokias situacijas kaip, pavyzdžiui, jei šeimoje yra automobilis, vyrai turi pirmumo teisę juo naudotis, jie dažniau kontroliuoja šeimos biudžetą, jų vardu registruojamas turimas nekilnojamas turtas. Visos šios priežastys lemia sudėtingesnę moters sprendimą nutraukti santykius. Koskela (1999) taip pat savo tyrimuose išskiria moteris, kaip socialinę atskirtį patiriančius asmenis, dėl jų jaučiamo nesaugumo ir smurto baimės. Mokslininkas, analizuodamas moterų baimę nukentėti nuo fizinio ar seksualinio smurto viešoje erdvėje, aprašo ir smurtą, patiriamą artimoje aplinkoje ir akcentuoja, kad namai gali būti dar labiau bauginanti erdvė. Pasak Giddens (2005), socialinėje atskirtyje moteris gali atsidurti ir ne dėl vienos konkrečios asmeninės priežasties, o dėl kelių nelaimių, ištikusių viena po kitos. Mokslininkas pateikia pavyzdį, kad moteris gali išsiskirti ir tuo metu ne tik prarasti namus, bet ir netekti darbo. Suirusi šeima ir pašliję santykiai kelia didelę įtampą. *Nėra aptikta tokių klasifikacijų, kuriose moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, būtų išskiriamos ir analizuojamos kaip atskira socialinės atskirties grupė. Taigi kyla klausimas, ar jas galima priskirti prie socialinės atskirties grupių ir kokie požymiai tai įrodo.*

Remiantis Boeckel, Blasco-Ros, Grassi-Oliveira, Martinez (2014), Yamawaki (2012), Dirsiene, Reikertiene (2008), Herman (2006), aukai, patiriančiai sutuoktinio

ar partnerio smurtą, formuojasi šie būdingi bruožai: vienišumas, visiška izoliacija ir atskirtis, pasitikėjimo savimi praradimas, abejonės dėl gebėjimo tvarkyti savo gyvenimą, priimti teisingus sprendimus, kaltės prisiėmimas ir gėda, baimė, nerimas, polinkis sirgti įvairiausiomis su stresu susijusiomis ligomis, depresija, neigiamas savęs vertinimas. Patirtas smurtas artimoje aplinkoje sąlygoja **ilgalaikius psichologinius padarinius**, kuriuos iš esmės sąlygoja jau anksčiau šioje disertacijoje analizuoti veiksniai: kompleksinis potrauminis sindromas, mušamos moters sindromas, išmokto bejėgiškumo būseną, Stokholmo sindromo fenomenas. Moterys kenčia nuo silpnos psichinės sveikatos, dėl to prastėja ir jų gyvenimo kokybė (Diršienė, Reikertienė, 2008; Hegarty, O'Doherty, et al., 2013). Lyginant su smurto nepatyrusiomis moterimis, aukos turi daug sunkesnių nuotaikų, valgyimo ir priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo sutrikimų. Nuolat patiriant smurtą, didėja savižudybės rizika, negalėjimas pasipriešinti ir nutraukti smurto ciklą gali paskatinti asmenybės degradaciją (prievaratos auka gali tapti priklausoma nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų, alkoholio ir pan.) (Herman, 2006; Michalovič, 2012).

Smurtas ne tik daro poveikį moters psichinei sveikatai, bet ir stipriai veikia jos rūpinimosi vaikais kokybę. Estrellado ir Loh (2014) teigimu, moterims, smurto aukoms, būdingas nepasitikėjimas savimi, silpnas ego, atkaklumo nebuvimas, emocinė priklausomybė. Moteriai, smurto aukai, būdinga žema savigarba. Jos savęs vertinimas priklauso nuo partnerio. Aukoms būdinga visiška priklausomybė nuo kitų, nuolankumas, beteisiškumas. Miškinis (2003) teigia, kad smurto auka jaučia perdėtą atsakomybę už tokį smurtautojo elgesį, mano, kad smurtas yra ne smurtininko, bet smurto aukos problema. Ji tiki, kad būdama „gera“ galės kontroliuoti smurto protrūkius.

Svarbią moters, kaip smurto aukos, charakteristiką išskiria Jones (2000). Analizuojant terminus „mušama moteris“ (angl. *battered woman*), „žmonos mušimas“ (angl. *wife beating*), „smurto artimoje aplinkoje auka“ (angl. *domestic violence victim*) ir pan. moteris yra identifikuojama kaip **auka**, tačiau pati moteris, kuri kasdien kenčia smurtą, žinodama, kiek jėgų ji turi sukaupti ir kokios savidisciplinos laikytis, kad išgyventų, labai retai save identifikuoja kaip auką. Moteris laiko save stipria ir sugebančia išgyventi.

Labai svarbu pažymėti, kad smurto artimoje aplinkoje atveju yra pažeidžiamos smurtą patiriančios moters **esminės žmogaus teisės**: orumas, kūno neliečiamumas, teisė būti savimi ir užsiimti tuo, ko pačiai norisi, teisė patenkinti esminius poreikius. Moteris susiduria su tokiais **kultūriniais-psichologiniais** veiksniais kaip stigmatizmas, bejėgiškumas, menkinimas, ignoravimas, todėl smurto artimoje aplinkoje aukos bijo ir drovisi viešumo. Patirto nuo artimo žmogaus smurto pasekmės sąlygoja jų **baimę viešoje erdvėje**: negalėdamos kontroliuoti savo asmeninio gyvenimo, moterys riboja ir savo visuomeninius ryšius ir bendravimą, kadangi dar labiau nepasitiki savimi. **Socialinių ryšių silpnumas** lemia moters nutolinimą nuo visuomeninių ir socialinių vertybių; ji nepakankamai dalyvauja bendruomenės ir visuomeniniame gyvenime. Smurto aukos dažnai mano, kad smurtas yra privati jų problema, šis stereotipas sustiprina aukų įsitikinimą nesant pagalbos ir apsaugos

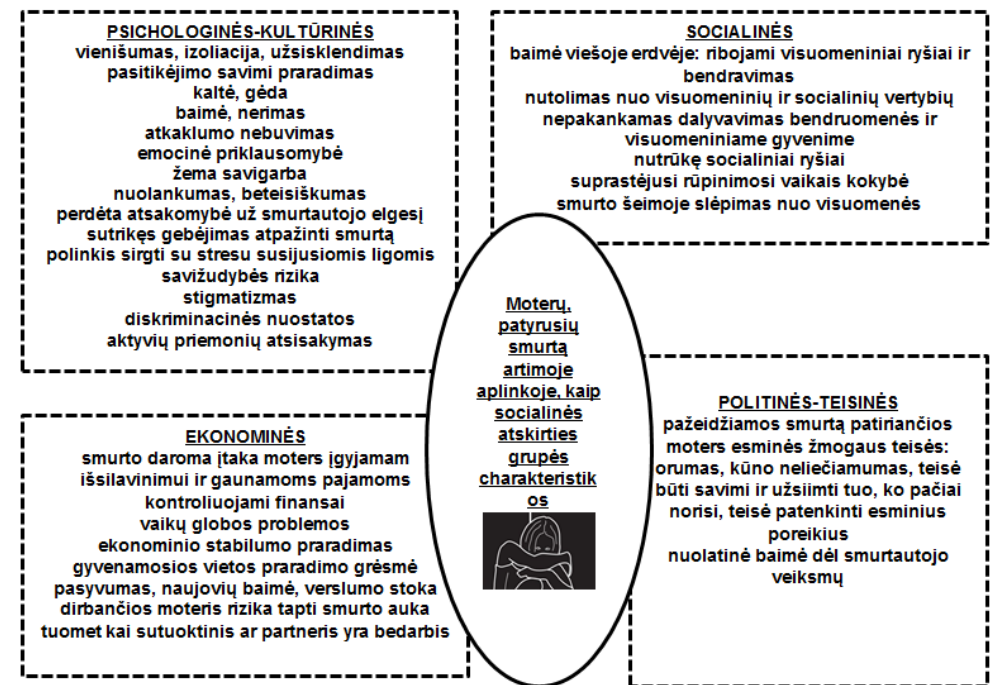
galimybių. Jų nuomone, situacija yra beviltiška (Oliveira, et al., 2014), todėl moterys dažniausiai slepia patiriančios smurtą. Apie smurto artimoje aplinkoje įvykį dažnai nėra informuojamos atitinkamos institucijos, ypač jei smurtaujama pasiturinčiose ir savo įvaizdį visuomenėje saugojančiose šeimose. Aukos bijo ir drovosi viešumo, todėl smurtas artimoje aplinkoje yra įvardijamas kaip paslėptas reiškinys. Didelis reiškinio latentiskumas pasireiškia tuo, kad smurto aukos linkusios nutylėti apie patiriamą smurtą šeimoje ir jo žalą. Smurtas, įvykęs viešoje vietoje, arba likus ryškioms žymėms ant aukos kūno dažnai sąlygoja aplinkinių spaudimą spręsti problemą bei apsaugoti nuo galimos rizikos aukos vaikus. Jeigu auka ir toliau nusprendžia tęsti santykius su smurtautoju (manydama, kad pavydo priepuoliai išreiškia meilę ar kitaip pateisindama smurtą, bijodama finansinių problemų, dėl žemo išsilavinimo, savigarbos stokos ar tiesiog vilties, kad situacija keisis), ji ir vėl įsitraukia į *smurto ratą*.

Didelį poveikį daro ne tik emocinė priklausomybė, moters bejėgiškumas kyla ir dėl **ekonominių priežasčių** (Adams, Greeson, Kennedy, Tolman, 2013). Smurtas prieš moterį lemia ir jos ekonominį statusą – jis daro poveikį tiek moters išsilavinimui, tiek jos padėčiai darbo rinkoje. Kartais auka tiesiog neturi, kur prisiglausti, ir lieka smurtautojo namuose. Pastebėta, kad dirbančios bei turinčios aukštesnį išsilavinimą moterys daug dažniau palieka smurtautojus. Ir atitinkamai ilgiau delsia moterys, turinčios daugiau vaikų, mažiau įsidarbinimo galimybių, bijančios nesėkmės. Remiantis Yamawaki (2012), sunkiausia palikti smurtautoją nedirbančioms moterims, kurių sutuoktinio ar partnerio pajamos yra didelės bei tada kai jos neigiamai vertina savo galimybes, jaučia tiek finansų, tiek paramos (taip pat ir policijos, socialinės pagalbos) stoką. Nutraukusi ryšius su smurtautoju, moteris gali netekti ekonominio stabilumo, jai gresia atsidurti ties skurdo riba. Moteris, palikusi smurtaujančią vyrą ir turinti vaikų, tampa vieniša motina, o jei nedirba – bedarbe, tačiau Adams ir kt. (2013) atliktas tyrimas atskleidžia, kad būtent smurtas artimoje aplinkoje tiesiogiai arba netiesiogiai daro įtaką tiek moters įgyjamam išsilavinimui, tiek jos gaunamoms pajamoms. Tokiu atveju moterims kylančios finansinės problemos bei išsilavinimo spragos sudaro keblumą siekiant tapti savarankiška ir palikti smurtautoją.

Atlikti tyrimai (Golden, Perreira, Durrance, 2013) rodo, kad smurtas trukdo sėkmingam moters įsidarbinimui. Ir atitinkamai ekonominiai sunkumai, žemas išsilavinimas, kontroliuojami finansai didina galimybę tapti smurto artimoje aplinkoje auka. Moterims, kenčiančioms nuo smurto artimoje aplinkoje, būdingas nepasitikėjimas savimi ir kitais, pasyvumas, naujovių baimė, verslumo stoka. Fox, Benson, DeMaris, Van Wyk (2008) išskiria du dirbančios moters tapimo smurto artimoje aplinkoje aspektus: 1. Dirbanti moteris mažiau būdama namuose patiria mažesnę tikimybę tapti smurto auka nei nedirbančios namų šeimininkės. Dirbanti moteris sukuria daugiau socialinių ryšių, tai mažina jos izoliaciją. 2. Dirbanti moteris patiria didesnę riziką tapti smurto auka tada, kai jos sutuoktinis ar partneris yra bedarbis – taip jis stengiasi susigražinti galią šeimoje. Šiai minčiai pritaria ir Powers, Kaukinen (2012), kurie teigia, kad darbas padidina tikimybę tapti smurto auka, kada moteris dirba neįprastą darbą, neįprastu grafiku ir pan. Kita vertus, darbas moteriai gali būti esmine priežastimi, suteikiančia galimybę nutraukti santykius.

Vis dėlto pasiryžusi nutraukti santykius moteris patenka į nežinomybę. Kaip teigia Lester (2007), aukos (angl. *victim*) vaidmenį ji pakeičia į išgyvenusios (angl. *survivor*) vaidmenį. Dėl pasikeitusių socialinių bei ekonominių sąlygų moteris taip pat jaučiasi nesaugi. Moteris susiduria su finansiniais sunkumais, gyvenamosios vietos, vaikų globos problemomis, nutrūkusiais socialiniais ryšiais bei galimai emociniais sunkumais dėl išsiskyrimo su ją skriaudusiu vyru (Griffing, et al., 2002). Kaip teigia Jones (2000), pasitraukusi nuo smurtautojo moteris yra pasmerkta keliems metams nerimo, baimės, gėdos, suicidinių minčių bei kitų potrauminio streso sindromo simptomų, kuriuos išgyvena nepažįstamųjų išprievartautos moterys ar karo veteranai. Kitas svarbus aspektas yra tas, kad net ir palikus smurtautoją smurtas nesiliauja – daugybė faktorių vis dar žaloja auką, jeigu ne fiziškai, tai psichologiškai.

Taigi visas šis išanalizuotas charakteristikų bei požymių kompleksas rodo, kad moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje, galima išskirti kaip socialinės atskirties grupę. 5 paveiksle, remiantis esminėmis socialinės atskirties dimensijomis, yra pateikiamos susistemintos MPSAA charakteristikos.

5 pav. MPSAA, kaip socialinės atskirties grupės, charakteristikos (Gelbūdienė, 2016)

Taigi apibendrinant tai, kas analizuota šiame disertacijos skyriuje, MPSAA galima priskirti atskirai socialinę atskirtį patiriančių asmenų grupei.

Esminė socialinės atskirties mažinimo strategija – socialinė įtrauktis (Badelt, 1999). Socialinė įtrauktis yra procesas, vienijantis daugelį skirtingų socialinės veiklos sričių ir įpareigojantis inovatyviai žvelgti į egzistuojančias socialines problemas bei

ieškoti efektyvių jų sprendimo strategijų. Socialinė įtrauktis yra gana sudėtinga koncepcija, kurios neįmanoma apibrėžti vienu aspektu. Saloojee (2003) skiria šias esmines įtraukties dimensijas:

- skirtingų vertybių pripažinimas – pagarba asmenims ir jų grupėms, jų skirtingumams;

- žmogaus socialinė raida – galimybių tobulėti, ugdyti gebėjimus, mokytis bei turiningai ilsėtis sudarymas;

- dalyvavimas ir įtraukimas – sudaroma galimybė dalyvauti priimant sprendimus, darančius poveikį pačiam asmeniui, jo šeimai ar bendruomenei; būti įtrauktam į bendruomenės gyvenimą;

- artumas – socialinio atstumo tarp žmonių mažinimas, dalijimasis bendra fizine ir socialine erdve;

- materialinė gerovė – saugūs namai ir pastovios pajamos.

Kaip teigia Saloojee (2003), socialinė įtrauktis jau savaime kuria vertę: tiek jos procesas, tiek galutinis rezultatas. Socialinė įtrauktis atspindi proaktyvų žmogaus požiūrį į socialinės gerovės kūrimą, kuriam būdinga ne tik pašalinti kliūtis ar galimą riziką, bet ir surasti reikalingas investicijas ir sudaryti visas reikalingas sąlygas gyvenimo sąlygoms gerinti, pripažįstant kiekvieno asmens išskirtinumą, skirtingą gyvenimo patirtį, šeimyninę ar tautinę padėtį. Pasak mokslininko, socialinė įtrauktis peržengia ribą tarp visuomenės ir žmonių, esančių socialinėje atskirtyje, naikina fizinius, socialinius, ekonominius barjerus. Socialinės įtraukties vertė susijusi su pagarba skirtumams ir efektyviu dalyvavimu – barjerų panaikinimu visose visuomenės gyvenimo srityse, siekiant įsitraukimo į įtraukties veiklas, politikos ir praktikos vertinimo, kad socialinė įtrauktis būtų plėtojama (Saloojee, 2008).

Kaip teigia Saloojee (2008), socialinė įtrauktis sukuria *naujas* galimybes priartėti prie senų problemų, pateikdama radikaliai skirtingas pilietiškumo ir bendruomenės koncepcijas, kovodama dėl *naujų* atskaitomybės priemonių, suteikdama galimybę atsirasti *naujiems* viešosios politikos vertinimams, skatindama atskirtyje esančias grupes atstovauti ir dalyvauti bei svarbiausia skatindama visų žmonių įgūdžius, talentus bei gabumus. Socialinė įtrauktis yra procesas, vienijantis daugelį skirtingų socialinės veiklos sričių ir įpareigojantis *inovatyviai* žvelgti į egzistuojančias socialines problemas bei ieškoti efektyvių jų sprendimo strategijų (Saloojee, 2003). Tiek socialinės įtraukties procesas, tiek jo tikslai yra nukreipti į *inovacijas* ir reikalauja *inovatyvaus* požiūrio į egzistuojančias socialines problemas bei jų sprendimą.

Taigi esminė socialinės atskirties mažinimo strategija yra socialinė įtrauktis, o socialinės įtraukties proceso tikslai yra nukreipti į inovacijas. Socialinė įtrauktis yra betarpiškai susijusi su įgalinimu. Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, ne tik atsiduria socialinėje atskirtyje, tačiau ir yra iš esmės „nugalinamos“ patiriamo smurto (fundamentally disempowered) ir galių valdyti savo gyvenimą. (Goodman, Epstein, 2008), todėl kitame disertacijos skyriuje bus analizuojamas MPSAA edukacinis įgalinimas inovacijoms.

2. EDUKACINIS ĮGALINIMAS INOVACIJOMS: MOTERŲ, PATYRUSIŲ SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE, ASPEKTAS

Šioje disertacijos dalyje apibrėžiama įgalinimo samprata, atskleidžiamas įgalinimo ir galios santykis, įgalinimo lygmenys. Pateikiamos įgalinimo, kaip proceso ir jo rezultato, apibrėžtys, analizuojami moterų įgalinimo aspektai, išskiriama smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų įgalinimo specifika. Analizuojamos socialinės inovacijos, jų vaidmuo sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą. Išskiriama moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, inovacijų priėmimo problematika, atskleidžiama, kas tai yra inovacija MPSAA. Gilinamasi į edukacinio įgalinimo sampratą, analizuojami įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai, pateikiamas edukacinio įgalinimo procesas; iškeliami edukacinio turinio kūrimo MPSAA problematika. Dalies pabaigoje pateikiamas mokslinės literatūros analizės pagrindu sudarytas teorinis modelis.

Kaip jau analizuota pirmame šios disertacijos skyriuje, esminės smurtą patyrusių moters patirtys yra:

- galios valdyti savo gyvenimą praradimas,
- atsiskyrimas nuo kitų žmonių – socialinė atskirtis.

Taigi pagalbos MPSAA procesas turi būti paremtas jos asmeninės galios sugrąžinimu bei naujų santykių užmezgimu. Atnaujinsi santykius su kitais žmonėmis, smurto auka atgauna tas savybes, kurias trauminė patirtis pažeidė ar deformavo – pasitikėjimą savimi, autonomiją, iniciatyvumą, asmens identitetą. Autonomija – priklausymo sau jausmas, gebėjimas apsibrėžti savo interesus, reikšmingai pasirinkti. MPSAA įgalinimas – palaikymo ir pagalbos susiejimas su individualia autonomija (Stark, Flitcraft, 1996). Kaip teigia Herman (2006), remdamasi Kardiner, esmine pagalbos dalimi visuomet turi būti ir aukos edukacija, suteikianti jai supratimą apie jos būseną ir kaip ją galima keisti.

MPSAA įgalinimas remiasi principu, kad moteris turi tapti savo problemos kūrėja bei teisėja. Kiti gali patarti, palaikyti, pasirūpinti. Intervencija, kurios metu MPSAA nepaisoma galios sugrąžinimo proceso, atvirksčiai, moterį nugalina. Pagalba MPSAA turi remtis tokiais principais, kaip izoliacijos sušvelninimas, bejėgiškumo mažinimas, pasirinkimo galimybių suteikimas.

Taigi MPSAA pagalbos procese ypač svarbus tampa įgalinimas ir edukacija, tam, kad moteris suvoktų savo esamą situaciją ir suprastų, kad ji gali prisiimti atsakomybę ir keisti savo gyvenimą.

2.1. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas

Jeigu pagalbos tikslas yra įgalinti moterį, visų pirma labai svarbu tiksliai apsibrėžti įgalinimo terminą. Nėra vieno įgalinimo apibrėžimo, nes tai kontekstualus reiškinys ir egzistuoja įvairūs įgalinimo lygmenys. Įgalinimas – tai nėra davimas ar įgyvendinimas kažko. Tai procesas, leidžiantis kažkam įvykti. Tas kažkas – pokytis. Pokytis arba žmoguje, organizacijoje, aplinkoje, arba aplinkoje, arba ir ten, ir ten (Ruškus, et al., 2013).

Įgalinimo koncepto kilmė siejama su socialiniais judėjimais Jungtinėse Amerikos Valstijose 1960–1970-aisiais metais. Mokslininkai (Jucevičienė, 2010; Kasturirangan, 2008; Ruškus, et al. 2013 ir kt.), analizuojantys įgalinimo reiškinių, pažymi, kad ideologinės ir istorinės įgalinimo ištakos sietinos su Freire – Brazilijos pedagogo darbais. Freire (2000) teigimu, svarbiausia yra išmokti padėti sau, kritiškai vertinti savo problemas. Tai prieštarauja asistencializmo požiūriui, kai problema sprendžiama už asmenį, o ne kartu su juo ir kada specialistas disponuoja didesnėmis galiomis nei asmuo, kuriam reikalinga pagalba. Įgalinimo proceso metu siekiama visų dalyvių disponuojamų galių svorio suvienodinimo. Įgalinimas – tai ne tik žmogaus gebėjimų skatinimas, bet ir motyvacija, švietimas, savivertės kėlimas, kad asmuo suvoktų, kad yra pakankamai kompetentingas spręsti savo problemas. Tai strategija, kurios tikslas mažinti bejėgiškumo jausmą, skatinti imtis atsakomybės už savo gyvenimą (Ivanauskienė, Liobikaitė, 2004). Ši samprata ypač svarbi MPSAA aspektu, nes smurto aukos jaučiasi bejėgiškos savo situacijoje, bijo prisiimti atsakomybę ir netiki, kad gali išspręsti savo problemas. Moterims reikia suteikti žinių apie tai, kas vyksta jų gyvenime, skatinti jų gebėjimus, motyvuoti gyvenimo pokyčiams.

Įgalinimo samprata yra labai glaudžiai susijusi su tuo, kaip apibrėžiama galia. Jucevičienės, et al. (2010) teigimu, „galia – tai galimybė daryti įtaką žmonėms, bendruomenėms, organizacijoms, įvykiams, procesams, sukeliant pokytį“ (p. 18). Stewart (2001) teigimu, galia gali būti apibrėžiama kaip žmonių sąveika, vykstant hierarchiniam dominavimui, taikant galią kito žmogaus atžvilgiu. Žmogaus galia taip pat apibrėžiama kaip jo tikėjimas savo gebėjimais kontroliuoti konkretų įvykį savo pastangų efektyvumu. Toks požiūris sietinas su sąlygų, kurios skatina bejėgiškumą, eliminavimu (Jucevičienė, et al. (2010), remiantis Koberg, Boss, Senjem (1999)). Ruškus ir kt. (2014) apibrėžia galią kaip individo gebėjimą veikti sėkmingai, pasiekti tam tikrų rezultatų, galios vykdymą kildinant iš žmogaus laisvos valios sampratos ir galimybės atlikti pasirinkimą ar priešintis. Taigi galios samprata talpina savyje šiuos aspektus: galimybę daryti įtaką kitiems žmonėms; žmonių sąveiką, taikant galią kito žmogaus atžvilgiu; **individo gebėjimą veikti sėkmingai, remiantis laisva valia ir pasirinkimo galimybėmis**. Šiuo požiūriu ir vadovaujamesi disertacijoje, kadangi jis atskleidžia galimybę MPSAA laisvai pasirinkti tolimesnį savo gyvenimo scenarijų, o ne vadovautis iš išorės primestomis normomis, nuostatomis, prievolėmis.

Analizuojant galios santykį su įgalinimu, Jucevičienė ir kt. (2010) remiasi demokratijos ir įgalinimo teorija, kuri teigia, kad galios ir įgalinimo santykis gali būti dvejopas. Tai dominuojanti galia, kurios išraiška – „*galia virš*“, kurią lydi baimė, pasitikėjimo ir pagarbos trūkumas bei jai priešinga „*galia su*“ – savyje turinti įgalinimo išraišką.

Ruškus ir kt.(2013), remdamasis M. Foucault, taip pat akcentuoja galios santykių dualizmą: kontrolė (angl. *surveillance*) nukreipia valdymo galias „iš viršaus į apačią“, tuo tarpu laisvė (angl. *discretion*) nukreipia valdymo galias „iš apačios į viršų“. Galios praktika tiesiogiai susijusi su individų savireguliacija ir savidisciplina. Foucault tai vadina galių valdomumu (angl. *governmentality*), numanant, kad galios traktuojamos ne tik kaip ateinančios iš šalies, bet ir kaip **pačių individų drąsa ir aktyvumas kuriant savo laisves ir pasirinkimus**. Taip **individai galios santykiuose tampa nebe objektais, o subjektais**. Egzistuoja abipusis ryšys tarp individualios

savivertės kėlimo tikslų ir socialinių – socialinės gerovės kūrime – tikslų. Tad įgalinimo tikslas nėra galių suvienodinimas ar lygybė, o labiau **bejėgiškumo būklėje esančių žmonių tapsmas aktyviais ir atsakingais už savo gyvenimą**. Įgalinimas susijęs su išteklių koncepcija, kai individai siekia atskleisti savo potencialą ir taip kontroliuoti savo socialinį gyvenimą. Įgalinimas reiškia, kad individai siekia savo gyvenimo kontrolės ir bando keisti dominuojančius galios santykius, todėl kuriant MPSAA edukacinio įgalinimo sistemą, esminis dėmesys turi būti skiriamas pačių moterų aktyvumui bei jų atsakomybės už savo gyvenimą prisiėmimui, kitaip tariant, bejėgiškumo eliminavimui.

Taigi įgalinimo konceptas siejamas ne tik su galios, bet ir bejėgiškumo sąvoka. Jeigu galia vadinama tam tikrų asmenų ir organizacijų gebėjimas pasiekti tikslingų, numatytų ar nenumatytų padarinių kitiems asmenims ar organizacijoms, tai bejėgiškumas individualiu lygmeniu apibūdinamas kaip asmens manymas, kad jo / jos veiksmai neturės poveikio gyvenimo įvykių rezultatams (išmokto bejėgiškumo sindromas). Kai kurie autoriai bejėgiškumui priskiria ekonominę nelygybę ir engiamojo pobūdžio kontrolę bei internalizuotą netikėjimą pokyčiais (Ruškus et al., 2013, remiantis Lerner, 1986, Keiffer, 1984, Lord, Hutchison, 1993), tačiau būtent įgalinimo koncepcija numato, kad žmogus sunkiomis gyvenimo sąlygomis, tarpininkaujant konkreitiems veiksams, formuojasi nuostatą, kad gali kontroliuoti savo psichologinę ir socialinę realybę (Baranauskienė, 2014; Herman, 2006).

Kolberg ir kt. (1999) įgalinimą apibrėžia kaip jėgos ar galios suteikimą tam tikrai veiklai atlikti. Galia traktuojama dvejopai, išskiriant du jos komponentus: santykinį ir motyvacinį. Santykinis komponentas labiau siejamas su įgaliojimu ar delegavimu. Motyvacinis komponentas išreiškia žmogaus galią vykdyti pokyčius ypač probleminėse situacijose. Tai žmogaus tikėjimas savo gebėjimais mobilizuoti motyvaciją, pažintinius išteklius ir veiksmus, leidžiančius kontroliuoti konkretų įvykį, suvokiant, kad pastangos leis sėkmingai veikti. Įgalinimo procese prieš probleminę situaciją susiduria du subjektai (įgalintojas ir įgalinamasis) ir bando ją įveikti lygiavertiškos sąveikos, horizontalių santykių erdvėje (Jurevičienė, Šapelytė, 2011). Taigi vyksta ir naujų žinių kūrimas, naujos išėities ieškojimas, nes kiekviena situacija yra unikali.

Apibendrinant galima teigti, kad galios ir įgalinimo santykis yra dvejopas: kaip poveikis individui ar grupei arba kaip individo saviįgalinimas, jo socialinio gyvenimo kontrolė, tapsmas aktyviu ir atsakingu už savo gyvenimą.

Kaip jau minėta, įgalinimas – tai įvairiapusis ir gana ambicingas terminas, apibūdinantis pagalbą žmogui, siekiant jam tapti ir jaustis labiau efektyviam (Ruškus, et al., 2013). Įvairių disciplinų atstovai įgalinimą analizuoja iš skirtingų pozicijų. Vienu atveju jis gali būti įvardijamas kaip procesas, kitu – kaip rezultatas (Surgėlienė, 2014), tačiau analizuojant įgalinimo kaip proceso apibrėžtis, galima matyti, kad **įgalinimo procesas visais atvejais orientuotas į rezultatą**. Kitaip tariant, įgalinimas yra procesas, o bet koks procesas veda į konkretų rezultatą (Parpart, Rai, Staudt, 2002).

Įgalinimas – tai „procesas, vykdomas galios turėtojo, siekiančio pasidalinti savo galia ir suteikiančio galimybę kitiems žmonėms, bendruomenėms, organizacijoms

padidinti savo gyvenimo kontrolę ar jo kūrimą, dalyvavimą sprendimuose, liečiančiuose jų gyvenimą“ (Jucevičienė, et al., 2010, remiantis Kreisberg, 1992, 23). Įgalinimo jausmas padeda žmogui priimti pokyčius ar net juos pagreitinti. Taigi įgalinimo proceso rezultatas: gyvenimo kontrolės didinimas, gyvenimo kūrimas, sprendimų bei pokyčių priėmimas.

Įgalinimas – tai ne tik asmens gebėjimų skatinimas, bet ir motyvavimas, savivertės didinimas tam, kad asmuo patikėtų, kad yra pakankamai kompetentingas savarankiškai funkcionuoti (Bunning, Heath, Minion, 2009). Tai procesas, kurio metu asmeniui, esančiam sunkiose gyvenimiškose situacijose, konkrečiais veiksmais suteikiamas jausmas, kad jis pats savarankiškai gali vis labiau kontroliuoti savo socialinę realybę, valdyti save bei savo aplinką. Mažinamas specialistų dominavimas ir gyvenimo kontrolės galios perduodamos patiems individams didinant jų pasirinkimo galimybes ir apsisprendimą. Įgalinimo procesas vyksta palaipsniui, atsiranda teigiamų pokyčių nepriklausomumo, sprendimų priėmimo, gebėjimų, savikritikos, saviraiškos ir kt. srityse. Įgalinimas prasideda, kai asmenys patys apsibrėžia savo poreikius ir tikslus, prisiima atsakomybę už savo sprendimus. Kitaip tariant, įgalinimas apima delegavimą, individualią atsakomybę, savarankišką sprendimų priėmimą ir tikėjimo galėjimu efektyviai veikti jausmą (Jucevičienė, Šapelytė, 2011). Šiuo atveju įgalinimo proceso rezultatas: pakilusi motyvacija bei savivertė, savarankiškumo jausmas, specialistų dominavimo mažinimas, individualios atsakomybės prisiėmimas už savo gyvenimą.

Svarbu paminėti, kad įgalinimas yra visą gyvenimą besitęsiantis procesas, įtraukiantis pozityvius pokyčius, susijusius su individo savigarba, savivaizdžiu, ir padedantis kurti ir plėtoti prasmingus socialinius ryšius (Baranauskienė, 2014; Jucevičienė, Šapelytė, 2011). Mokslininkų teigimu, įgalinimas gali būti matomas iš kelių perspektyvų:

- kaip **siekis padidinti individo pasitikėjimą savimi suteikiant jam reikalingą informaciją, išteklius bei žinias** (šį siekį galima įvardinti kaip esminę šios disertacijos poziciją);

- kaip tinkamos aplinkos, kuri skatina individą plėtoti savo žinias ir kompetenciją, kūrimas, sudarant sąlygas autonomijai, laisvei ir atsakomybei išreikšti (ši pozicija taip pat svarbi MPSAA edukacinio įgalinimo sistemos kūrimui).

Taigi įgalinimas yra orientuotas į tokius rezultatus kaip pozityvūs pokyčiai, prasmingi socialiniai ryšiai, pasitikėjimas savimi, įgytos žinios, kompetencijos.

Ruškus ir kt. (2013) įgalinimą taip pat įvardija kaip procesą, leidžiantį įvykti pokyčiui. Pokytis įvyksta žmoguje ir / arba jo aplinkoje. Įgalinimas įvyksta tada, kada žmogus jaučiasi kompetentingas tvarkytis savo socialinėje aplinkoje. Tam būtini keturi pokyčiai:

1. Žmogaus efektyvumo didinimas, skatinimas.
2. Grupinio sąmoningumo vystymas, tai yra narystės ir priklausymo skatinimas.
3. Savęs kaltinimo mažinimas.
4. Asmeninės atsakomybės už pokytį prisiėmimas.

Taigi siektinas įgalinimo proceso rezultatas – įvykęs pokytis, kompetencija veikti savo socialinėje aplinkoje.

Perkins ir Zimmerman (1995) įgalinimą taip pat įvardija kaip procesą, kurio metu žmonės, organizacijos ar bendruomenės siekia socialinio dalyvavimo (kaip rezultato). Minėti autoriai įgalinimą traktuoja kaip konstrukta, susijusį su individualiomis galiomis ir kompetencijomis, natūraliomis pagalbos sistemomis ir proaktyviu socialiniu elgesiu bei socialiniais pokyčiais. Įgalinimas, pasak Thorlakson, Murray (1996), apima delegavimą, individualią atsakomybę, savarankišką sprendimų priėmimą ir tikėjimą galėjimu efektyviai veikti. Mokslininkai įgalinimą taip pat traktuoja kaip procesą, tačiau apibūdina jį per individo vystymąsi bei apibrėžia tris įgalinimo dimensijas (kurios taipogi tiesiogiai siejasi su rezultatu):

- 1) pozityvus savęs identifikavimas;
- 2) ekstensyvus mokymasis ir supratimas;
- 3) asmeninė refleksija apie aplinką bei gebėjimas realizuoti abipusį bendravimą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad įgalinimo samprata gali būti atskleidžiama dviem aspektais: kaip procesas ir kaip rezultatas. Remiantis Parpart, Rai, Staudt (2002), Bunning, Heath, Minion (2009), Perkins ir Zimmerman (1995), Kasturirangan (2008), Thorlakson, Murray (1996), Lipinskiene (2002), Gerulaičiu (2007) ir Surgėliene (2014), galima išskirti dvi esmines įgalinimo sampratos dimensijas, kuriomis taip pat bus vadovaujamosi kuriant MPSAA edukacinio įgalinimo sistemą:

1. *Įgalinimas siejamas su išorine aplinka* (dimensija, atkleidžianti įgalinimo procesiškumą) – sąlygų, kurios apima atsakomybės lygį, delegavimą, autonomiją sudarymas. Įgalinimas traktuojamas kaip aplinkos, kuri skatina asmenį plėtoti savas žinias ir kompetencijas, kūrimas, sudarant sąlygas autonomijai, laisvei ir atsakomybei išreikšti.

2. *Įgalinimas siejamas su individu* (dimensija, atspindinti įgalinimo reiškinių rezultata) – įgalintu laikomas asmuo, turintis galios veikti taip, kaip reikalinga. Siekiama padidinti asmens pasitikėjimą savimi, suteikiant jam reikalingus išteklius ir žinias.

Įgalinimo lygmenys. Galios ir bejėgiškumo sąsajos su įgalinimo konceptu suponuoja mintį, kad šis konceptas vienodai plačiai gali būti naudojamas ideologiškai skirtinguose diskursuose. Be to, jei prieš keliolika metų įgalinimas buvo laikomas mikrolygmens reiškiniu, tai pastaruoju metu, ypač postmodernistiniame diskurse, įgalinimas traktuojamas ir kaip makrolygmens reiškinys. Šis supratimas leidžia atpažinti skirtingus įgalinimo lygmenis (Ruškus, et al., 2013):

Individualus lygmuo – savo gyvenimo kontrolė ir tikslų siekimas. Svarbu akcentuoti, kad įgalinimas apskritai yra individualus ir nuolatinis procesas (Lord, Hutchinson, 1993). Analizuojant įgalinančias praktikas, ypač svarbios asmens patirtys. Įgalinime nėra pradžios ir pabaigos, tai nuolatinės pastangos. Įgalinimas vyksta individui suvokiant savo gebėjimus bei alternatyvas bejėgiškumo patirtims, ir, tuo būdu, kuriant naujas kryptis. Individualus įgalinimas – tai pokyčių procesas – tam, kad įgytų daugiau galių, žmonės turi geriau pažinti save ir savo aplinką, siekti pokyčių drauge su kitais. Tai interaktyvus procesas, kurio metu žmogus patiria individualius ir socialinius pokyčius. Ruškus ir kt. (2013), remdamasis Parsons (1988), įgalinime išskiria vidinius ir išorinius pokyčius. Vidiniai pokyčiai – žmogaus jausmai, tikėjimas

savo gebėjimu priimti sprendimus ir spręsti savo problemas. Išoriniai pokyčiai – gebėjimas veikti ir taikyti praktines žinias, informaciją, įgūdžius bei kitus išteklius.

Grupinis lygmuo – savipagalbos ir drąsinimo priemonė. Grupė yra puiki kritinio sąmoningumo ugdymo, savitarpio pagalbos priemonė. Savipagalbos grupėse gaunama kitų žmonių pagalba, teikiama pagalba kitiems žmonėms, todėl grupėje asmuo gali patirti abipusę įtaką, pereinama nuo aš į mes. Kitų žmonių parama padeda geriau suvokti bejėgiškumo alternatyvas. Grupės laikomos idealia priemone skatinant individualų įgalinimą: čia gaunama socialinė ir emocinė parama. Savipagalba yra įvardijama kaip niša įgalinimui.

Bendruomeninis įgalinimas – išteklių mobilizavimas bendram gėriui pasiekti. Bendruomenė kuria individo gebėjimą veikti kartu su kitais ir kurti bendruomenę. Organizacinis įgalinimo lygmuo (formalizuota įgalinimo strategija) laikomas viena bendruomeninio įgalinimo formų. Socialines paslaugas teikiančios organizacijos yra ideali priemonė formuoti į įgalinimą orientuotas socialines grupes.

Politinis įgalinimo lygmuo – kritinio sąmoningumo plėtojimas – į socialinį teisingumą nukreiptas konceptas. Freire (2000) kritiniu sąmoningumu vadina procesą, per kurį žmonės įgyja aiškesnį supratimą apie socialines ir kultūrinės jų gyvenimo sąlygas, atpažįsta savo teises, suvokia sisteminės jėgas, lemiančias jų bejėgiškumą. Antiengėjiška socialinio darbo perspektyva atsiranda neįgaliesiems, etninėms mažumoms, moterims ar kitoms atskirties grupėms siekiant keisti galių struktūras. Engėjais Freire (2000) įvardija tuos, kurie skatina prisitaikyti prie esamų aplinkybių. Kritinės sąmonės ugdymas – įgalinimo perspektyva – socialinis ugdymas, parengiantis žmonių grupes transformuoti realybę ir valdyti savo ateitį.

Taigi įgalinimas yra gana prieštaringas terminas, tačiau būtent jis tampa esmine pagalbos moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, strategija (Cattaneo, Goodman, 2015; Goodman, et al., 2014; Kasturirangan, 2008, Morgan, Coombes, 2013; Song, 2012), todėl *toliau dėmesys bus skiriamas MPSAA įgalinimui.*

Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas. Siekiant pozityvių pokyčių MPSAA asmeniniame gyvenime, neužtenka socialinės, teisinės, psichologinės pagalbos teikimo. Šie pagalbos būdai dažnai standartizuojami, neatsižvelgiant į unikalias aukos charakteristikas, aplinką, lūkesčius. Įgalinimas – tai ne suteiktų socialinių, teisinių ir kt. paslaugų rezultatas. Jis neįvyksta vien tik suteikus paslaugą. Įsitraukusios į įgalinimo procesą moterys gali pajusti, kad pačios gali valdyti savo gyvenimą. Plėtojami supratimas ir patirtis, keičiami prioritetai perėjimu iš pasyvios būklės į aktyvią, atsakingą už savo gyvenimą asmenybę. Įgalinant skatinamas MPSAA pasitikėjimas savimi, teigiamas savęs vertinimas, patenkinamas streso lygis, lyties ir kultūrinio identiteto suvokimas, gyvenimo kontrolės jausmas, savęs puoselėjimas ir rūpinimasis savimi, gebėjimai efektyviai spręsti problemas, naudotis ekonominiais, socialiniais, bendruomeniniais ištekliais, lytinis ir kultūrinis lankstumas, socialinis aktyvumas.

Siekiant atskleisti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimo specifiką, visų pirma reikia išanalizuoti ***esminius moterų įgalinimo aspektus.***

Viena iš teorijų, kuriomis remiasi moterų įgalinimas, yra ***feminizmo teorija.*** Feminizmo teorija fokusuojasi ties engėjiška ir privilegijuota padėtimi, žvelgiant per lyčių prizmę (Wood, 2014). Feminizmo teorijos pradininkės Simone de Beauvoir,

Betty Friedan, Emma Goldman, Voltarine de Clayre, Marie Equi, Lucy Parsons, Clara Solomon. Feminizmo teorija galutinai susiformavo 1980-aisiais, išaugusi iš feminizmo judėjimų Europoje bei Jungtinėse Amerikos Valstijose (Mosedale, 2014). **Feminizmas** – visuomeninis judėjimas, kovojantis dėl moterų emancipacijos ir siekiantis įtvirtinti lygias vyrų ir moterų teises. Ilgalaikė feminizmo strategija – moterų „antraeiliskumo“ panaikinimas, subjekto padėties moterims reikalavimas. Tai visuomeninis judėjimas, kurio išeities taškas švietimo laisvė ir lygybė (Koivunen, Liljestrom, 1998).

Feministinis požiūris atskleidžia santykį tarp moters asmeninio ir kultūrinio identiteto bei kaip jis pasireiškia platesniame sociopolitiniame kontekste. Taip pat parodo emocinės ekspresijos svarbą bei teigiamą ir ugdantį moterų tarpusavio pagalbos poveikį (Perez, et al., 2012). Feminizmas kaip politinė ideologija akcentuoja vyrų ir moterų subordinaciją, lygybę, teisingumą.

Nors ne visoms moterims yra suprantamos ar priimtinos feminizmo doktrinos, svarbu, kad kiekviena moteris jaustų ryšį su šia ideologija. Istoriskai feminizmas padarė daug teigiamos įtakos moterų emancipacijai, lyčių socialiniam teisingumui. Feministinio judėjimo ir padidėjusio susidomėjimo smurtu prieš moteris sąsajos daro poveikį teorinei organizacijų, sprendžiančių smurto artimoje aplinkoje problemą, orientacijai. Feministinė intervencija pagrįsta moters įgalinimu (Haynes, Holmes, 1994; Baranauskienė, 2014). Jos esminiai bruožai:

- galia kaip įgalinimas tam tikrai veiklai;
- visuminis, nedichotiminis mąstymas;
- empatiško, abipusio ryšio svarba kaip terpė asmens brandai, augimui;
- proceso grįžtamojo ryšio įvertinimas.

Moterų įgalinime feminizmas akcentuojamas ne tik dėl to, kad jo ideologija įgalina moteris, bet dar ir todėl, kad jis leidžia moterims jaustis svarbiomis, jausti kitų rūpestį jų gyvenimu. Ir atitinkamai įgalinimas skatina moterų emancipaciją.

Johnson, Worell, Chandler (2005) moterų įgalinimą apibūdina kaip suteikimą gebėjimų ir išteklių daug efektyviau pačiam įveikti esamas ir būsimas problemomas. Šis konceptas apima teigiamą savęs vertinimą, pasitikėjimą savimi, patenkinamą komforto / streso lygį, savo gyvenimo kontrolės pojūtį, rūpinimąsi savimi, gebėjimą spręsti problemas, užsispyrimą, priėjimą prie ekonominių, socialinių, bendruomeninių išteklių, lyčių ir kultūrinį lankstumą, socialiai konstruktyvų aktyvumą. Labai svarbu pažymėti, kad **moterų įgalinimas akcentuoja moters gebėjimą pasinaudoti visomis galimybėmis ar ištekliais, o ne išskirtinai tik tomis, kurios jai yra suteikiamos** (Perez, et al., 2012).

Moterų įgalinimas apima bendradarbiavimą ir paramą, moterų informuotumo didinimą, moterų išnaudojimo darbe ir namuose atskleidimą (Hall, 2010); taip pat asmenybės stiprinimą, platesnių galimybių suteikimą, dalyvavimą, pastangas siekti lygybės. Tai žmogiškojo potencialo didinimas individualiu bei visuomeniniu lygmeniu. Įgalinimas – pradinis taškas ir besitęsiantis procesas, siekiant visų žmonių lygybės. Kuomet moteris pažvelgia į gyvenimą iš skirtingų vertybinių perspektyvų, jos gali kurti kitokią, naują socialinę realybę. **Prisiimant atsakomybę už savo gyvenimą, o ne kaltinant kitus, atsiveria naujos galimybės.** Kita vertus, teigiamai

vertindamos save, **moterys neutralizuoja neigiamas konotacijas, kurias joms suteikia kiti**. Įgalinimas sudaro galimybę moterims pasipriešinti stereotipams, bet nustatytoms lyčių rolėms. Moterys turi pažinti save tam, kad išsilaisvintų. O tai įvyks tuomet, kai jos suvoks, kaip stipriai jas kontroliuoja visuomenė.

Kaip teigia Wiemann ir kt. (2009), moterų įgalinimas apima penkis esminius komponentus:

1. Moters savo vertės suvokimą.
2. Moters teisę priimti sprendimus ir pasirinkti.
3. Moters teisę pasiekti reikalingus išteklius ir galimybes.
4. Moters galimybę kontroliuoti savo gyvenimą tiek namuose, tiek už jų ribų.
5. Moters gebėjimą daryti įtaką socialiniams pokyčiams.

Tam reikalinga sudaryti galimybes moterims pačioms kontroliuoti savo gyvenimą, priimti sprendimus, išmokti siekti savo tikslų, vystyti naujas kompetencijas. Taip pat svarbu, kad moteris mokėtų elgtis su turimais ištekliais.

Hall (2010) teigimu, egzistuoja 10 veiksmų, sąlygojančių moterų įgalinimo turinį: asmenybė, diada, triada, šeima, religija, atvejo kontekstas, grupė, klasė, kultūra ir visuomenė. Moterų savirealizacija visose šiose dimensijose yra svarbi, neatsižvelgiant į jų amžių ar socialinę klasę. Moterys yra ypatingai heterogeniška grupė, tačiau tam tikros patirtys – kaip darbas ar šeima, gali atskleisti jų poreikius.

Asmenybė – lytis yra labai susijusi su savęs, kaip asmenybės, suvokimu. Egzistuoja daugybė stereotipų, susijusių su moteriškumu, todėl jie gali labai stipriai lemti moters savęs suvokimą bei priklausomybę. Moterys yra linkusios skirti prioritetą kitų, bet ne savo poreikiams. Savimonė ir savęs pažinimas yra esminės prielaidos įgalinimui bei naujų elgesio modelių inicijavimui. Elgesio pokyčiai nėra įmanomi be nuodugnios elgesio analizės, ypač elgesio su artimaisiais bei esamais autoritetais. Tokia analizė leidžia atskleisti giliausius poreikius bei prioritetus. Dėmesys sau įgalina moteris nuspręsti, kokios vertybės joms yra pačios svarbiausios.

Diada – taip mokslininkas įvardija nestabilius dviejų žmonių santykius, kuriuos analizuojant galima išskirti tam tikrus netinkamus santykių ir dominavimo modelius. Vienas netinkamo elgesio pavyzdžių – smurtas artimoje aplinkoje.

Triada – tai trijų žmonių santykių modelis, kuris apibūdina dviejų žmonių konfliktinius santykius bei trečiojo (angl. *outsider*) pastangas dalyvauti juose. Paprastai trečiasis dalyvis stengiasi kurstyti nesantaiką. Jis turi didžiausią autonomiją ir stipriausią poziciją.

Šeima – vienas esminių emocinių kontekstų tiek vyrui, tiek moteriai. Moterys dažnai jaučia didesnius įsipareigojimus šeimai, todėl siekiant padėti moteriai labai svarbu analizuoti situaciją jos šeimoje.

Religija – tai dar viena dimensija, daranti įtaką moterų priklausomybei ir spaudai. Tai galinga jėga, veikianti moters elgesį, kuri savo ruožtu gali ir motyvuoti pokyčiams.

Atvejo kontekstas – moters savo gyvenimo situacijų vertinimas atskleidžia jos savęs bei ją supančios aplinkos suvokimą. Subjektyvus požiūris nulemtas emocijų ir vertybių gali padėti iš naujo apibrėžti probleminius aspektus, taip pat jų sprendimo galimybes.

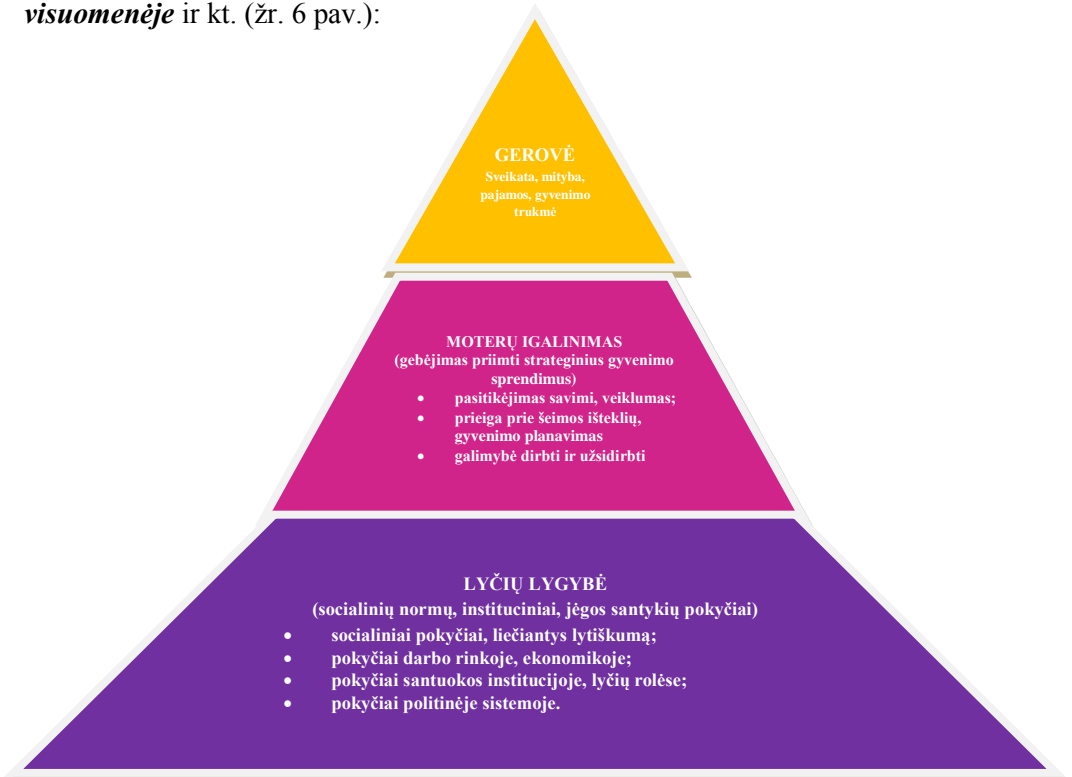
Grupė – moters elgesį gali veikti priklausymas kokiam nors grupei. Moters išipareigojimai grupei, kuri jai yra svarbi ir kuriai ji jaučiasi priklausanti, gali daryti įtaką jos įgalinimui.

Klasė – moters priklausymas vienai ar kitai klasei daro labai stiprų poveikį jos elgesiui. Ji susitapatina su klasės poreikiais, todėl labiau autonomiška gali tapti tik suvokusi, kokį stiprų poveikį jai daro socialinė aplinka. Įgalinimas veiksmingas tuomet, kai socialinės klasės poveikis yra ribojamas.

Kultūra – dominuojanti kultūra bei jos vertybės yra svarbus kontekstas moteriai vertinant savo elgesį bei asmenines vertybes.

Visuomenė – įgalinimo galimybės dažnai slypi tame, kaip moteris save identifikuoja visuomenėje. Savęs suvokimas kuo platesniame kontekste padidina moters galimybes peržengti užsibrėžtas ribas.

Svarbu akcentuoti, kad moterų įgalinimas yra apibrėžiamas kaip ***moterų gebėjimas priimti strateginius gyvenimo sprendimus tose situacijose, kuriose anksčiau priimti sprendimų jos nesugebėjo*** (Malhotra, et al., 2009, remiantis Kabeer, 1999). Kitaip tariant, ***įgalinimas gali būti įvardijamas kaip „pusiaukelė“ moters gyvenimo pokyčių procese: individualiame lygmenyje, namuose, bendruomenėje, visuomenėje ir kt.*** (žr. 6 pav.):

6 pav. Nuo lyčių lygybės iki įgalinimo ir gerovės (Malhotra, et al., 2009)

Taigi visi šie principai gali būti taikomi įvairioms moterų grupėms, esančioms socialinėje atskirtyje (bedarbėms, vienišoms motinoms, prostitutcijos aukoms, mažas pajamas gaunančioms ir kt.), moterims, patiriančioms vienokią ar kitokią socialinę nelygybę, tačiau šioje disertacijoje analizuojamos MPSAA, kaip atskira socialinės atskirties grupė, kurios įgalinimo yra siekiama. *Todėl kyla klausimas, kuo ypatingas moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas?*

Atsidūrusi problemiškoje situacijoje moteris dažnai neturi žinių, kaip bendrauti su aplinka bei nemato problemos sprendimo galimybių. Jai trūksta pasitikėjimo savimi, kuris būtinas pokyčiams (Hall, 2010). Rogers ir kt. (1997), Walsh, Lord (2004), Song, Shih (2010), Herman (2006) atlikti tyrimai rodo, kad **MPSAA įgalinimas** veikia kaip veiksnys, mažinantis aukų bejėgiškumą ir izoliaciją, gerinantis psichologinę savijautą, didinantis pasitenkinimą gyvenimu bei gyvenimo kontrolę.

MPSAA įgalinimas reiškia jų priėjimą prie išteklių, įgijimą gebėjimų ateityje efektyviau spręsti smurto problemą. Šis platus apibrėžimas apima tokias sudedamąsias kaip pasitikėjimas savimi, teigiamas savęs vertinimas, patenkinamas streso lygis, lyties ir kultūrinio identiteto suvokimas, gyvenimo kontrolės jausmas, savęs puoselėjimas ir rūpinimasis savimi, gebėjimai efektyviai spręsti problemas, naudotis ekonominiais, socialiniais, bendruomeniniais ištekliais, lytinis ir kultūrinis lankstumas, socialinis aktyvumas (Perez, et al., 2012).

Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas kaip ir įgalinimas apskritai, gali būti suvokiamas ir kaip procesas, ir kaip rezultatas (Cattaneo, Chapman, 2010). Pavyzdžiui, moteris-auka, gali imtis tam tikrų veiksmų, siekdama užtikrinti savo saugumą. Įvertinusi savo pastangas, ji gali pastebėti, kad saugumui užtikrinti jai reikalingi tam tikri papildomi ištekliai (finansinės lėšos, gyvenama vieta ir pan.). Tuomet MPSAA dės pastangas, kad gautų šiuos išteklius ir įvertinusi progresą, nusistatys tolimesnius tikslus. Šiame scenarijuje vyksta procesas, apimantis pasikartojančius žingsnius: poreikių įvertinimo ir veiksmų planavimo, tačiau, vykstant šiam procesui, galima kelti klausimą: kiek įgalinta moteris-auka jaučiasi kiekviename etape (koks kiekvieno etapo rezultatas)? (Cattaneo, Goodman, 2015).

Kasturirangan (2008) teigia, kad siekiant MPSAA įgalinimo visų pirma būtina akcentuoti įgalinimą kaip procesą, kuriame dalyvauja pačios moterys. Įgalinimas negali būti vertinamas kaip suteiktų socialinių, teisinių ir kt. paslaugų rezultatas. Įsitraukusios į procesą moterys gali pajusti, kad pačios gali valdyti savo gyvenimą. Procesas gali skirtis atsižvelgiant į kiekvienos moters individualias charakteristikas bei kontekstą. Būtina, kad proceso metu būtų prieiga prie visų reikalingų išteklių.

Kaip pažymi Cattaneo, Goodman (2015), moters įgalinimas vienu aspektu (pvz., SAA problemos sprendimui) nereiškia, kad ji bus įgalinta ir kitais aspektais (karjeros, motinystės ir pan.), tačiau šie aspektai gali daryti įtaką vienas kitam.

Žinoma, MPSAA įgalinimas yra labai priklausomas nuo konteksto. Svarbu atsižvelgti ir į tai, kad moteriai dažniausiai pirmoje vietoje bus šeimos gerovė, o ne asmeniniai poreikiai, todėl MPSAA įgalinimas turi būti lankstus ir prisitaikantis prie moterų individualių skirtumų bei jos socialinio konteksto (Cattaneo, Goodman, 2015; Kasturirangan, 2008). Tie patys veiksmai gali turėti skirtingą poveikį moterims, esančios skirtingose aplinkose. Būtina orientuotis į augančią moters jos pačios

gyvenimo kontrolę. Didelę reikšmę turi išsikelti tikslai, kurie turi neprieštarauti moters vertybėms, prioritetams bei atitikti jos galimybes (kad ir finansines).

Per pastaruosius 20 metų sukurta daugybė institucinės pagalbos būdų moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje. Ir nors dažnai kuriamose pagalbos programose yra minimas įgalinimo terminas, jis kartais sutapatinamas su socialinės, teisinės, psichologinės pagalbos teikimu; veiksmiais, atliekamais už auką, siekiant užtikrinti jos saugumą (Kasturirangan, 2008). Pagalbos būdai standartizuojami, specialisto ir moters partnerystė pakeičiama apibrėžtu pagalbos modeliu, neatsižvelgiant į unikalias aukos charakteristikas, aplinką, lūkesčius (Goodman, et al., 2014). Prarandama tikroji įgalinimo reikšmė, taip greičiau atliekant atvirkštinį procesą, auką nugalinant (angl. *disempower*) (Kasturirangan, 2008).

Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, nėra homogeniška grupė, tačiau institucijos, teikiančios pagalbą MPSAA, dažniausiai veikia pagal standartinį paslaugų aprašą, kuris dažniausiai atitinka organizacijos vykdomą misiją, tačiau neatliepia unikalių MPSAA aplinkybių ir siekiamų ateities tikslų, todėl įgalinimo procese prioritetai turi būti aukos poreikiai, o ne institucijos paslaugos (Cattaneo, Goodman, 2015). Patirtas smurtas artimoje aplinkoje atima iš MPSAA galios jausmą, kitaip tariant, žinojimą, kad ji pati yra savo gyvenimo šeimininkė. Siekiant smurto aukai šį jausmą sugrąžinti, visų pirma būtina suteikti MPSAA saugumo jausmą. Smurto artimoje aplinkoje aukos nesijaučia saugios netgi savame kūne, jų emocijos ir mąstymas yra pakrikę, jos jaučiasi nesaugiai bendraudamos su kitais žmonėmis. Kaip ir kiekvienas sunkių traumų išgyvenęs žmogus, MPSAA visų pirma nori užsisiklęsti namuose, tačiau smurto artimoje aplinkoje atveju moterys aukos tokios galimybės neturi, nes namai tampa, atvirkščiai, pačia nesaugiausia jai vieta. Šioje situacijoje ypatingą vaidmenį atlieka krizių centrai, nakvynės namai, pensionai.

MPSAA įgalinimo procesas turi būti paremtas **trimis įgalinimo pagrindais** (angl. *three pillars of empowerment*) (Kasturirangan, 2008; Prilleltensky, Gonick, 1994). Tai yra:

1. Asmeninis pasiryžimas (angl. *self-determination*).
2. Pasidalintas teisingumas (angl. *distributive justice*);
3. Bendradarbiaujantis ir demokratiškas dalyvavimas (angl. *collaborative and democratic participation*).

1. **Asmeninis pasiryžimas** orientuotas į įgalinimo proceso tikslą. MPSAA turi būti pasirengusios nusistatyti tikslus bei reikalingus išteklius šiems tikslams pasiekti. Kiekvieno asmens ar grupės gyvenimas yra stipriai lemiamas konteksto. Nuo to gali priklausyti vertybės, patirtis, taip pat ir poreikiai. Kiekviena moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, gyvena skirtingoje šeimoje, turi skirtingas patirtis, vertybes, todėl ir įgalinimo tikslai gali labai stipriai varijuoti.

Svarbu suprasti, kad įgalinimas neįvyksta vien tik suteikus paslaugą ar po konkretaus įvykio (pvz., palikus smurtautoją). Turi būti akcentuojami asmeniniai moters tikslai ir vertybės. Asmeniniu pasiryžimu plėtojami supratimas ir patirtis, keičiami prioritetai; įgalinama moteris turi būti įsitraukusi į tikslų kūrimą, jų vertinimą, analizę bei veiksmus, sąlygojančius jos asmeninį pasiryžimą bei pasidalintą teisingumą.

2. *Pasidalintas teisingumas* – tai socialinės sąlygos, būtinos MPSAA įgalinimui: darbas, pajamos, reikalingi ištekliai, tolygiai pasiskirstę bendruomenėje ir už jos ribų. Būtina aprūpinti moteris joms reikalingais ištekliais, atsižvelgiant į tikslų įvairovę, siekiant pozityvių pokyčių jų asmeniniame gyvenime. Kiekviena moteris, įsitraukusi į įgalinimo procesą, gali turėti skirtingą prieigą prie skirtingų išteklių. Pavyzdžiui, ne kiekvienai bus prieinama prieglauda, vien dėl gyvenamosios vietos, tačiau galbūt ši moteris gali prisiglausti pas draugus, tėvus ar gimines. Labai svarbi sąlyga ir moters darbas – jis gali tapti esmine sąlyga moters įsitraukimui į įgalinimo programas. Prieigą prie išteklių gali užkirsti ir visuomenės diskriminacija, santvarka ir pan.

3. Tam, kad pasiekti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimo tikslų, būtina *bendradarbiavimo ir demokratiška* prieiga, kasleis sujungti visų proceso dalyvių vertybes, gebėjimus bei pastangas. Sudaryti galimybę moterims bendradarbiauti didinant kritinį sąmoningumą bei vykdant veiklas, sąlygojančias asmeninį augimą. Kritinis sąmoningumas mažina moters savęs kaltinimą bei didina tikėjimą pozityviais pokyčiais. Bendruomenė turi tapti esminiu sąjungininku vykdant socialinius pokyčius. Bendradarbiavimas ir demokratiškas dalyvavimas ne tik palengvintų moters prieigą prie reikalingų išteklių, tačiau ir kurtų prielaidas naujiems kovos su smurtu artimoje aplinkoje būdams.

Kitame poskyryje bus gilinamasi į tai, kas yra inovacijos MPSAA aspektu ir kodėl jos tokios svarbios moteriai, patyrusiai smurtą artimoje aplinkoje.

2.2. Inovacijos moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, aspektu

Įgalinimas susijęs su pokyčiais, inovacijomis. MPSAA aspektu esminis pokytis, susijęs su perėjimu iš pasyvios būklės į aktyvią, t. y. iš aukos į aktyvios savo gyvenimo agentės poziciją. Šie aspektai susiję su inovacijomis moters gyvenime. Šiame skyriuje apsibrėžiama, kas traktuojama kaip inovacijos MPSAA aspektu, toks apsibrėžimas vyks laikantis dvejopos prieigos: pirmiausia aptariamos socialinės ir socialinės įtraukties inovacijos kaip prielaida MPSSA socialinei įtraukčiai pasiekti bei inovacijos pačios MPSAA aspektu, labiau akcentuojant asmenybinius pokyčius atspindinčias inovacijas.

Kadangi būtent socialinės inovacijos yra varomoji jėga įgyvendinant socialinius pokyčius bei sprendžiant socialines problemas (Butkevičienė, 2009; Phills, Deiglmeier, Miller, 2008), o esminės socialinių inovacijų dimensijos apima socialinės sąveikos, žmogiškųjų poreikių tenkinimo, sociopolitinės veiklos bei socialinės aprėpties procesus, socialinių **inovacijų pagalba galima spręsti socialinės įtraukties problemas, naudojant jas kaip priemonę socialinei įtraukčiai didinti.**

Socialinių inovacijų samprata, taip kaip ir inovacijų samprata apskritai, negali būti vienareikšmiškai apibrėžiama, kadangi yra plati ir įvairiapusė (Butkevičienė, 2009). Pirmasis, įvardijęs socialinės inovacijas, buvo austrų ekonomistas Shumpeter, akcentuodamas jų reikšmę užtikrinant technologinių inovacijų efektyvumą (Moulaert, Martinelli, Swyngedouw, Gonzalez, 2005; Mulgan, 2006).

Phills, Deiglmeier, Miller (2008) ir Butkevičienės (2009) teigimu, socialinės inovacijos – procesas, sąlygojantis socialinę kaitą. Bet kurios socialinės inovacijos esmė yra naujų socialinių ryšių ir struktūrų kūrimas, bendruomeniniai veiksmai

(Kirwan, et al., 2013, remiantis Woolthuis, 2005). Pasak Neumeier (2012), socialinės inovacijos – tai inovatyvios socialinės praktikos rezultatas, kuri vykdoma siekiant pagerinti žmonių gyvenimo sąlygas.

Cajaiba-Santana (2014) pateikia požiūrį, kad socialinės inovacijos – tai socialinių problemų sprendimo, kuriant naujas paslaugas ar produktus, instrumentas. Šis požiūris grindžiamas tuo, kad sritys, kuriose socialinės inovacijos yra plėtojamos (socialinė antrepenerystė, viešoji politika) yra paremtos socialinių problemų sprendimu. Pasak autoriaus, negalima apibrėžti socialinių inovacijų remiantis vien gaunamu rezultatu: visų pirma todėl, kad socialinių problemų sprendimas nebūtinai yra socialinė inovacija. Socialinės inovacijos sąlygoja požiūrį, elgesio kaitą, išvalgas kuriant naujas socialines praktikas. Remiantis mokslininku, esminė socialinių inovacijų charakteristika yra socialinių pokyčių inicijavimas. Šie pokyčiai apima net ir naujų socialinių institucijų ar sistemų kūrimą. Taigi socialinės inovacijos yra ne socialinių problemų sprendimas, bet socialinių pokyčių inicijavimas. Socialinės inovacijos yra naujų idėjų kūrimo bei socialinių veiksmų procesas, kurie lemia socialinius pokyčius ir siūlo naujas socialinės praktikos, skirtos tam tikroms socialinėms grupėms, alternatyvas. Socialinės inovacijos yra susijusios su skirtingomis socialinėmis grupėmis.

Apibendrinant įvairių mokslininkų pateikiamas socialinių inovacijų sampratas, galima išskirti šiuos esminius, jas charakterizuojančius, aspektus:

- socialinės inovacijos yra suprantamos kaip *procesas ir rezultatas* (Butkevičienė, 2009; Cajaiba-Santana, 2014; Mulgan, 2006; Phills, Deiglmeier, Miller, 2008;);
- socialinės inovacijos remiasi *inovatyvia socialine praktika* (Mulgan, 2006; Neumeier, 2012);
- socialinės inovacijos sąlygoja *socialinę kaitą* (Butkevičienė, 2009; Mulgan, 2006; Phills, Deiglmeier, Miller, 2008);
- socialinių inovacijų rezultatas yra sukuriama *nemateriali socialinė vertė* (Auerswald, 2009; Kirwan, Ilbery, Maye, Carey, 2013); *rezultatas visuomet yra socialiai orientuotas* (Jovaiša, Gurskienė, 2012);
- socialinių inovacijų esmė – *naujų socialinių ryšių ir struktūrų kūrimas, bendruomeniniai veiksmai, bendradarbiavimas* (Kirwan, et al., 2013; Mulgan, 2006);
- socialinėmis inovacijomis *siekiami pagerinti žmonių gyvenimo bei darbo sąlygas, pakeisti socialinių grupių santykius* (Mulgan, 2006; Neumeier, 2012);
- socialinė inovacija yra *nauja socialinė praktika*, sukurta kolektyvinių, specialių, tikslingų veiksmų, *siekiant skatinti socialinius pokyčius* (Cajaiba-Santana, 2013).
- socialinės inovacijos – tai *naujos idėjos, atitinkančios visuomenės poreikius, ekonominiai, ekologiniai, kultūriniai ir politiniai pokyčiai, naujos pilietinio įgalinimo, dalyvavimo bei demokratijos formos* (Mulgan, 2006; Neumeier, 2012);
- socialinės inovacijos *glaudžiai susijusios su socialiniu teisingumu bei socialine įtrauktimi; su socialiai atskirtų ar mažiau integruotų grupių pilietinių teisių įtvirtinimu* (Neumeier, 2012).

Pol ir Ville (2009) analizuodami socialinių inovacijų terminą ir skiria keturias esmines dimensijas:

1. Socialinės inovacijos kaip *institucinių pokyčių iniciatorius*. Socialinės inovacijos yra kultūriniai, socialinių normų bei teisiniai pokyčiai visuomenėje, kurie sustiprina bendruomenines jėgas tam, kad pagerintų socialinę bei ekonominę padėtį (Heiscale, Hamalainen, 2007).

2. Socialinės inovacijos kaip *socialinių tikslų siekimo instrumentas*. Socialinės inovacijos yra inovatyvios veiklos bei paslaugos, kurių tikslas yra patenkinti socialinius poreikius, ir kurios dažniausiai vystomos ir skleidžiamos tų organizacijų, kurių pirminiai veiklos tikslai yra socialiniai (Mulgan, 2006).

3. Socialinės inovacijos kaip *visuomenės gerovė*. Socialinės inovacijos remiasi naujomis idėjomis, kurios spręstų egzistuojančias socialines, kultūrinės, aplinkos problemas. Tikroji socialinė inovacija yra keičianti visą sistemą – ji visam laikui keičia požiūrį, elgesį, struktūras, tai leidžia vystyti pokyčiams. Taigi, remiantis šia koncepcija, socialinė inovacija yra idėja, kuri „dirba“ visuomenės gerovei.

4. Socialinės inovacijos ir *poreikiai, kurių nepatenkina rinka*. Socialinės inovacijos ieško atsakymų į klausimus, kaip atpažinti ir pateikti naujas paslaugas, kurios pagerintų tiek atskirų individų, tiek bendruomenės gyvenimo kokybę; identifikuoja ir diegia naujus integracijos į darbo rinką procesus, naujas kompetencijas, naujus darbus, naujas dalyvavimo formas kaip galimybę kiekvienam individui užimti tam tikrą poziciją darbo rinkoje. Taigi šis apibrėžimas išryškina esminę socialinių inovacijų charakteristiką – gyvenimo kokybės gerinimą tokiais būdais, kurių negali pasiūlyti rinka. Socialinės inovacijos siekia individų ir bendruomenių gerovės per įdarbinimą, vartojimą ir dalyvavimą, tai išreiškia jų tikslą numatyti socialinių problemų sprendimo galimybes.

Kaip teigia Kirwan ir kt. (2013), socialinės inovacijos yra labai susijusios su socialiniu teisingumu bei socialine įtrauktimi. Atsižvelgiant į analizuojamą problemą, darbe bus remiamasi Neumeier (2012) socialinių inovacijų apibrėžimu: ***socialinės inovacijos yra naujos pilietinio įgalinimo, dalyvavimo bei demokratijos formos, prisidedančios prie socialiai remtinų žmonių grupių įgalinimo bei lemiančio aktyvesnį piliečių dalyvavimą, kuris savo ruožtu gali patenkinti jų nepatenkintus poreikius.***

Taigi remiantis inovatyvumo svarba socialinės įtraukties procese ir jo tiesioginėmis sąsajomis su socialinėmis inovacijomis bei jų tikslais galima suformuluoti socialinės įtraukties inovacijų sampratą:

Socialinės įtraukties inovacijos – tai socialinės inovacijos, kurios yra skirtos socialinei įtraukčiai didinti, siekiant:

- ***reaguoti į dabartinės visuomenės diferenciaciją į grupes ir sudaryti galimybes lygiavertiškai (pagal maksimalias asmenines galias ir poreikius) dalyvauti visuomenės gyvenime;***

- ***įgalinti visuomenės transformaciją, didinant socialinę įtrauktį – ugdant tokias asmens savybes, kad jis gebėtų kurti kitokią visuomenę.***

Kaip jau analizuota pirmajame šios disertacijos skyriuje, MPSAA galima priskirti atskirai socialinę atskirtį patiriančių asmenų grupei. Esminė socialinės atskirties mažinimo strategija yra socialinė įtrauktis (Badelt, 1999) – procesas,

įpareigojantis inovatyviai žvelgti į egzistuojančias socialines problemas bei ieškoti efektyvių jų sprendimo strategijų. Socialinės įtraukties inovacijos – tai socialinės inovacijos, kurios yra skirtos socialinei įtraukčiai didinti. MPSAA gyvenimo perspektyvos labai priklauso nuo jų buvimo įtrauktyje, todėl svarbu sudaryti prielaidas socialinės įtraukties užtikrinimui, kuri susijusi su asmens išteklių didinimu bei žmogaus raida: gebėjimų stiprinimu bei socialiniu dalyvavimu (asmens gebėjimų socialinėje srityje realizavimo procesu) (Čepėnaitė, 2008). Gebėjimai stiprinami pasitelkiant edukaciją, padedančią įprasminėti save, tapti pilnavertėmis gyvenimo dalyvėmis. Sustiprinę gebėjimus, o tuo pačiu atradę naujas galimybes, MPSAA gali ne tik spręsti asmenines problemas, bet ir aktyviau ir sėkmingiau reikštis visuomenės gyvenime įvairiomis formomis. MPSAA neturi būti diskriminuojamos, jausti nepriteklių, jos negali būti išnaudojamos. Moterys – smurto artimoje aplinkoje aukos, turi turėti galimybę įgyti norimą išsilavinimą, rūpintis savo ir vaikų sveikata, jaustis saugiai, nejausti neteisybės ir nesusidurti su įstatymų ignoravimu. Pasitelkiant socialinės įtraukties inovacijas būtina stiprinti MPSAA gebėjimus bei siekti juos panaudoti dalyvaujant visose visuomenės gyvenimo srityse.

Toliau šiame skyriuje siekiama atsakyti į klausimą, kas gali būti traktuojama kaip inovacija MPSAA aspektu.

Taigi, kaip jau minėta, inovacijos paprastai yra apibrėžiamos kaip sėkmingas naujų idėjų, veiklos būdų procesų ar paslaugų diegimas tam tikrame kontekste, kur inovacijos įsisavinimas sukelia pokyčius (Mckie, 2004); kūrybiškas ir interaktyvus procesas, kuris formuojasi kūrybiškai panaudojant įvairių tipų žinias, reaguojant į rinkoje susiformavusią paklausą ar socialinius poreikius (Janiūnaitė, 2013); naujų socialinių ryšių ir struktūrų kūrimas (Kirwan, et al., 2013). Inovacija įvyksta žmoguje ir / arba jo aplinkoje (Ruškus et al., 2013), tačiau dažnai, kaip teigia Sweeney ir Imaretska (2016), inovaciniame procese yra pamiršamas esminis jos elementas – konkretus asmuo. Jo baimės, emocijos, žmoniškumas – visa tai, kas iš esmės yra inovacijos varomoji jėga.

Vis dėlto egzistuoja dar viena svarbi inovacijos traktuotė, atspindinti kitokią prieigą bei praplečianti inovacijų konceptą: ji susijusi su inovacija kaip nauja elgsena – gyvenimo būdo keitimu, mąstymu kitaip, veikimu kitaip ir pan.

Pavyzdžiui, kaip teigia Barnett (1973), inovacija – tai **mintis, elgsena ar dalykas**, kuris yra naujas, kadangi jis kokybiškai skiriasi nuo jau egzistuojančių formų. Tewari (2011), Sweeney, Imaretska (2016) inovaciją traktuoja kaip – „kažko“ darymą bei mastymą nauju būdu, kitaip.

Analizuojant socialinių inovacijų apibrėžimus pastebima, kad juose be socialinių problemų sprendimo ar socialinės kaitos inicijavimo akcentuojamas ir žmonių grupių bei atskirų individų įsitikinimų, požiūrio, elgesio keitimas, jų gyvenimo kokybės gerinimas (Urama, Acheampong, 2013, Neumeier, 2012, Pol, Ville, 2009, Sweeney, Imaretska, 2016). Kitaip tariant, socialinės inovacijos gali būti traktuojamos ir kaip **nauja elgsena per pakitusius žmogaus vidinius segmentus**. Inovacija tiesiogiai susijusi su asmens sąmoningais ir nesąmoningais mastymo modeliais, jo kasdieniniu elgesiu ir įpročiais, kurie kyla iš šių jo mastymo ypatumų (Sweeney, Imaretska, 2016). Susidūrus su iššūkiais, *keičiami nusistovėję mąstymo*

modeliai, ieškoma naujų problemų sprendimo būdų, įgyvendinamos naujos idėjos. Panašius aspektus akcentuoja ir Heisala (2007), socialines inovacijas traktuodamas kaip naują socialinės realybės interpretavimo būdą, *keičiant mąstymo paradigmas, pažinimą ir nusistovėjusius įpročius*. Tai *naujas požiūris, elgsena, suvokimas* (Cajaiba-Santana, 2014). Pol, Ville (2009), Cajaiba-Santana (2014), analizuodami socialines inovacijas, akcentuoja jas kaip socialinių problemų sprendimą, pradedant socialinėmis paslaugomis ar produktais, baigiant *gyvenimo stiliaus keitimu*. Jos skirtos pagerinti žmonių gyvenimo kokybę, *siekiant vystyti naujas kompetencijas, naujas dalyvavimo formas* (Cajaiba-Santana, 2014; Pol, Ville, 2009). Mokslininkai skiria tiek mikro-, tiek makrogyvenimo kokybę: makrokokybės lygmuo apima materialinę gerovę, švietimo galimybes, sveikatos apsaugą, darbo saugumą, šeimos ir bendruomenės gyvenimą, aplinką, politinę laisvę, stabilumą ir saugumą, lyčių lygybę (Pol, Ville, 2009). Tuo tarpu mikrokokybę labai sunku įvertinti, kadangi ji siejasi su atskiro individo gerove, jo vertybėmis, nuostatomis ir požiūriais. Taigi inovacijos susijusios su „minkštaisiais“, neapčiuopiamais aspektais.

Kaip jau minėta, smurto artimoje aplinkoje problemos sprendimas reikalauja inovatyvaus požiūrio apskritai, ypač keičiant visuomenės požiūrį bei organizuojant smurto artimoje aplinkoje prevenciją, tačiau žvelgiant iš šios disertacijos pozicijos ir koncentruojantis ties MPSAA reikia kalbėti apie tokios moters gyvenimo kokybės gerinimą, inovaciją jos aspektu. Remiantis prieš tai analizuotais apibrėžimais, ***inovacija – nauja MPSAA elgsena, naujas mąstymas, nauja realybės interpretacija, pasikeitę gyvenimo įpročiai, gyvenimo stilius, naujos kompetencijos, aktyvus dalyvavimas visuomenės gyvenime, susijęs su „išsivadavimu“ iš smurto aukos situacijos***.

Inovacijų pasekmėje vyksta gilūs transformaciniai pokyčiai, keičiantys moters vaidmenį šeimoje, suteikia moteriai saugumą, laisvę, sprendimų priėmimui reikalingus išteklius, sustiprina pasitikėjimą savimi ir paskatinti ginti savo interesus (Malhotra, et al., 2009). Pavyzdžiui, moteris gali ryžtis skyryboms su smurtaujančiu partneriu; kreiptis į teismą siekdama išlaikymo ir paramos vaikams; susirasti darbą, taip užtikrindama savo finansinę nepriklausomybę ir pan.

Kaip teigia Sweeney ir Imaretska (2016), elgsenos pokyčius apibrėžia tai, kaip asmuo elgiasi su savimi, kaip jis elgiasi su kitais, kaip reaguoja į naujas idėjas, kas nutinka, kai inovacija nepasiteisina. Song (2012), remdamasis Tedeschi, Calhoun (1996) ir Song, Shih (2010), išskiria šiuos esminius moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, asmenybės augimo požymius, kurie gali būti traktuojami kaip ***inovacija MPSAA aspektu***:

1. **Pakitęs savęs suvokimas.**
2. **Pakitęs santykis su aplinkiniais.**
3. **Pasikeitusi gyvenimo filosofija.** Tai apima didesnę savo gyvenimo vertės suvokimą, naujus tikslus bei prioritetus, savirealizacijos poreikius, pasitenkinimą gyvenimu.

Kaip esminį MPSAA gyvenimo pokytį, kuris įvyko dėl inovacijos poveikio, mokslininkai analizuoja moters išėjimą iš smurtinės aplinkos, t. y. skyrybas su smurtautoju, naujo gyvenimo kūrimą, autonomiją (Brown, 1997; Burman, 2003; Prochaska, et al., 1992, 1994; Zucosky, 2011). Šis procesas yra labai kompleksiškas

ir susideda iš daug atskirų sprendimų, labiausiai susijusių su inovatyvia moters elgsena, mąstymu, gyvenimo būdu. Kaip teigia Ruškus ir kt. (2013) būtent įgalinimą galima įvardinti kaip procesą, leidžiantį įvykti inovacijai. Įgalinimas įvyksta tada, kada žmogus jaučiasi kompetentingas tvarkytis savo socialinėje aplinkoje. Tam būtini keturi pokyčiai, atspindintys moters elgsenos inovaciją:

- MPSAA efektyvumo didinimas, skatinimas;
- MPSAA savęs kaltinimo mažinimas;
- asmeninės MPSAA atsakomybės už pokytį prisiėmimas;
- MPSAA grupinio sąmoningumo vystymas, t. y. narystės ir priklausymo skatinimas.

Toliau disertacijoje gilinamasi į MPSSA edukacinio įgalinimo sprendimus instituciniu aspektu.

2.3. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinis įgalinimas

Įgalinimo sampratą edukologijos mokslų kontekste atspindi **edukacinio įgalinimo** terminas. Jucevičienė ir kt. (2010) teigia, kad esminis edukacinės galios raiškos tikslas yra žmogaus kaip asmens pokyčiai. Edukacinė galia – „galimybė **ugdomuoju poveikiu** daryti įtaką žmonėms, bendruomenėms, visuomenei, sukelti žinių, prasmų, kompetencijų pokyčius“ (p. 25), tačiau ši samprata siejama su „galia virš“. O edukacinio įgalinimo samprata grįsta „galia su“ koncepcija, tai reiškia turinčiojo edukacinę galią atliekamą procesą, siekiant ja dalintis ir suteikti galimybę kitiems lavinti savo kompetencijas, rezultatų kūrimą ir kontrolę, dalyvavimą priimančiam sprendimui (Vizgirdaitė, 2013). „Edukaciniu įgalinimu laikomas procesas vykdomas edukacinės galios turėtojo, siekiančio pasidalinti savo galia ir kitiems žmonėms, bendruomenėms, organizacijoms suteikti galimybę padidinti savo edukacinės veiklos kontrolę ar jos kūrimą, dalyvavimą priimančiam sprendimui, susijusius su jų edukacine veikla“ (Jucevičienė, et al., 2010, 96). Remiantis Jucevičiene (2001) ir Lipinskiene (2002), edukacinis įgalinimas gali būti suprantamas kaip **edukacinė vertė – parama aktualios kompetencijos įgijimui**. Taigi šiame darbe edukacinis įgalinimas, grįstas „galios su“ koncepcija, ir suprantamas kaip procesas, atliekamas siekiant dalintis edukacine galia ir suteikti galimybę MPSAA lavinti savo kompetencijas, rezultatų kūrimą ir kontrolę, dalyvavimą priimančiam sprendimui.

Edukaciniu įgalinimu pradėta domėtis JAV maždaug 1987 m. Visų pirma buvo analizuojamas edukatoriaus įgalinimas ir tik vėliau – besimokančiojo (Jucevičienė, et al., remiantis Ashcroft, 1987). Taip pat edukacinį įgalinimą edukatorių kompetencijų vystymo aspektu analizavo Brandenburg (2008), Moore, Arnot, Beck, Daniels (2006). Arnot ir Reay (2008), Shor (2005), Veugelers (2007), Roger, Burton (1990), cit. Jucevičienė ir kt. (2010), akcentavo edukacinį įgalinimą, nukreiptą į besimokančiuosius, bei demokratija paremtą edukatoriaus ir besimokančiojo santykį, kuris yra būtinas edukacinio įgalinimo procese. Edukacinio įgalinimo procesas yra „abiejų pusių derybų objektas“ (p. 27) vadovaujant edukatoriui, tačiau prisidedant ir besimokančiajam. Reikalinga išmokti pasidalinti galia, o to pasiekti padeda ne tik taikomi metodai, bet ir atitinkamas edukacinis turinys. Įgalinantis turinys užtikrina besimokančiojo gyvenimo kūrybą, parengia jį gyvenimui ir savarankiškam sprendimų

priėmimui. Edukaciniame įgalinime taikomos įvairios mokymosi formos ir metodai. Tarp jų – ir personalizuotas mokymas.

Svarbu paminėti, kad edukacinis įgalinimas turi dvi dimensijas:

1) *Įgalinimas švietime* – suteikiant švietimo organizacijai galių veikti, taip įgyvendinant organizacijos misiją.

2) *Įgalinimas švietimu* – suteikiant kiekvienam žmogui žinių, prasių, gebėjimų, kompetencijų, kurios jam reikalingos kurti savo gyvenimą. Analizuojant MPSAA edukacinį įgalinimą, ypač reikėtų akcentuoti šią dimensiją, kadangi siekiama **kiekvienos** moters įgalinimo švietimu.

Kaip teigia Jucevičienė ir kt. (2010), remdamasi Leach, Neutze, Zepke (2001), Usher, Bryant, Johnston (1997), besimokantieji gali būti įgalinti per mokymąsi remiantis trimis principais:

1. Besimokantieji gali būti įgalinti kaip individai patys priimančys sprendimus dėl savo veiklos, įsisavinant suteiktas žinias (šis principas itin artimas suaugusiųjų mokymosi specifikai).

2. Besimokantieji yra aktyvūs piliečiai, kurie siekia įgalinimo nelygybės kontekste.

3. Pripažįstant bendruomenės svarbą ir siekiant jos narių lygybės turi būti pripažįstamos skirtybės, todėl įgalinimas neturi būti visiems vienodas.

Visais šiais principais reikalinga remtis ir MPSAA edukaciniame įgalinime. Tuomet moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, pačios priims sprendimus dėl inovacijų savo gyvenime taip atsisakydamos toleruoti nelygybę.

Remiantis prieš tai analizuotais edukacinio įgalinimo aspektais, galima apibrėžti MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms sampratą:

Moteryų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinis įgalinimas inovacijoms – tai procesas, vykdomas edukacinės galios turėtojo, siekiančio ugdumuoju poveikiu daryti įtaką MPSAA, sukeliant žinių, prasių, kompetencijų pokyčius, kurie joms reikalingi keičiant požiūrį į save, santykį su aplinkiniais bei gyvenimo filosofiją, taip siekiant naujos MPSAA elgsenos, naujo mąstymo, naujos realybės interpretacijos, pasikeitusių gyvenimo įpročių, aktyvaus dalyvavimo visuomenės gyvenime, susijusių su „išsivadavimu“ iš smurto aukos situacijos.

Taigi, ko reikia, kad vyktų MPSAA edukacinis įgalinimas? Kaip teigia Jucevičienė ir kt. (2010), daugėja mokslininkų, kurie sisteminiu besimokančiųjų įgalinimo veiksniu laiko edukacinės ir mokymosi aplinkas (Barr ir Tagg, 1995; Chávez, 2007; De Cote, Verschaffel, Entwistle, Merienboer, 2003).

Edukacinė aplinka. Edukacinė aplinka yra „dinamiška mokymosi veiklos erdvė, sukurta ir veikiama edukatoriaus (dėstytojo, mokytojo, konsultanto ar kito ugdymo poveikį kuriančio asmens) bei sąlygota ugdymo tikslo, jį atitinkančio turinio ir jo įsisavinimą paremiančių ugdymo formų, metodų bei priemonių, taip pat kitų aplinkoje esančių daiktų ir subjektų, turinčių kokią nors įtaką besimokančiajam, edukacinei informacijai ir / ar jos sklidimui iki besimokančiojo. Šioje aplinkoje veikia besimokantysis, kurio mokymąsi per edukacinės aplinkos projekciją į jo mokymosi aplinką tiesiogiai sąlygoja edukacinės aplinkos veiksniai“ (Jucevičienė, et al., 2010, 68).

Edukacinė aplinka turi turėti edukacinę poveikį asmeniui ir kurti edukacinę vertę – **edukacinėmis priemonėmis spręsti kylančias gyvenimo ir veiklos problemas.**

Svarbu pabrėžti, kad edukacinė aplinka yra dinamiška, todėl konkrečius jos parametrus galima nustatyti tik tam tikru momentu.

Edukacinės aplinkos gali būti natūralios (pvz., šeimoje) arba specialiai organizuotos, dirbtinės (pvz., dėstytojų kuriama aplinka), tačiau bendras visų edukacinių aplinkų bruožas – jos turi turėti edukacinę poveikį asmeniui. Kuriant lanksčias, į besimokančiuosius orientuotas edukacines aplinkas būtina atsižvelgti į besimokančiųjų skirtumus. Disertacijoje bus gilinamasi į specialiai organizuotas, dirbtines MPSAA pagalbą teikiančių institucijų edukacines aplinkas.

Kuo edukacinė aplinka skiriasi nuo mokymosi aplinkos? Mokymosi aplinka yra suprantama kaip vieta ar erdvė, kurioje vyksta mokymasis. Čia mokymasis palaikomas ir skatinamas, tačiau nėra griežtai kontroliuojamas. O edukacinė aplinka pasižymi ugdymo tikslo realizavimo kryptingumu. Mokymosi aplinka – besimokančiojo lygmens dimensija, jį supanti informacinės erdvės dalis, kurią jis atpažįsta kaip savąją mokymosi aplinką ir ją naudoja. Mokymasis yra asmeninė žmogaus kokybė, todėl ši aplinka vadinama asmenine mokymosi aplinka. Kitaip tariant, „asmeninė mokymosi aplinka – tai kiekvieno žmogaus individualiai pagal jo mokymosi tikslus, gebėjimus, poreikius ir patirtį identifikuojama aplinka (Jucevičienė, et al., 2010, 70). Mokymosi aplinką kiekvienas individualiai susiformuoja iš supančios edukacinės aplinkos, todėl organizuojant edukacines aplinkas svarbu įvertinti, kad kiekvienas asmuo tą pačią aplinką priims skirtingai ir ne visus ji gali skatinti mokytis. Mokymosi aplinka yra priimama ne tokia, kokią kuria edukatorius, o tokia, kokią atpažįsta ir remdamasis savo patirtimi geba panaudoti besimokantysis. Jis naudosis edukacine aplinka ir jos priemonėmis tuomet, jei ji atitiks jo poreikius ir atrodys naudinga. Kita vertus, besimokantysis turi turėti ir atitinkamą kompetenciją jomis naudotis.

Svarbu akcentuoti, kad nors mokymosi aplinkos ir turi įtakos MPSAA edukaciniam įgalinimui, tačiau šioje disertacijoje į jas gilinamasi nebus.

Edukacinės aplinkos kontekste galima išskirti du įgalinimo sampratos aspektus:

1. *Įgalinimas siejamas su asmeniu*, jo vidinių galių vystymu. Įgalintu laikomas asmuo, turintis galios veikti taip, kaip reikalinga. Galia įgyjama tuomet, kai jis turi laisvę ir galimybes bei reikiamas žinias veikti, tačiau vienas žmogus to padaryti negali, jam reikalinga išorinė parama; šiuo atveju įgalinimas yra siekimas padidinti asmens pasitikėjimą savimi suteikiant jam reikalingą informaciją, išteklius, žinias.

2. *Įgalinimas siejamas su išorine aplinka*, dažniausiai su sąlygų sudarymu; šiuo atveju įgalinimas yra tinkamos aplinkos sukūrimas, kuri skatina plėtoti žinias ir kompetenciją.

Taigi įgalinimas matomas dvejopai: kaip siekimas padidinti asmens pasitikėjimą savimi, suteikiant jam žinias, informaciją, reikiamus išteklius; kaip kūrimas tinkamos aplinkos, kuri skatina asmenį plėtoti savo žinias ir kompetenciją (Jucevičienė, et al., 2010). Siekiant MPSAA edukacinio įgalinimo yra svarbūs abu įgalinimo sampratos aspektai. MPSAA reikalinga išorinė parama tam, kad ji imtųsi atsakomybės už savo gyvenimą, keistų požiūrį į save, santykį su aplinkiniais, tikslus

bei prioritetus, augtų jos savirealizacijos poreikis, pasitenkinimas gyvenimu, tačiau tam būtinas ir tinkamos edukacinės aplinkos sukūrimas, atsižvelgiant į visus šios aplinkos parametrus, bei reikalingų sąlygų sudarymas.

Žvelgiant sistemiškai į asmens mokymą ir mokymąsi sąlygojančius veiksnius, paprastai analizuojama *pedagoginė sistema*. Ją sudaro esminiai tarpusavyje sąveikaujantys elementai: ugdytojas, ugdytinis, ugdymo tikslas, turinys, formos, metodai, priemonės, tačiau kokia efektyvi bebūtų sukurta pedagoginė sistema, ji tik idealus projektas. Tikrovėje kalbama apie šios sistemos realizavimą, t. y. edukacinį procesą, kuris vyksta veikiant įvairiems aplinkos reiškiniams (kartais atsitiktiniams ir nenumatytiems).

Jucevičienė (2008) **įgalinančią edukacinę aplinką apibūdina tokiais parametrais:**

1. Edukacinis tikslas.
2. Edukacinio tikslo realizavimui reikalingi žmonės.
3. Besimokančiųjų mokymosi pajėgumas.
4. Edukacinį tikslą atitinkantis edukacinis turinys.
5. Edukacinio turinio, kaip pateikiamos informacijos, komunikavimo metodai ir priemonės (materialios, virtualios).
6. Edukacinį tikslą ir jo realizavimo sąlygas atitinkanti fizinė erdvė ir jos objektai.
7. Atsitiktiniai (nenumatyti) veiksniai.

Kitame skyriuje bus išsamiau analizuojami įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai, kurie atskleidžia ir esminius MPSAA edukacinio įgalinimo proceso etapus.

2.4. Moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje, įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai

1. Edukacinis tikslas. Žmogaus tikėjimas tuo, kad jis sugebės veikti tam tikroje konkrečioje aplinkoje yra įgalinimo pagrindas. Jo tikėjimas savo gebėjimais sąlygoja vidinę motyvaciją ir tikėjimą sėkme. Edukaciniai pokyčiai vyksta tada, kai įgalinamam asmeniui (ir įgalintojui) yra aiškūs tikslai. Kaip teigia Jucevičienė (1989), įtaigus edukacinis tikslas turi dvikryptę orientaciją: jis orientuotas į mokymosi rezultato siekį ir į besimokančiojo suvokiamą naudą. Tai turi atsispindėti tikslo formuluotėje: nurodomas turinys, kurį reikia įsisavinti, tuo pačiu išryškinant naudą pačiam žmogui.

Viena iš edukacinio įgalinimo dimensijų – įgalinimo švietimu – akcentuoja, kad edukacinis įgalinimas vyksta suteikiant žmogui žinių, prasmų, gebėjimų, kompetencijų, kurios jam reikalingos kurti savo gyvenimą. MPSAA atveju edukacinis tikslas gali būti formuluojamas taip: *įgalinti MPSAA inovacijoms, suteikiant žinių, prasmų, gebėjimų, kompetencijų, kurios reikalingos „išsivadavimui“ iš smurto aukos situacijos*. Šioje edukacinio tikslo formuluotėje išskiriamas mokymosi rezultato siekis – žinių, prasmų, gebėjimų, kompetencijų suteikimas ir nauda MPSAA – „išsivadavimas“ iš smurto aukos situacijos.

Kaip teigia Kasturirangan (2008), būtent tikslų įvairovė gali tapti vienu iš esminių barjerų MPSAA įgalinime. Kiekvieno asmens ar grupės gyvenimas yra

stipriai lemiamas konteksto. Nuo to gali priklausyti vertybės, patirtis, poreikiai. Kiekviena moteris, patyrusi smurtą, gyvena skirtingoje šeimoje, turi skirtingas patirtis, vertybes ir pan. Visų pirma tikslas turi neprieštarauti moters vertybėms, prioritetams bei atitikti jos galimybes (kad ir finansines). MPSAA, įsitraukdamos į įgalinimo procesą, su specialistų pagalba, gali nusistatyti asmeninius tikslus ir apibrėžti, kokie ištekliai reikalingi šiems tikslams pasiekti. Edukatorius gali padėti ar net pastūmėti moterį nusistatyti tikslus, įvertindamas jos žinias, prieigą prie reikalingų išteklių, taip pat kartu su moterimi vertindamas jau atliktų veiksmų poveikį, koreguodamas tikslus ar net atskirus uždavinius.

Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, tikslai gali labai varijuoti: nauja gyvenama vieta, finansinis saugumas, psichinė jos ir vaikų sveikata, skyrybos su smurtautoju ir t. t. O kiekvienas iš tikslų dar gali turėti ir subtikslus (angl. *subgoals*): pavyzdžiui, moteris siekianti finansinio saugumo, gali turėti siekį susirasti naują darbą, išlaikyti turimą darbą, siekti tam tikro išsilavinimo, norėti grįžti gyventi pas tėvus ir pan. Svarbu pabrėžti, kad nors šie šie tikslai ir nėra tiesiogiai edukaciniai, tačiau savyje gali turėti tam tikrus edukacinius etapus, pavyzdžiui, moteris siekianti finansinio saugumo gali turėti subtikslą įgyti finansų valdymo pagrindus; moteris, kurios tikslas išsiskirti su smurtautoju, gali turėti edukacinį subtikslą – įgyti žinių apie savo teises ar išmokti savigynos ir pan., todėl reikalinga apgalvoti visas galimybes, būtinai įvertinant unikalią kiekvienos smurto aukos gyvenimo situaciją, nuolat peržiūrint ir koreguojant tikslus, atsižvelgiant į besikeičiančias aplinkybes.

2. Edukacinio tikslo realizavimui reikalingi žmonės yra edukatorius (įgalintojas), moteris – smurto artimoje aplinkoje auka ir jų sąveika.

Kuriant edukacinę aplinką, didelę reikšmę turi **edukatorius**, kuris įgalinimo procese tampa įgalintoju. Įgalintojas ne tik padeda spręsti iškilusias problemas, bet ir sukuria klimata, kuriame vyrauja pagarba, pasitikėjimas, bendradarbiavimas, palaikymas, įtraukia į bendrą tikslų kūrimo procesą. Jeigu ugdymo tikslą galima pasiekti edukatoriui nedalyvaujant, edukatoriaus gali nebūti, jį gali pakeisti ir informacijos šaltiniai, juos pasisavinti padedančios technologijos, kiti besimokantieji. *Disertacijoje remiamasi požiūriu, kad MPSAA atveju edukatorius yra būtinas.* Remiantis **stipriųjų pusių perspektyva** (Black, 2003; Ruškus, el al., 2013; Saleeby, 2002; Wood, 2014), požiūriu atsiradusiu feminizmo teorijos ir įgalinimo sąjungoje, MPSAA pati sprendžia savo problemą, o edukatorius ją įgalina. Šio požiūrio kūrėjas Saleeby (2002) pabrėžia, kad stipriųjų pusių perspektyva vengia gilintis į problemas, o koncentruojasi į galimybes. Perspektyva atmeta požiūrį, kad aukoms būtina padėti tik teikiant paslaugas, ji remiasi tikėjimu, kad kiekvienas asmuo yra pakankamai stiprus ir turintis jam reikalingų išteklių, tik reikia jam padėti juos atskleisti. Stipriųjų pusių perspektyva vengia tiesioginių pastangų spręsti problemą. MPSAA turi pasinaudoti turimais vidiniais ir išoriniais ištekliais. Edukatorius atlieka netiesioginę intervenciją – išklauso, padrašina, palaiko, paskatina išsikalbėti, duoda tam tikras užuominas. Į smurtą patyrusias moteris žvelgiama ne kaip į aukas, o kaip išgyvenusias smurtą (angl. *survivors not victims*). Taigi remiantis šiuo požiūriu edukatorius yra būtinas edukacinio tikslo realizavimui.

Teikiant kompleksinę pagalbą smurto aukoms dalyvauja įvairių rūšių specialistai: socialinis darbuotojas, konsultantas, teisininkas, advokatas, psichologas, medikas ir kt. Galima daryti prielaidą, kad MPSAA edukacinio įgalinimo procese būtent jie gali realizuoti edukacinę funkciją, kaip turintys edukacinę galią ir galintys ją suteikti smurtą artimoje aplinkoje patyrusiai moteriai. Remiantis Jucevičiene (2013), edukatorius yra ugdymo poveikį kuriantis asmuo, kuris teikia kryptingą, su edukaciniu tikslu siejamą informaciją. Tai mokymosi konsultantas, kuris padeda besimokančiajam išbandyti įvairius informacijos perėmimo variantus ir jos gavimo kanalus. Edukatorius (skirtingai nei ugdytojas) gali veikti įvairiose organizacijose (pvz., vadovas, atliekantis edukacines funkcijas ir pan.). Edukatorius kuria ir veikia edukacinę aplinką, kuri yra sąlygota ugdymo tikslo, jį atitinkančio turinio ir jo įvaldymą paremiančių metodų ir priemonių, turinčių kokią nors įtaką besimokančiam asmeniui, edukacinei informacijai ir (ar) jos sklidimui iki besimokančio asmens (Jucevičienė, 2013). MPSAA atveju specialistas dažnai gali veikti sąmoningai neišsikeldamas konkrečių edukacinių tiklų, tačiau tai daro bent iš dalies nesusimąstydamas apie užsibrėžto tikslo edukacinį komponentą (pvz., suteikti žinių, gebėjimų, leisiančių MPSAA kompetentingai elgtis smurto situacijoje). Taigi edukacija atsispindi specialisto tikslu, taikomuose metoduose, kitaip tariant, jis dirba kaip edukatorius – atlieka edukacines funkcijas – suteikia žinias, ugdo gebėjimus ir t. t.

Taigi siekiant užsibrėžto tikslo – edukacinio moterų įgalimo inovacijoms – svarbu analizuoti, kokiomis kompetencijomis turi pasižymėti specialistai, teikiantys pagalbą MPSAA, kad galima būtų teigti, kad jie turi edukacinę galią ir atlieka edukatoriaus funkciją. Mokslinėje literatūroje **kompetencija** apibrėžiama kaip žmogaus žinios, gebėjimai, įgūdžiai, vertybinės orientacijos, požiūriai ir kitos asmeninės savybės, „akumuliuotos į veiklos gebėjimus, įgalinančius individą siekti rezultatų esant skirtingiems veiklos kontekstams“ (Jucevičienė, Lepaitė, 2001, 39).

Edukatoriaus kompetencija – tai specialisto (disertacijos kontekste – edukatoriaus, veikiančio edukacinėje aplinkoje ir ją kuriančio), turinčio edukaciškai įgalinti MPSAA, dalykinis, pedagoginis, vadybinis, vertybinis ir kt. pasirengimas. Įgalinimo procesas yra siejamas su kompetentingo specialisto veikla. Mokslininkai skiria tam tikras žinias ir įgūdžius, kurie svarbūs visiems specialistams, tiesiogiai kontaktuojantiems su moterimis – smurto artimoje aplinkoje aukomis. Seeley, Plunkett (2002) analizuodami darbo su MPSAA patirtį išskiria šias reikalingas žinias ir gebėjimus: žinios apie smurto artimoje aplinkoje prigimtį, dinamiką ir pasekmes; visų smurto rūšių ir jų sukeltų traumų išmanymas: psichologinio, fizinio, seksualinio, ekonominio; gebėjimas atpažinti smurto artimoje aplinkoje požymius, net jei moteris tiesiogiai apie juos neužsimena; žinios apie SAA pasekmes vaikams; žinios apie pagalbą MPSAA teikiančias organizacijas, teisinės pagalbos galimybes; žinios apie SAA socialinį bei kultūrinį kontekstą; gebėjimas atvirai reikšti savo poziciją apie SAA socialiniu, kultūriniu, politiniu požiūriu; gebėjimas įvertinti smurto rizikos lygį tiek aukai, tiek smurtautojui; visų pirma pasirūpinti moters ir jos vaikų saugumu; smurtas gali pasikartoti bet kuriuo metu, todėl būtina sukurti saugumo planą, informuoti moterį apie visas pagalbos galimybes siekiant sumažinti pasikartojančio smurto riziką; gebėjimas bendradarbiauti ir dalintis informacija su kitų institucijų,

padedančių moteriai, specialistais; gebėjimas neprimesti moteriai atsakomybės už smurtą vykdomą prieš ją; visa atsakomybė už smurtą tenka smurtautojui; moteris nėra atsakinga už smurtautojo problemas; seksualinis ir fizinis smurtas yra kriminalinis nusikaltimas.

Idealiu atveju specialistas, teikiantis pagalbą MPSAA ir siekiantis jos edukacinio įgalinimo, turi turėti *edukacinę kompetenciją*. Remiantis Stanikūniene (2007), edukacinę kompetenciją sudaro:

Metamokymosi kompetencija (mokymasis kaip mokytis) – gebėjimas analizuoti ir vertinti savo įprastinius mokymosi būdus. Metamokymasis susijęs su asmens kūrybiniais ir intuicijos procesais, refleksijos būdu analizuojant savo veiksmus ir plėtojant naujas galimybes problemoms spręsti. Metamokymosi kompetencija įvardinama kaip kompetencija kritiškai tyrinėti, keisti ir kurti mąstymo modelius, metodus, būdus, kuriais remiasi edukatoriaus veikla. Viena iš svarbių šios kompetencijos dalių – gebėjimas išvelgti alternatyvias perspektyvas, vertybes analizuojant gyvenimiškas situacijas. Ši kompetencija labai svarbi įgalinant MPSAA, kadangi kiekvienos moters situacija yra visiškai unikali, be to, nuolat kintanti, todėl, kaip jau minėta, reikalinga kritiškai vertinti tikslus ir pasiektus rezultatus, juos keisti ir koreguoti, rasti naujus būdus, modelius, metodus, kaip spręsti MPSAA problemas.

Mokymosi kompetencija – žinių, gebėjimų, įgūdžių visuma, reikalinga praktinių veiklų, vykstančių konkrečioje dalykinėje erdvėje, problemoms spręsti. MPSAA pateikiamos žinios turi būti aktualios, apimančios naujausius tyrimus, atitinkančios kontekstą ir, žinoma, aukos poreikius, atsižvelgiant į esamą situaciją bei jos mokymosi pajėgumus.

Kompetencija kurti (arba dalyvauti kūrime) *edukacines, mokymuisi imlias aplinkas* – tam reikalingos žinios apie įvairius mokymosi stilius, motyvaciją, vertinimą ir pan. Reikia gebėti susiplanuoti daug mokymosi aplinkų modelių, kurie konkrečiu momentu geriausiai atitiktų besimokančiosios tikslą. Kiekviena moteris, smurto auka, skirsis savo patirtimi, gebėjimais, vertybėmis; taip pat skirsis jos patirtas smurtas, turimi ištekliai. Edukatorius turi į tai atsižvelgti kurdamas edukacinę aplinką.

Kompetencija ugdyti – sąlyginai galima išskirti tris jos dalis:

- Pedagoginė kompetencija reikalinga organizuoti tokį ugdymo procesą, kuris pereitų į mokymąsi. Taigebėjimai taikyti įvairius mokymo ir mokymosi metodus, būdus ir priemones, gebėjimas nustatyti besimokančiųjų poreikius, galias ir sugebėjimus – MPSAA būtina ne tik suteikti žinias, bet ir įgalinti jas keisti savo gyvenimą, įgyti tam reikalingų kompetencijų; atsižvelgiant į skirtingus moterų poreikius ir galimybes, nustačius skirtingas moterų mokymosi galias, gali būti reikalinga taikyti skirtingus metodus ir priemones;

- Kitų metamokymosi kompetencijos ugdymo kompetencija – edukatoriaus uždavinys yra sukurti tokią edukacinę aplinką, kurioje besimokantieji galėtų savarankiškai priimti sprendimus ir jaustų atsakomybę už savo mokymąsi – siekiant įgalinti MPSAA inovacijoms, būtina kurti edukacinę aplinką, kuri skatintų moteris keisti savo gyvenimą, pasitikėti savo sprendimais, skatintų mokytis ir tobulėti;

- Kompetencija skleisti naujas mokslo žinias visuomenėje – viena iš pagalbos MPSAA ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos strategijų – visuomenės švietimas.

Analizuojant moterų edukacinį įgalinimą ir jam reikalingas įgalintojo kompetencijas, svarbu pažymėti, kad įgalinimas dažnai atrodo kontraversiškas, kadangi specialistai valdo profesines žinias ir yra laikomi tam tikros srities ekspertais, todėl gali būti pastatomi į galingą poziciją klientų atžvilgiu. Tokiu būdu iš asmenų būtų atimama galia patiems priimti sprendimus, tačiau mokslininkai akcentuoja, kad įgalinimą orientuota praktika gerina ir suteikia galimybes plėtoti žinias bei įgūdžius, o specialistus traktuoti kaip partnerius, o ne autoritarinius ekspertus (Baranauskienė, 2014). Apie tai, kad kalbant apie įgalintojo vaidmenį būtina akcentuoti bendradarbiaujančius santykius teigia ir Ruškus, el al. (2013). Specialistas ir moteris, kuriai reikalinga pagalba, pasidalina galią ir kuria stimuliuojančią aplinką. Mokslininkas išskiria specialisto vertybinius komponentus, padedančius kurti ir vystyti šiuos santykius: *rūpinimasis ir susidomėjimas; empatija ir sąžiningumas; priėmimas; asmens galios keistis pripažinimas; autonomiškumas; konfidencialumas; tikslas ir įsipareigojimas. Asmens galios keistis pripažinimas yra esminis įgalintojo–įgalinamojo santykių bruožas.* Svarbu gebėti atskleisti asmens stipriąsias puses ir identifikuoti išteklius tiek jo viduje, tiek aplinkoje. Kada žmogus susiduria su problema, jam atrodo, kad jis neturi jokių vidinių nei išorinių išteklių tai problemai spręsti, todėl gali atrodyti, kad joks pokytis nėra įmanomas. Specialistas, tikėdamas žmogaus galia keistis, atpažįsta jo stipriąsias puses. Tai padidina žmogaus savivertę, viltį ir motyvaciją keistis. Dažnai abejojama, ar socialinę atskirtį patiriantys ir mažai galingi (tarp jų ir MPSAA) turintys asmenys gali priimti sprendimus ir savarankiškai apsispręsti, tačiau įgalinimas nėra suprantamas tik kaip galių ir konkurencingumo stiprinimas. Įgalinimas – tai galių patiems priimti sprendimus dėl savo aplinkos ir tikslų, dėl gyvenimo sąlygų, profesinės veiklos ir pan. suteikimas. Taip už sprendimus ir jų realizavimą atsakingi tampa ne tik specialistai, bet ir visi pagalbos teikimo proceso dalyviai, įskaitant pačius asmenis, kuriems reikalinga pagalba (Baranauskienė, 2014). Ruškus, el al. (2013), remdamasis Cochran (1986) ir Pease (2002), akcentuoja, kad žmonės patys geriau nei kas kitas suvokia savo poreikius, todėl jie gali turėti galių juos apibrėžti ir veikti siekiant jų patenkinimo.

Mokslininkai išskiria ir tam tikrus įgalinimo trikdžius, kurie gali slypėti specialisto požiūryje, įsitikinimuose ar tiesiog ne kompetencijoje. Vienas iš trikdžių yra neatsižvelgimas į socialinių paslaugų vartotoją – institucijos veikia pagal tam tikras procedūras, vykdomos konkrečios, numatytos intervencijos, kitaip tariant, darbas daromas *už žmogų, o ne su žmogumi.* Kita problema – tai numanomas *galios ir kontrolės* turėjimas prieš žmogų, kuriam reikalinga pagalba. Dar vienas trikdis – tam tikrų žmonių grupių suvienodinimas, jų skirtingumo nepripažinimas. Taip pat įgalinimui gali trukdyti tam tikrų privilegijų suteikimas vienoms socialinės atskirties grupėms kitų atžvilgiu (Johnson, 1995).

Taigi edukatoriaus kompetencija turi apimti daug specifinių žinių ir gebėjimų, be to, edukatorius turi turėti edukacinę galią, kad ja galėtų pasidalinti su MPSAA. Šis specialistas privalo žinoti visuomenėje vyraujančias vis dar neigiamas aukos atžvilgiu nuostatas, mitus, atpažinti aukų patiriamą smurtą, žinoti jo rūšis ir smurto pasireiškimo cikliškumą, mokėti tinkamai reaguoti (Diršienė, Reikertienė, 2008). Tai garantuoja savalaikę ir kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiai moteriai ir jos šeimai.

Apibendrinant galima teigti, kad šioje disertacijoje *edukatoriais įvardinami specialistai, teikiantys pagalbą moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, kuriantys edukacinę aplinką ir joje veikiantys; teikiantys MPSAA kryptingą, su edukaciniu tikslu siejamą, informaciją.*

Žinoma, edukacinė aplinka neatsiejama nuo **asmens – moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje**, kuri turi įgauti vidinės jėgos keisti savo gyvenimą. Ši jėga įgaunama, kai asmuo turi laisvę ir galimybes, todėl kiekvienam besimokančiajam turi būti sudarytos optimalios sąlygos naudotis visais reikalingais žmogiškaisiais, materialiaisiais, informaciniais ištekliais. Tokiu būdu institucija, kurianti įgalinančią edukacinę aplinką turi palaikyti vidines asmens savybes, tokias kaip motyvaciją, pasitikėjimą savimi ir sudaryti išorines sąlygas, kurios suteiktų mokymosi galios. Priešingu atveju mokymosi veikla nebus sėkminga, net jei besimokantysis bus motyvuotas ir gabus (Jucevičienė, et al., 2010).

Kiekvienas asmuo, norintis tobulėti ir sėkmingai adaptuotis visuomenėje, turi turėti *bendruosius gebėjimus*. Jucevičienė ir kt. (2010), apibendrinusi įvairių mokslininkų siūlomas klasifikacijas, išskiria tokią bendrųjų gebėjimų struktūrą:

- asmeniniai gebėjimai (adekvatus savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi, tolerantiškumas, atsakomybės prisiėmimas);
- socialiniai ir komunikaciniai gebėjimai (mokėjimas bendradarbiauti, tarpasmeninių santykių palaikymas, komunikavimas įvairiomis formomis, dalyvavimas diskusijose);
- kritinio mąstymo ir problemų sprendimo gebėjimai (suvokti pasaulį kaip sistemą, suvokti ryšius, kelti ir spręsti problemas; gebėti įvairiapusiškai analizuoti ir vertinti, kad būtų pasirenkama protinga ir pagrįsta pozicija);
- darbiniai ir tiriamosios veiklos gebėjimai naudotis informacinėmis technologijomis, ieškoti, tvarkyti, analizuoti, interpretuoti informaciją, ją pateikti ir vertinti;
- veiklos planavimo ir organizavimo gebėjimai ir gebėjimas mokytis savarankiškai (savo iniciatyva nusistatyti mokymosi poreikius, išteklius, tikslus, pasirinkti mokymosi strategiją, vertinti gautus rezultatus);
- gebėjimas reflektuoti savo veiklą (refleksija leidžia apsvaistinti savo veiklą, jos efektyvumą, reflektuojant patirtį sudaroma galimybė taisyti klaidingą supratimą, užpildyti žinių spragas.

Visi šie gebėjimai kiekvienam besimokančiajam leidžia mokytis ir dirbti įvairiose srityse, todėl juos galima vadinti *bendraja kompetencija*, tačiau svarbu pažymėti, kad ne visos moterys, smurto aukos gali turėti šiuos gebėjimus. Siekiant MPSAA įgalinimo reikalinga koncentruotis į visus šiuos gebėjimus, nes iš esmės jie apima moters asmenybės augimo požymius, kurių siekiama MPSAA įgalinimo inovacijoms procese: pakitusio savęs suvokimo, pakitusio santykio su aplinkiniais bei pakitusios gyvenimo filosofijos.

Įgalinimas įvyksta tada, kai žmogus jaučiasi kompetentingas tvarkytis savo socialinėje aplinkoje. Pirmame disertacijos skyriuje MPSAA išskirtos kaip atskira socialinės atskirties grupė, todėl svarbu išskirti ir tas kompetencijas, kurios didintų jų atskirtį visuomenėje tuo pačiu formuojant teigiamą savęs ir savo gebėjimų vertinimą,

kuris būtinas edukaciniam tikslui pasiekti. Remiantis Naujosios Zelandijos (Europos švietimo strategai šios valstybės politiką vertina kaip pačią sėkmingiausią) dokumentu: „The Nature of the Key Competencies“ (Hipkins, 2006), galima išskirti *tris esmines, asmens socialinę įtrauktį visuomenėje didinančias kompetencijas*:

- **savireguliacijos** (angl. *Managing Self*);
- **ryšių su aplinkiniais** (angl. *Relating to Others*);
- **dalyvavimo visuomenės gyvenime** (angl. *Participating and Contributing*).

Savireguliacijos kompetencija apima savimotyvaciją, gebėjimus nusistatyti asmeninius tikslus bei planus, pasitikėjimą savo jėgomis. Tai savo asmenybės, kilmės bei savirealizacijos galimybių suvokimas. Asmenys, turintys šią kompetenciją yra iniciatyvūs, išradingi, patikimi ir lankstūs. Jie geba daryti įtaką kitiems, priimti pokyčius, sekti kitų idėjomis ar daryti asmeninius sprendimus. Ši kompetencija išryškina asmens autonomiją bei ryšių su aplinkiniais vertinimą – jų veiksmų, elgesio suvokimą. Remiantis Hipkins (2006), savireguliacijos kompetencija stipriai susijusi su mokymosi sėkme. Kita svarbi dimensija: asmens gerovė, drąsa „būti savimi“.

Skiriami 3 esminiai savireguliacijos kompetencijos aspektai (žr. 1 lentelę) bei juos veikiančios išorinės bei vidinės (asmeninės) sąlygos.

1 lentelė. Aspektai, turintys įtakos savireguliacijos kompetencijos vystymui (remiantis Hipkins, 2006)

Aspektai	Išorinės sąlygos	Vidinės sąlygos
Elgesio: įsitraukimas; bendradarbiavimas; autonominis savireguliacinis dalyvavimas.	Aiškūs, derantys tikslai ir lūkesčiai; autentiškos ir keliančios iššūkius užduotys; aplinkinių palaikymas ir pripažinimas.	Poreikis priklausyti / pastangos; noras demonstruoti kompetencijas; augantis autonomijos poreikis.
Emociniai: susidomėjimas / malonumas; pasiekimų vertė; praktinė vertė; pastangų ir naudos santykis.	Aplinkinių palaikymas ir pripažinimas; autentiškos ir keliančios iššūkius užduotys.	Vertės matymas; pastangų ir mokymosi ryšys.
Kognityviniai / metakognityviniai: mokymosi pastangos; mokymosi strategijos / stiliai.	Autentiškos ir keliančios iššūkius užduotys; kontrolės sumažinimas.	Metakognityvinės strategijos; tikslų nusistatymas; mokymosi strategijų panaudojimas.

Moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, ši kompetencija ypač reikšminga, nes savireguliacijos kompetencijos turėjimas lemia iniciatyvumą, tikslingumą, tikėjimą savo jėgomis. Kompetencija susijusi su asmeniniais pokyčiais, gebėjimu juos priimti ir net inicijuoti. Taip pat ši kompetencija susijusi su mokymosi sėkme bei drąsa būti savimi, kas yra reikalinga numatytam edukaciniam tikslui pasiekti.

Ryšių su aplinkiniais kompetencija apima efektyvų bendravimą su skirtingais žmonėmis įvairiuose kontekstuose. Ji apima gebėjimus aktyviai klausytis, priimti skirtingas nuomones, derėtis, dalintis idėjomis. Asmenys, turintys šią kompetenciją, atviresni inovacijoms, jie pasiruošę priimti įvairias roles ar situacijas, įvertina

konkurencijos ir bendradarbiavimo galimybes. Kompetencija apima socialinius ir bendradarbiavimo gebėjimus, tačiau yra platesnė.

Hipkins (2006), remdamasis Britanijos nacionalinių edukacinių tyrimų forumo (NERF) atliktais tyrimais, siūlo ugdyti ryšių su aplinkiniais kompetenciją šiais būdais:

- asmenys mokomi esminių bendravimo taisyklių;
- asmenys mokomi palaikyti diskusiją iš įvairių perspektyvų:
 - ✓ Debatais,
 - ✓ Klausiant kitų nuomonės,
 - ✓ Ginčijantis, argumentuojant savo nuomonę,
 - ✓ Siūlant alternatyvius sprendimus;
- asmenys sprendžia autentiškas, jiems svarbias problemas, ugdytojas aktyviai dalyvauja procese.

Ši kompetencija taip pat labai reikšminga MPSAA – jos turėjimas sąlygoja atvirumą inovacijoms, gebėjimą dalintis idėjomis ir priimti kitų nuomonę. Kita svarbi šios kompetencijos sudedamoji – bendradarbiavimo gebėjimai – būtini moters edukacinio įgalinimo procese ir apima tiek bendradarbiavimą su įgalintoju, tiek su kitomis MPSAA. Smurtas artimoje aplinkoje ypač apriboja moters socialinius ryšius, todėl ši kompetencija tampa ypač reikšminga MPSAA „sveikstant“ nuo smurtinių santykių, užmezgant naujus ryšius ir atnaujinant senuosius.

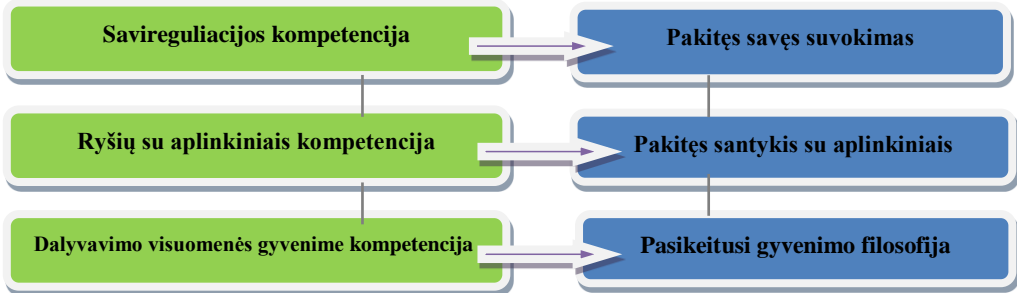
Dalyvavimo visuomenės gyvenime kompetencija apima dalyvavimą vietinėse, nacionalinėse ir pasaulinėse bendruomenėse, įskaitant mokymąsi, darbą ir laisvalaikį. Dalyvavimas gali būti paremtas giminyste, domėjimusi ar kultūra. Kompetencija apima gebėjimą būti grupės nariu, kurti ryšius, organizuoti grupinę veiklą. Asmenys, turintys šią kompetenciją, pasitiki savimi ir aktyviai dalyvauja naujose situacijose, jie supranta įsipareigojimų svarbą. Vienas svarbiausių aspektų šios kompetencijos vystyme yra „priklausymas“. Asmenys, kurie jaučiasi priklausantys vienam ar kitam kontekstui, daug aktyviau dalyvauja ir bendradarbiauja.

Davies (2006) išskiria šiuos esminius dalyvavimo visuomenės gyvenime kompetencijos aspektus:

- bendrumo su žmonėmis iš kitų vietų suvokimas;
- tarpusavio priklausomybės suvokimas;
- savikritika – asmens gebėjimas mąstyti apie savo asmenybę;
- įtraukiantis priklausomybės jausmas bei pasitikėjimas savimi;
- skirtingų asmenybių pripažinimas;
- skirtybių vertinimas;
- gebėjimas priimti pokyčius.

Kompetencija taip pat reikšminga MPSAA, nes jos turėjimas skatina aktyvų dalyvavimą naujose situacijose, leidžia moterims nesijausti vienišomis, jaustis „priklausomomis“ tam tikroms bendruomenėms. Keičiantis MPSAA gyvenimo filosofijai, formuojantis savarankiškumui, pasitikėjimui savimi bei atsakomybei už savo ir savo vaikų gyvenimą, atsiranda poreikis tapti bendruomenės ar grupės dalimi, dalintis gyvenimiška patirtimi, sulaukti reikalingos pagalbos.

Apibendrinant galima pažymėti, kad šios kompetencijos tiesiogiai siejasi su jau apibrėžtais esminiais moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, asmenybės augimo požymiais, kurie traktuojami kaip inovacija MPSAA aspektu (žr. 7 pav.):

7 pav. Ryšys tarp socialinę įtrauktį didinančių kompetencijų ir MPSAA asmenybės augimo požymių

Taigi, galima daryti išvadą, kad šių kompetencijų vystymas koreliuos su edukaciniu tikslu.

3. *Besimokančiųjų mokymosi pajėgumas* – asmens savybės, „sąlygojančios jo santykį su jį supančiomis edukacinėmis ir potencialiomis mokymosi aplinkomis bei gebėjimą šias aplinkas transformuoti į asmenines mokymosi aplinkas“ (Jucevičienė, et al., 2010, 75). Kaip asmuo sugebės identifikuoti asmeninę mokymosi aplinką ją transformuodamas iš potencialios mokymosi ar edukacinės aplinkos, priklauso nuo asmens mokymosi tikslo, jo turimų žinių ir gebėjimų, gebėjimo pastebėti edukacinės aplinkos elementus, informaciją bei naudoti informacijos komunikavimo priemonės, metodus, bendradarbiauti su informaciją teikiančiais subjektais, nuo asmens turimos patirties, motyvacijos, mokymosi stiliaus, strategijos. Jei asmuo yra susiformavęs mokymosi tikslą, jis susidomės edukacine aplinka, kurios edukacinis tikslas koreliuoja su jo mokymosi tikslu. Jei asmuo tikslo neturi, patrauklus, aktualus tikslas gali atkreipti asmens dėmesį į šią aplinką (Jucevičienė, et al., 2010).

MPSAA taip pat gali skirtis ir mokymosi stiliumi. Mokslininkai skiria įvairias mokymosi stilių klasifikacijas: remiantis informacijos priėmimo stiliumi – vizualinį, audialinį, kinestetinį (Smith, Riding, 1999), intelekto tipu: verbaliniu, muzikiniu, loginiu-matematiniu, erdviu, kinestetiniu, vidiniu-asmeniniu, tarpasmeniniu-socialiniu (Gardner, 1983); patirtinį, vaizdinį, refleksyvųjį, analitinį, mastymo, sprendimų, veiksmo, iniciatyvumo, balansuojantį (Peterson, DeCato, Kolb, 2014) ir kt. Į šią mokymosi stilių įvairovę yra būtina atsižvelgti.

Atsižvelgiant į skirtingus MPSAA mokymosi stilius turi būti apgalvojama mokymo metodų įvairovė. Galima sudaryti galimybę moterims pačioms pasirinkti užduotis, mokymosi būdus, atsižvelgiant į išsikeltus edukacinius tikslus. Remiantis Jucevičiene ir kt. (2010), moteris turi mokytis sąveikoje su tokia aplinka, kuri paremtų jos mokymąsi. Mokymosi sėkmės tikimybė žymiai padidėja esant įtaigiam edukatoriui, o suteikiamai informacijai pasižymint:

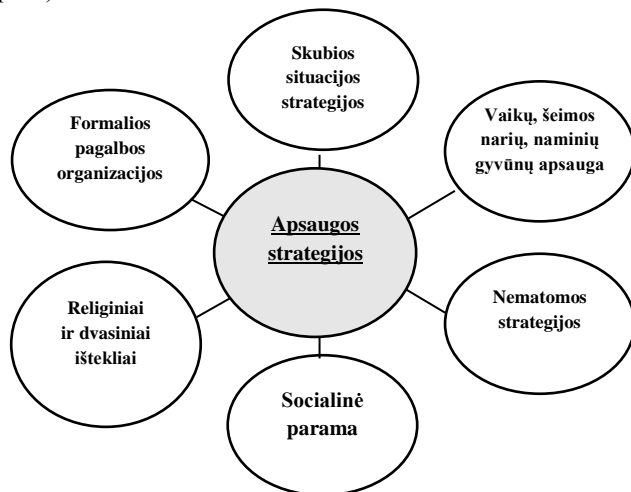
- tinkamumu konkrečiai MPSAA (atitiks jos mokymosi tikslą);
- pilnumu (užtikrins edukacinio ir mokymosi tikslų siekį);

- racionali apimtimi (nebus pateikiami pernelyg dideli informacijos kiekiai, atsižvelgiant į MPSAA charakteristikas);
- daugiavariantiškumu (kad besimokančioji galėtų rinktis iš alternatyvių informacijos variantų bei rastų tinkamiausią);
- patrauklumu, emociniu įtaigumu (gali sudominti, nustebinti, sujaudinti ir pan.);
- racionali dinamiškumu (pagal poreikį keistųsi per laiką).

Taigi galima daryti išvadą, kad informacija turi būti suteikiama atsižvelgiant į anksčiau paminėtas MPSAA charakteristikas. Nėra aptikta tyrimų, kuriuose MPSAA būtų skirstomos į tam tikras grupes pagal mokymosi stilių, išsivystymo lygį, asmenines savybes, kultūrinės charakteristikas ir kt. Disertacijos autorės manymu, tam tikras moterų grupes bus galima išskirti atlikus empirinį tyrimą. Žinoma, visi šie skirtumai darys įtaką ne tik MPSAA požiūriui į smurtą artimoje aplinkoje, bet ir jos mokymosi pajėgumams. Atsižvelgiant į skirtingas MPSAA mokymosi pajėgumų charakteristikas, turi būti formuojamas edukacinis turinys.

4. Edukacinio turinio charakteristikos. Edukacinis turinys turi atitikti edukacinį tikslą ir būti tinkamas kiekvienam tos aplinkos dalyviui. Jis turi būti emociškai patrauklus ir kisti atsižvelgiant į aplinkybes. Edukacinis turinys turi būti derinamas prie MPSAA žinių lygio, poreikių, edukacinio tikslo. Turinys turi būti komunikuojamas taip, kad MPSAA galėtų jį įsisavinti pagal savo mokymosi stilių (Jucevičienė, et al., 2010). Kriterijai, nusakantys edukacinio turinio prieinamumą kiekvienam besimokančiajam: informacijos lygis, forma, pilnumas, daugiavariantiškumas, emocinis įtaigumas, racionalus dinamiškumas (mokymas derinamas prie mokymosi).

Visų pirma derėtų išskirti, kokios žinios yra reikalingos MPSAA, siekiant suteikti joms tiek skubią, tiek ilgalaikę pagalbą. Hamby (2014) išskiria esmines MPSAA pagalbos strategijas, kuriomis remiantis galima formuoti MPSAA edukacinį turinį (žr. 8 pav.):

8 pav. MPSAA pagalbos strategijos (Hamby, 2014)

1. Pirmoji žinių grupė, kuri turi būti suteikiama MPSAA: **smurto artimoje aplinkoje atpažinimas**. Ji apima jėgos ir kontrolės pažinimą, sveikų ir harmoningų santykių bruožus, kurių buvimas ar nebuvimas leidžia įvertinti / įsivertinti santykių kokybę. Taip pat svarbu kartu su moterimi išanalizuoti esminius mitus ir stereotipus apie smurtą, išsiaiškinti, kuriais iš jų MPSAA tiki, suteikti moteriai žinių apie visus smurto tipus, smurto ratą, išsiaiškinti, koks smurtas yra patiriamas; MPSAA būtina supažindinti su smurto artimoje aplinkoje dinamika, esminėmis smurtautojo taktikomis, smurto eskalacija, kaip galima atpažinti, kad vyras linkęs tapti smurtautoju, kokie yra esminiai smurtautojo tipai, kodėl smurtas gali būti naudingas smurtautojui.

2. Antroji žinių grupė, susijusi su **MPSAA, kaip smurto auka**: kaip tampama smurto artimoje aplinkoje auka, kokie simptomai rodo, kad moteris patiria SAA, kokie stereotipai veikia pačios MPSAA savęs vertinimą ir tampa barjeriais atpažįstant ir įvertinant kaip smurto artimoje aplinkoje auką, ar ji jaučia spaudimą iš visuomenės, kultūros, šeimos narių, religinės bendruomenės, pačios savęs. Išanalizuoti smurto poveikį moters identitetui; kokie yra esminiai MPSAA būdingi bruožai, kokią psichologinę žalą daro smurtas, kokie yra potrauminio streso simptomai, kuriuos gali patirti ar jau patiria MPSAA; ypač svarbu moteriai paaiškinti, kokį poveikį SAA turės jai ir jos vaikams.

3. Trečioji žinių grupė apima **moters „pagalbos sau“ strategijas**: aktyvias bei pasyvias (neigimo, tylos, sąstingio); saugumo plano sukūrimas drauge su moterimi; skubios pagalbos strategijos: aptarti su moterimi, kaip geriausiai išvengti konflikto, kokių vietų namuose reikia vengti vykstant smurtui, kaip pasikviesti pagalbą, kokios elgesio strategijos gali būti naudojamos siekiant atitraukti smurtautojo dėmesį, kodėl savigny kartais gali būti pavojinga.

4. **Vaikų, šeimos narių, naminių gyvūnų apsauga** – kaip sukurti saugumo planą kartu su vaikais, išmokyti vaikus iškviesti policiją, kaip apsaugoti vaikus, kitus šeimos narius, o taip pat ir gyvūnus nuo smurtautojo agresijos; labai svarbu kartu su moterimi atlikti rizikos įvertinimą – kiek rizikinga moteriai ir jos šeimos nariams pasilikti su smurtautoju vienuose namuose.

5. **Nematomos strategijos** – kartu su moterimi išanalizuoti, kokių nematomų strategijų imasi kitos moterys, siekdamos išvengti smurtinių situacijų bei planuodamos palikti smurtautoją, pavyzdžiui, pinigų taupymas slapta nuo smurtautojo, įvairūs kursai ir mokymai siekiant įgyti specialybę, užsiėmimas malonia veikla (sportu, sodininkyste), automobilio pirkimas ir pan.

6. **Religiniai ir dvasiniai ištekliai** – kaip religija gali padėti ir trukdyti sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą; paskatinti moterį susitikti su dvasininku; kokią pagalbą gali suteikti religinė bendruomenė.

7. **Socialinė parama** – kokios socialinės pagalbos gali tikėtis MPSAA, kokia galima finansinė parama, kaip persikelti į nakvynės namus; kodėl tikslinga bendrauti su kitomis MPSAA.

8. **Formalios pagalbos organizacijos** – suteikti MPSAA žinių apie formalios pagalbos organizacijas, kurios gali jai padėti: nakvynės namus, policiją, psichikos sveikatos centrus, poliklinikas, pagalbos telefonu liniją, advokatų kontorą, vaikų

priežiūros centrus, įvairias vykdomas programas; informuoti apie šių organizacijų kontaktus, transportą, kuriuo galima nuvykti ir pan.; taip pat būtina suteikti žinių apie įstatymus, ginančius MPSAA teises (Hamby, 2014; Wiemann, 2009).

Taigi MPSAA suteikiamos žinios, apimančios tiek teorinius, tiek praktinius aspektus. Kyla klausimas, kiek ir kokių žinių reikėtų suteikti kiekvienai moteriai, kad būtų pasiektas teigiamas efektas moters edukacinio įgalinimo procese? Ar visoms moterims aktualus toks pats edukacinis turinys?

Edukacinio turinio personalizavimas. Kaip jau minėta, MPSAA gali skirtis daugeliu aspektų, todėl edukacinis turinys turi atitikti skirtingų moterų galimybes. Kitaip tariant, svarbu užtikrinti MPSAA teisę pasirinkti turinį pagal jų galimybes, interesus bei gebėjimus, išlaikant būtiną reikalingų žinių kiekį, todėl edukacinis turinys turi būti *personalizuojamas*.

Pagrindinis personalizuoto mokymosi principas teigia, kad nėra unikalios ir vienintelės strategijos, tinkančios visiems besimokantiems, todėl didžiąja dalimi sėkmingas edukacinių tikslų pasiekimas priklauso nuo to, kaip mokymo ir mokymosi procese atsižvelgiama į individualius besimokančiųjų skirtumus (Žilinskienė, 2013). Personalizavimo sąvoka edukologiniu požiūriu siejasi su individualizavimo ir diferencijavimo sąvokomis. Diferencijuotas mokymas(is) – didaktinis procesas, siekiantis įgalinti asmenį mokytis atsižvelgiant į jo interesus, poreikius, gebėjimus. Jis sudaro galimybę kiekvienam mokytis patogiu tempu, pasirinkti mokymosi turinį, lygį, atskleidžia kiekvieno besimokančiojo galimybes. Diferencijuotas mokymas(is) padeda ugdyti asmenį, gebantį įsisąmoninti save ir apsisprendimą priimti atsakomybę už savo pasirinkimus, vertinti savo vidines galimybes (Šiaučiukėnienė, Visockienė, 2013). Vienas iš edukacinio turinio tobulinimo aspektų – mokymo individualizavimas – ne tik remiasi besimokančiojo individualiu pažinimu, bet ir apima edukacinį turinį, mokymos(si) būdus, metodus ir pan. (Jucevičienė, 1989). Individualizuoti mokymą reiškia: suderinti mokymosi krūvį, pritaikyti metodus, suplanuoti vertinimą (laiką ir kriterijus). Individualizavimas yra platesnė sąvoka nei diferencijavimas. Šių sąvokų negalima sutapatinti, nes individualizavimas daugiau išreiškia orientaciją į individualybę, o diferencijavimas yra nukreiptas į konkrečias savybes, kuriomis besimokantieji skiriasi vieni nuo kitų (Šiaučiukėnienė, Visockienė, 2013). Personalizavimo sąvoka siejama su besimokančiojo aktyviu vadovavimu ir, skirtingai nei individualizavimas, susijusi su paties besimokančiojo įsipareigojimu valdyti mokymąsi ir pasirengimą jam (Žilinskienė, 2013).

Vertinant tai, kad siekiant edukaciškai įgalinti MPSAA mokymasis ne tik nukreiptas į kiekvienos moters individualumą ir unikalumą, bet taip pat siekiama aukštesnį aktyvaus įsitraukimo į mokymosi procesą, šioje disertacijoje naudojama personalizavimo sąvoka.

Personalizavimas traktuojamas kaip geriausios mokymo alternatyvos parinkimas pagal individualius besimokančiojo gebėjimus. Personalizavimo tikslas – maksimizuoti besimokančiojo pasitenkinimą mokymo ir mokymosi procesu (grįžtamojo ryšio vertinimas), mokymosi greitį (efektyvumą, produktyvumą – greičiau būtų pasiekiami mokymosi tikslai) ir edukatoriaus efektyvumą, veiksmingumą (Popescu, Trigano, & Badica, 2007).

Remiantis Cavanagh (2014), personalizavimas remiasi šiais aspektais:

- 1) įgytomis kompetencijomis vertinama pažanga;
- 2) edukacinės aplinkos lankstumu;
- 3) asmenine mokymosi motyvacija, tikslais, greičiu ir pan.;
- 4) kiekvieno besimokančiojo individualiu vertinimu ir įsivertinimu (stipriųjų pasiū, motyvacijos, tikslų, poreikių ir pan.).

Tam, kad visapusiškai būtų galima pažinti besimokančiąsias MPSAA, parinkti geriausias mokymosi alternatyvas, reikalinga naudoti tam tikrus pažinimo metodus: stebėjimą, eksperimentą, pokalbį, veiklos procesų ir rezultatų analizę, autobiografinį metodą, klausimynus ir pan. Pažinus besimokančiąją, reikia sudaryti sąlygas jai pačiai save pažinti. Svarbu, kad ji gebėtų atpažinti savo poreikius ir požiūrį į mokymąsi, kuriant mokymosi galimybes ir mokymosi stilių; pripažinti savo individualumą kaip vertybę, laiduojančią mokymosi pažangą; identifikuoti savo emocinius sunkumus ir nerimą.

Tai, kas tinkama ir reikalinga vienai moteriai, kitai gali būti nereikalinga ir neaktualu, todėl kiekvienai moteriai individualiai turi būti pritaikomas tam tikras žinių kursas („paketas“), atsižvelgiant į jos asmenybę, patirto smurto pobūdį, kontekstą, poreikius ir pan. (Fantini, 2001). Pavyzdžiui, ne kiekviena moteris turi vaikų ar naminių gyvūnų, ne kiekviena yra religinga, todėl šių žinių grupių MPSAA gali ir neprireikti. Tam tikri edukacinio turinio elementai gali būti ir bendri, tačiau kiekvienos MPSAA unikalus atvejis įneš pokyčius turinyje, nes jį reikės personalizuoti, priklausomai nuo MPSAA tipologijos, anksčiau minėto moters edukacinio pajėgumo. Žinoma, skirsis ne tik suteikiamos žinios, bet ir jų pateikimo forma, metodai. Be to, kaip jau minėta, kiekviena moteris turės individualius tikslus bei subtikslus.

Taigi galima teigti, kad tam, jog kiekviena MPSAA galėtų sėkmingai mokytis, svarbu, kad edukacinis turinys būtų personalizuojamas, atsižvelgiant į atskirą jos atvejį. Kaip teigia Fantini (2001), personalizuojant edukacinį turinį edukatorius tampa jau ne tiesioginiu žinių teikėju bet labiau pagalbininku bei tarpininku, padedant MPSAA pasiekti reikalingus išteklius. Apskritai **personalizavimas tampa esminiu principu visame MPSAA edukacinio įgalinimo procese tam, kad kiekviena moteris galėtų sėkmingai mokytis.**

Personalizuoti reikia visus edukacinio proceso elementus – tikslą, turinį, metodus, formas ir pan. *Kaip nusistatyti ir įvertinti kiekvienai MPSAA aktualius tikslus, jau analizuota šio poskyrio pirmoje dalyje, todėl toliau bus gilinamasi į MPSAA tinkamų metodų ir priemonių parinkimą.*

5. Edukacinio turinio komunikavimo metodai ir priemonės išskiriami į: informaciją, tiesiogiai komunikuojamą edukatoriaus; informaciją, pateiktą daiktinėse priemonėse; virtualią informaciją (Jucevičienė, et al., 2010).

Moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, aktyviai įsitrauks į mokymosi procesą tada, kai bus skatinama pati kontroliuoti savo mokymosi procesą, pasirinkti įvairius mokymosi metodus, atitinkančius jos pasirėngimą. Edukatorius būtinai turi apsvarstyti: kaip jis skatins MPSAA aktyvumą, kokias priemones taikys, kaip MPSAA galės pačios kontroliuoti savo mokymąsi. Edukacinis turinys turi būti pateikiamas taip, kad skatintų MPSAA savarankiškai veikti, mąstyti, kelti bei spręsti

problemas. Turinio medžiaga turi būti pateikiama įdomiai ir nenuobodžiai, įtraukiant į aktyvią veiklą. Edukacinio įgalinimo procese rekomenduojama remtis autentiškais realaus gyvenimo kontekstais tam, kad žinias bei įgūdžius būtų galima pritaikyti realiose gyvenimo situacijose. Neaiškumas, neapibrėžtumas, nežinomybė slopina tikėjimą sėkme, motyvaciją veikti ir pačią veiklą (Jucevičienė, et al., 2010). Reikalinga akcentuoti MPSAA individualybės svarbą, taip ji bus stipriau motyvuojama, skatinamas jos savarankiško mokymosi stiliaus formavimasis, atskleidžiamos moters galimybės (sudaromos sąlygos savirealizacijai).

Svarbu pažymėti tai, kad keičiantis edukaciniam tikslui, turi keistis ir metodai, nes tikslų įgyvendinimas dažnai gali priklausyti ir nuo adekvataus metodų parinkimo (Jucevičienė, et al., 2010; Šiaučiuikėnienė, Visockienė, 2013). Žinoma, parenkant metodus būtina atsižvelgti į besimokančiųjų skirtumus, mokymosi pajėgumą, poreikius, motyvaciją. Metodų taikymas yra susijęs ir su suteikiamomis žiniomis, kurios gali būti dviejų tipų:

- konstatuojamosios – dalykinė informacija, faktinės žinios;
- procedūrinės – procesą skatinanti informacija, žinios, kaip ką nors padaryti.

Reikalingi tokie metodai, kurie padėtų įsisavinti abiejų tipų žinias. Kaip teigia Jucevičienė ir kt. (2010), metodo pasirinkimas priklauso nuo konkrečios situacijos, ir tam tikrose situacijose vienas metodas gali būti tinkamesnis nei kiti. Metodo pasirinkimą lemia ir besimokančiųjų tikslai, o ypač kiekvieno susitikimo tikslas, kur kiekvieno susitikimo metu gali būti taikomas skirtingas metodas.

Taikant *individulius* metodus, užmezgamas ir stiprinamas kontaktas, kuriamas artimas ir nuoširdus ryšys (Dugan, Hock, 2006; Durve, 2012; Pivorienė, Abeciūnaitė, 2010;), tai leidžia geriau pažinti MPSAA. Moteriai smurto aukai be galo svarbu pajusti pastovų, nuoseklų teigiamą ir besąlygišką priėmimą. Taikant *grupinius* metodus moterims lengviau įgyti tam tikrų socialinių įgūdžių ir lengviau integruotis visuomenėje, pakinta savęs ir santykių su kitais supratimas, atsiranda bendrumo jausmas (pvz., savipagalbos grupėse). Derinant individualų ir grupinį metodus integruojamos dvi žmogaus egzistencinės dimensijos: individualioji ir socialinė. Esant tik vienai iš jų moteris negalėtų dalyvauti socialinėse grupėse arba negalėtų savęs realizuoti kaip individuali asmenybė.

Atsižvelgiant į tai, kad MPSAA net kalbėdamasi su edukatoriumi gali jaustis nekomfortiškai, ir jai yra sudėtinga pasakoti asmeninius dalykus nepažįstamiems žmonėms, bent jau proceso pradžioje visgi labiau tinkami individualūs metodai. Visų pirma jau pats prisipažinimas, kad moteris patiria smurtą artimoje aplinkoje, reikalauja didelio pasitikėjimo (Wiemann, et al., 2009). Žinoma, tai gali priklausyti ir nuo pačios MPSAA tikslų, jos asmeninių savybių.

6. Edukacinį tikslą ir jo realizavimo sąlygas atitinkanti fizinė erdvė ir jos objektai. Edukacinės aplinkos fizinė erdvė yra ta bendrosios erdvės dalis, kurioje yra edukacinio tikslo numatyta įsisavinti informacija ir kuri, tikimasi, yra besimokančiajam jo mokymosi aplinka. Šioje erdvėje reikalinga ne tik informacija, bet ir ją įsisavinti padedančios priemonės. Būtina edukacinės aplinkos sąlyga – jos erdvėje turi būti visi objektai, kurie būtini realizuojant užsibrėžtą edukacinį tikslą. Fizinė erdvė gali besimokančiajam tapti ta vieta, kuri jam padidina motyvaciją,

skatina žinių kūrimą. Jei edukacinis tikslas ir edukacinė aplinka numato virtualią informaciją, vietos sąvoka yra sąlyginė, o erdvė turi virtualų tęstinumą (Jucevičienė, et al., 2010).

Kalbant apie fizinę erdvę dirbant su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje, būtina bent minimaliai komfortiška, besimokančiųjų ir edukatoriaus poreikius atitinkanti aplinka, užtikrinanti turinio prieinamumą. Svarbus reikalingų priemonių šiuolaikiškumas: informacinių – edukacinių technologijų (galimybė naudotis naujausiomis informacijos priemonėmis – kompiuteriniais tinklais), biblioteka, nuotolinio mokymosi galimybės. Priemonės turi atitikti didaktinius, estetinius, techninius, higieninius reikalavimus. Būtina jauki aplinka, skatinanti veikti atmosfera.

Atsižvelgiant į MPSAA edukacinį tikslą, užsiėmimai gali vykti specializuotos pagalbos centruose, nakvynės namuose, psichologo kabinete ir pan. Tam tikri užsiėmimai gali būti organizuojami pačiose įvairiausiose vietose: universitete, gamtoje, muziejuose, bažnyčioje ir t. t. Aplinka turėtų būti orientuota į besimokančiąją, jai turi būti sudaromos galimybės pasirinkti ir siekti savo individualių mokymosi tikslų. Fizinė erdvė turi neprieštarauti esminiams darbo su MPSAA principams (Berry, 2000; Dugan, Hock, 2006; Kurst-Swanger, Petcosky, 2003):

- *saugumui* – MPSAA pasirinktoje fizinėje erdvėje turi jaustis saugiai;
- *pagarbai* – fizinė erdvė turi pasižymėti pagarba esminiams asmens poreikiams, stengiantis išvengti galimų stereotipų, interpretacijų (pvz., svarbi gali būti ir patalpos sienų spalva, paveikslai ir t. t.);

- *pasiekiamumui ir lygiateisiškumui* – pageidautina, kad fizinė erdvė būtų patogiai pasiekiamoje vietoje, lengvai prieinama tikslinei grupei; vykstant grupiniams užsiėmimams reikalinga atsižvelgti į baldų išdėstymą, visų dalyvių patogumą; kvalifikuota pagalba moteriai bei jos vaikams turi būti teikiama nepriklausomai nuo specialistų kaitos ar kitų organizacinių sąlygų;

- *konfidencialumui* – fizinė erdvė turi būti užtikrinanti MPSAA konfidencialumą.

7. Atsitiktiniai (numatyti ar nenumatyti) veiksniai. Kaip pažymi Jucevičienė ir kt. (2010), edukacinis procesas nėra absoliučiai „išgrynintas“ ir neveikia „uždaros laboratorijos“ sąlygomis. Jis vyksta veikiant įvairiems gyvenimo reiškiniams (veiksniams) atviroje aplinkoje. Šie veiksniai gali būti *iš anksto numatyti*, žinomi, tačiau dėl tam tikrų priežasčių jų negalima pakeisti ar eliminuoti: patalpa ir joje esantys daiktai, kurie yra nepriklausomai nuo norų, kitos patalpos charakteristikos, įvairūs blaškantys dėmesį objektai ir pan. Veiksniai gali būti ir *nenumatyti*: netikėtai pradėję veikti triukšmingi prietaisai, apsilankę žmonės, nenumatyta prasidėjusios kalbos, diskusijos, dalijimasis patirtimi ir pan. Natūralu, kad visi šie veiksniai gali veikti ir MPSAA edukacinio įgalinimo procesą: netinkamos, nepatogios patalpos, svetimi žmonės, galintys girdėti privatų pokalbį, smurtautojo skambučiai ir žinutės, vaikų poreikiai bei daugybė kitų numatytų ar nenumatytų veiksnių. Svarbu pažymėti, kad šios disertacijos kontekste šie veiksniai nebus aktualizuojami, kadangi MPSAA edukacinio įgalinimo procesą gali veikti daugybė atsitiktinių veiksnių, nebent tam tikri veiksniai išryškėtų kaip itin svarbūs ir darantys įtaką empirinio tyrimo eigoje.

Toliau disertacijoje bus analizuojamos sąlygos, reikalingos MPSAA edukaciniam įgalinimui.

2.5. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo sąlygos

Kaip teigia mokslininkai (Jucevičienė, et al., 2010; Lipinskienė, 2002; Vizgirdaitė, 2013), galima skirti šias sąlygas, reikalingas edukaciniam įgalinimui: kompetencines, psichologines, organizacines-materialines, legitimumo.

Įgalinant moteris, visų pirma joms reikia sudaryti šias sąlygas: kompetencines – tam, kad edukatorius turėtų reikalingas žinias ir įgūdžius, kad moterys įgautų joms reikalingų žinių bei įgūdžių; psichologines – tam, kad moteris jaustųsi saugiai, būtų motyvuota ir pasitikėtų savimi; organizacines-materialines – tam, kad kiekviena moteris turėtų galimybę mokymuisi; legitimumo – tam, kad teisiškai būtų užtikrinta MPSAA edukacijos galimybė .

Organizacinės-materialinės sąlygos. Besimokančiųjų bendruomenė dažniausiai sudaro labai įvairūs žmonės – skirtingų kultūrų, požiūrių, nuomonių ir pan., o tai veikia tiek kiekvieno besimokančiojo, tiek ir edukatoriaus edukacinę patirtį, tačiau tokio mokymosi įgyvendinimas yra gana problemiškas, kadangi susiduriama su finansinėmis problemomis, materialinių išteklių trūkumu. Norint parengti ir vykdyti įvairius individualius poreikius atitinkančią programą, reikalingi nemaži materialieji ištekliai ir su tuo susijusios tinkamos organizacinės-materialiosios sąlygos (Jucevičienė, et al., 2010).

Svarbiausia atkreipti dėmesį į tai, kad besimokantysis turi ir asmenines materialines sąlygas – jei trūksta lėšų pragyvenimui, net ir labiausiai atitinkanti poreikius edukacinė aplinka nepadės. Kiekviena moteris, įsitraukusi į įgalinimo procesą, gali turėti skirtingą prieigą prie skirtingų išteklių. Pavyzdžiui, ne kiekvienai bus prieinama prieglauda, vien dėl gyvenamosios vietos, tačiau galbūt ši moteris gali prisiglausti pas draugus, tėvus ar gimines. Labai svarbi sąlyga ir moters darbas – jis gali tapti esmine sąlyga moters įsitraukimui į įgalinimo programas. Prieigą prie išteklių gali užkirsti ir visuomenės diskriminacija, santvarka ir pan.

MPSAA edukacinio įgalinimo atveju taip pat galima tikėtis mišrios besimokančiųjų bendruomenės – skirtingos kultūros, patirties, išsilavinimo ir pan., todėl siekiant sukurti komfortišką ir aprūpintą šiuolaikinėmis priemonėmis aplinką, gali iškilti finansinių problemų, tačiau esminė problema yra ta, kad kol moterims ir jų vaikams nebus užtikrintas saugumas ir suteiktos būtinausios gyvenimo sąlygos, jų edukaciniam įgalinimui nebus galimybių. Dažnai smurto artimoje aplinkoje aukoms su vaikais reikalinga pastogė. Išsprendus trumpalaikio prieglobsčio problemą, būtina ir kitokia pagalba, t. y. butas ar prieglauda, vaikų priežiūra, pastovus būstas, finansinė parama, ilgalaikė medicininė priežiūra, psichologinė pagalba bei konsultacijos vaikams, socialinė ir dvasinė parama, įdarbinimas, teisinė pagalba (Baker, Cook, Norris, 2003; Dirsienė, Ušackienė; Mainelytė, Kriugždaitė, 2007; Michailovič, 2012). Taigi tik išsprendus šias problemas galima sudaryti sąlygas MPSAA edukaciniam įgalinimui.

Sociokultūrinės sąlygos. Moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, yra asmenybė, jau turinti susiformavusį požiūrį į aplinką, ir jos požiūrį į mokymąsi lemia

jos ankstesnė patirtis. Jos elgesį ir motyvaciją veikia jos vertybės. Kada tikslas yra besimokančiosios emancipacija, svarbu ugdyti ją sąlytyje su vertybėmis, tačiau būtent šioje vietoje gali kilti problemų, kadangi tiek kiekviena institucija, tiek kiekvienas asmuo gali vadovautis skirtingomis, unikaliomis vertybėmis. Ir netgi ta pati aplinka kiekvieną besimokantįjį gali veikti skirtingai (Jucevičienė, et al., 2010). Svarbus ir kultūrinis pagrindas: tikslai turi neprieštarauti visuomenės kultūrai, svarbu įvertinti, ar deklaruojamos žinios ir vertybės neprieštarauja egzistuojančiam visuomenės kultūriniam pagrindui.

Kaip jau minėta, būtina įvertinti, kad moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, yra iš visiškai skirtingų aplinkų, su skirtinga patirtimi, ištekliais, vertybėmis. Skiriasi jų išsilavinimas, amžius, materialinė padėtis, patirto smurto rūšis, taip pat kultūra, rasė, gyvenimiška patirtis ir daugelis kitų dalykų. Dėl šios priežasties skirsis MPSAA tikslai ir edukatorius tai būtinai turi įvertinti. Labai svarbu, kad ugdytojo vertybės neprieštarautų moters vertybėms. Kalbant apie smurtą artimoje aplinkoje, būtina atsižvelgti į šalies kultūrinį aspektą. Reikia suprasti, kad šeimos ir partnerystės idėjos įvairiose šalyse skiriasi, todėl edukacinis turinys gali skirtis priklausomai nuo šalies konteksto ir visuomenės požiūrio. Siekiant edukacinio moterų įgalinimo reikėtų vadovautis lygių galimybių ir vienodo elgesio su aukomis principu, nediskriminavimu dėl lyties, rasės, etninės kilmės, religijos, lytinės orientacijos, amžiaus, ekonominės būklės, ideologijos ar kitų priežasčių. Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, nėra homogeniška grupė. Kiekvienai moteriai būdingos tam tikros silpnybės bei stipriosios pusės, kiekviena turi vienokią ar kitokią prieigą prie skirtingų išteklių, todėl įgalinimo procesas turi būti lankstus. Tikslai ir veiksmai turi sutapti su moters vertybėmis bei kultūra.

Sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą iš esmės susiduriama su dviem iššūkiais: 1. Kaip sustabdyti smurtą, kuris šiuo metu vyksta ir 2. Kaip sustabdyti smurtą, kuris gali įvykti (Gustaitienė, 2005). Kad vyktų MPSAA įgalinimas, svarbūs ne tik individualūs, bet ir tam tikri sociokultūriniai veiksniai: sociumas, materialinė ir dvasinė kultūra, religinė kultūra. Juos galima sukonkretinti: mikroaplinka – šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai; makroaplinka – žiniasklaida, religija, ugdymo įstaigos, visuomenė, bendruomenė ir pan. (Lileikis, 2007).

Visuomenėje egzistuoja daugybė su smurtu artimoje aplinkoje susijusių mitų ir stereotipų, kuriais tiki ir pačios MPSAA. Smurto artimoje aplinkoje socialinės priežastys kyla ir iš patriarchalinio šeimos modelio, kuris postuluoja vyro autoritetą moters atžvilgiu, tai sukuria ypatingą vyro statusą, reikalaujantį moters pavaldumo. Reikalingas ne tik moterų, patyrusių smurtą, bet ir visos visuomenės švietimas tam, kad būtų naikinamas moters, kaip smurto aukos, stigmatizavimas. Smurtas yra ne tik jame dalyvaujančių asmenų problema, bet ir visos visuomenės problema, todėl ir nuo kiekvieno žmogaus, nepriklausomai, kiek jam yra artima smurto artimoje aplinkoje problema, priklauso bendras visuomenės požiūris – stereotipai, pagalba savanoriaujant, domėjimasis savo aplinka, kaimynais.

Reikalinga šalinti žiniasklaidos stereotipus (Berry, 2000; Gustaitienė, 2005). Moteris žiniasklaidoje dažnai yra sudaiktinama ir nuvertinama, vaizduojama tik kaip seksualumo simbolis ir taip formuojamas moters pavaldumas ir vyro dominavimas (Jankauskaitė, 2004). Žiniasklaidoje smurtas dažnai vaizduojamas herojiškai

sensacingai, tačiau retai kada minimos jo priežastys ar būdai smurto išvengti. Smurto vaizdai sužadina, sukelia įtampą, aktyvumą, skatina su smurtu susijusias mintis, fantazijas (Kvieskienė, 2005), todėl anksčiau ar vėliau smurtas pasireiškia ir realiame gyvenime, tačiau žiniasklaida gali tapti viena iš priemonių šviečiančių visuomenę apie neigiamus smurto artimoje aplinkoje padarinius, griauti egzistuojančius mitus bei stereotipus, informuoti apie galimą pagalbą šeimos smurto aukoms bei jų artimiesiems. Taip pat labai svarbu, kad žurnalistai pristatydami konkrečius smurto atvejus laikytųsi konfidencialumo principų.

Kaip teigia Baldry, Winkel (2008), labai svarbų vaidmenį atlieka bendruomenė. Dažnai bendruomenės nariai, kaimynai, bendradarbiai pirmieji pastebi smurto artimoje aplinkoje ženklus. Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, kreipiasi ne į formalias institucijas, o į draugus, kaimynus, giminaičius ar kitus artimus žmones (Berry, 2000; Latta, Goodman, 2011), todėl bendruomenės pagalba, socialinių tinklų kūrimas gali daryti didelį poveikį moteriai – tiek suteikiant jai moralinę ar materialinę pagalbą, tiek padedant priimti svarbius sprendimus, tiek organizuojant prevencinius veiksmus. Labai svarbu skatinti bendruomenės narių netoleranciją smurto atžvilgiu.

Religinės bendruomenės – dažnai santuokos sakramentas moteriai reiškia labai daug, ir jai atrodo, kad vien dėl to negali išsiskirti su vyru, todėl religinės bendruomenės nariai, o ypač jos lyderiai, turi gerai išmanyti smurto artimoje aplinkoje problemą bei galimas jos pasekmes, teikti pirmenybę moters ir jos vaikų saugumui. Religinės bendruomenės gali organizuoti seminarus, mokymus apie smurtą artimoje aplinkoje, netgi rinkti aukas nukentėjusioms bendruomenės narėms (Berry, 2000).

Sveikatos apsaugos sistema – tikrai ne visos MPSAA kreipiasi pagalbos, tačiau svarbu pažymėti, kad dauguma jų patenka į ligonines dažnai ir periodiškai besigydydamos fizinius sužeidimus ar psichologines problemas. Gydytojai yra pakankamai kompetentingi atpažinti smurto artimoje aplinkoje atvejus, todėl jie neturi būti abejingi (Berry, 2000; Taghdisi, et al., 2014).

Vaikų saugumo paslaugos – kaip jau minėta, smurtas prieš moteris visuomet paliečia ir jų vaikus. Pagalba moterims aukoms ir jų vaikams turi būti teikiama paraleliai, bendradarbiaujant. Vaikams turi būti teikiama psichologinė pagalba (Berry, 2000).

Ugdymo įstaigų pagalba – tiek pradinėje mokykloje, tiek ir universitete mokosi smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų vaikai, taip pat ir tie, kurie ateityje patys smurtaus ar patirs smurtą, todėl svarbu ugdymo įstaigoje kurti saugią ir smurtui priešišką aplinką (Berry, 2000).

Darbo aplinka – problemos namuose dažnai tampa pastebimos ir darbo aplinkoje. Smurtautojas gali bandyti kontroliuoti auką netgi jos darbovietėje, siekdamas, kad ją atleistų iš darbo, kad ji taptų labiau izoliuota nuo visuomenės ir dar labiau nuo jo priklausoma. Tuo pačiu patiriamas smurtas namuose be abejo atsiliepia moters atliekamo darbo kokybei. Darbdaviai turėtų sukurti saugią atmosferą, idealu, jeigu ir kiti darbuotojai žinotų, kur reikia kreiptis įtarus kolegos šeimoje vykstant smurtą (Berry, 2000).

Pasipriešinimas smurtui ne tik viešojoje erdvėje, bet ir privačioje srityje, saugumo, apsaugos ir pagalbos užtikrinimas smurto artimoje aplinkoje aukoms yra ir valstybės

pareiga. Šios srities veikla turi būti kompleksinė ir koordinuota švietimo, psichologinėje, įstatymų leidybos, kultūrinėje ir socialinėje srityse, siekiant sukurti atitinkamas sąlygas ir tinkamą atmosferą smurto artimoje aplinkoje problemai spręsti visuomenės lygmeniu (Berry, 2000; Michailovič, 2012). Kokios sąlygos MPSAA įgalinimui būtinos teisiniu aspektu, bus analizuojama kitame skyriuje.

Legitimumas. Kad teisiškai būtų užtikrinta MPSAA edukacijos galimybė, reikalinga tam tikra teisinė bazė. Valstybiniu lygmeniu būtini įstatymai, didinantys lyčių lygybę, draudžiantys fizines bausmes, numatantys atsakomybę už SAA (Gustaitienė, 2005; Michailovič, 2012; Wiemann, 2009). MPSAA, nusprendusi keisti savo gyvenimą, turi jaustis saugi ir žinoti, kad įstatymai gins jos ir jos vaikų interesus.

Egzistuoja daug tarptautinių standartų dėl smurto panaikinimo artimoje aplinkoje, dokumentuose akcentuojama valstybės pareiga veikti. Žmogaus teisės, kurios iš esmės reguliuoja individo ir valdžios santykius, įpareigoja valstybę įsikišti teisės pažeidimų atvejais privačioje sferoje. Pirminio reagavimo į smurto artimoje aplinkoje incidentus veiksmai yra reglamentuoti bendruose policijos teisės aktuose ir baudžiamajame kodekse. Parama MPSAA po incidento visada teikiama remiantis tarpinstituciniu metodu, ją valstybės mastu dažniausiai koordinuoja NVO: specializuoti pagalbos centrai, aukų rėmimo centrai, intervencijų centrai, savivaldybės arba vyriausybės institucijos bei pilietinės visuomenės organizacijos finansuojamos valstybės. Tarpžinybinis teisės saugos, socialinės paramos tarnybų, teikiančių pagalbą aukoms, ir kitų socialinių partnerių bendradarbiavimas apibrėžtas šalių teisės aktuose. Kai kurios valstybės yra nusistačiusios ir kokybės valdymo sistemas, pritaikytas paslaugų kokybei palaikyti. Specializuoto teisinio smurto artimoje aplinkoje atvejų reglamentavimo buvimas priklauso nuo šalies teisės tradicijų. Ne visos šalys turi specializuotus teisės aktus, nustatančius pirminio reagavimo į smurto artimoje aplinkoje incidentus procesą. Pavyzdžiui, Lietuvoje *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas* priimtas 2011 metais. Teisės aktai parengti įgyvendinant šį įstatymą: *Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašas; Smurtautojo iškeldinimo tvarkos aprašas; Policijos pareigūnų kontrolės, kaip vykdomas teismo sprendimu skirtas įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, tvarkos aprašas; Specializuotos pagalbos centrų programa; Policijos generalinio komisaro 2013 m. kovo 7 d. įsakymas Nr. 5-V-196 „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo“; Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas; Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 m. programa ir kt. (išsamiai valstybinių dokumentų, reglamentuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims, taip pat analizė moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo kontekste pristatoma empirinėje šios disertacijos dalyje).*

NVO pagalba yra prieinama visų visuomenės grupių moterims. Skirtingai negu valstybės ar savivaldybių steigiamos socialinės pagalbos institucijos, pagalbos centrai yra labiau pritaikyti būtent šiai tikslinei grupei – smurtą artimoje aplinkoje patiriančioms moterims, todėl nerekomenduojama teikti pagalbą MPSAA taip vadinamose mišrios socialinės pagalbos įstaigose, kartu su kitais socialinės rizikos grupių atstovais (neįgaliaisiais, išėjusiais iš įkalinimo įstaigų, pabėgėliais ir kt.). Taip

pat nerekomenduojama smurtą patyrusių moterų ir jų vaikų nukreipti į bendros paskirties nakvynės namus. Abiem atvejais moterys ir vaikai patiria naujų savo teisių suvaržymų, taip padaroma žala viršija tikėtiną naudą (Diršienė, Ušackienė, Mainelytė, Kriugždaitė, 2007).

Svarbus teisinis aspektas, kurį taip pat reikėtų paminėti analizuojant MPSAA teikiamą pagalbą, yra specialisto pareiga neviešinti sužinotos privačios informacijos. Bendraudami su smurto artimoje aplinkoje aukomis pagalbos centrų specialistai neišvengiamai sužino apie moters asmeninį gyvenimą, registruoja ir kaupia asmens duomenis. Asmens duomenys yra saugomi įstatymų, todėl specialistas, dėl savo darbo pobūdžio surinkęs žinių apie smurtą patyrusią moterį, tampa atsakingas už tokios informacijos tinkamą saugojimą. Pareiga tinkamai saugoti kito asmens duomenis pirmiausiai etinė, tačiau kai kuriais atvejais šios pareigos nesilaikymas gali užtraukti administracinę ar net baudžiamąją atsakomybę.

Apibendrinant galima teigti, kad organizuojant edukacinę pagalbą MPSAA ypač svarbus yra pagalbos institucijos politinio ir socialinio konteksto atitikimas. Svarbu įvertinti, ar institucija (NVO) ir edukatorius veikia pagal įstatymus ar pagalbos programos atitinka reikalavimus, ar institucija gali teikti edukacinę pagalbą, ar edukatoriaus kompetencija yra tinkama.

Psichologinės sąlygos. Siekiant sėkmingo MPSAA edukacinio įgalinimo būtina sudaryti psichologines sąlygas, kurios leistų palaikyti gerą moterų savijautą, skatintų pasitikėjimą savimi, savo jėgomis ir gebėjimais.

Įgalinimas, remiantis Wood (2014), pagrįstas esmine prielaida, kad asmuo yra savo gyvenimo ekspertas, o specialistas yra bendradarbiaujantis pagalbininkas, todėl įgalinimas turi būti paremtas išreikštais asmens poreikiais. Įgalinimo praktika formuojasi pagal asmenų, kuriems reikalinga pagalba, poreikius, jų stipriąsias puses, taiko intervenciją ir kreipia nuolatinį dėmesį į jėgos diferenciaciją. Kadangi smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje yra vertinamas kaip jas „nugalintis“ faktorius, **asmeninė galia turi būti atstatoma skatinant ir sudarant galimybę moterims priimti sprendimus savo gyvenime be baimės ir spaudimo.**

Kaip atskleidė Song (2012) tyrimas, edukatoriaus ir MPSAA nuoširdūs ir pasitikintys santykiai tampa pirmu ir esminiu žingsniu smurto aukos įgalinime. Moterims, kurioms būdingas nepasitikėjimas savimi, izoliacija, kurios patiria neigiamą visuomenės požiūrį ir stigmatizavimą, santykis su edukatoriumi atskleidžia kitą požiūrį į esamą situaciją. Moterys pajunta, kad yra unikalios, svarbios ir gali būti įdomios kitam asmeniui. Tai didina MPSAA savivertę, tačiau svarbu, kad susitikimai vyktų ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį, siekiant efektyvių pokyčių moters gyvenime. Susitikimai būtini siekiant suvokti MPSAA gyvenimo realybę, nusistatyti tikslus, vertinti progresą. Iš kitos pusės, moters, patiriančios smurtą artimoje aplinkoje, gyvenime nuolat vyksta įvairios transformacijos: ji kamuojama vidinių dialogų, gyvena nuolatinėje baimėje dėl tolimesnių smurtautojo veiksmų, jai reikalinga nuolatinė parama, todėl susitikimai, vykstantys kas du ar tris mėnesius, būtų neefektyvūs.

MPSAA kalbėdamasi su edukatoriumi gali jaustis nekomfortiškai, nes yra sudėtinga pasakoti asmeninius dalykus nepažįstamiems žmonėms. Visų pirma, jau

pats prisipažinimas, kad moteris patiria smurtą artimoje aplinkoje, reikalauja didelio pasitikėjimo. Edukatorius dažnai linkęs nuspręsti, kas moteriai būtų geriau, neįvertindamas to, kokios pagalbos iš tiesų ieško moteris. Dažnai moters savijautą parodo ir jos kūno kalba. Edukatorius turi aktyviai klausytis ir siųsti signalus, kad klausosi, supranta ir vertina tai, kas pasakyta, nes kartais neverbalinė komunikacija moteriai gali atskleisti daugiau nei edukatoriaus pasakytos frazės. Aktyvus klausymasis leidžia sukaupti visą dėmesį į kalbančiąją: realiai išgirstama tai, ką moteris sako, performuluojant ir perfrazuojant perklausoma, ar tai moteris pasakė; svarbu, kad ji būtų teisingai suprasta, tam būtina suteikti atgalinį ryšį. MPSAA galima užduoti dviejų tipų klausimus: atvirus ir uždarus. Atviro tipo klausimai paskatins ją daugiau išsipasakoti, tai sudarys sąlygas moterį geriau pažinti, įvertinti jos situaciją, kontekstą, identifikuoti jos poreikius (Wiemann, et al., 2009). Nepatartina formuluoti klausimų taip: *kaip Jūs jaučiatės? Kokį smurtą patyrėte?* Pokalbio pradžioje klausimai turi būti nesudėtingi, tik vėliau įgijus MPSAA pasitikėjimą, galima užduoti gilesnius ir jautresnius klausimus.

Edukacinė aplinka yra orientuota į motyvuotą besimokantįjį, todėl kita labai svarbi psichologinė sąlyga, kad MPSAA būtų bent minimaliai motyvuotos.

Mokymosi motyvacija susijusi su asmens pastangomis siekiant asmeninių tikslų, kurie yra tarsi varomoji jėga, daranti įtaką individo norui, susidomėjimui bei įsitraukimui į mokymąsi (Jucevičienė, et al., 2010). Motyvacija veikia kaip jėga, kuri sujungia valią, protą ir jausmus tikslui pasiekti, taip sukuriant bendrą nusiteikimą mokytis. Siekiant inicijuoti mokymąsi, besimokantysis turi jausti ir matyti šio proceso vertę ir tikėti, kad mokymasis atitinka jo jėgas. Gebėjimas mokytis labai priklauso nuo pasitikėjimo savimi ir savęs vertinimo. Žmogaus tikėjimas, kad jis sugebės veikti tam tikroje aplinkoje, yra įgalinimo veiklai pagrindas.

Lipinskienė (2007) išskiria šias psichologines sąlygas, svarbias edukaciniam įgalinimui pasiekti: sąveikos paritetiškumas – MPSAA ir edukatoriaus santykiuje svarbus grįžtamasis ryšys, diskusija, abipusė pagarba; santykių lygiavertiškumas – tiek MPSAA, tiek edukatorius yra lygiaverčiai; bendravimas pagarbus, atsižvelgiama į kiekvieną nuomonę; besimokančiojo nusiteikimas atviram bendravimui – jei MPSAA nebus atvira, sunku bus nustatyti jos tikruosius poreikius ir galimybes; besimokančiojo nusiteikimas paritetinei sąveikai – MPSAA turi ne tik tikėtis gauti paramą, bet ir pati aktyviai dalyvauti pagalbos procese; edukatoriaus nusiteikimas priimti skirtingą nuomonę – kaip jau minėta, MPSAA gali turėti labai skirtingas vertybes, požiūrius, įsitikinimus; edukatorius turi būti nusiteikęs priimti jos skirtingą nuomonę analizuojamu klausimu; edukatorius nesistengia būti visada teisingas – edukatorius pats negali nuspręsti, kas moteriai būtų geriau, neįvertindamas to, kokios pagalbos iš tiesų ieško moteris; edukatoriaus atsakomybė – edukatorius priima sprendimus atsakingai; klimato pozityvumas, pasitikėjimas vienas kitu – nuoširdūs ir pasitikintys santykiai tampa pirmu ir esminiu žingsniu smurto aukos įgalinime; besimokančiojo pasitikėjimas edukatoriaus kompetencija – MPSAA turi tikėti, kad edukatorius padės išspręsti jos problemas; galimybė pasireikšti, parodyti iniciatyvą, kūrybiškai dirbti – MPSAA turi ne tik klausyti edukatoriaus nurodymų, reikalinga jos pačios iniciatyva; klaidų tolerancija – MPSAA kontekstas nuolat kinta, kažkurie

sprendimai gali tapti neveiksmingi ir tai natūralu; malonūs santykiai su grupe – aktualu taikant grupinio mokymosi metodus.

Kalbant apie psichologines sąlygas MPSAA įgalinimui, labai svarbu paminėti ir tokį reiškinį kaip **antrinė viktimizacija** (Wiemann, et al., 2009). Antrinė viktimizacija – tai MPSAA psichologinis traumavimas, kuris kyla tada, kai moteris yra kaltinama dėl smurtinės situacijos, su ja bendraujama nepakankamai jautriai, pamėgdžiojamas jos patirtas smurtas, MPSAA istorijos apibūdinamos kaip „keistos“, kad specialistas „net negali jomis patikėti“, kada nepaisoma aukos poreikių ar organizacijos poreikiai yra keliama aukščiau aukos poreikių. Dažniausiai tai nutinka netyčia, neturint tikslo auką pakartotinai nuskriausti, tačiau antrinės viktimizacijos problema gali kilti dėl edukatoriaus nekompetencijos ar tam tikrų asmeninių savybių: ignoruojant aukos išgyvenimus, tikint mitais, kad auka pati kalta dėl kilusio smurto, neigiant būtinybę kreiptis į sveikatos, teisėsaugos ir kitas institucijas. Antrinės viktimizacijos atveju MPSAA ne tik turi išgyventi SAA atvejį, tačiau dar ir pakartotinę traumą. Žinoma, šitaip paveikti moterį gali ne tik edukatorius, bet ir policijos pareigūnai, teisėjai, nakvynės namų darbuotojai, medikai, dvasininkai, žiniasklaida, taip pat ir šeimos nariai, draugai. Kad MPSAA nepatirtų antrinės viktimizacijos, visi specialistai, teikiantys jai pagalbą, turi būti specialiai paruošiami, turi vykti specialistų supervizijos, atvejų aptarimai, darbuotojų perdegimo prevencija ir pan.

Apibendrinant galima teigti, kad MPSAA edukaciniam įgalinimui turi būti sudarytos tokios psichologinės sąlygos, kurios skatintų moterų motyvaciją, tikėjimą teigiamais pokyčiais bei pasitikėjimą savimi. Edukatoriaus ir MPSAA santykiai turi būti paremti pagarba, pasitikėjimu, atsakomybe, nuoširdumu, paritetiškumu. Svarbu apsaugoti smurto auką nuo antrinės viktimizacijos.

Apibendrinus atliktą mokslinės literatūros analizę, jos pagrindu sudarytas **MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms teorinis modelis** (žr. 9 pav.), kurį sudaro trys dalys:

1. Pradinės sąlygos ir jų charakteristikos.
2. Procesas – įgalinančios sąlygos ir jų charakteristikos.
3. Rezultatas.

Pradinės sąlygos ir jų charakteristikos: siekiant edukacinio MPSAA įgalinimo inovacijoms būtinos tam tikros pradinės sąlygos, kurios užtikrintų tolimesnę edukacinio įgalinimo proceso eigą. Kaip jau minėta, edukaciškai įgalinant moteris, visų pirma joms reikia sudaryti šias sąlygas:

• **legitimumo** – tam, kad teisiškai būtų užtikrinta MPSAA edukacijos galimybė. MPSAA, nusprendusi keisti savo gyvenimą, turi jaustis saugi ir žinoti, kad įstatymai gins jos ir jos vaikų interesus (Gustaitienė, 2005, Michailovič, 2012; Wiemann, 2009). Teikiama tarpinstitucinė pagalba, kurią koordinuoja NVO, įvairių tarnybų bendradarbiavimas teikiant pagalbą taip pat turi būti teisiškai reglamentuotas. Pagalba turi būti prieinama visų visuomenės grupių moterims, o pagalbos centrai pritaikyti

būtent šiai tikslinei grupei, siekiant MPSAA saugumo ir būtiniausių gyvenimo sąlygų suteikimo užtikrinimo. Būtinai asmens duomenų saugumo užtikrinimas.

- **organizacines – materialines** – tam, kad kiekviena moteris turėtų galimybę mokymuisi. Reikalinga įvertinti ne tik pagalbą teikiančios organizacijos, bet ir pačios MPSAA materialines galimybes. Esant būtinybei, MPSAA privalo būti suteikta saugi laikinoji gyvenamoji vieta.

- **sociokultūrinės sąlygas** – kad vyktų MPSAA įgalinimas, svarbūs ne tik individualūs, bet ir tam tikri sociokultūriniai veiksniai: sociumas, materialinė ir dvasinė kultūra, religinė kultūra, kitaip tariant: mikroaplinka – šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai; makroaplinka – žiniasklaida, religija, ugdymo įstaigos, visuomenė, bendruomenė ir pan. (Lileikis, 2007). Reikalingas ne tik moterų, patyrusių smurtą, bet ir visos visuomenės švietimas tam, kad būtų naikinamas moters, kaip smurto aukos, stigmatizavimas. Smurtas yra ne tik jame dalyvaujančių asmenų problema, bet ir visos visuomenės problema. MPSAA turi jausti smurto netoleranciją iš jos artimos aplinkos ir visuomenės. Iš kitos pusės svarbus MPSAA poreikis integruotis į visuomenę, tapti aktyvia jos dalimi.

- **psichologines** – tam, kad moteris jaustųsi saugiai ir pasitikėtų savimi. Svarbi psichologinė sąlyga, kad MPSAA būtų bent minimaliai motyvuota. Asmeninė galia turi būti atstatoma skatinant ir sudarant galimybę moterims priimti sprendimus savo gyvenime be baimės ir spaudimo. Žinoma, labai svarbios moters asmeninės savybės bei pozityvus nusiteikimas mokymuisi ir pokyčiams, tačiau edukatoriaus ir MPSAA nuoširdūs ir pasitikintys santykiai tampa pirmu ir esminiu žingsniu smurto aukos įgalinime (Song, 2012). Svarbus atviras ir lygiavertiškas bendravimas, tarpusavio pagalba, sprendimai priimami be baimės suklysti.

- **kompetencines** – kad edukatorius turėtų reikalingas žinias ir įgūdžius, kad moterys įgautų joms reikalingų žinių bei įgūdžių. Svarbi edukacinė kompetencija bei specifinės žinios, gebėjimai, vertybės, požiūris būtini teikiant pagalbą būtent MPSAA.

MPSAA kompetencija – kaip jau analizuota šios disertacijos skyriuje „MPSAA įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai“, moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, yra svarbūs visi bendrajai kompetencijai (Jucevičienė, et al., 2010) priklausantys gebėjimai, tačiau tikrai ne visos MPSAA jos turės. Apskritai šioje tyrimo modelio vietoje tampa ypač svarbu įvertinti kiekvienos moters skirtybes: vertybes, visuomeninę padėtį, išsilavinimą, rasę, kultūrą, finansinę padėtį, taip pat atsižvelgti į tai, kad kiekviena MPSAA yra patyrusi skirtingų rūšių smurtą, yra skirtingoje situacijoje, skiriasi jos mokymosi stilius ir dar daug įvairių dedamųjų, kurios išryškina kiekvienos moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, individualumą ir yra vienas esminių faktorių, lemiančių edukacinio įgalinimo procesą.

Procesas – įgalinančios sąlygos ir jų charakteristikos:

Edukacinis tikslas – šioje disertacijoje išskiriamas toks edukacinis tikslas: įgalinti MPSAA inovacijoms, suteikiant žinių, prasmų, gebėjimų, kompetencijų, kurios reikalingos „išsivadavimui“ iš smurto aukos situacijos. Svarbu pažymėti, kad jau minėtos MPSAA skirtybės lemia edukacinių tikslų ir netgi subtikslų įvairovę ir gausą. Edukatorius gali padėti MPSAA nusistatyti tikslus, įvertindamas jos žinias, prieigą prie reikalingų išteklių, taip pat kartu su moterimi vertindamas jau atliktų

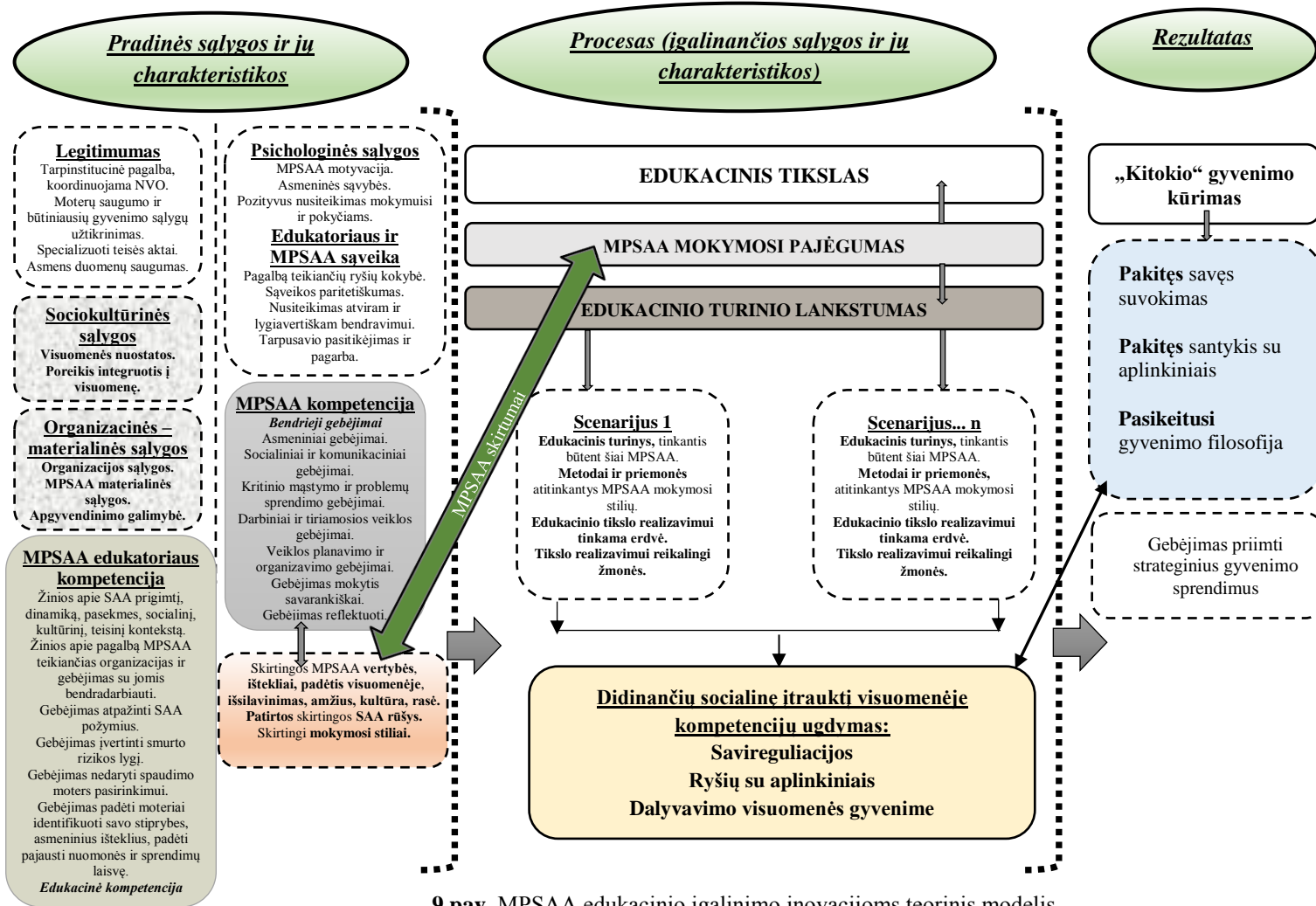
veiksmų poveikį, koreguodamas tikslus ar net atskirus uždavinius (Kasturirangan, 2008).

MPSAA mokymosi pajėgumo charakteristikos – kaip jau minėta, MPSAA skiriasi daugybe aspektų ir šie skirtumai turės esminį poveikį edukacinio įgalinimo procesui. Tai kaip MPSAA priims suteikiamas žinias, gebėjimus, reikalingus naujo gyvenimo kūrimui, priklausys ne tik nuo jos mokymosi stiliaus, bet ir nuo jos mokymosi tikslo, jau turimų žinių ir gebėjimų, gebėjimo pastebėti edukacinės aplinkos elementus, informaciją bei naudoti informacijos komunikavimo priemonės, metodus, bendradarbiauti su edukatoriais; nuo moters turimos patirties, motyvacijos, strategijos (Jucevičienė, et al., 2010).

Visi šie aspektai savo ruožtu reikalauja *edukacinio turinio lankstumo*, kuris formuojamas atsižvelgiant į žinias, kurias reikalinga suteikti MPSAA. Laikantis personalizavimo principo, moterims pateikiami skirtingi edukacinio turinio scenarijai, kurių tikslo ir galutinio skaičiaus negalima įvardinti, kadangi kiekvienos MPSAA žinių ir gebėjimų poreikis bus skirtingas, bus reikalingi skirtingi metodai ir priemonės, erdvė ir specialistai. Atsižvelgiant į tai, kad atlikus mokslinę literatūros analizę pirmajame šios disertacijos skyriuje MPSAA priskirtos socialinės atskirties grupei, modelyje atskirai išskirtos trys didinančios asmens socialinę įtrauktį visuomenėje kompetencijos (Hipkins, 2006):

- savireguliacijos;
- ryšių su aplinkiniais;
- dalyvavimo visuomenės gyvenime.

Šių kompetencijų vystymas turės tiesioginį poveikį siekiamam edukaciniam tikslui bei edukacinio proceso **rezultatui**: MPSAA „kitokio“ gyvenimo kūrimui, kuris apima pakitusį savęs suvokimą, pakitusį požiūrį į aplinkinius, pasikeitusią gyvenimo filosofiją (Song (2012). Kitas siektinas proceso rezultatas – gebėjimas priimti strateginius gyvenimo sprendimus (tose situacijose, kuriose anksčiau priimti sprendimų jos nesugebėjo) (Malhotra, et al., 2009).

9 pav. MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms teorinis modelis

Šiuo teoriniu modeliu bus remiamasi rengiant empirinio tyrimo instrumentą metodologinėje darbo dalyje. Daroma prielaida, kad atlikus empirinį tyrimą modelis bus pataisytas bei papildytas.

Vertinant visuos šiuos esminius pagalbos MPSAA akcentus toliau disertacijoje bus analizuojama: *kaip moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas vyksta realioje aplinkoje, kokios pradinės sąlygos yra sudaromos edukaciniam MPSAA įgalinimui, kaip / ar vyksta edukacinio įgalinimo procesas, ar nėra pastebima MPSAA nugalinančių aspektų?* Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, atliktas empirinis tyrimas, kurio metodologija pagrindžiama kitame šio darbo skyriuje.

3. MOTERŲ, PATYRUSIŲ SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE, EDUKACINIO ĮGALINIMO INOVACIJOMS EMPIRINIO TYRIMO METODOLOGIJOS PAGRINDIMAS

3.1. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimo strategija ir logika

Analizuojant mokslinę literatūrą buvo išskirti MPSAA įgalinančios edukacinės aplinkos parametrai bei MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygos, kurių pagrindu sudarytas MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms teorinis modelis (žr. 9 pav.). Empiriniu tyrimu buvo siekiama nustatyti šių parametru bei sąlygų raišką realioje aplinkoje, atsakant į klausimus: *kaip moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimas vyksta realioje aplinkoje, kokios pradinės sąlygos yra sudaromos edukaciniam MPSAA įgalinimui, kaip / ar vyksta edukacinio įgalinimo procesas, ar nėra pastebima MPSAA nugalinančių aspektų?* Siekiant šio tikslo pasirinkta **kokybinio tyrimo strategija**. Kokybinio tyrimu siekiama atskleisti tyrimo objekto ypatumus natūralioje aplinkoje, tyrimo eiga priklauso nuo konteksto. Kokybinis tyrimas yra atviras – tyrimo koncepcija grindžiama ne tiek teorinėmis prielaidomis, kiek analizuojama socialine realybe respondentų gyvosios kalbos priemonėmis (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Kitaip tariant, siekiama suprasti pasaulį taip, kaip jį interpretuoja tyrimo dalyviai. Kokybinio tyrimu yra siekiama gauti duomenų apie mažai tirtą socialinį reiškinį ar procesą. Kokybinis tyrimas leidžia atskleisti ne tik matomus ir racionaliai suvokiamus įvairių reakcijų bei vertinimų aspektus, tačiau ir giliau slypinčius požiūrius, motyvus, įsitikinimus bei vertybes. Kokybinis tyrimas ne tik atspindi esamą situaciją, bet leidžia prognozuoti ir ateities poreikius (Creswell, 1998). Taigi šios disertacijos atveju, kokybinis tyrimas pasirinktas visų pirma dėl to, kad siekiama atskleisti socialiai jautrios temos socialinę realybę jos dalyvių (moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, ir edukatorių – specializuotų pagalbos centrų darbuotojų) akimis, ko negalima būtų padaryti atliekant kiekybinį tyrimą.

Kokybinis tyrimas vyko trimis etapais:

I etapas – dokumentų analizė.

II etapas – individualus, iš dalies struktūruotas interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojomis (edukatorėmis).

III etapas – individualus, iš dalies struktūruotas interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje.

Tyrimo duomenų rinkimo metodai. Tyrimo duomenų rinkimui naudoti du metodai: dokumentų analizė ir individualus iš dalies struktūruotas interviu.

Dokumentų analizė gali būti taikoma kaip papildomas duomenų rinkimo metodas, taip pat ji gali būti naudojama kitais metodais gautai informacijai patikrinti (Kardelis, 2007). Dažnai dokumentų analizė naudojama tyrimo pradžioje, siekiant išsiaiškinti esamą padėtį (Kudinovienė, 2008). Šioje disertacijoje dokumentų analizė buvo atliekama siekiant atskleisti vieną iš pradinių MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygų – legitimumą: ar dokumentuose apibrėžtos nuostatos sudaro sąlygas edukaciniam įgalinimui.

Kaip teigia Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė (2008), visi dokumentai skirstomi į dvi grupes: viešuosius ir privačiuosius dokumentus. Viešieji dokumentai dar gali

būti skirstomi į vidinius ir išorinius. Šioje disertacijoje atliekama *viešųjų išorinių* dokumentų analizė. Tyrimui atrinkti LR valstybiniai dokumentai (įstatymai, LRS nutarimai, specializuotų pagalbos centrų veiklos aprašai ir konkursų nuostatai, Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymai, Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa), kurie tiesiogiai reglamentuoja apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims.

Individualaus, iš dalies struktūruoto interviu metodas pasirinktas todėl, kad tyrimo metu buvo siekiama kuo giliau ir išsamiau išnagrinėti tiriamąjį reiškinį. Tyrimui buvo labai svarbu, kad gauti duomenys būtų susiję su kontekstu, specifine tyrimo dalyvių patirtimi. Svarbi asmeninė tyrimo dalyvių samprata, motyvai, interpretacijos ir tarpusavio sąveika. Be to, tyrimo tema sąlygiškai nauja, mažai tyrinėta, o interviu leido atskleisti specifinių, teorijoje nepaminėtų aspektų.

Taikant iš dalies struktūruoto interviu metodą nereikia laikytis griežtos struktūros, kuri skatintų susitelkti tik į struktūros atitikimą (Kardelis, 2007). Šis metodas ypač tinkamas atsižvelgiant į temos jautrumą – taikant iš dalies struktūruoto interviu metodą buvo remtasi konkrečiais iš anksto numatytais tyrimo instrumento klausimais, tačiau atsižvelgiant į tyrimo eigą (kai respondentės nepilnai atsakydavo į klausimą, pastebėjus, kad respondentei nepatogu atsakyti į pateiktą klausimą, jis buvo pakeičiamas mažiau jautriu, siekiant gauti reikalingą informaciją ir pan.) buvo keičiama jų pateikimo seka, užduodami papildomi, patikslinantys klausimai.

Atliktos mokslinės literatūros analizės pagrindu buvo sudarytas teorinis modelis (žr. 2.6 skyrių). Remiantis šio modelio elementais buvo sukurtas **tyrimo instrumentas**, apimantis visus tris tyrimo etapus: dokumentų analizę, interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais) ir interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje (žr. 2 lentelę).

Pirmieji trys parametrai skirti pradinių edukacinio įgalinimo sąlygų ir jų charakteristikų analizei:

Legitimumas – duomenų šaltinis dokumentų analizė. Analizuojant LR valstybinius dokumentus, reglamentuojančius apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims (dokumentų sąrašas pateiktas 5 lentelėje), esminės smurto artimoje aplinkoje apibrėžtys lyginamos su mokslinėje literatūroje pateikiamomis apibrėžtimis, siekiama išsiaiškinti, kokia pagalba teisiškai numatyta moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje. Esminis dėmesys skiriamas specializuotiems pagalbos centrams, kaip institucijoms, teikiančioms pagalbą MPSAA, jų darbo principams. Analizuojant dokumentus siekiama atskleisti, ar / kaip teisiškai yra užtikrinama MPSAA edukacijos galimybė; ar įstatymuose apibrėžtos nuostatos sudaro sąlygas edukacinio įgalinimo procesui.

Edukatoriaus kompetencija – duomenų šaltiniai: dokumentų analizė ir interviu su SPC darbuotojais. Dokumentų analizės pagalba siekiama išsiaiškinti, kokie reikalavimai keliami edukatoriaus (SPC darbuotojo, tiesiogiai kontaktuojančio su MPSAA) kompetencijai yra reglamentuojami įstatymuose. Interviu su SPC

2 lentelė. Tyrimo instrumentas

Tyrimo parametrai	Duomenų šaltinis	Kriterijai	Interviu klausimai
Legitimumas	Dokumentų analizė	Esminės SAA apibrėžtys; Teisiškai numatyta pagalba MPSAA; Specializuoti pagalbos centrai kaip institucijos, teikiančios pagalbą MPSAA; SPC darbo principai; MPSAA konfidencialumas; Teisiškai užtikrinta edukacijos galimybė.	
Edukatoriaus kompetencija	Dokumentų analizė	Reikalavimai, keliami edukatoriaus kompetencijai.	
	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	Reikalavimai keliami edukatoriaus kompetencijai: Žinios, gebėjimai, vertybės, požiūriai; Galimi trikdžiai edukatoriaus požiūriuose, įsitikinimuose, kompetencijoje.	Kokios žinios reikalingos Jūsų darbe? Kokie gebėjimai reikalingi Jūsų darbe? Kokios vertybės svarbios Jūsų darbe? Kokiais požiūriais vadovaujates? Kokie įsitikinimai, kompetencijos spragos, požiūriai gali trukdyti dirbant su MPSAA?
MPSAA portretas	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	MPSAA, kurios patenka į pagalbos institucijas.	Kodėl moteris tampa smurto artimoje aplinkoje auka? Kokios SAA pasekmės MPSAA?
	Interviu su MPSAA	Skirtinga MPSAA situacija.	Kiek laiko gyvenate pensijoje? Kelintą kartą? Ar čia gyvenate su vaikais? Kas Jus paskatino kreiptis pagalbos, o ne spręsti SAA problemą pačiai?
Edukacinis tikslas	Dokumentų analizė	Tikslai MPSAA pagalbos institucijų dokumentuose.	
	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	Siekiamas edukacinis tikslas.	Kokio tikslo siekiate teikdamas pagalbą MPSAA?
Edukacinis turinys	Dokumentų analizė	Edukacinis turinys MPSAA pagalbos institucijų dokumentuose. Edukacinio turinio lankstumas. Skirtingos MPSAA grupės.	
	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	Edukacinio turinio lankstumas atsižvelgiant į MPSAA skirtybes (grupes).	Į kokias grupes MPSAA būtų galima skirstyti, atsižvelgiant į jų skirtingumą? Mokymosi pajėgumą? Kokias žinias suteikiate MPSAA? Kaip skirsis žinios moterims, patyrusioms skirtingų rūšių smurtą? (ar atsižvelgiant į kitus apibrėžtus skirtingumus)
	Interviu su MPSAA	Edukacija pagalbos institucijoje.	Kokias žinias Jums suteikia pagalbos institucijoje? Kokius metodus naudoja specialistai? Ar mokotės savarankiškai?
Edukatoriaus ir MPSAA sąveika	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	Darbo su MPSAA principai; MPSAA įsitraukimas į edukacinio įgalinimo procesą.	Kokiais esminiais darbo su MPSAA principais vadovaujates? Kaip MPSAA įsitraukia į pagalbos procesą?
	Dokumentų analizė	Moterys įsitraukimas į pagalbos procesą.	
	Interviu su MPSAA	Psichologinės sąlygos.	Ar čia jaučiatės saugi? Kokie Jūsų santykiai su centro darbuotojomis, kitomis moterimis?
MPSAA inovacijos priėmimas	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	Edukatoriaus vaidmuo procese. Edukatoriaus barjerai. MPSAA inovacijos priėmimo barjerai.	Kaip galite padėti siekiant pokyčių MPSAA gyvenime? Su kokiais barjerais susiduriate pagalbos procese? Kas trukdo MPSAA keisti savo gyvenimą?
	Interviu su MPSAA	Inovacijos suvokimas. Inovacijos priėmimo barjerai.	Kas Jums Jūsų gyvenime yra inovacija (naujovė, pokytis)? Kas Jums padeda keisti savo gyvenimą? Ar Jums kažko trūksta, kad galėtumėte keisti savo gyvenimą? Ar kas nors tam trukdo?
MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms rezultatas	Interviu su SPC darbuotojais (edukatoriais)	Edukacinės pagalbos MPSAA rezultatas. „Kitokio“ gyvenimo kūrimas.	Kokio siekiate rezultato edukaciškai įgalindami moteris inovacijoms? Kokie MPSAA požymiai rodo, kad ji „sveiksta“ nuo smurtinių santykių artimoje aplinkoje?
	Interviu su MPSAA	Pasikeitęs santykis su savimi, smurtautoju, aplinkiniais; Nauji gyvenimo tikslai.	Kokius pokyčius Jūs matote savyje / savo gyvenime / savo aplinkoje? Ar Jums tapo lengviau priimti sprendimus? Ar pasikeitė Jūsų gyvenimo tikslai? Kokie jie dabar?

darbuotojais klausimais: *kokios žinios reikalingos Jūsų darbe? / Kokie gebėjimai reikalingi Jūsų darbe? / Kokios vertybės svarbios Jūsų darbe?* siekiama išsiaiškinti, kokie respondenčių požiūriu reikalavimai yra keliami SPC specialisto kompetencijai. Klausimu: *kokiais požiūriais vadovaujate?* užduodamas ir patikslinamasis klausimas: *kokie įsitikinimai, kompetencijos spragos, požiūriai gali trukdyti dirbant su MPSAA?* Siekiant ne tik išsiaiškinti respondenčių požiūrį, kuriuo jos vadovaujasi savo darbe, bet ir sužinoti, koks požiūris gali trukdyti siekiant padėti moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje ar apskritai yra nesuderinami su šio darbo specifika.

MPSAA portretas – duomenų šaltiniai: interviu su SPC darbuotojais ir interviu su MPSAA. Klausimais specialistui: *kodėl moteris tampa smurto artimoje aplinkoje auka? Kokios SAA pasekmės MPSAA?* Siekiama išsiaiškinti respondenčių požiūrį į tai, kokios moterys patenka į pagalbos institucijas: dėl kokių priežasčių jos tampa smurto artimoje aplinkoje aukomis, kodėl taip ilgai nesprenžia smurto problemos bei kokios pasekmės laukia smurto artimoje aplinkoje aukų. Klausimais MPSAA: *Kiek laiko gyvenate pensijoje? Kelintą kartą? Ar čia gyvenate su vaikais?* siekiama išsiaiškinti realią kiekvienos moters situaciją ir tai, ar smurto problema sprendžiama pirmą ar jau kažkelintą kartą. Klausimu: *Kas Jus paskatino kreiptis pagalbos, o ne spręsti SAA problemą pačiai?* siekiama sužinoti, koks lemiamas įvykis ar asmuo padėjo apsispręsti moteriai kreiptis pagalbos, kokia stipri yra konkrečios moters motyvacija.

Kiti trys parametrai skirti pradinių edukacinio įgalinimo proceso sąlygų ir jų charakteristikų analizei:

Edukacinis tikslas – duomenų šaltiniai: dokumentų analizė, interviu su SPC darbuotojais. Dokumentų analize buvo siekiama atskleisti, kokie tikslai nurodomi MPSAA pagalbą reglamentuojančiuose dokumentuose ir ar jie turi bendrų sąsajų su edukaciniais tikslais. Interviu klausimu: *Kokio tikslo siekiate teikdamas pagalbą MPSAA?* buvo siekiama išsiaiškinti, kokių tikslų siekia respondentė apskritai ir vėliau užduodamas patikslinamasis klausimas siejamas su edukacinių tikslų įgyvendinimu.

Edukacininis turinys – duomenų šaltiniai: dokumentų analizė, interviu su SPC darbuotojais, interviu su MPSAA. Analizuojant dokumentus buvo ieškoma edukacinio turinio elementų bei galimo MPSAA skirstymo grupėmis. Klausimu SPC specialistams: *į kokias grupes MPSAA būtų galima skirstyti, atsižvelgiant į jų skirtingumus? Mokymosi pajėgumą?* buvo siekiama išsiaiškinti, ar savo darbinėje praktikoje jie moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje, skirsto į grupes tam, kad būtų lengviau joms pateikti reikalingą informaciją ir kokios tos grupės, jų nuomone, galėtų būti. Klausimu: *kokias žinias suteikiate MPSAA?* siekiama sužinoti, kokias žinias, respondenčių nuomone, būtina suteikti smurto artimoje aplinkoje aukoms. Patikslinamuoju klausimu: *kaip skirsis žinios moterims, patyrusioms skirtingų rūšių smurtą? (ar atsižvelgiant į kitus apibrėžtus skirtingumus),* norima sužinoti, ar teikiamos žinios jau yra taikomos atsižvelgiant į moterų skirtingumus.

Edukatoriaus ir MPSAA sąveika – duomenų šaltiniai: dokumentų analizė, interviu su SPC darbuotojais, interviu su MPSAA. Dokumentų analizės metu buvo siekiama atskleisti, kuriais įstatymais, nutarimais bei kitais dokumentais yra skatinamas moters įsitraukimas į pagalbos procesą, kitaip tariant, kiek pasirinkimo

teisės yra paliekama MPSAA ir kiek išsamiai ji turi būti informuojama apie vykstančius pagalbos procesus. Interviu su SPC darbuotojais klausimu: *kokiais esminiais darbo su MPSAA principais vadovaujatės?* siekiama išsiaiškinti, kokių darbo principų laikosi darbuotojai, ar nepažeidžia esminių etikos principų, kiek svarbus darbuotojams yra konfidencialumas, kokią atmosferą jie kuria bendraudami su MPSAA. Klausimu: *kaip MPSAA įsitraukia į pagalbos procesą?* buvo siekiama išsiaiškinti, kiek edukatoriai dalinasi atsakomybe su MPSAA, kokią reikšmę skiria pačių moterų priimamiems sprendimams, ar nesinaudoja galia „virš“ sprendžiant smurto artimoje aplinkoje situacijas. Klausimais MPSAA: *ar čia jaučiatės saugi? Kokie Jūsų santykiai su centro darbuotojomis, kitomis moterimis?* buvo siekiama ne tik išsiaiškinti psichologinę atmosferą organizacijoje, bet ir tai, kaip moterys jaučiasi bendraudamos su darbuotojomis ar kitomis moterimis, ar jos jaučiasi saugios, ar atsižvelgiama į jų nuomonę ir poreikius, ar nėra antrinės viktimizacijos požymių.

Paskutiniai du parametrai skirti pradinių edukacinio įgalinimo proceso rezultato analizei:

MPSAA inovacijos priėmimas – duomenų šaltiniai: interviu su SPC darbuotojais ir interviu su MPSAA. Interviu klausimu: *kaip galite padėti siekiant pokyčių MPSAA gyvenime?* buvo siekiama atskleisti specialisto vaidmenį moters pokyčių procese, kokie veiksmai yra svarbiausi siekiant įgalinti MPSAA. Klausimu: *su kokiais barjeriais susiduriate pagalbos procese?* siekiama išsiaiškinti, su kokiais asmeniniais (vidiniais) ir išoriniais barjeriais savo darbe suiduria specialistai. Analogiškai klausimu: *kas trukdo MPSAA keisti savo gyvenimą?* siekiama sužinoti su kokiais barjeriais, specialistų nuomone, susiduria moterys, norinčios pokyčių savo gyvenime. Interviu klausimu, kuris skirtas MPSAA: *kas Jums Jūsų gyvenime yra inovacija (naujovė, pokytis)?* siekiama išsiaiškinti, kaip moteris suvokia inovaciją ir kokių pokyčių savo gyvenime ji norėtų. Klausimu: *kas Jums padeda keisti savo gyvenimą?* buvo norima sužinoti, kokią vaidmenį moters pokyčių procese atlieka (jeigu atlieka) SPC specialistai ir jų teikiama pagalba. Klausimu: *ar Jums kažko trūksta, kad galėtumėte keisti savo gyvenimą? Ar kas nors tam trukdo?* taip pat buvo siekiama išsiaiškinti MPSAA inovacijų priėmimo barjerus, bet jau iš pačių moterų pozicijos.

MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms rezultatas – duomenų šaltiniai: interviu su SPC darbuotojais, interviu su MPSAA. Klausimu SPC darbuotojams: *kokio siekiate rezultato edukaciškai įgalindami moteris inovacijoms?* siekiama išsiaiškinti, kokio galutinio rezultato specialistai tikisi, kokie moters pokyčiai jau gali būti vertinami kaip pagalbos rezultatas. Antru klausimu: *kokie MPSAA požymiai rodo, kad ji „sveiksta“ nuo smurtinių santykių artimoje aplinkoje?* siekiama sužinoti, kokie vidiniai ar išoriniai moters požymiai specialistams parodo, kad ji keičiasi. Klausimais MPSAA: *kokius pokyčius Jūs matote savyje / savo gyvenime / savo aplinkoje? Ar Jums tapo lengviau priimti sprendimus? Ar pasikeitė Jūsų gyvenimo tikslai? Kokie jie dabar?* siekiama sužinoti, ar keičiasi moters santykis su savimi, smurtautoju, aplinkiniais; ar ji jau sugeba priimti svarbius sprendimus savo gyvenime, ar turi užsibrėžusi naujus tikslus.

3.2. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimo duomenų analizės metodai

Dokumentai ir interviu metu surinkti duomenys buvo analizuojami taikant *kiekybinę turinio (content) analizę, dedukcinę kokybinę turinio (content) analizę ir aprašomąją turinio (content) analizę.*

Turinio analizė – metodas, kuriuo analizuojama verbalinė, rašytinė ar vaizdinė informacija (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017, remiantis Cole, 1988). Šios analizės vienetas – mažiausias teksto komponentas: žodžiai, sakiniai, teksto ištraukos. Tyrimo duomenyse skirtingais būdais ir variantais yra užfiksuota ir išsaugota informacija apie faktus, įvykius, reiškinius, objektyvią tikrovę, žmonių mąstymą, kūrybinę, praktinę veiklą. Turinio analizės paskirtis ir yra atskleisti, susisteminti ir apibendrinti šią informaciją. Bendriausia prasme turinio analizė yra technika, leidžianti objektyviai ir sistemiskai išanalizavus tekstą, daryti patikimas išvadas. Šis analizės metodas leidžia išvengti subjektyvaus teksto interpretavimo ir laiduoja analizės objektyvumą (Guščinskienė, 2002; Kudinovienė, 2008; Luobikienė, 2007).

Kokybinė turinio analizė įgalina tyrėją aiškinti ir interpretuoti tyrimo interviu teksto duomenis, sistemingai juos klasifikuojant. Identifikuojant ir koduojant tyrimo duomenų masyvus išskiriamos kokybinės kategorijos. Kokybinės turinio analizės tikslas yra sisteminant ir apibendrinant tyrimo medžiagą apibūdinti tiriamus reiškinius ir atskleisti, kokias prasmes tyrimo dalyviai suteikia šiems reiškiniams. Šia analize siekiama įgyti naujų žinių, faktų ar įžvalgų, surandama naujų konceptų ar kategorijų tyrimo objektams apibūdinti (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Kokybinės turinio analizės metu ieškoma įvairių teksto elementų ryšių tiek vieno su kitu, tiek su visa informacijos apimtimi (Kudinovienė, 2008).

Atliekant kokybinę turinio analizę vadovaujamosi indukcinio arba dedukcinio požiūriu. Požiūrio pasirinkimas priklauso nuo tyrimo tikslo (Saunders, Lewis, Thornhill, 2009; Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Vertinant tai, kad šioje disertacijoje duomenų analizė grindžiama jau atliktos mokslinės literatūros analize ir jos pagrindu sudarytu teoriniu modeliu, empiriniu tyrimu siekiant nustatyti jau išskirtų parametrų bei sąlygų raišką tam tikroje aplinkoje, galima teigti, kad atliekant kokybinę turinio analizę vadovaujamosi *dedukciniu* požiūriu.

Turinio analizė buvo atliekama naudojantis *MaxQDA* programa (kompiuterinė programa, skirta analizuoti kokybiniams duomenims, tekstui ir įvairialypei informacijai). Šia programa duomenys buvo koduojami, tekstas skirstomas į kategorijas ir subkategorijas. Interpretuojant gautus tyrimo duomenis, remiantis programos galimybėmis sudaryti kategorijų bei subkategorijų matricas, išryškintas subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondentų atsakymuose – t. y. kokiems tyrimo aspektams skiriamas didžiausias dėmesys (pvz., kiek respondentų ir kaip dažnai kalbėjo apie tam tikrą aspektą). Tai leido analizuoti gautus duomenis kiekybiškai – t. y. atlikti *kiekybinę turinio analizę*. Tyrimo duomenys interpretuojami programos sudarytų lentelių pagrindu, apibraukiant dažniausiai tyrimo dalyvių

minėtas subkategorijas, taip pat analizuojant, kaip dažnai konkretus tyrimo dalyvis minėjo vieną ar kitą aspektą ar apskritai neskyrė jam dėmesio. Vizualiai kiekvienos subkategorijos paminėjimo dažnumą konkretaus respondento atsakymuose paveiksle atspindi kvadratai – jo dydis parodo, kaip dažnai tyrimo dalyvis minėjo analizuojamą aspektą. Kiekybinės turinio analizės duomenys sudarė galimybę įvertinti, kurie aspektai, respondentų požiūriu, yra ypač svarbūs edukacinio įgalinimo procese, tai leido atitinkamai koreguoti bei papildyti galutinį MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms modelį.

Kiekybinė turinio analizė labiau formalizuotas duomenų analizės būdas, kuris remiasi požymių, kurie svarbūs tyrėjui ir kuriuos galima apibendrinti, skaičiavimu, skaičiuojami atskiri tekstiniai prasminiai vienetai (Kudinovienė, 2008).

Aprašomoji turinio analizė naudota analizuojant tyrimui atrinktus LR valstybinius dokumentus. Remiantis Laws, McLeod (2004), aprašomoji analizė yra tinkama siekiant atskleisti analizuojamo reiškinio paveikslą tam tikros situacijos kontekste. Aprašomosios turinio analizės metu vertinant analitinius duomenis detalizuojama informacija apie objektą, subjektą ar reiškinį. Informacija pateikiama grupuojant, sisteminant bei lyginant duomenis, tokiu būdu pateikiant esminę tiriamąjį objektą charakterizuojančią informaciją, leidžiančią daryti atitinkamas išvadas (Burkšienė, 2012). Analizuojant tyrimui pasirinktus dokumentus, remtasi Neuendorf (2017) suformuluotais žingsniais: išskirti tyrimo klausimai; vykdyta turimų duomenų peržiūra atžvelgiant į tyrimo klausimus; išskirtas esminis turinys, padedantis atsakyti į iškeltus klausimus; parengta aprašomoji santrauka.

3.3. Tyrimo imties charakteristikos

Interviu imtis. Kokybiniuose tyrimuose akcentuojamas ne tiriamųjų skaičius, o jų atrankos kriterijai, kurie gali būti įvairūs, tačiau esminis reikalavimas yra tyrimo dalyvių patirtys, susijusios su konkrečia tyrimo problema (Žydzūnaitė, 2011). Interviu vykdymo ir jo pirminės analizės metu išryškėja: ar reikia didesnio skaičiaus respondentų, ar jau pasiektas duomenų „prisotinimas“. Kitaip tariant, tyrimo imtis neturi būti baigtinė (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Kokybiniam tyrimui ne tiek aktualus konkretus tiriamųjų skaičius, kiek gauto interviu teksto turinys – gilumas, išsamumas, nauja informacija. Taigi kokybiniame tyrime respondentų skaičius priklauso nuo interviu gaunamos informacijos, jos naujumo ir pasikartojamumo. Šiais principais buvo vadovaujama formuojant disertacijos tyrimo imtį.

Atliktame tyrime pasirinktos dvi respondentų grupės: specializuotos pagalbos centrų, skirtų smurto artimoje aplinkoje aukoms, darbuotojai (edukatoriai) ir moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje.

SPC darbuotojai buvo pasirenkami naudojant *tikslinės imties atrankos būdą*, kada pasirenkami tiriamieji, atstovaujantys tikslinei grupei. Pasirinktas esminis atrankos kriterijus:

- *Specializuotos pagalbos centro darbuotojas, teikiantis kompleksinę pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms.*

Kiti kriterijai tokie kaip amžius, lytis, patirtis, pareigos nebuvo aktualizuojami, tačiau įvertinant tai, kad tikslinėje atrankoje aktualu imtyje sutelkti kuo įvairesnių charakteristikų respondentes, kurie atstovauja vienam esminiam kriterijui, aktualiam

darbo temai ir tyrimo problemai (Žydzūnaitė, 2011), strategiškai ir tikslingai buvo pasirenkami informatyviausi skirtingų charakteristikų tyrimo dalyviai (skirtingas miestas, organizacija, darbo patirtis, užimamos pareigos). Šiuo atrankos būdu buvo pasirinktos pirmos šešios tyrimo dalyvės. Tyrimo eigoje pastebėjus, kad reikalingas didesnis skaičius respondentų, *sniego gniūžtės atrankos būdu* (respondentams nurodant kitus galimus tyrimo dalyvius), remiantis tais pačiais kriterijais, pasirinktos dar 4 tyrimo dalyvės. Tyrimo dalyvių charakteristikos pavaizduotos 3 lentelėje:

3 lentelė Tyrimo dalyvių (specializuotos pagalbos centrų darbuotojų) charakteristikos

Miestas	Tyrimo dalyvės kodas	Darbo patirtis organizacijoje	Pareigos
Vilnius	1	20 metų	Vyriausia socialinė darbuotoja
Vilnius	2	16 metų	Socialinė darbuotoja
Kaunas	3	20 metų	Psichologė
Kaunas	4	3 metai	Socialinė darbuotoja
Kaunas	5	1 metai	Psichologė
Kaunas	6	17 metų	Vadovė
Kaunas	7	8 metai	Vadovė
Kaunas	8	9 metai	Vadovė
Vilnius	9	20 metų	Vadovė
Klaipėda	10	14 metų	Vadovė

Taigi iš viso pasirinkta **10 respondenčių** – moterų (nepavyko aptikti SPC dirbančių vyrų). Tyrimo dalyvių amžius nebuvo aktualizuojamas kaip neturintis ypatingos reikšmės kriterijus tyrimo rezultatams. Trys tyrimo dalyvės dirba organizacijose Vilniaus mieste, šešios Kaune ir viena Klaipėdoje. Dalyvių darbo patirtis dirbant organizacijose, sprendžiančiose MPSAA problemas nuo 1 iki 20 metų (6 iš 10 respondenčių dirba ilgiau nei 10 metų). Penkios respondentės užima vadovaujančias pareigas, dvi psichologės ir trys socialinės darbuotojos. Tyrimo dalyvavo respondentės iš 5 skirtingų organizacijų ir visų šių organizacijų vadovės buvo disertacijos tyrimo dalyvės. Svarbu paminėti, kad teikiant kompleksinę pagalbą smurto aukoms dalyvauja įvairių rūšių specialistai: socialinis darbuotojas, konsultantas, teisininkas, advokatas, psichologas, medikas ir kt., tačiau šios disertacijos kontekste jie įvardinami kaip edukatoriai, kadangi edukacija tiesiogiai ar netiesiogiai atsispindi šių specialistų tiksluose, taikomuose metoduose, kitaip tariant, jie dirba kaip edukatoriai – atlieka edukacines funkcijas – suteikia žinias, ugdo gebėjimus ir pan.

Tyrimo dalyvėms buvo užduota 18 iš anksto pasiruoštų klausimų, juos interviu eigoje papildant patikslinamaisiais klausimais ar keičiant jų eiliškumą, atsižvelgiant į respondenčių atsakymus ir tyrimo eigą. Devyni iš dešimties interviu vyko asmeniškai, vienas – *Skype* programa. Interviu buvo įrašomi diktofonu. Interviu trukmė: nuo 19 min. iki 1 val. 38 min.

Sunkiau buvo pasirinkti antrąją tiriamųjų grupę: moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje. Taikyta patogioji atranka, kai pasirenkami tiriamieji, kuriuos patogų pasiekti, tačiau vis tiek formuojami konkretūs atrankos kriterijai. Net ir

naudojant šį imties atrankos būdą buvo reikalingas tarpininkas – asmuo, kontroliuojantis prieigą prie tyrimui svarbios dalyvių visumos (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016; Saunders, 2006) bei priima sprendimą leisti ar neleisti tyrėjui atlikti jo aplinkoje tyrimą. Iš penkių tyrime dalyvavusių SPC vadovių tarpininkauti sutiko tik viena ir tai sąlygojo atliekamo tyrimo ribotumą (žr. skyrių „Tyrimo etika ir ribotumas“). Remiantis šiais kriterijais buvo pasirinktos 5 tyrimo dalyvės (pradėjus interviu, viena iš moterų interviu dalyvauti atsisakė):

- *MPSAA kreipėsi pagalbos į specializuotos pagalbos centrą ir reguliariai jame lankosi (esant galimybei – laikinai gyvena).*
- *Turima teigiama MPSAA patirtis sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą.*

Tyrimo dalyvių charakteristikos pavaizduotos 4 lentelėje:

4 lentelė Tyrimo dalyvių (moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje) charakteristikos

Tyrimo dalyvės kodas	Miestas	Amžius	Vaikų skaičius	Kelintą kartą kreipiasi pagalbos	Kiek laiko gyvena pagalbos centre
1_moteris	Vilnius	20–30	5	pirmą	1 metai
2_moteris	Vilnius	30–40	2	antrą	3 mėn.
3_moteris	Vilnius	20	1	pirmą	2 mėn.
4_moteris	Vilnius	37	3	trečią	1 mėn.

Taigi visos tyrimo dalyvės laikinai gyvena pagalbos centre su vaikais, skiriasi vaikų skaičius: nuo 1 iki 5. Pagalbos centre 3 tyrimo dalyvės gyvena trumpiau nei metus, viena tyrimo dalyvė (1) – ilgiau nei metus. Dvi iš 4 tyrime dalyvavusių moterų, pagalbos centre gyvena ne pirmą kartą. Tyrimo dalyvių amžius – nuo 20 iki 40 metų. Tyrimo dalyvėms užduota 14 iš anksto pasiruoštų klausimų, juos papildant ir patikslinant interviu eigoje. Interviu trukmė: nuo 7 min. iki 20 min.

Dokumentų analizei buvo atrinkti visi LR valstybiniai dokumentai (įstatymai, LRS nutarimai, specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašai ir konkursų nuostatai, Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymai, Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa), kurie tiesiogiai reglamentuoja apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims (tyrimui atrinkti valstybiniai dokumentai nurodyti 5 lentelėje):

5 lentelė. Tyrimo metu analizuoti dokumentai

4. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI – 1425);
5. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas (2013 m. liepos 2 d. Nr. XII – 474);
6. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI – 1425 5, 7, 8 ir 9 straipsnių pakeitimo įstatymas (2014 m. balandžio 10 d. Nr. XII – 815);
7. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI – 1425 5 straipsnio pakeitimo įstatymas (2015 m. gegužės 7 d. Nr. XII – 1678);
8. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI – 1425 5 straipsnio pakeitimo įstatymas (2015 m. gegužės 14 d. Nr. XII – 1717);

9. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI – 1425 10 straipsnio pakeitimo įstatymas (2016 m. gegužės 12 d. Nr. XII – 2339);
10. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI – 1425 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9 straipsnių pakeitimo ir 6 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas (2016 m. spalio 12 d. Nr. XII – 2680);
11. **Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas** (patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymu Nr. A1-227; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 15 d. įsakymo Nr. A1- 750 redakcija);
12. **Specializuotos pagalbos centrų projektų atrankos konkurso organizavimo 2016–2018 metais nuostatai** (patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 15 d. įsakymu Nr. A1-751);
13. **Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa** (patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. 485);
14. **Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo“** (2016 m. rugsėjo 21 d. Nr. XII – 2629);
15. **Lietuvos policijos Generalinio komisaro įsakymas „Dėl Lietuvos policijos Generalinio komisaro 2012 m. sausio 31 d. įsakymo Nr. 5-V-84“ „Dėl policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašo patvirtinimo“** pakeitimo (2014 m. birželio 16 d. 5-V-534);
16. **Lietuvos policijos Generalinio komisaro įsakymas „Dėl smurtautojo iškeldinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“** (2011 m. gruodžio 14 d. Nr. 5-V-1115).

3.4. Tyrimo etika, validumas, patikimumas ir ribotumai

Kokybinio interviu procesas yra intensyvi sąveika tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvio. Vertinant disertacijos temos jautrumą ir specifiškumą, visų interviu metu buvo stengiamasi laikytis neutralumo pozicijos, nevertinti tyrimo dalyvių bei jų požiūrio, nesivelti į diskusijas, vengti tyrimo dalyvės traumuojančių klausimų. Siekiant gauti kokybiškus, tyrimo tikslą atitinkančius duomenis, interviu buvo valdomas ir skatinamas užduodant numatytus klausimus, juos patikslinant ir performuluojant, atsižvelgiant į respondentių individualumą, tačiau išlaikant dėmesio koncentraciją į interviu tikslą. Atliekant tyrimą buvo laikomasi **tyrimo etikos principų** (principai išskirti remiantis Bitinu, Rupšiene, Žydžiūnaite, 2008; Crisafulli, 2009; Gaižauskaite, Valavičiene, 2016; Žydžiūnaite, 2011).

Interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojomis (edukatorėmis):

Geranoriškumo principas: visoms tyrimo dalyvėms buvo suprantamai pristatyta tyrimo esmė; respondentės pačios pasirinko interviu vietą bei formą (vienas interviu buvo atliekamas *Skype* programa); jei tyrimo dalyvė nesuprasdavo klausimo, jis buvo performuluojamas; visos tyrimo dalyvės prieš interviu buvo įspėtos, kad bet kuriuo metu gali nutraukti tyrimą bei neatsakyti į joms nepatogius klausimus.

Pagarbos asmens orumui ir konfidencialumo principai: klausimyno klausimai parengti pagarbiu stiliumi ir nesudaro prielaidų respondentėms būti atpažintoms. Atliekant tyrimo duomenų analizę bei pristatant tyrimo rezultatus interviu buvo nuasmeninami (koduojami). Pirminiai tyrimo duomenys (interviu įrašai) saugomi disertacijos autorės ir nepasiekiami tretiesiems asmenims.

Savanoriškumo / laisvo apsisprendimo principas: visos respondentės dalyvavo tyrime savanoriškai, nebuvo siūloma jokių motyvuojančių priemonių. Tyrimo dalyvės prieš interviu buvo įspėtos, kad bet kuriuo metu gali nutraukti interviu.

Interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje:

Neapsaugotų tiriamųjų grupių saugumo principas: moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, ne tik priskiriamos vienai iš socialinės atskirties grupių, bet ir dėl savo traumuojančios patirties bei antrinės viktimizacijos grėsmės gali būti priskirtinos prie neapsaugotų tiriamųjų grupės. Tyrimo metu ypatingas dėmesys buvo skiriamas tiriamųjų emociniam saugumui. Kiekvienas užduodamas klausimas racionaliai apmąstomas, įvertinant naudos tyrimui ir galimos moralinės žalos respondentei santykį. Siekiant išvengti antrinės viktimizacijos pavojaus, interviu su MPSAA metu užduodami klausimai griežtai apsiribojo tyrimo tikslu, smurto aukoms nebuvo užduodami jokie papildomi asmeninio pobūdžio klausimai. Tyrimo metu buvo stebima dalyvių verbalinė ir neverbalinė komunikacija: daromos pauzės, žvilgsnis, kūno kalba, primenant apie galimybę nekalbėti, jeigu tai sukelia pernelyg skausmingus išgyvenimus.

Geranoriškumo principas: tyrimo dalyvėms buvo suprantamai pristatyta tyrimo esmė; akcentuota, kad nebus užduodami papildomi asmeninio pobūdžio klausimai. Tyrimo dalyvės prieš interviu buvo įspėtos, kad bet kuriuo metu gali nutraukti tyrimą, neatsakyti į joms nepatogius klausimus arba sustabdyti interviu įrašinėjimą diktofonu.

Pagarbos asmens orumui ir konfidencialumo principai: Atliekant interviu su MPSAA buvo vengiama sąvokų „auka“, „smurtautojas“, laikomasi neutralumo pozicijos tiriamosios ir smurtaujančio šeimos nario atžvilgiu. Klausimai parengti pagarbiu stiliumi ir nesudaro prielaidų respondentėms būti atpažintoms. Atliekant tyrimo duomenų analizę bei pristatant tyrimo rezultatus interviu buvo nuasmeninami (koduojami).

Savanoriškumo / laisvo apsisprendimo principas: visos respondentės dalyvavo tyrime savanoriškai, nebuvo siūloma jokių motyvuojančių priemonių.

Tyrimo validumas ir patikimumas. Tyrimo kokybę parodo du požymiai: validumas ir patikimumas. Šiuolaikinė validumo samprata remiasi išvadų pagrįstumu vertinant visą tyrimą – ne tik instrumentą bei imtį, bet ir kitus elementus: tyrimo strategiją, uždavinius, duomenų rinkimo ir analizės metodus ir kt. Skiriami vidinis ir išorinis kokybinio tyrimo validumas (Bitinas, et al., 2008; Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Vidinis validumas yra susijęs su tyrimo rezultatų tikslumu, juo apibūdinama, kiek tyrimo rezultatai tikroviškai atspindi realybę ar jai atstovauja, bet tai nėra išorinių poveikių pasekmė (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Vidinį validumą galima pagrįsti taikyta trianguliacija, kitų tyrėjų dalyvavimu atliekant tyrimą ir duomenų analizę, mechaniniu duomenų įrašymo ir saugojimo priemonių naudojimu ir pan. (Bitinas, et al., 2008).

Užtikrinant šio tyrimo vidinį validumą taikyta metodų ir duomenų šaltinių trianguliacija: dokumentų analizė, iš dalies struktūruotas interviu su specializuotu pagalbos centrų darbuotojais ir su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje; taikyta kokybinė ir kiekybinė interviu duomenų turinio analizė. Interviu duomenys įrašomi ir saugomi naudojant mechanines priemones.

Jeigu kiekybiniuose tyrimuose *išorinis validumas* parodo, ar tyrimo išvadas galima statistiškai generalizuoti, tai kokybiniu tyrimu siekiama pateikti išvadas, kurios leistų suprasti, kur tyrimo rezultatai dar gali būti pritaikomi: ar juos galima

perkelti į kitas situacijas, kontekstus, teorijas ir pan., todėl išorinį tyrimo validumą padeda užtikrinti detalusis aprašymas – pateiktos informacijos apie tyrimo objektą, vietą, metodą ir kitus tyrimo elementus išsamumas (Bitinas, et al., 2008).

Išorinis šio tyrimo validumas užtikrinamas detaliai pristatant tyrimo eigą ir tyrimo instrumentą, išsamiai pristatant tyrimo rezultatus. Sudarytas tyrimo instrumentas remiasi atlikta teorine analize ir jos rezultatu pagrįstu teoriniu modeliu; jis buvo koreguojamas atlikus du pirmus interviu, siekiant klausimus tyrimo dalyvėms pateikti suprantamiau.

Su validumu susijęs kitas tyrimo kokybės požymis – *patikimumas*. Tik patikimas tyrimas gali būti validus. Kokybinio tyrimo, taip pat kaip ir kiekybinio, patikimumas siejamas su duomenų stabilumu. Kokybiniame tyrime duomenų stabilumas gali būti patikrinamas: taikant metodologinę trianguliaciją, įtraukiant kitus asmenis į duomenų rinkimą, įtraukiant kitus informantus į tyrimą, laipsniškai kartojant duomenų rinkimą kitomis sąlygomis (Bitinas, et al., 2008).

Siekiant užtikrinti šio tyrimo patikimumą taikyta metodologinė trianguliacija (taikyti skirtingi metodai siekiant įsitikinti, kad gaunami panašūs duomenys); taip pat imtyje sutelkti kuo įvairesnių charakteristikų respondentai, kurie atstovauja vienam esminiam kriterijui, aktualiam darbo temai ir tyrimo problemai (Žydžiūnaitė, 2011); strategiškai ir tikslingai buvo pasirenkami informatyviausi skirtingų charakteristikų tyrimo dalyviai (skirtingas miestas, organizacija, darbo patirtis, užimamos pareigos), taip įtraukiant kitus informantus bei atliekant duomenų rinkimą skirtingomis sąlygomis.

Tyrimo ribotumai:

- *Tyrimo imties ribotumas* – moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje yra sudėtingai pasiekiami tiriamųjų grupė, vertinant smurto artimoje aplinkoje reiškinių latentškumą bei potencialių respondenčių pažeidžiamumą, todėl vykstant tyrimui susidurta su sunkumais pasirenkant tyrimo dalyves – moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje. Kadangi respondenčių atrankos kriterijus buvo jų turima teigiama patirtis sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą specializuotos pagalbos centro specialistų pagalba, susisiekti su šiomis moterimis buvo galima tik tarpininkaujant SPC. Laikantis griežtų konfidencialumo principų bei esant antrinės viktimizacijos grėsmei, su potencialiomis tyrimo dalyvėmis susisiekti padėjo tik viena organizacija. Iš šešių MPSAA sutikusių dalyvauti interviu, viena tyrimo pradžioje pakeitė savo nuomonę ir nesutiko įrašyti interviu. Svarbu paminėti, kad tyrimo dalyvėms ir tarpininkaujančioms SPC pasiūlyta atlikti interviu programa *Skype* be vaizdo kameros arba dalyvaujant specialistui. Visi penki iš dalies struktūruoti interviu vyko asmeniškai, specializuoto pagalbos centro patalpose.

- *Tyrimo temų ribotumas* – iš dalies struktūruotų interviu metu surinkta daug tyrimo duomenų, kurie leistų plačiau aptarti smurto artimoje aplinkoje problemą bei jos sprendimo būdus, tačiau probleminiai klausimai ir disertacijos apimties apribojimai nulėmė tai, kad disertacijoje koncentruojamasi tik į konkrečias apsibrėžtas sritis. Dėl tos pačios priežasties moksliniame darbe minimaliai dėmesio skiriama smurto artimoje aplinkoje prevencijos klausimui.

- *Tyrimo metodų ribotumas* – kiekybinės tyrimo priemonės, taip pat ugdomojo poveikio taikymą apribojo sudėtingas pateikimas į specializuotą pagalbą teikiančias institucijas bei galimybių vykdyti ugdomąją intervenciją apribojimas.

4. MOTERŲ, PATYRUSIŲ SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE, EDUKACINIO ĮGALINIMO INOVACIJOMS TYRIMAS

Šioje darbo dalyje pateikiami empirinio tyrimo rezultatai. Visų pirma trumpai pristatomas smurto artimoje aplinkoje reiškinytis Lietuvoje. Toliau pristatoma Valstybinių dokumentų analizė, kuri skirta atskleisti vieną iš pradinių MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygų – legitimumą: ar apibrėžtos nuostatos sudaro sąlygas edukacinio įgalinimo procesui. Toliau pateikiami iš dalies struktūruotų interviu su specializuotųjų pagalbos centrų darbuotojais ir moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje, rezultatai. Pabaigoje gauti rezultatai diskutuojami kitų mokslo darbų kontekste, numatant MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms gaires.

4.1. Valstybinių dokumentų, reglamentuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims, analizė

Edukacinės aplinkos sukūrimas yra labai kontekstualizuotas ir visų pirma labai priklausantis nuo šalies konteksto, kadangi galimos skirtingos tradicijos, požiūris į smurtą prieš moteris. Šioje disertacijoje edukacinis įgalinimas kontekstualizuojamas Lietuvos atveju, kurioje nėra ilgamečių tradicijų, susijusių su moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukaciniu įgalinimu.

Smurto prieš moteris kilmė slypi šalies socialinėje struktūroje, kurioje lyčių nelygybę nulemia vertybių, tradicijų, papročių visuma (Gustaitienė, 2005). Lietuviškoje folkloro kultūroje egzistuoja aiškiai apibrėžtas lyčių vaidmenų pasiskirstymas, ir tai nėra vien tik krikščionybės įtaka. Patriarchalinės tendencijos Lietuvoje vyravo dar prieš krikščionybę. Patriarchalines nuostatas palaikė ne tik paprotinės, bet ir teisinės normos.

Iki 2011 m. Lietuvoje priimto *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* bylos dėl smurto artimoje aplinkoje būdavo keliamos tik tais atvejais, kai smurto auka pateikdavo pareiškimą. Moterys labai retais atvejais rodydavo iniciatyvą spręsti smurto problemą arba greitai keisdavo savo nuomonę, nesulaukdamos palaikymo, tačiau ir šiuo laikotarpiu buvo įkurta organizacijų, kuriose MPSAA galėdavo gauti kvalifikuotą pagalbą (pvz., psichologinę) (Gustaitienė, 2005).

Pirmas reprezentatyvus tyrimas „Moteris Lietuvos visuomenėje“ apie smurtą Lietuvoje atliktas 1994 m. Tyrimo metu apklausta 1 500 respondenčių. Rezultatai atskleidė, kad per visą gyvenimą 18 proc. moterų patyrė smurtą savo sukurtoje šeimoje (Stuonienė, Aguonytė, Narkauskaitė, 2012). 1997 m. atlikto tyrimo duomenimis 42,4 proc. ištekęusių arba gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų bent kartą gyvenime patyrė situotinio / partnerio fizinį, seksualinį smurtą arba joms buvo grasinta.

2002 m. atliekant Lietuvos gyventojų apklausą be smurto prieš moteris paplitimo, buvo analizuotas smurto suvokimo ir egzistavimo pripažinimo mastas. Tyrimo rezultatai parodė, kad absoliuti gyventojų dauguma (87 proc.) pripažįsta, kad šalyje egzistuoja prievarta prieš moterį šeimoje (Stuonienė, Aguonytė, Narkauskaitė, 2012). 2008 m. tyrimo „Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų

būklės įvertinimas“ duomenimis, smurtą šeimoje patyrė 15 proc. ištekėjusių moterų, taip pat jį patyrė 56 proc. išsiskyrusių ir savo šeimos nesukūrusių moterų.

Kaip jau minėta, 2011 m. priimtas *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas*, kuris apibrėžia smurto artimoje aplinkoje sampratą, nustato smurto artimoje aplinkoje subjektų teises ir atsakomybę, prevencijos priemonių įgyvendinimą, pagalbos smurto artimoje aplinkoje atveju teikimą ir apsaugos priemonių smurtą patyrusiam asmeniui taikymą. Įstatymas parengtas siekiant, kad smurto atvejų būtų kuo mažiau, į juos būtų operatyviai reaguojama, smurtautojai neišvengtų atsakomybės, o nukentėjęs asmuo būtų apsaugotas ir gautų reikiamą pagalbą“ (Narkauskaitė, Krupskienė, 2011).

Smurto prevencija ir pagalba smurto aukoms akcentuojama ir kituose teisės aktuose, kurie toliau analizuojami šiame disertacijos skyriuje, siekiant atskleisti vieną iš pradinių MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygų – legitimumą: ar apibrėžtos nuostatos sudaro sąlygas edukacinio įgalinimo procesui.

Analizuojant vieną iš pradinių MPSAA edukacinių įgalinimo sąlygų – **legitimumą** ir tai, kaip jis atsispindi apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims reglamentuojančiuose įstatymuose (analizuojami dokumentai nurodyti 5 lentelėje), remiantis numatytais tyrimo kriterijais išskirta:

Esminės SAA apibrėžtys: LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme, priimtame 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425 (toliau – Įstatymas), smurtas apibrėžiamas kaip: „*veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą*“ (2.5 str.); LRS nutarime „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo“ 2016 m. rugsėjo 21 d. Nr. XII-2629 (toliau – Nutarimas) smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie „*visuomeninę reikšmę turinčių veiklų*“ ir įvardinamas kaip: „*žmogaus teisių ir laisvių pažeidimas*“ (1 psl.). Lygiai taip smurtas įvardinamas ir Įstatyme. Tai iš esmės atliepia mokslinės literatūros metu analizuotas smurto artimoje aplinkoje apibrėžtis. Kita disertacijai svarbi apibrėžtis – smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo Įstatyme apibrėžiamas kaip „*...asmuo, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta.*“ (2.4 str.). 2016 m. spalio 12 d. Įstatymo pakeitime smurto artimoje aplinkoje patyrusio asmens samprata praplėsta: „*... asmuo, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, arba dėl smurto artimoje aplinkoje mirusio asmens šeimos narys, kuris patyrė žalą dėl to asmens mirties, arba taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Smurtautojas nelaikomas smurtą patyrusiu asmeniu.*“ (2.5 str.). Nutarime SAA patyrę asmenys apibrėžiami atitinkamai: „*smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu laikomas ne tik asmuo, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, bet ir vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta*“ (1 p.). Taigi, remiantis įstatymais, smurtą patyrusiais asmenimis įvardinama ne tik smurto auka ir jos vaikai, bet taip pat ir artimas, dėl smurto mirusio asmens šeimos narys. Svarbu pabrėžti, kad smurtautojas įstatymiškai nėra laikomas smurtą patyrusiu asmeniu. Artima aplinka Įstatyme (2.1 str.) apibrėžiama kaip:

„...aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį.“ Šis apibrėžimas taip pat iš esmės atliepia teorinėje disertacijos dalyje analizuotas sampratas, tik Įstatyme jis pateikiamas daugiau struktūruotai, įvairios artimų ryšių galimybės įvardinamos kaip „kiti artimi ryšiai“.

Specializuoti pagalbos centrai kaip institucijos, teikiančios pagalbą MPSAA. Kaip išskirta šios disertacijos mokslinės literatūros analizėje, parama MPSAA po incidento visada teikiama remiantis tarpinstituciniu metodu ir ją valstybės mastu dažniausiai koordinuoja NVO: specializuoti pagalbos centrai, aukų rėmimo centrai, intervencijų centrai, savivaldybės arba vyriausybės institucijos bei pilietinės visuomenės organizacijos finansuojamos valstybės. Reikalinga pasigilinti į esminius šių organizacijų veiklos aspektus. Remiantis Įstatymu, „*Nevyriausybinių organizacijų – nuo valstybės ir savivaldybių institucijų nepriklausomas, savanoriškumo pagrindais visuomenės ar jos grupės naudai veikiantis viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas nėra pelno ar politinės valdžios siekimas arba tik religijos tikslų įgyvendinimas*“ (2.2 str.) „*Specializuotos pagalbos centras – viešąsias funkcijas atliekanti institucija, teikianti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims*“ (2.9 str.). Kaip teigiama Valstybinėje smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. 485 (toliau – Pagalbos programa): „*Specializuotos pagalbos centrai pradėjo veikti 2012 metų rugsėjo mėnesį. Kartu su partneriais pagal jungtinės veiklos sutartis jie teikia specializuotą pagalbą smurtą patyrusiems asmenims visoje Lietuvoje*“ (13.1 str.). Remiantis Įstatymu (8.3 str.), už specializuotos pagalbos centrų programos parengimą yra atsakingos Vyriausybės įgaliotos institucijos. Specializuotos pagalbos centrai steigiami prioritetą teikiant nevyriausybiniams organizacijoms. Kaip teigiama specializuotos pagalbos centrų veiklos apraše (toliau – SPC veiklos aprašas), nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO) atrenkamos konkurso būdu ir joms „*skiriamos lėšos specializuotai kompleksinei pagalbai teikti*“ (1 str.). Konkurse gali dalyvauti nevyriausybinių organizacijų, kurios Nuostatuose suprantamos kaip „*asociacijos, viešosios įstaigos ir kurios turi ne mažesnę kaip 3 metų specializuotos kompleksinės pagalbos patirtį*“ (3 str.; Specializuotos pagalbos centrų projektų atrankos konkurso organizavimo 2016–2018 metais nuostatai, 2015 m. gruodžio 15 d. įsakymu Nr. A1-751; toliau SPC konkurso nuostatai). Specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims SPC koordinuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ar jos įgaliota institucija ar įstaiga (SPC veiklos aprašas, 4.13 str.).

Lėšos SPC veiklai skiriamos iš Lietuvos Respublikos valstybės, savivaldybių biudžetų, Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų, kitų teisėtai gautų lėšų (remiantis Įstatymu, 3.8.2 str., SPC veiklos aprašu, 5.16 str., Pagalbos programa, 2.13.1 str.). Remiantis Nutarimu, rengiant Lietuvos Respublikos 2017 m. valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektą ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos panaudojimo programas, buvo numatytos „*lėšos psichologų, teikiančių specializuotą psichologinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje*

patyrusiems asmenims, įskaitant vaikus, pakankamam skaičiui savivaldybėse užtikrinti ir šių specialistų kvalifikacijai tobulinti“ (1.2 str.).

Teisiškai numatyta pagalba MPSAA. Teorinėje šio darbo dalyje analizuojant esminius darbo su MPSAA principus (Berry, 2000; Dugan, Hock, 2006; Kurst-Swanger, Petcosky, 2003) smurto aukos ir jos vaikų saugumas yra įvardijamas kaip prioritetinis. Analizuojant sąlygas, reikalingas MPSAA edukaciniam įgalinimui, pabrėžiama, kad kol moterims ir jų vaikams nebus užtikrintas saugumas ir suteiktos būtinausios gyvenimo sąlygos, jų edukaciniam įgalinimui nebus galimybių. Viena iš pirminių analizuojamuose dokumentuose numatytų pagalbų taip pat yra **MPSAA saugumo užtikrinimas**. Remiantis įstatymu, tai apima laikiną smurtautojo išskeldinimą, jeigu jis gyvena kartu su auka (7.3 str.), smurtautojo įsipareigojimą nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių (5.2 str.). Remiantis Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymo Nr. 5-V-84“ „Dėl policijos pareigūnų reagavimo į pranešimas apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo (2014 m. birželio 16 d. Nr. 5-V-534, toliau – Generalinio komisaro įsakymas), būtina „*imtis būtinų priemonių apsaugoti smurtą patyrusį asmenį nuo tolimesnių ar naujų smurtautojo smurtinių veiksmų, taip pat įvykio vietoje užtikrinti, kad smurtautojas negalėtų daryti įtakos, grasinti ar kitaip paveikti smurtą patyrusį asmenį*“ (5.6 str.).

Kaip numatyta Įstatyme (3 str.) ir Nutarime (1 p.), apsauga nuo SAA turi būti įgyvendinama vadovaujantis šiais principais: **bendradarbiavimo, dalyvavimo, kompleksiško, prieinamo ir kokybės, solidarumo, tinkamumo, koordinavimo, teisėtumo, asmens teisių ir laisvių apsaugos, proporcingumo, humaniško, teisingumo, veiksmingumo, objektyvumo ir efektyvumo**.

Teorinėje šio darbo dalyje išskirtuose esminiuose darbo su MPSAA principuose (Berry, 2000; Dugan, Hock, 2006; Kurst-Swanger, Petcosky, 2003) akcentuojamas atsakingas specialistų darbas pabrėžiant teikiamos pagalbos ar / ir paslaugų savalaikiškumą. Svarbu pažymėti, kad Įstatyme, jo pakeitimuose bei SPC veiklos apraše taip pat yra akcentuojamas **pagalbos savalaikiškumas**: visi apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje veiksmai numatomi atlikti „nedelsiant“, „skubos tvarka“, „greitai“, „per trumpiausią laiką“ (pvz., „Policijos pareigūnas, užfiksavęs smurto artimoje aplinkoje įvykį, nedelsdamas imasi priemonių apsaugoti smurtą patyrusį asmenį“ (Įstatymas 6.1), „sveikatos sutrikdymo mastas būtų nustatomas ir specialistų išvados būtų teikiamos skubos tvarka“ (Įstatymo pakeitimas 2014.04.10, 5.6 str.), *pradeda ikiteisminį tyrimą ir imasi priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas ikiteisminis tyrimas bei užtikrinta smurtą patyrusio asmens apsauga*“ (Įstatymo pakeitimas 2014.04.10, 7.1 str.), „greitai reaguoti į iškilusią grėsmę“ (Įstatymas 1.1 str.)).

2016 m. spalio 12 d. įstatymo pakeitime numatytos dar dvi pagalbos SAA aukoms galimybės: **laikinis apgyvendinimas** („Smurtą patyrusiems asmenims gali būti teikiamos laikinojo apgyvendinimo paslaugos, kurios finansuojamos iš savivaldybių biudžetų. Laikinojo apgyvendinimo paslauga, jeigu tai yra būtina, suteikiama nedelsiant bet kuriuo paros metu“ 8.6 str.) bei **nemokama pagalba telefonu** („Smurtą patyrusiems asmenims teisės aktų nustatyta tvarka suteikiama galimybė gauti nemokamą psichologinę pagalbą telefonu visą parą. Šie telefoniniai

pokalbiai apmokami iš valstybės biudžeto“ (8.5 str.). Šiuos nuostatos atspindi ir teorinėje šios disertacijos dalyje pabrėžiant, kad visų pirma MPSAA turi būti sudaromos būtinausias gyvenimo sąlygos: išsprendus trumpalaikio prieglobsčio problemą, būtina ir kitokia pagalba, t. y. butas ar prieglauda, vaikų priežiūra, pastovus būstas, finansinė parama, ilgalaikė medicininė priežiūra, psichologinė pagalba bei konsultacijos vaikams, socialinė ir dvasinė parama, įdarbinimas, teisinė pagalba (Baker, Cook, Norris, 2003; Diršienė, Ušackienė, Mainelytė, Kriugždaitė, 2007; Michailovič, 2012). Taigi tik išsprendus šias problemas galima sudaryti sąlygas MPSAA edukaciniam įgalinimui. Po skubios, įstatymo ir kitų teisinių dokumentų numatytos pagalbos SAA aukoms, toliau joms pagalbą teikia specializuoti pagalbos centrai.

Įstatyme nurodoma esminė SPC veikla – teikti **specializuotą kompleksinę pagalbą** smurto aukoms: „*Specializuotos pagalbos centrai teikia specializuotą kompleksinę pagalbą*“ 3.8.4 str., „*Specializuotos pagalbos centras, gavęs pranešimą iš policijos pareigūnų, nedelsdamas susisieikia su smurtą patyrusiu asmeniu ir jam pasiūlo specializuotą kompleksinę pagalbą*“ 3.9.2 str. 2014-04-10 Įstatymo pakeitime nurodoma, kad: „*Specializuotos pagalbos centrai specializuotą kompleksinę pagalbą teikia visą parą*“ (8.4 str.). Svarbus dalykas akcentuojamas SPC veiklos apraše: SPC turi „*neteikti specializuotos kompleksinės pagalbos smurtautojams*“ 3.12.7 str., tai iš esmės taip pat atspindi teorinėje darbo dalyje išskirtas pagrindines sąlygas: pagalbos centrai turi būti pritaikyti būtent tikslinei grupei – smurtą artimoje aplinkoje patiriančioms moterims. Nerekomenduojama teikti pagalbą MPSAA vadinamose mišrios socialinės pagalbos įstaigose, kartu su kitais socialinės rizikos grupių atstovais. Taip pat nerekomenduojama smurtą patyrusių moterų ir jų vaikų nukreipti į bendros paskirties nakvynės namus. Abiem atvejais moterys ir vaikai ne tik nesijaučia saugūs, tačiau ir patiria naujų savo teisių suvaržymų, taip padaroma žala viršija tikėtiną naudą, iškyla antrinės viktimizacijos grėsmė (Diršienė, Ušackienė, Mainelytė, Kriugždaitė, 2007).

Svarbu išskirti, kas, remiantis dokumentais, apima specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims. Remiantis dokumentais, tai: „*specializuotos pagalbos centrų teikiama kompleksinė pagalba smurto artimoje aplinkoje atveju įveikiant kritinę būklę, specializuota psichologo, teisinė ir kita pagalba*“ (Įstatymas, 2.8 str.). 2016-10-12 įstatymo pakeitime, atsižvelgiant į praplėstą smurto aukos sampratą, papildytas ir specializuotos kompleksinės pagalbos aprašymas: „*Specializuotos pagalbos centrai teikia nemokamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims bei tarpininkauja ir bendradarbiauja su kitomis pagalbą teikiančiomis institucijomis. Dėl smurto artimoje aplinkoje mirusio asmens šeimos nariai turi galimybę gauti specializuotą kompleksinę pagalbą, atsižvelgiant į jų poreikius. Specializuota kompleksinė pagalba, įskaitant ilgalaikės pagalbos paslaugas, negalią turintiems asmenims teikiama atsižvelgiant į specialiuosius šių asmenų poreikius.*“ (7.4 str.).

Psichologinė pagalba, kurią teikia SPC, ir kuri yra viena iš specializuotos kompleksinės pagalbos dalių, Pagalbos programoje (2.13.1 str.) apibūdinama kaip padedanti „*įveikti kritinę būklę*“. SPC veiklos apraše galima rasti platesnę

specializuotos psichologinės pagalbos apibrėžtį (1.2.6 str.): „darbo patirtį smurto artimoje aplinkoje srityje turinčio ir susipažinusio su smurto prieš moteris šeimoje ir (ar) smurto artimoje aplinkoje priežastimis, dinamika ir pasekmėmis psichologo teikiama pagalba, kuri gali būti vienkartinė arba tęstinė, priklausomai nuo smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens poreikių.“ Kita iš kompleksinės pagalbos rūšių – **specializuota teisininko pagalba** – apibūdinama atitinkamai: „darbo patirtį smurto artimoje aplinkoje srityje turinčio ir susipažinusio su smurto prieš moteris šeimoje ir (ar) smurto artimoje aplinkoje priežastimis, dinamika ir pasekmėmis, teisininko teikiama teisinė pagalba, kuri gali būti vienkartinė arba tęstinė, priklausomai nuo smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens poreikių“ (SPC veiklos aprašas, 1.2.7 str.).

SPC veiklos apraše išskirtinas specializuotos kompleksinės pagalbos apibrėžimas, kuriame tiesiogiai kaip viena iš pagalbos formų minimas aukų **įgalinimas**: „Specializuota kompleksinė pagalba – SPC teikiama trumpalaikė ir (ar) ilgalaikė pagalba smurtą artimoje aplinkoje patiriančiam asmeniui, siekiant įveikti kritinę būklę, apimanti įgalinimą, informavimą, konsultavimą, tarpininkavimą, specializuotą psichologinę ir teisinę pagalbą“ (1.2.8 str.). Įgalinimas tame pačiame dokumente yra apibūdinamas taip: „SPC bendradarbiavimo su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu procese atsirandantis smurtą patyrusio asmens pilietinis aktyvumas, leidžiantis smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui priimti savarankiškus sprendimus bei pasinaudoti teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis“ (2.2.2 str.).

Iš pastarojo kompleksinės pagalbos apibrėžimo išskirtina ir dar viena SPC veikla – **tarpininkavimas** – „pagalbos smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui teikimas sprendžiant smurto artimoje aplinkoje atvejį, tarpininkaujant valstybės ir (ar) savivaldybės institucijose ir įstaigose, kai atstovaujama smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens interesams“ (SPC veiklos aprašas, 1.2.9 str.). Tarpininkavimas numatytas dokumentuose ir tokiu atveju, jei SPC nėra psichologo ir (ar) teisininko, SPC tarpininkauja, kad smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui būtų suteikta reikiama pagalba kitoje valstybės ir savivaldybės institucijoje, įstaigoje ar nevyriausybinėje organizacijoje. SPC taip pat tarpininkauja suteikiant SAA aukai medicininę pagalbą, lydi smurtą artimoje aplinkoje patyrusį asmenį į policijos komisariatą, teismą, kitas institucijas ir (ar) organizacijas, kurios gali padėti spręsti dėl smurto artimoje aplinkoje iškilusias problemas (SPC veiklos aprašas, Pagalbos programa).

Įstatymo 2016-10-12 pakeitime išskiriama dar viena SPC veikla: „**ilgalaikės pagalbos paslaugos** – specializuotos pagalbos centrų, savivaldybių, įstaigų ir (ar) nevyriausybinių organizacijų teisės aktų nustatyta tvarka organizuojamos ir (ar) teikiamos tęstinės paslaugos (teisinės, sveikatos priežiūros, psichologinės pagalbos, socialinės pagalbos ir kitos), kuriomis siekiama suteikti efektyvią pagalbą smurtą patyrusiam asmeniui, visiškai panaikinti ar sumažinti smurtu artimoje aplinkoje šiam asmeniui sukeltą neigiamą poveikį sveikatai (įskaitant psichikos sveikatą) ir socialiniam gyvenimui“ (2.3 str.).

Taigi, kaip apibrėžiama analizuojamuose dokumentuose, MPSAA teisiškai užtikrinama ši specializuota pagalba: informavimo, konsultavimo, psichologinė,

teisinė, socialinė, tarpininkavimo, ilgalaikių pagalbos paslaugų bei įgalinimo. Įgalinimas dokumentuose apibrėžiamas kaip bendradarbiavimo procese atsirandantis MPSAA pilietinis aktyvumas, leidžiantis smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui priimti savarankiškus sprendimus bei pasinaudoti teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis. Taigi įgalinimas suprantamas kaip tam tikras bendradarbiavimas su smurtą patyrusia moterimi, siekiant jos asmeninių galių atstatymo. Ši samprata artima Perez ir kt. (2012) išvalgai, kad moterų įgalinimas akcentuoja moters gebėjimą pasinaudoti visomis galimybėmis ar ištekliais, o ne išskirtinai tik tomis, kurios jai yra suteikiamos.

Specializuotos pagalbos centrų darbo principai. Įvertinant tai, kad MPSAA pagalba yra teikiama specializuotos pagalbos centruose, prasminga analizuoti ir esminius jų darbo principus, ypač susijusius su pagalbos etiškumu (vertinant antrinės viktimizacijos grėsmę), efektyvumu bei moterų edukacijos galimybėmis.

SPC veiklos apraše yra išskiriami šie darbo principai: *laiku teikiama ir administruojama kokybiška specializuota kompleksinė pagalba* (3.12.1 str.); asmens *duomenų apsaugos užtikrinimas* ir pagalbos teikimo *konfidencialumas*: „informacija apie smurtą artimoje aplinkoje patyrusį asmenį gali būti perduodama kitiems asmenims tik Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka“ (3.12.2 str.); specialistų ir smurtą patyrusių asmenų bendravimas grindžiamas *abipusės pagarbos, tarpusavio supratimo ir susitarimo principais* (6.19 str.). Taigi galima teigti, kad SPC darbo principai iš esmės atliepia teorinėje šio darbo dalyje išskirtus esminiuose darbo su MPSAA principus (Berry, 2000; Dugan, Hock, 2006; Kurst-Swanger, Petcosky, 2003): pagarbos, konfidencialumo, kokybiškos ir laiku suteiktos pagalbos.

SPC veiklos apraše, Nutarime, Pagalbos programoje, SPC konkurso nuostatuose akcentuojamas *bendradarbiavimas*. Siekiant suteikti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui bei užtikrinti teikiamos specializuotos kompleksinės pagalbos efektyvumą ir kompleksiskumą, prirėikus turi būti bendradarbiaujama su „*Vaikų teisių apsaugos skyriais, savivaldybių įstaigomis, seniūnijomis ar nevyriausybinėmis organizacijomis, teikiančiomis pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, įstaigomis ir (ar) organizacijomis, teikiančiomis apnakvandinimo, apgyvendinimo ar kitas būtinas paslaugas, su policija, sveikatos priežiūros įstaigomis, teisinę pagalbą teikiančiomis įstaigomis ir institucijomis ir kt.*“ (SPC veiklos aprašas 2.7.7 str.). Taip pat reikalinga: „*pasitelkti kitų įstaigų ir (ar) organizacijų atstovus, specialistus ir sudaryti bendras komisijas (darbo grupes) specializuotos pagalbos teikimo ir (ar) SPC veiklos klausimams spręsti*“ (3.1.2 str.). Dokumentuose akcentuojama ir savanorystės galimybė (6.20 str.). Taip pat numatytas bendradarbiavimas vykdomosios valdžios lygmeniu (rengiant tarpinstitucines programas, veiksmų planus ir kita) užtikrinimas smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims teikimo srityje (Nutarimas, 1.4 str.).

Bendradarbiavimo aspektas ypač svarbus MPSAA įgalinimo procese. Remiantis Kasturirangan (2008), Prillelensky, Gonick (1994), bendradarbiavimas yra vienas trijų esminių MPSAA įgalinimo pagrindų (šalia asmeninio pasiryžimo ir pasidalinto teisingumo). Bendradarbiavimo prieiga leidžia apjungti visų proceso

dalyvių galimybes, o taip pat padidina MPSAA tikėjimą pozityviais pokyčiais. Bendradarbiavimas palengvina moters prieigą prie reikalingų išteklių bei kuria prielaidas naujiems kovos su smurtu artimoje aplinkoje būdams.

Teisiškai užtikrinta edukacijos galimybė. Analizuotuose įstatymuose bei dokumentuose edukacinė pagalba smurto aukai yra minima tik labai fragmentiškai: SPC veiklos aprašo pokalbio pavyzdiniame plane pažymima, kad smurto auka turi būti supažindinama su smurto artimoje aplinkoje dinamika („*Smurto rato išaiškinimas*“), Pagalbos programoje nurodoma, kad auka turi būti informuojama jai rūpimais klausimais („*informuoja nukentėjusį asmenį visais jam rūpimais klausimais*“ 2.13.1 str.), Įstatyme pažymima, kad policijos pareigūnai atvykę į vietą, kurioje smurtaujama „*informuoja smurtą patyrusį asmenį apie galimybes gauti pagalbą*“ (10.1.1 str.) bei apie galimybes gauti pagalbą, numatytą Įstatyme, SAA auką informuoja SPC, tačiau reikėtų pažymėti, kad Įstatyme apibrėžiant pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims yra pažymėta ir **švietimo pagalba**: „*švietimo, apgyvendinimo ir kitos būtinos paslaugos, teikiamos valstybės, savivaldybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims*“ (2.3 str.).

Daug didesnis dėmesys analizuotuose dokumentuose yra skiriamas visuomenės bei specialistų edukacijai.

Pagalbos programoje akcentuojama, kad svarbu siekti, kad visuomenė geriau atpažintų smurtą artimoje aplinkoje, gautų daugiau informacijos apie smurto artimoje aplinkoje žalą, prevenciją, pagalbą jį patyrusiesiems, bausmes už jo naudojimą, taip pat smurtinio elgesio keitimą ir taptų jam nepakanti. Reikalinga šviesti visuomenę smurto artimoje aplinkoje prevencijos klausimais, mokyti atpažinti smurto apraiškas, ugdyti nepakantumą visų rūšių smurtui. Įstatyme numatytas visuomenės švietimo ir informavimo kampanijų, skatinančių netoleruoti smurto organizavimas; visuomenės teisinio švietimo apie veiklas, kurios laikomos smurtu artimoje aplinkoje, šių veiklų teisinės pasekmės ir atsakomybės už jų padarymą neišvengiamumą organizavimas; kursų, kuriuose mokoma konfliktų, kylančių artimoje aplinkoje, taikaus sprendimo būdų, rengimas.

Pagalbos programoje pabrėžiama, kad specialistai, teikiantys pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, turi per mažai smurto artimoje aplinkoje apraiškų ir jo padarinių atpažinimo įgūdžių. Ypač stokojama smurto artimoje aplinkoje atpažinimo įgūdžių mokymo renginių ir standartinio reagavimo instruktažų teisėsaugos pareigūnams ir kitiems profesionalams, kuriems šios priemonės padėtų efektyviau dirbti su smurto artimoje aplinkoje aukomis, todėl svarbu tobulinti teisėsaugos pareigūnų, socialinių darbuotojų, sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos specialistų, švietimo ir ugdymo įstaigų darbuotojų, kitų sričių specialistų, dirbančių su smurtą patyrusiais asmenimis, kvalifikaciją, sukurti emocinio palaikymo pagalbą teikiantiems specialistams sistemą; taip pat tobulinti valstybės ir savivaldybių institucijų darbuotojų, kitų asmenų, dirbančių smurto artimoje aplinkoje, prevencijos ir pagalbos teikimo smurtą patyrusiems asmenims srityse, profesinę kompetenciją. Įstatyme yra numatytas teisėjų, prokurorų, policijos pareigūnų, specialistų ir kitų asmenų, dirbančių smurto artimoje aplinkoje, prevencijos ir pagalbos srityje, mokymų ir kvalifikacijos kėlimo kursų organizavimas.

Į smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms aukoms pagalbą teikiančių **specialistų kompetencijas** daugiausia yra gilinamasi SPC veiklos apraše. Jame nurodoma, kad SPC konsultantais gali dirbti: „*baigę socialinių mokslų srities studijas ir įgiję aukštąjį universitetinį ar aukštąjį koleginių išsilavinimą arba turintys ne mažesnę kaip 3 metų darbo patirtį smurto artimoje aplinkoje mažinimo srityje, teikiant pirmenybę darbo patirčiai moterų žmogaus teisių gynimo srityje ir (ar) baigusiems ne mažiau kaip 40 val. specialią savanorių mokymo programą. Asmenys, siekiantys dirbti konsultantais, turi išklaudyti ne mažiau kaip 16 akademinį valandų praktinei veiklai SPC pasirengti skirtus mokymus, suteikiančius žinių iš psichologinio konsultavimo, teisės aktų taikymo, teisėsaugos institucijų bei kitų valstybės institucijų veiklos bei žmogaus teisių apsaugos ir įtvirtinimo sričių*“ (6.18 str.). Taip pat: „*Kiekvienas SPC konsultantas turi gebėti suteikti specializuotą kompleksinę pagalbą visa apimtimi, išskyrus specializuotą psichologo ir teisininko pagalbą*“ (1.2.8 str.). Jis turi gebėti įvertinti situacijos pavojingumą, rengti pažymą apie SPC žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus atitinkamoms valstybės institucijoms.

Specialistas, teikiantis specializuotą psichologo arba teisininko pagalbą, turi turėti darbo patirtį smurto artimoje aplinkoje srityje ir būti susipažinęs su SAA priežastimis, dinamika, pasekmėmis.

Taip pat numatytas specialistų nuolatinis kvalifikacijos kėlimas ir profesinės kompetencijos tobulinimas Ministerijos ir (ar) kitų organizacijų organizuojamuose mokymuose.

Lyginant šiuos dokumentuose įvardintus reikalavimus specialistui su teorinėje darbo dalyje išskirtais edukatoriaus kompetencijos aspektais, pasigendama išsamesnio specialistui reikalingų žinių bei gebėjimų apibūdinimo, nėra įvardinami esminiai vertybiniai komponentai, specialisto ir MPSAA santykis, tačiau dokumentuose nurodoma, kad kiekvienas specialistas turi gebėti teikti specializuotą kompleksinę pagalbą visa apimtimi, tai savaime atspindi įvairiapusių žinių poreikį.

Įstatymo tikslas – „*ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, kuris dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, greitai reaguoti į iškilusių grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą*“ (1.1 str.). Tikslai numatyti ir Pagalbos programoje: strateginis tikslas – „*valstybiniu lygiu mažinti smurto artimoje aplinkoje mastą*“ (2.10 str.); pirmasis Programos tikslas – „*plačiau supažindinti visuomenę su įvairiomis smurto apraiškomis, jo padariniais ir būtinybe užkirsti jam kelią, ugdyti nepakantumą smurtiniam elgesiui*“ (2.11 str.); antrasis Programos tikslas – „*tobulinti kompleksinės pagalbos teikimo smurtą patyrusiems asmenims mechanizmą, pagrįstą valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, kitų įstaigų, organizacijų ir visuomenės bendradarbiavimu*“ (2.13 str.). Taigi pirmasis Programos tikslas tiesiogiai siejasi su visuomenės edukacija siekiant šviesti ją smurto artimoje aplinkoje klausimais, tačiau šis tikslas daugiau sietinas su smurto prevencija, o ne edukacine pagalba smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms moterims.

Apibendrinant galima teigti, kad analizuotuose dokumentuose tikslai apima pagalbos teikimą, apsaugą, prevenciją, smurto artimoje aplinkoje reiškinių mažinimą,

bendradarbiavimą, pagalbos teikimo mechanizmo tobulinimą, taip pat visuomenės švietimą smurto artimoje aplinkoje klausimais bei nepakantumo smurtui ugdymą.

Dokumentuose galima išskirti **MPSAA į(si)traukimo į teikiamos pagalbos procesą** aspektus. Įstatymo 2016 m. spalio 12 d. pakeitime (7.8, 8.8 ir 9.1), SPC veiklos apraše (1.21 str.) bei Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakyme „Dėl smurtautojo iškeldinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2011 m. gruodžio 14 d., 9.1.2, 8.2 ir 8.2.1 str.) yra akcentuojamas aukos **informavimas** apie vykdomas procedūras: „*informacijos smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui teikimas apie galimybes apsaugoti nuo smurto artimoje aplinkoje, informavimas apie teisėsaugos ir kitų valstybės institucijų ir įstaigų darbo praktikas, jų pareigas bei smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens teises, siekiant apsaugoti nuo tolimesnio smurto artimoje aplinkoje*“ (SPC veiklos aprašas, 1.21 str.). Smurto auka taip pat turi būti informuojama apie smurtautojo iškeldinimą ir su ja suderinami iškeldinimo klausimai, ji taip pat privalo būti informuojama apie smurtautojo paleidimą. Kitoms institucijoms apie įvykusį smurto atvejį taip pat gali būti **pranešama tik su aukos žinia** (Įstatymas 9.1 str., SPC veiklos aprašas 2.8 str., Generalinio komisaro įsakymas 5.5 str.). Pavyzdžiui, jeigu auka pati nesikreipė į policiją, bet kreipėsi tiesiai į SPC, konsultantai, gavę smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens sutikimą, „*nedelsdami, ne vėliau kaip kitą SPC darbo dieną po sutikimo gavimo, apie smurto artimoje aplinkoje atvejį, telefonu ar elektroniniu paštu informuoja policiją, nurodymai smurto artimoje aplinkoje aplinkybes*“ (SPC veiklos aprašas 2.8 str.).

Dokumentuose (Įstatyme, SPC veiklos apraše) taip pat nurodomos ir smurto artimoje aplinkoje aukos **teisės**: MPSAA gali atsisakyti specializuotos kompleksinės pagalbos: „*Jei smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo specializuotos kompleksinės pagalbos atsisako, jam suteikiama informacija apie galimybę bet kada SPC darbo metu kreiptis į SPC savarankiškai. Tokiam asmeniui ne vėliau kaip per 1 mėnesį specializuota kompleksinė pagalba pasiūloma pakartotinai*“ (remiantis SPC veiklos aprašu, 2.10 str.). Įstatyme yra numatyta, kad smurto aukos turi teisę „*gauti iš policijos pareigūno ir iš specializuotos pagalbos centro informaciją apie įstaigas, teikiančias pagalbą*“ (10.1.1 str.). Remiantis SPC veiklos aprašu (2.7.5 str.), su MPSAA turi būti suderinamas jai priimtiniusias galimas tolesnės specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo būdas (telefonu, elektroninio ryšio priemonėmis ar kitais būdais); taip pat kartu su ja sudaromas veiksmų ir pagalbos priemonių planas. Yra įvertinamas MPSAA „*požiūris į esamą situaciją, numatomi jos veiksmai ar pageidaujami ir reikalingi SPC veiksmai*“ (10 p. anketa).

Taigi vertinant dokumentuose apibrėžtą smurto artimoje aplinkoje aukos įsitraukimą į pagalbos procesą, numatytas jos teises, galima teigti, kad jos atliepia Wiemann ir kt. (2009) išskirtus moterų įgalinimo komponentus: moters teisę priimti sprendimus ir pasirinkti; moters teisę pasiekti reikalingus išteklius ir galimybes; moters galimybę kontroliuoti savo gyvenimą tiek namuose, tiek už jų ribų. Remiantis analizuotais dokumentais, MPSAA suteikiama galimybė priimti sprendimus, juos keisti, esant poreikiui gauti reikalingą pagalbą.

Atlikus Lietuvos valstybinių dokumentų, reglamentuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims, analizę moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo kontekste pagal numatytus tyrimo parametrus, natūralu, kad plačiausiai dokumentuose atskleidžiamas MPSAA teikiamos pagalbos **legitimumas** – esminis dėmesys yra skiriamas teisiškai numatytai savalaiki MPSAA pagalbai bei jos saugumui užtikrinti.

Analizuotuose įstatymuose bei dokumentuose edukacinės pagalbos teisinis užtikrinimas smurto aukai yra minimas tik labai fragmentiškai, akcentuojant esminės informacijos suteikimą. Daug didesnis dėmesys yra skiriamas visuomenės bei specialistų edukacijai, tačiau **specialistų kompetencijai** analizuotuose dokumentuose nėra skiriama daug dėmesio, į smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms aukoms pagalbą teikiančių specialistų kompetencijas daugiausia yra gilinamasi SPC veiklos apraše. Akcentuojamas išsilavinimas bei darbo patirtis, specialūs mokymai, tačiau pabrėžiama, kad kiekvienas SPC darbuotojas turi gebėti suteikti kompleksinę specializuotą pagalbą, gebėti įvertinti situacijos pavojingumą.

Analizuotuose MPSAA pagalbos institucijų dokumentuose galima išskirti užsibrėžtus įstatymo ir Pagalbos programos **tikslus**. Vienas iš Pagalbos programos tikslų tiesiogiai siejasi su visuomenės edukacija siekiant šviesti ją smurto artimoje aplinkoje klausimais, tačiau **šis tikslas daugiau sietinas su smurto prevencija, o ne edukacine pagalba smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms moterims**.

Analizuojant **edukatoriaus ir MPSAA sąveiką**, numatytą dokumentuose, galima išskirti keletą esminių aspektų, apibrėžiančių ne tiek aukos ir specialisto santykį, bet daugiau aukos savarankiškumą ir galėjimą pačiai priimti sprendimus teisiškai apibrėžtame pagalbos procese. Visų pirma MPSAA turi būti informuojama apie visas vykdomas procedūras – tuo pačiu ir smurtautojo iškeldinimą ar paleidimą; kitoms institucijoms apie smurto atvejį gali būti pranešama tik su MPSAA žinia; moteris, SAA auka, turi teisę atsisakyti jai siūlomos pagalbos, bet pasikeitus nuomonei ar aplinkybėms bet kuriuo metu vėl jos sulaukti. Su MPSAA turi būti suderinamas jai priimtinausias galimas tolesnės specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo būdas, kartu sudaromas veiksmų ir pagalbos priemonių planas.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybiniuose dokumentuose, reglamentuojančiuose apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims, apibrėžtos nuostatos ne tik neprieštarauja, bet ir sudaro teigiamas pradines sąlygas edukacinio įgalinimo procesui.

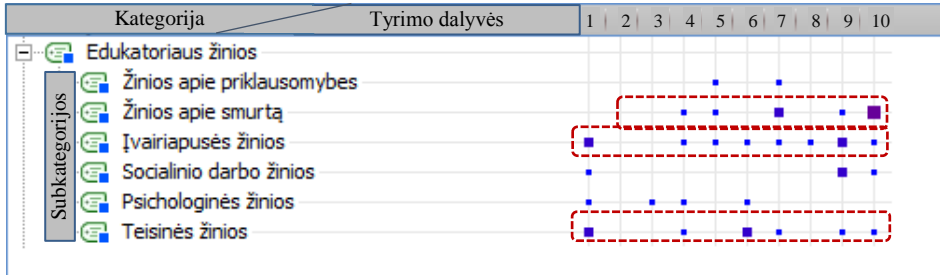
4.2. Iš dalies struktūruoto interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojais (edukatoriais) rezultatai

Šiame skyriuje pateikiami iš dalies struktūruoto interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojais rezultatai. Tyrimo duomenys pateikiami pagal išskirtus tyrimo kriterijus.

Edukatoriaus portretas. Analizuojant respondenčių atsakymus į klausimus, susijusius su kriterijaus „Reikalavimai, keliami edukatoriaus kompetencijai“ raiška,

išskirtos 5 kategorijos: *edukatoriaus žinios, edukatoriaus gebėjimai, edukatoriaus vertybės, edukatoriaus požiūris, padedantis dirbti su MPSAA ir edukatoriaus požiūris, trukdantis dirbti su MPSAA.*

Edukatoriui reikalingu žinių aspektas atskleidžiamas per 6 subkategorijas (žr.10 pav.).

10 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus žinios

Kaip matyti iš 10 paveikslo, net aštuonios iš dešimties tyrimo dalyvių akcentavo įvairiapusių žinių svarbą. Pirmoji ir devintoji respondentės jas pabrėžė dažniausiai. Svarbu pažymėti, kad antroji tyrimo dalyvė išvis nepamainėjo jokių edukatoriui svarbių žinių, trečioji minėjo tik psichologines žinias, o aštuntoji – tik įvairiapuses žinias.

Toliau kiekviena subkategorija bus detalizuojama ir atskleidžiama ją iliustruojančiais teiginiais.

Svarbios žinios edukatoriui, pasak respondenčių, – žinios apie smurtą. Teorinis pagrindas būtinas darbuotojui, ypač jei jis su SAA nėra susidūręs tiesiogiai. Taip pat svarbu žinoti, kokią traumą patiria moteris, kokius jausmus ir emocijas išgyvena: „...aš tai sakčiau pirmas dalykas, tai yra suprast traumą. Kaip žmogus yra traumuojamas ir kas vyksta tiek fiziologiškai, tiek psichologiškai...“ (7); „...žinoti, ką žmogus, patiriantis smurtą, išgyvena, kokius jausmus išgyvena, kokias emocijas išgyvena, kas yra būdinga būtent žmogui, kuris yra smurto auka...“ (10). Teorinės žinios padeda suprasti, kodėl asmuo, šiuo atveju MPSAA, atsiduria smurtinėje situacijoje: „Jau aš turėdama žinių, kodėl būtent tas žmogus atsiduria toj situacijoje, jau aš kitaip galiu ir matyti pačią situaciją to žmogaus.“ (10). Reikalinga žinoti ir atpažinti įvairias SAA formas, kas joms yra būdinga.

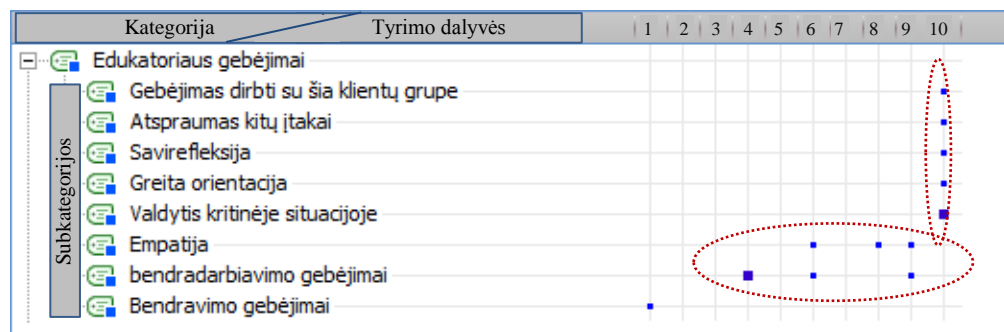
Respondentės (šešios iš dešimties) akcentuoja, kad teisinės žinios edukatoriaus darbe taip pat yra būtinos, net ir tuo atveju jei pagalbos organizacijoje dirba teisininkas („Be abejo, yra labai svarbu turėti ir teisinę sritį informacijos, nes iš tikrųjų didžioji dauguma moterų, nusprendusių keisti savo gyvenimą, jos nori žinoti, kokie bus veiksmai. Kur bus einama, kokios procedūros ir visa kita. Aišku, specializuotą teisinę pagalbą jau turi teikti specialistas, bet bazinį žinių bagažą svarbu turėti ir iš teisinės pusės.“ (4). Norint padėti MPSAA, svarbu žinoti įstatyminę bazę, kokia yra galimybė įstatymiškai padėti žmogui: „...ar jinau yra, ar kažko trūksta, ar tie palankūs įstatymai, ar jie nepalankūs.“ (10).

Respondentės taip pat išskiria socialinio darbo žinias. Reikalinga žinoti, kiek galima padėti moteriai, smurto aukai, savo profesijos, įstaigos reglamentų rėmuose:

„...žinoti, kokia yra ta pagalbos sistema: ar jinai yra, ką jinai veikia, elementarios žinios, pavyzdžiui, žmogus, na šiuo atveju moteris, ..., gauti saugią vietą apgyvendinimui, neišskiriant jos su vaikais.“ (10). Psichologinės žinios taip pat reikalingos teikiant pagalbą MPSAA: „... pirmiausia jis turi turėti psichologinių žinių.“ (6), „Be abejo, psichologinių žinių.“ (4). Respondentės išskiria ir žinias apie priklausomybes. Įdomu pažymėti, kad kalbėdamas apie priklausomybes respondentės akcentuoja, kad šios žinios svarbios yra ne tik dėl smurtautojo veiksmų prognozavimo, bet ir dėl pačios aukos reakcijos į SAA numatymo: „Kadangi dažniausiai tie, kurie smurtauja, yra vyrai, ir jie dažniausiai turi priklausomybių nuo alkoholio, arba nuo narkotikų, tai vat tą reikėtų išmanyti, kaip viskas kyla, į ką gali išsirutuliot.“ (5); „Tai dažniausiai būna moterys, kurios griebsi paskui priklausomybių. Tiesiog, kad neišprotėt. Tai va visą šitą turi žinot ir suprast“ (7).

Aspektas, kurį akcentavo beveik visos tyrimo dalyvės (išskyrus antrąją), yra edukatoriaus žinių įvairiapusiškumas – specialistas turi išmanyti ne tik vienos profesijos specifika. Reikalingos žinios iš įvairių sričių: „Tai labai svarbu dirbant tokį darbą daug ką apimt, ta prasme, labai svarbu žinot daug dalykų... tai labai platus spektras, ką žmogus turi apimt“ (5).

Analizuojant respondenčių nuomonę apie būtinus **edukatoriui gebėjimus**, išskirtos aštuonios subkategorijos. Jų pavadinimai ir dažnumas respondenčių atsakymuose atvaizduoti 11 pav.:

11 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus gebėjimai

Iš 11 paveikslo matyti, kad dažniausiai minimos subkategorijos buvo empatija ir bendradarbiavimas. Į kitus gebėjimus gilinasi tik pirmoji (tačiau tik į bendravimo) ir dešimtoji tyrimo dalyvės. Dešimtoji respondentė kaip vieną svarbiausių akcentavo gebėjimą valdytis kritinėje situacijoje. Antroji, trečioji, penktoji ir septintoji respondentės apskritai nepaminėjo jokių edukatoriui reikalingų gebėjimų.

Toliau kiekviena subkategorija detalizuojama ir atskleidžiama per ją pagrindžiančius teiginius.

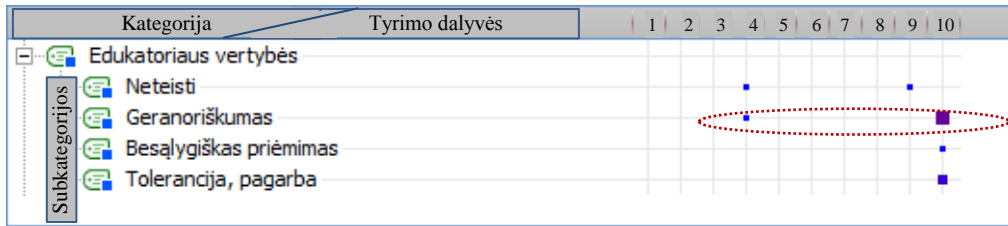
Empatija – kaip gebėjimas reaguoti į moters emocijas, situaciją, jos būsenas; gebėjimas save pastatyti į aukos poziciją („Tai empatija turi būti – aiškiai išreikštas dalykas. Gebėjimas reaguoti į žmogaus situaciją, jo būsenas, atliepti jas...“ (8); „... būti atviru, nuoširdžiu klientui, ir pasakyti, kad va čia aš tau galiu padėti (9);

Bendradarbiavimo gebėjimai aptariami dviem aspektais: kaip gebėjimas bendradarbiauti organizacijos viduje („...pasitariam tarpusavy kolegės, nes kartais reikia to patarimo, kaip manai, priėmiau gerą sprendimą?“ (4)) ir kaip gebėjimas bendradarbiauti su išorės institucijomis („Pakankamai dar svarbu gebėti komunikuoti su kitomis institucijomis“ (4); Kai matai, kad tavo informacijos neužtenka, tada tu kreipiesi į tarnybas kažkokias, pas specialistus ir jie tau duoda platesnį įrankių lauką ir tu tada jau pridedi galimybes ir institucijas papildomas (9)).

Tyrimo dalyvės taip pat išskiria edukatorių bendravimo gebėjimus („...bendravimo įgūdžiai turi būti išlavinti.“ (1)). Atsparumą kitų įtakai („Atsparumas kažkieno įtakai – irgi labai svarbu. Kad tavęs nepaveiktų kitų specialistų, pareigūnų įtaka, pozicija, ten jų kažkokie įsitikinimai.“ (10)). Taip pat svarbu greita orientacija ir gebėjimas valdytis kritinėje situacijoje („Nepasimetimas situacijoj, kritinėj situacijoj, gebėjimas valdyti save, neįsitraukti, neperimti žmogaus emocijų...“, „...nepradėti konfrontuoti ir netapti dar vienu agresorium...“ (10)).

Dešimtoji respondentė išskyrė ir gebėjimą dirbti su šia klientų grupe. Tai grupė, kuriai reikalinga ne tik ypatinga patirtis, bet ir **gebėjimas mokytis iš kasdien išskylančių situacijų**: „...labai svarbi patirtis, dirbti būtent su tokiais klientais, nukentėjusiais nuo smurto, per visą laiką klientai mane moko, ir tie įgūdžiai, kuriuos aš gaunu iš klientų, tai yra iš tiesų labai svarbūs...“ (10). Su šiuo gebėjimu mokytis siejasi ir kitas svarbus – savirefleksijos gebėjimas – „Labai svarbu, kad specialistas save irgi analizuotų, reflektuotų ...“ (10).

Respondentės išskyrė šias **vertybes**, kurias svarbios dirbant su MPSAA (žr. 12 pav.):

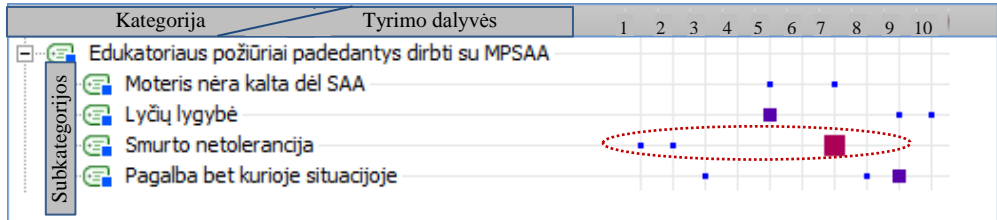
12 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus vertybės

Taigi kaip matyti iš 12 paveikslė, tyrimo dalyvės neskyrė dėmesio edukatoriaus vertybėms ir jas kiek stipriau akcentavo tik dešimtoji respondentė, kuri labiausiai išskyrė geranoriškumą, kuris atsiskleidžia per geranorišką požiūrį į moterį-klientę. Ketvirtoji ir devintoji respondentės pažymi, kad labai svarbu yra neteisti žmogaus – tiek moters, tiek ir paties smurtautojo, ką padaryti yra tikrai labai sunku („...tai aš manau ... vertybė neteisti. Tu eini padėti, o ne teisti kito žmogaus elgesį ar ten ką.“, „turėti savo nuomonę yra viena, bet yra, sakysim, tokia profesinė etika, tai padėdamas vienam, tu negali kito žeminti...“ (9)).

Dar viena vertybių, pasak dešimtosios respondentės, būtina teikiant pagalbą MPSAA yra besąlygiškas moters priėmimas: „priėmimas ,ko gero, vėl, besąlygiškas – ta vertybė, kuri reikalinga – priimti žmogų tokį, koks jis yra.“ (10). Taip pat tolerancija ir pagarba: „Iš tikrųjų žmogui, kuris nori padėti nukentėjusiam ar

kenčiančiam smurtą asmeniui, labai svarbu visų pirma tolerancija, pakantumas, tolerancija to žmogaus elgesiui, situacijai... (10).

Tyrimo dalyvės išskyrė edukatoriaus **požiūrį, kuris padeda ir kuris trukdo darbei su MPSAA**. Požiūris, padedantis edukatoriaus darbe (išskirtos 4 subkategorijos, žr. 13 pav.):

13 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondencijų atsakymuose – kategorija: edukatoriaus požiūris, padedantis dirbti su MPSAA

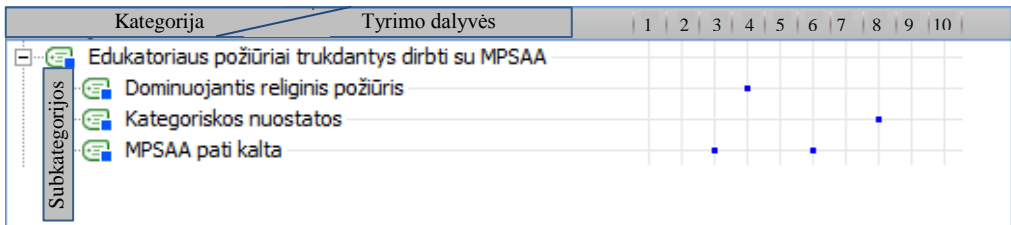
Kaip galima matyti iš 13 paveikslo, vienas iš dažniausiai respondencijų minėtų požiūrių, padedančių edukatoriaus darbe – **smurto netolerancija**. Kaip teigia pirmoji respondentė: „Mes tiesiog prieš smurtą. Mes laikom, kad smurtas yra nusikaltimas.“. Ypač smurto netoleranciją pabrėžė septintoji tyrimo dalyvė: „Mūsų matymas toksai – kur yra smurtas, ten yra nusikaltimas ir verst žmogų gyvent karo zonoj, nesvarbu, kokia motyvacija ar dėl vaikų, ar dėl pinigų, bet princip, e tai gresia jos sveikatai ir gyvybei.“ Taip pat išsakytas požiūris, kad smurtautojas privalo būti nubaustas ir, kad smurtas negali būti pateisinamas jokiais sąlygomis: „... jeigu pati sau tai pateisini, tai tu ieškai tam smurtui kaip ir paaiškinimo ar ne? Iš vis iškelį klausimą, kad tai gali būti dėl kažko tai, visgi kad gali mušti...“ (7).

Kitas požiūris, reikšmingas edukatoriaus darbe: **moteris nėra kalta dėl SAA**. Šį požiūrį akcentavo septintoji ir penktoji tyrimo dalyvės: „tikėt, kad taip gali būt ir jokiū būdu nekaltint jos.“ (7), „...Iš tikrųjų žmogui, dirbančiam tokį darbą, reik turēt galvoje, kad moterys nėra kaltos dėl to, ir turēt tokį įsivaizdavimą, kad jos yra aukos ir reikia stengtis joms padēt. Nes jei žmogus dirbantis įsivaizduos, kad tai yra jų kaltė, tai tiesiog jis negalēs iš tikrųjų joms padēt.“ (5).

Trys respondentės taip pat išskiria kitą svarbų – **lyčių lygybės** aspektą („Būtent šitoj srity dirbančio žmogaus turi būti toks požiūris,... kad siekiama būtų lygių teisių...“ (5)). Jis aptariamasis iš dviejų pozicijų: kaip moterų lygybės problema visuomenėje („Jeigu tu galvosi, kad vyras yra galia, o moteris turi jam patarnauti, nuolaidžiauti, tai tada taip išeina, kad vyras gali elgtis bet kaip. Tai ta moteris, kas jai belieka... toks įsivaizdavimas būtų nelabai...“), taip pat kaip lyčių lygybės problema žvelgiant smurtautojo stigmatizavimo aspektu: „Turim pasakyti viena: jeigu tu esi paslaugos teikėjas, LR yra lyčių lygybė, Apsaugos nuo smurto įstatymas yra neutralus lyčiai, taip mes turim kalbėti apie tai. Mes turim nepamiršti vieno svarbaus dalyko, kai dirbam su smurtą patyrusia moterim, jinai santykius su smurtautoju yra pasirinkusi pati. Jinai pati jį suradusi kaip „-iausia“ – geriausią, mieliausią, brangiausią. Nu vat jis toks, kaip ji sako, pasidaręs, ir vis tik jeigu mes blogai kalbam apie vyrą, mes įžeidžiam ir ją pačią. Mes turim pasakyti, kad žmonės yra labai labai įvairūs. Kaip ir moterys įvairios, taip ir vyrai.“ (9)).

Ketvirtasis požiūris, padedantis edukatoriaus darbe, kurį išskyrė respondentės, yra pagalba MPSAA bet kurioje situacijoje: „*tokia nuostata, kad reikia tiesiog padėt žmogui, <...>, nes labai dažnai matai ateina, kad neteisingai gyvena, arba tą patį kartoja, nu žinai, gali kilti kažkokios viduj pasipriešinimo reakcijos <...> bet supranti, kad žmogus dabar yra tokioj būsenoj, tokiam išsivystymo lygy kelio savo...“ (3); „...nėra perspektyvių, neperspektyvių klientų. Yra žmogus su problema ir tu ją sprendi.“ (9).*

Požiūris, trukdantis edukatoriaus darbui – šią kategoriją atskleidžia 3 subkategorijos (žr. 14 pav.):

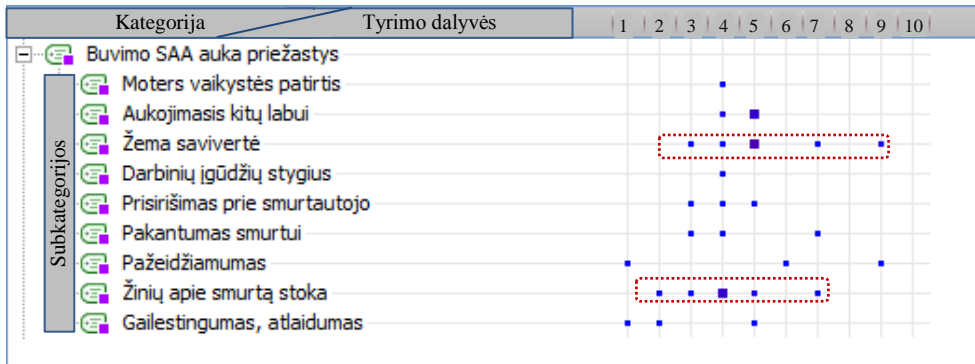
14 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus požiūris, trukdantis dirbti su MPSAA

Analizuojant požiūrius, kurie gali trukdyti dirbti su MPSAA, iš 14 paveikslo galima matyti, kad tyrimo dalyvės apie juos kalbėjo labai nedaug. Aštuntoji respondentė išskyrė darbuotojų kategoriškas nuostatas: „*Kažkokios susiformavę kategoriškos nuostatos,...., Tarkim, žmogus priklausomas nuo alkoholio. Tai aš žinau, apie tokius žmones nėra ką kalbėti, jau yra ten degradavę ir panašiai...“ (8), trečioji ir šeštoji tyrimo dalyvės išskyrė nusistatymą, kad moteris pati kalta dėl SAA: „*...jeigu būtų kokios nors nuostatos... antimoteriškos... arba tradicinės labai jau tokios, kad moteris ten turi būti savo vietoj, vyras savo vietoj <...> jeigu būtų tokia nuostata...“ (3). Pasak ketvirtosios respondentės, trukdyti darbui gali ir dominuojantis religinis požiūris: „*Nes jeigu tu esi giliai tikintis, tarkim, labiausiai paplitusi religija yra Romos katalikybė, yra tam tikrų niuansų, kurie kertasi. Būtent jeigu tu priimsi visas tas katalikiškas vertybes šimtu procentų, tiesiog tu negalėsi peržengt per save ir padėti klientei išeiti iš tam tikros situacijos...“***

Taigi tyrimo dalyvės nurodė tik keletą požiūrių, kurie gali trukdyti siekiant padėti smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms moterims, tačiau bet kuris iš šių minėtų požiūrių būtų rimta problema įgyvendinant moterų įgalinimo tikslą.

Moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, portretas (respondenčių požiūris). Siekiant atskleisti, kokios moterys patenka į pagalbos institucijas, išskirtos dvi kategorijos: **priežastys**, dėl kurių moteris ilgą laiką išlieka smurto artimoje aplinkoje auka ir smurto artimoje aplinkoje **pasekmės** moteriai. Šios kategorijos leidžia išskirti moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, portretą, nes priežastys lemiančios moters buvimą auka iš esmės parodo tai, kas būdinga visoms MPSAA, ir nulemia atitinkamas pasekmes moteriai-aukai, to pasekmė – būtina specialistų intervencija.

Priežastys, dėl kurių moteris tampa smurto artimoje aplinkoje auka, atskleidžiamos per 9 subkategorijas (žr. 15 pav.):

15 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: buvimo smurto auka priežastys

Kaip galima matyti iš 15 paveikslo, net pusė tyrimo dalyvių išskyrė tokias priežastis, kaip žema moters savivertė bei žinių apie smurtą artimoje aplinkoje stoka. Taip pat didesnis dėmesys buvo skirtas MPSAA prisirišimui prie smurtautojo, smurto pakantumui, moters pažeidžiamumui, gailestingumui bei atlidumui (kalbėjo po tris tyrimo dalyves). Penktoji respondentė stipriau akcentavo moters polinkį aukotis kitų labui. Įdomu pabrėžti, kad moters vaikystės patirtį bei darbinių įgūdžių stygių su tapimo smurto auka priežastimi siejo po vieną tyrimo dalyvę. Daugiausia tapimo smurto auka priežastis analizavo ketvirtoji ir penktoji respondentės, na o aštuntoji ir dešimtoji neskyrė joms dėmesio.

Taigi dažniausiai minimas aspektas, bendras SAA patiriančioms moterims, žinių apie smurtą artimoje aplinkoje stoka. Kaip teigė tyrimo dalyvės, moterys nežino apie smurto ratą, smurto dinamiką, neatpažįsta smurto artimoje aplinkoje rūšių: „<...> aš vis dar paklausiu, ar tai yra tik psichologinis smurtas, galbūt tai yra dar kažkoks? Ir tada būna: ne ne jokio kitokio. Iš tos pačios konsultacijos tai girdi, vat tai jįsai užtvėrė kelįą, mane pastūmė... tai jis ten man metė į galvą kokį tai telefoną, ir tai jau yra fizinis smurtas...“ (5)).

Kaip rodo pusės respondenčių atsakymai, MPSAA yra būdinga žema savivertė. Kad moterys savimi nepasitiki, rodo jų kūno kalba, jos netiki, kad jų nuomonė apskritai gali būti svarbi. MPSAA jaučiasi labai nepatogiai, nes joms reikia pagalbos ir jos pačios nebegali išspręsti smurto problemos. Žemą savivertę dar labiau veikia ir smurtautojo žodžiai: „Iš tikrųjų, nes sako taigi, jis man sakė, kad aš nieko be jo negaliu, sakė, ne tik sakė, bet mane ir įtikino. Kad aš esu niekas. Nes taigi tu tik namie sėdi ir vaikams snarglius valai.“ (5). Besąlygiška priklausomybė nuo smurtautojo: „Ką gi aš be jo padarysiu? Viena gi be jo negaliu...“ (5), penktoji tyrimo dalyvė taip pat pažymi, kad moters yra ne tik žema savivertė, bet ir apskritai savęs vertinimas yra klaidingas: „Dažniausiai tom moterim trūksta pasitikėjimo savim. Arba savęs apskritai vertinimo. Nors dažniausiai tas savęs vertinimas būna klaidingas.“ (5).

Žinių apie smurtą artimoje aplinkoje stoka, žema savivertė sąlygoja moterų pakantumą smurtui: „Vat kenčia kenčia kenčia, kol pasidaro visiškai neįmanoma gyventi. Ateina mintys apie savižudybę...“ (3). Pakantumas smurtui gali kilti ir iš moters vaikystės patirties: „Labai tipinis yra, kad tas smurtas jau buvęs, tarkim

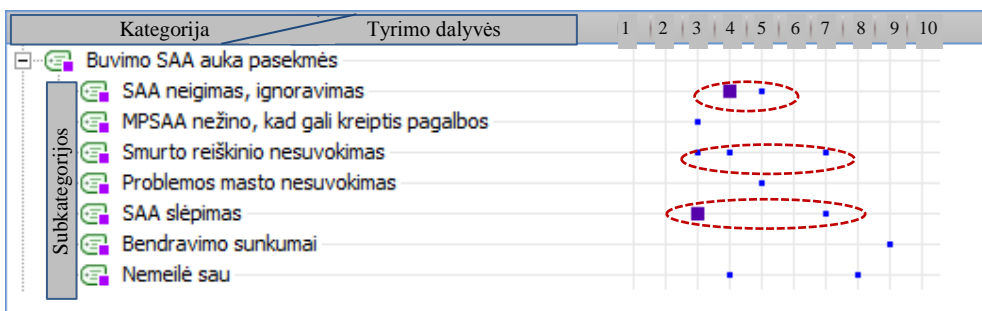
vaikystėj. Ir jos pačios nespacialiai, bet įsitraukia į tuos smurtinius santykius. Vien todėl, kad jos mano, kad tai yra normalu.(4).

MPSAA taip pat būdingas prisirišimas prie smurtautojo: „...baimė likt vienai, o ką dabar darysiu? Prisirišimas kažkoks tai.“(3), jos linkusios aukotis kitų labui, ir dažnai tiki, kad nesiskirdamos su smurtautoju jos daro gera vaikams „nes vaikams reikia tėčio“ (4). Ketvirtosios ir penktosios respondenčių nuomone, šių moterų gyvenimas visą laiką sukasi aplink vyro poreikius: „Dažniausiai tai: jeigu jis negertų, tai būtų kitaip; jeigu jo mama nesikištų, tai būtų kitaip, jeigu jam nereiktų tiek sekso, tai būtų kitaip, jeigu jisai turėtų darbą <...> ir vienas dalykas, kas visada: jisai, jisai, jisai. Jau tiek metų kalbama, kad jisai svarbus, kaip jisai jaučiasi, kada jisai grįš, valgysim, kada jisai nori, važiuosim atostogaut, kada jam atostogos. Jei dar yra vaikai, tai aišku dar ir vaikų poreikiai. Ta moteris eina į toki šėšėlį <...> su savo poreikiais, su savo gyvenimu...“ (7). Ši subkategorija apima ir kitų žmonių lūkesčių pildymą: „<...> gyvenau dėl tėvų, <...> Ir ne tai, kad dėl vaikų, dėl tėvų savo, kad jų nenuvilti ta prasme...“ (4), todėl, ko gero, natūralu, kad MPSAA yra būdingas gailestingumas ir atlaidumas: „Tai turbūt tas moterims būdingas gailestingumas ir atlaidumas. Tai jau čia turbūt kiekvienai. Čia jau toks, kurio neturi vyrai. Kad atleist. Ir vienąkart atleist, ir antrąkart atleist...“ (1).

Kaip atskleidžia tyrimas, MPSAA taip pat yra labai pažeidžiamos dėl šių aspektų: savo asmenybės („Na bet pažeidžiamos tai jos yra visos. Vienos galbūt giliau.“ (1)), baimės prarasti vaikus („Ir baimė, kad atims vaikus. Vat masinė ...“ (9)), išgyvenamo aukos sindromo („Na kartais matosi, kad moteris nori būti ta auka. Aukos sindromas, tu jai neišmuši jo.“ (6)).

MPSAA, kaip pažymi ketvirtoji respondentė, yra būdingas ir darbinių įgūdžių stygius: „...nemaža dalis, kurios neturi darbinių įgūdžių, kurios labai ilgą laiko tarpą tiesiog buvo namuose, kai kurios net nėra dirbusios, kai kurios labai senai, kai kurioms draudė dirbti.“ (4). Kita vertus, šios moterys pasižymi šeimyniškumu: „...tipinė klientė, ateina iki mūsų ir pasiekia mus, jai, be abejo, būdingas šeimyniškumas. Pas jas yra padaryta valgyt, sutvarkyti namai, ir iš paskutiniųjų stengiasi gyventi dėl vaikų.“ (4).

Šios priežastys, dėl kurių moteris ilgą laiką būna smurto artimoje aplinkoje auka, sąlygoja atitinkamas **pasekmes** MPSAA, kurias analizuojant, galima išskirti 7 subkategorijas (žr. 16 pav.):

16 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: buvimo smurto auka pasekmės

Kaip matyti iš 16 paveikslo, kaip buvimo smurto auka pasekmės tyrimo dalyvės daugiau išskyrė smurto artimoje aplinkoje neigimą ir ignoravimą, paties smurto reiškinio nesuvokimą bei patirto smurto slėpimą. Dvi tyrimo dalyvės minėjo ir moters nemeilę sau, devintoji – bendravimo sunkumus.

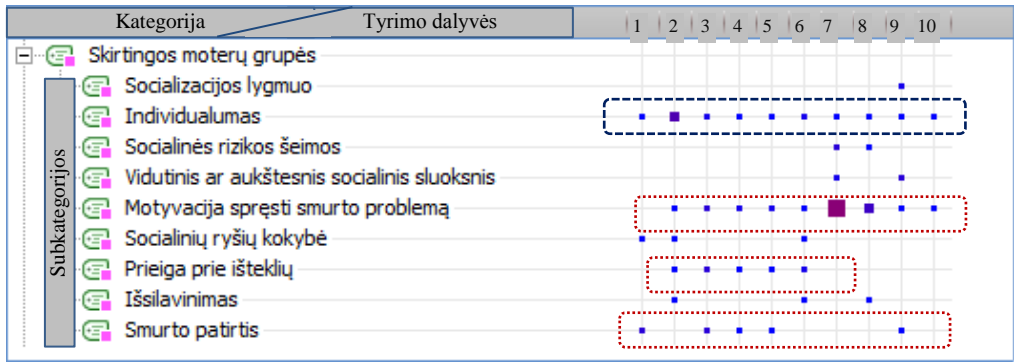
Informacijos ir žinių apie SAA stoka sąlygoja smurto reiškinio nesuvokimą („*Na ji ne visai įsitikinusi, sako, kad konfliktiški santykiai. Mes išsiaiškinam su ja kartu, būtinai su ja kartu, kad tai yra ne konfliktas, tai yra smurtas, kad ranką pakelia, jinai prieš jį nekelia, bet aš išprovokavau, tai čia konfliktas. Ne, tu neišprovokavai, jis prieš tave smurtavo.*“ (7)), problemos masto nesuvokimu („*...taigi čia nieko tokio. Čia tik kartą, du tris... nors kartais man, sakau, atrodo, kad jos bando save įtikinti*“ (5)), taip pat MPSAA gali vykstantį smurtą neigti ar ignoruoti („*Jinai niekada ten nematys savęs. Ji matys tik: o kaip baisiai nutiko. Bet realiai mažai kuri supras, kad tai aš. Ta prasme nematys, kaip tam tikrom priklausomybėm sergantis žmogus neigia tai.*“ (4)). Būna, kad MPSAA net nežino, kad gali kreiptis pagalbos: „*...Dieve, jaučiuosi kaip Veronika iš to kaimo, vat nieko iki šiol nežinojo, kad galima kviest policiją, kad tą vyrą dabar išveža, kad jis gali sakyti, ką jis nori, tai vat, tai tokių yra aišku...*“ (3).

MPSAA pakantumas smurtui, atlaidumas, gailestingumas, pažeidžiamumas, lemia tai, kad MPSAA slepia smurtą, vykstantį jų artimoje aplinkoje: „*Ne visos kažkam ir pasipasakoja,....nesako aplinkiniams, apie tai nepasakoja...*“ (3). Svarbu pažymėti, kad SAA kartais pastebi artimi moteriai žmonės, tačiau jie taip pat stengiasi, kad smurtas liktų paslapyje arba jį ignoruoja: „*Tai va yra tėvai, yra bendradarbiai, yra bendri draugai, yra giminaičiai, kurie <...> ta prasme daug tų ratų aplink tą moterį, kurie ne viską mato. Na ir nenori matyti, arba ta šeima slepia problemą, nes tai yra jų paslaptis, ne jo nusikaltimas, o jų paslaptis!*“ (7).

MPSAA orientacija į kitus, polinkis aukotis kitų labui, sąlygoja moters nemeilę sau: „*Moteris, kuri pavyzdžiui daug metų gyvena smurtiniuose santykiuose. Jos akys nežiba. Jos veido oda pilka. Jos kūnas deformuotas. Jinai nemyli savęs. Jinai daug metų negerbia ir nemyli savęs. Ir jos artimiausi žmonės negerbia ir nemyli jos.*“ (7). Taip pat jos patiria ir bendravimo sunkumų: *Vienas iš tų atvejų, kai moteris nekalbėjo maždaug mėnesį laiko. Tiesiog pradėdi, bandai kalbėti ir ji pradeda verkėti ir tu matai, kad tu negali kalbėti.. nu negali....*“ (2).

Skirtingos moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, grupės. Analizuojant respondenčių atsakymus, išsiskyrė ne tik, kokios moteris patenka į pagalbos institucijas, priežastys, dėl kurių jos ilgą laiką išlieka smurto artimoje aplinkoje aukomis ir smurto artimoje aplinkoje pasekmės, kurios leidžia išskirti moters, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje portretą, bet ir pastebimas tam tikras MPSAA grupavimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visos tyrimo dalyvavusios respondentės akcentuoja MPSAA individualumą (žr. 18 pav.) („*Negali čia visas jas suniveluoti, kaip kariuomenę, arba net suskirstyti, tiek daug tų atspalvių, jos persipynę tais savo jausmais. Gal viena yra kaip auka, o kita vat yra visai kitokia. Bet žiūrėkit ir viena nenori išeiti ir kita nenori. Iš tos būsenos išeiti.*“ (6); „*Kiekviena situacija, kiekvienas likimas yra kitoks. Kiekviena klientė ateina su kita trauma. Ir jos tikslai atėjimo yra kiti. Neateina kaip nupieštos visos: atėjau skirtis.*“ (7)), tačiau

nepaisant akcento individualumui, remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, galima išskirti tam tikras MPSAA grupes, remiantis išskirtomis subkategorijomis (žr. 17 pav.):

17 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: skirtingos MPSAA grupės

Taigi dažniausiai tyrimo dalyvės grupavo moteris pagal jų motyvą spręsti SAA problemą (devynios iš dešimties respondenčių), jų turimą smurto patirtį (pusė tyrimo dalyvių) bei prieigą prie išteklių (taip pat pusė tyrimo dalyvių (žr. 17 pav.). Kiek mažiau kalbėta apie MPSAA išsilavinimą, socialinių ryšių kokybę (trys respondentės).

Motyvacija spręsti SAA problemą – remiantis respondenčių atsakymais, MPSAA gali būti motyvuota arba nemotyvuota: „... dažniausiai tos, kurios pačios kreipiasi, tai jos motyvuotos, jos nori arba teisiniu būdu kažką daryti, arba bent jau psichologo pagalba kažką nuspręsti. Arba iš vis laukia pasiūlymų: ką Jūs galite pasiūlyti, ką man daryti?“ (5); „Galima skirt ir pagal tai, kad motyvuotos, nemotyvuotos. Tada tų motyvuotų būtų labai nedaug. Nedaug, bet yra tokių moterų. Vieną kartą pakėlė ranką ir jos tą klausimą sprendžia.“ (7). MPSAA gali būti ir stipriai motyvuota: „...būna, kai ateina jau ant skyrybų slenksčio, reikia tik pastumti, padėti susivokti, pamatyti, ką ji toliau gali daryti...“ (3). Respondenčių nuomone, labiausiai motyvuotos MPSAA yra tos, kurios pačios kreipiasi pagalbos: „Ir labai skiriasi, kai tu skambini, ir kada žmogus pats tau paskambina. Tai pirmasis pokytis įvyksta, kada žmogus pats ieško pagalbos. O paskui kaip realiai daro kažkokius veiksmus ir kažką keičia.“ (4); Taip pat išskiriamos ir abejojančios moterys: „Yra tokių, kurios ateina kelis kartus ir tu nežinai, koks jų likimas...“ (3); „...kartais konsultacijos metu paašškėja, kad gal dar nelabai ji nori imtis veiksmų.“ (4); „...ateina, pakalbėkit Jūs su juo, kad jisai pasikeistų...“ (7).

Kartais, net ir darbuotojams sunku iš karto numatyti, ar MPSAA yra nusiteikusi spręsti smurto problemą: „Ir iš karto tu įdėmiai klausaisi, kad nustatyt, kuriai grupei žmonių jinai priklauso. Ar tai yra auka, ar tai moteris šiandien atėjo tvirtai nori spręsti problemą,..., ir šnekant, konsultuojant reikia labai gerai suprasti, kuriai moterų grupei ji priklauso.“ (6);

Smurto patirtis – kaip teigia respondentės, MPSAA galima skirstyti į grupes, atsižvelgiant į tai, kokią smurto rūšį jos patyrė, kaip dažnai, kaip intensyviai išgyvena

smurtautojo smurto protrūkius: „...kaip ratas yra smurto, tai jis ne ratu eina, o spirale, tai kurioj spiralės vietoj tas žmogus, ta moteriškė. Tai vat taip galima jas suskirstyti...“ (3); „Viena sakykim ateina po pirmo smurto fakto, o kita kenčia ir dvidešimt penkerius metus...“ (1), tačiau kaip teigia tyrimo dalyvės, smurtas dažniausiai būna kompleksinis ir vienu metu patiriamos kelios smurto rūšys: „Atskirai dėl psichologinio smurto labai mažai kas kreipiasi. Tie, kur kreipiasi su kitomis smurto formomis, dažniausiai yra kompleksinis smurtas, apima labai platų ratą būtent smurto.“ (4).

MPSAA skirstyti į grupes galima ir pagal tai, kokią jos turi prieigą prie materialiuju ištekliu: „Nes iš tikrųjų smurtas tai vienareikšmiškai vyksta visur, ir būtent visuose sluoksniuose, jei taip galima pasakyti ir labai skirtingose šeimose, todėl gebėjimai, imant plačiąja prasme, yra labai skirtingi.“ (4). „Mums tenka bendrauti su stiprių verslininkų žmonom. Geriau aš jau pakentėsiu, bet aš būsiu ponia. Išėsiu į gatvę, man labai svarbu, kaip aš atrodau. Kokia aš mašina važiuoju, kaip į mane žmonės žiūri. Tegul dūšioj aš visiškai esu sugniuždyta. Bet jai svarbu yra jos įvaizdis. Ir ji nesiskiria, jina kenčia. O kita, kad jeigu ji išsiskirs, ji aplamai gatvėj sėdės ...“(6). Kita vertus, net jeigu MPSAA ir turi materialiuju ištekliu: „Dirbančios. Ištiesai dirbančios. Vienetai iš septynių šimtų, jeigu yra dvylika, penkiolika nedirbančių tai yra viskas. Aš nekalbu apie pensininkes.“ (6), joms reikalingi ir vidiniai ištekliai sprendimo priėmimui „Reikia tikrai daug tų vidinių resursų, žinai, kad išeit. Viena iš didžiausių problemų.“ (3).

Socialinių ryšių kokybė – remiantis respondenčių atsakymais, įtaką moters požiūriui į SAA daro jos įsivaizduojamas šeimos ar vyro modelis: „Pagaliau šeimos, iš kokios šeimos atėjusi. Jeigu, sakykim, iš globos namų, ar iš tokios pat socialinės rizikos šeimos, tai jau jos tiesiog turi tą patirtį ir tą šeimos modelį kitokį...“ (1). Taip pat lemiamą vaidmenį gali vaidinti ir tai, ar moteris turi vaikų, daug prisideda jos artimųjų, giminių, draugų požiūris: „... galim kalbėt apie išsilavinimą, vaikų skaičius, giminės, artimieji, draugai, darbo vieta, vidiniai ir išoriniai resursai. Iš kur jina gali pasiimt tuos dalykus. Socialinių ryšių kokybė.“ (2). Taigi šiuo atveju gali būti išskiriamos MPSAA grupės pagal tai, iš kokios šeimos ji kilusi, ar smurtas, patiriamas artimoje aplinkoje, jai yra įprastas reiškinys, ar su juo susiduriama pirmą kartą, ar moteris turi vaikų, ar artimi jos ryšiai su giminėmis, draugais.

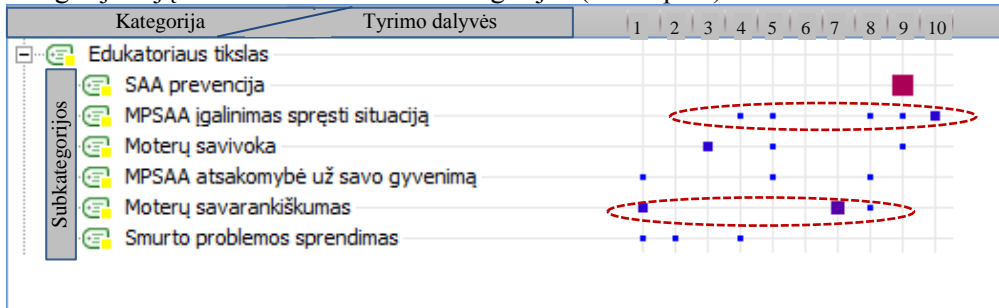
Socialinis sluoksnis – respondentės išskiria dvi grupes, su kuriomis turi būti dirbama skirtingai: MPSAA iš socialinės rizikos šeimų („Ten tie smurtiniai santykiai dažnai būna kitokie. Ne smurtas kitoks, o pati klientė. Ji būna mažiau motyvuota, bet ji labiau kontroliuoja situaciją.“ (7)) bei MPSAA iš vidutinio ir aukštesnio socialinio sluoksnio („kitas dalykas yra vidutinio arba aukštesnio socialinio sluoksnio, kur smurtas yra baisesnis todėl, kad jisai vyksta ilgą laiką ir tyliai. <...> jina bijo netekti daug daugiau negu PATĮ VYRĄ. Jeigu ana – patį vyrą, kaip darbo jėgą, kaip stereotipinį partnerį, kad kaimas kalbėtų. Šita praranda daug daugiau: gyvenamą plotą, vaikai išgyvena skyrybas, nes tarsi buvo gražu, šeima, aplinka, giminės išgyvena. Tai yra daug didesnis ratas ir daug sunkiau ją sumotyvuot. Skiriasi ta pagalba...“ (7); Bet tokiom moterim dar sunkiau, nes ir smurtautojo lygmuo kitoks!... Soc rizika čia yra gėlytės palyginus. Ir kuo aukštesnis socialinis laipsnis, tuo

suvokimas tos problemos yra visai kitas lygmuo, ta bendravimo kultūra visai kitokia (9)).

Išsilavinimas – MPSAA skiriasi savo išsilavinimu: „Aišku, kiekvienu atveju atsižvelgiam, kokią moteris turi patirtį, kokią išsilavinimą. Nes vėlgi, jei yra išsilavinimas vidurinis, arba profesinis tarkim, ar ne, tai vėlgi iš pokalbio jauti, kiek žmogus turi žinių, kokios ja pagalbos tada reikia. Na ir aišku kalbėjimas turi būti jam suprantama kalba.“ Apskritai skiriasi MPSAA **socializacijos lygmuo** – „...pagal jų socializacijos lygmenis, nes tada bendravimo kultūra turi būti tokia, kad klientas suprastų. Ir tu galėtum komunikuoti su juo. Tai mes imam šitais lygmenimis. Ne pagal rūšis ar ten kažkaip, mes imam pagal lygmenis..... Vėl turim kalbėti: žmogus ateina su biologiniu amžiumi ir socialiniu amžiumi. Tai jeigu žmogaus biologinis amžius yra 27 metai, o socialine prasme jis koks 14–12 metų traukia, dar turi krūvą vaikų ir krūvą bėdų, nemoka biudžeto planuoti.“ (9). Taigi moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, gali būti grupuojamos atsižvelgiant ir į jų biologinį, ir socialinį amžių.

Taigi nepaisant kiekvienos MPSAA individualumo visgigalima išskirti tam tikras moterų-aukų grupes. Ryškiausiai, remiantis atlikto tyrimo rezultatais, moterys skiriasi pagal jų motyvaciją spręsti smurto problemą. Motyvacija varijuoja nuo itin stiprios, kada MPSAA jau yra nusprendusi spręsti smurto problemą ir kreipiasi tik patarimo, iki abejonės ir konkrečių pasiūlymų iš kitų laukimo. Egzistuoja skirtumai, priklausantys ir nuo moters smurto patirties: tiek patiriamos smurto rūšies, tiek jo intensyvumo. Svarbus aspektas yra moters ištekliai – tiek jos materialinė padėtis, tiek vidiniai ištekliai. Žinoma, MPSAA taip pat skiriasi savo socialine padėtimi, socialinių ryšių kokybe, išsilavinimu ar tiesiog socializacijos lygmeniu, tai lemia skirtingos komunikacijos su moterimis būtinybę.

Edukatoriaus tikslas. Analizuojant respondenčių atsakymus į klausimus, susijusius su kriterijaus „Siekiamas edukacinis tikslas“ raiška, išskirta viena kategorija ir ją atskleidžiančios 6 subkategorijos (žr. 17 pav.):

18 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus tikslas

Kaip matyti iš 17 paveikslėlio, tyrimo dalyvės kaip savo tikslą dažniausiai apibrėžė MPSAA įgalinimą spręsti smurto situaciją (pusė tyrimo dalyvių) bei moterų savarankiškumo siekį. Taip pat galima pažymėti, kad devintoji respondentė ypač gilinasi į smurto artimoje aplinkoje prevenciją. Taip pat nemažas dėmesys skirtas moterų savivokos didinimui, MPSAA atsakomybės už savo gyvenimą bei smurto problemos sprendimo skatinimui (po tris respondentes).

Taigi, remiantis tyrime dalyvavusių darbuotojų atsakymais, jos siekia MPSAA savarankiškumo: „Kad moterys būtų savarankiškos, kad nebūtų priklausomos. Kad galėtų laisvai mąstyti...“ (1); moters, patyrusios smurtą, savarankiškumas atsiskleidžia ir per jos galimybę rinktis: „...mano tikslas, toks matymas, kad tos moterys tiesiog galėtų rinktis. Rinktis: važiuot –nevažiuot, mylėtis–nesimylėt, tekėt–netekėt, gimdyt–negimdyt, išeit–neišeit, verkt ar juoktis.“ (7).

Greta moters savarankiškumo, respondentės siekia padėti moterims prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą: „...atsakomybės... norim, kad jos būtų atsakingos ir už save, ir už vaikus.“ (1). Kaip tikslas minima ir MPSAA savivoka: kad moterys susivoktų, ko jos nori gyvenime, ko siekia; kad jos gali pakeisti savo gyvenimą; pasak tyrimo dalyvių, labai svarbu, kad moterys suvoktų, jog gyvenant smurtinėje aplinkoje, vaikams daroma didžiulė žala, net jei tiesiogiai prieš juos ir nėra smurtaujama.

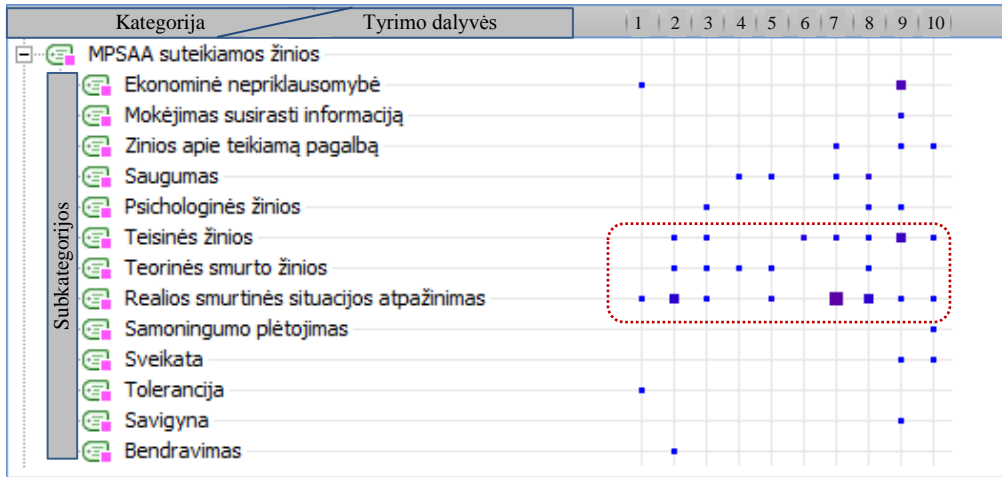
Tyrimo dalyvės, kalbėdamos apie siekiamus tikslus, tiesiogiai įvardina smurto problemos sprendimą: „... siekiame visų pirma, kad problema būtų išspręsta, čia toks jau pirminis dalykas. O prie viso to tai visi kiti dalykai...“ (2). Penkios iš tyrimo dalyvaujančių respondenčių kaip savo tikslą tiesiogiai įvardina MPSAA įgalinimą spręsti smurto artimoje aplinkoje situaciją: „...asmeniškai siekiu to, kad jas įgalint spręst situaciją.“ (5); „...pagrindinis mūsų tikslas įgalinti moteris būti savarankiškomis, priimti sprendimus už savo gyvenimą, prisiimti atsakomybę, kad galėtų pasirūpinti savo ir savo vaikų gerove.“ (8); Tam, kad moteris, smurto auka, taptų savo gyvenimo šeimininke, reikalinga atstatyti jos galia: „Tikslas yra suteikti galios ir atstatyti pamatinės autonomiškumo, pasitikėjimo savimi, savo gyvenimo kontrolės <...> vat atstatyti šitas savybes. Kitaip sakant, padėti žmogui būti savo gyvenimo šeimininuku. Pagrindinis tikslas suteikti žmogui galios, kurią smurto situacijoje jis praranda, yra praradęs.“ (10).

Edukacinio turinio lankstumas. Vertinant, kad smurtą artimoje aplinkoje patyrusias moteris galima skirstyti į atskiras grupes (žr. 17 pav.), turėtų būti parenkamas atitinkamas edukacinis turinys. Respondentės išskiria aspektus, kintančius priklausomai nuo MPSAA situacijos. Remiantis jais išskirtos 2 kategorijos: **suteikiamų žinių poreikis ir MPSAA suteikiamos žinios.**

Suteikiamų žinių poreikis – remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, sudėtinga išskirti konkretų, atskirais atvejais MPSAA reikalingą, suteikiamų žinių poreikį. Esminis kriterijus, lemiantis suteikiamų žinių kiekį ir pobūdį, yra pačios moters tikslai. Žinių kiekis reikalingas toks, kad leistų susidaryti tolimesnį veiksmų planą ir jo laikytis. Taigi, pasak respondenčių, kiek žinių jai reikia, sprendžia pati MPSAA: „Noro, ir ne tik noro, kaip čia pasakyt, na lyg ir nori, bet pradeda giliau eit į gylį, ieškoti kokių gilesnių priežasčių, tada tenka dirbti su savim, su visom savom emocijom, tai yra sudėtinga, tai ne kiekvienas iškart <...> Būna, kad po kelių konsultacijų sako gana ir taip ir lieka, bet būna vėliau grįžta, nes tos problemos vis tiek neišsprendžia. Jas palikus, jos savaimė neišnyksta, tiesiog darbas būna tęsiamas tada.“ (8).

Moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, suteikiamos žinios. Remiantis tyrime dalyvavusių SPC darbuotojų atsakymais, moterims, patyrusioms

smurtą artimoje aplinkoje, suteikiamos žinios, kurias galima skirti į 19 paveiksle parodytas kategorijas.

19 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondencijų atsakymuose – kategorija: MPSAA suteikiamos žinios

Taigi, kaip matyti iš 19 paveikslo, tyrimo respondentės išskyrė įvairias žinias, tačiau dažniausiai buvo minimos teisinės (spetynios respondentės) ir teorinės (penkios respondentės) žinios apie smurtą (įdomu pažymėti, kadg tos pačios žinios dominavo kalbant apie edukatoriaus kompetenciją) bei realios smurto situacijos atpažinimo žinios (aštuonios respondentės iš dešimties). Nemažą dėmesį tyrimo dalyvės taip pat skyrė žinioms apie saugumą (keturios respondentės), teikiamą pagalbą bei psichologinėms žinioms (po tris tyrimo dalyves). Galima pabrėžti, kad apie MPSAA suteikiamas žinias kalbėjo visos tyrimo dalyvės, daugiausia žinių išskyrė devintoji respondentė.

Taigi žinios, kurios nuolat buvo akcentuojamos respondencijų interviu – realios smurto artimoje aplinkoje situacijos atpažinimas: „Svarbiausia yra moteriai atpažinti smurtą, nes nelabai jo atpažįsta, nu kai fizinis, tai ten jau tada bando įveikti, o vat psichologinis, na kas čia tokio kibina, džiaukimės...“ (9). Moteris turi suprasti, kodėl ji šitaip jaučiasi, ir kad tai, ką ji patiria, nėra normalu: „žinios moterims, kad tai nėra normalu, ir kad tai, ką ji patiria yra smurtas, tai yra prievarta, kad moteris pirmiausia kažkaip pabandytų suvokti tai, ką jinai patiria, ir kad tai yra tam tikros pasekmės šitos jos patirties, ir jei jinai taip jaučiasi, suteikiant jai informaciją...“ (10).

Tyrimo dalyvių teigimu, ypač svarbu moterims akcentuoti, kad atpažinus smurtą galima ieškoti būdų jo išvengti. Atpažinusi smurtinę situaciją, paprastai MPSAA nustoja kaltinti save: „Ir kaip jinai pamato ir perskaito, kad taip iš tikrųjų galima patirti, tada jau neabejoja – taip, ten buvo smurtas! Nes kitą kartą svarsto ir save kaltina: aš!“ (2). MPSAA suteikiamos žinios, kad smurtas artimoje aplinkoje kartosis: „...duodi žinių, kad tas smurtautojas ir nesiliaus, žinai, yra didelė tikimybė, kad jis toliau smurtaus.“ (3). Siekiama, kad MPSAA suprastų, kad ji gyvena nesaugioje aplinkoje sau ir savo vaikams: „...apie vaikus kalbam, taip, kad ir vaikais kažkas turės rūpintis, tiesiog parodom tą blogąją pusę: o kas jei va taip atsitiktų?“

(2). Smurtas artimoje aplinkoje nėra šeimos paslaptis, tai yra nusikaltimas: „Sakykit vaikams, kaip Jūs jaučiatės, sakykit aplinkiniams, neslėpkit to. Tai nėra Jūsų paslaptis, tai yra JO PROBLEMA. Jo nusikaltimas prieš Jus. O ne Jūsų šeimos paslaptis...“ (7).

Greta šių žinių apie SAA, moterims yra suteikiamos ir teorinės žinios – kas yra smurtas artimoje aplinkoje, kokios yra jo rūšys, kuo jis pavojingas: „Kas tai yra smurtas, kas nuo to, kad tai yra nesaugu, tokiuose santykiuose būti, su tuo susitaikyti“ (8); kaip identifikuoti atskiras smurto rūšis: „...paaiškėja, kad smurtauja vėliau, ir ne viena forma smurtauja, ilgus metus ir visa kita. Bet būtent tų teorinių žinių dažniausiai jos nežino. Jų tiesiog nėra pasiekusi ta informacija.“ (4); taip pat žinios apie smurto artimoje aplinkoje dinamiką, smurto ratą: „...vėlgi grįšiu prie to smurto rato. Nes iš tikrųjų, kiek esam susidūrę, jos jo nežino. Pas jas pasibaigia jis prie susitaikymo. Ir jos galvoja ar ne, kad čia jau viskas, ach, kaip jis pasikeitė.. o ji tik šito ir laukė...“ (2); „sužino apie smurto ratą ir tada galvoja: čia tikrai taip vyksta, iš kur Jūs tiek daug apie mane žinot...“ (5).

Vienos esminių MPSAA suteikiamų žinių, kurias akcentuoja respondentės, yra teisines žinias – moteriai turi būti paaiškinama, kaip veikia Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kokios yra MPSAA teisės, jeigu ji nuspręstų išsiskirti arba nesiskirti su smurtautoju, MPSAA paaiškinama, kad ir psichologinis smurtas yra baudžiamas įstatymų numatyta tvarka bei kaip galima jį įrodyti. Taip pat svarbūs ir kiti teisiniai aspektai, susiję ne tik su SAA, bet ir su moters gyvenimu apskritai: „...ne tiktai smurto problemos sprendimas, bet yra alimentai, civilinis kodeksas, „bobutės“ kreditai, tai nemokėsiu skolų, tai kas man bus, kaip mano vaikams tas atsilieps...“ (9). Teisinių žinių suteikimas MPSAA suteikia stiprybės, saugumo pojūtį: „... ankstyva tokia teisinė intervencija, tiesiog pokalbis su teisininku, kuris atsako į moters rūpimus klausimus pagal jos situaciją, labai suteikia daug stiprybės. Kada žmogus žino, kad jis turi galią – teisę tam, į tą...“ (10).

Kita žinių grupė, kurią išskyrė tyrimo dalyvės tai žinios apie MPSAA ir jos vaikų saugumą SAA atveju. Moterims turi būti akcentuojama, kad iškilus bet kokiam smurto artimoje aplinkoje grėsmei, jos turi kviešti policiją: „Mes visada pasakom, jei tik kyla kokia grėsmė ar įtampa, Jūs kvieskit policijos pareigūnus, nes jie privalo reaguoti į tokias situacijas...“ (5); kad reikalinga turėti telefono numerius organizacijų ar žmonių, į kuriuos bet kuriuo momentu galima kreiptis pagalbos: „Be abejo mes visada skatinam turėti tam tikrus numerius, kontaktus šalia kažkur tai.“ (4). Jeigu MPSAA vis tik pasirenka gyventi su smurtautoju, jai sudaromas tam tikras saugumo planas: „...labai naudinga praktiniai tie patarimai: jei jausitės nesaugi, matysit, kad kyla įtampa, na vis tiek ji žino iš tam tikrų ženklų, kad čia jau galima sulaukti ir veiksmų, gali ir stipriai nukentėti, tai žodžiu, kad visada būtų pasiruošusi pagrindinius dokumentus, kad būtų apgalvojusi, kur gali tuo metu pasišalinti, pasitraukti iš tos aplinkos kartu su vaikais, <...> aptariam tokią eigą, jeigu vyktų smurtas, ką reikėtų svarbiausia padaryti...“ (8); vaikų saugumo užtikrinimas: „...policija privalo pranešti vaikų teisėm, kas ir būna, jie informuoja vaikų teises ir Vaikų teisių apsaugos skyrius turi irgi apsilankyti toj šeimoj, susisiekti su šeima ir imti domėtis, kokie ten yra santykiai, kokios problemos, tiesiog dėl vaikų saugumo užtikrinimo...“ (8).

Žinios, reikalingos MPSAA saugumui užtikrinti, yra artimai susijusios ir su žiniomis apie smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms moterims teikiamos pagalbos galimybės. MPSAA būtina informuoti, kad jos bet kuriuo metu gali kreiptis į specializuotos pagalbos organizacijas, kokios pagalbos čia gali sulaukti bei kokios pagalbos gali sulaukti kitose institucijose, su kuriomis pagalbos organizacijos padės susisiekti: „*mūsų principas teikti pagalbą, ne uždėti ranką ant peties, bet tiesiog jai įvardinti, kas vyksta, įvardinti, kad tai yra grėsmė, jai, jos sveikatai, gyvybei, jos vaikams, ir kokias paslaugas konkrečias mes teikiame. Bet būna pasakom, kad mes nesuteikiame apgyvendinimo, bet galim patarpininkaut, neduodam jokių išmokų, negalim suteikti atstovavimo teisme, bet galim suteikti pirminę konsultaciją, tai vat tokius dalykus...*“ (7).

MPSAA taip pat suteikiamos psichologinės žinios: „...apie savęs pažinimą, supratimą, apie tai, kad savo vertės kažkokio atstatymo galimybę...“ (3); „...geriau susivokti savy, savo santykiuose, geriau suprasti save ir galbūt kitą...“ (8); žinios apie sveikatą: „...ji turi žinoti, kokios galimos tolimesnės pasekmės, kad jeigu nieko nekeis, ir kas toliau gali vykti. Kad jinai gali atsidurti, pavyzdžiui, ir kokioj psichiatrinėj ligoninėj. Dėl pasekmių.“ (10). MPSAA mokosi savigynos: „...savigyna, tiesiog kaip saugiai pareiti į namus...“ (9); tolerancijos: „...moterys dar išmoksta čia ir tolerancijos. Nes sakym čia susiduriame su visokiom problemom. Nu su tom kas yra mūsų gyvenime: ir narkomanija ir alkoholizmas, ir visokios ten asmeninės savybės...“ (1), mokosi bendrauti: „To pačio mokėjimo bendraut, mokėjimo atsakyti į klausimus, mokėjimo paklaust...“ (2).

Kad MPSAA būtų įgalintos savarankiškai spręsti smurto artimoje aplinkoje situaciją, jos turėtų išmokti pačios susrasti reikalingą informaciją ir ją pasinaudoti: „...išmokinti susirasti informaciją ir mokėti tą informaciją panaudoti savo gyvenime. Ir mes kitą kartą padarom savo klientus tokius super socialiai aktyvius, na kur konsultuoja kitus ir atveda mums kitus klientus, vienas ir sako aš dirbu ir aš matau, kad čia Jūsų klientas ir atveda, jie tokie ekspertais pasidaro. Ne tik problemos atradimo, bet ir sprendimo prasme...“ (9).

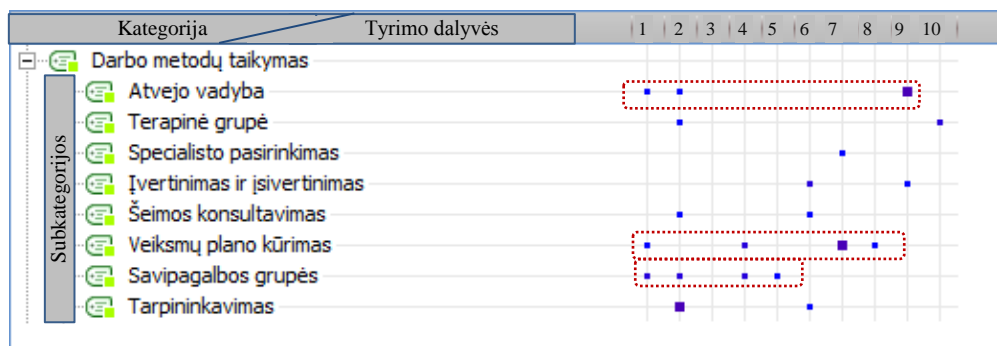
Ne ką mažiau svarbus pirmajai ir devintajai respondentėms pasirodė ir MPSAA ekonominės nepriklausomybės ugdymas: „...kaip ir su mažais pinigais prasisukti, kaip ten pigiai apsipirkti, kaip pigiai pagaminti...“ (9); „...galbūt žmogui reikia mokintis, pas mus vat daug suaugusiųjų švietime baigė dešimt arba dvylika klasių. Jos eina ir profesijos įsigyti ten. Suprantat reikia, kad žmogus darbo rinkoj būtų ekonomiškai nepriklausomas...“ (9).

Dešimtoji tyrimo dalyvė taip pat išskiria MPSAA sąmoningumo plėtojimą – moteriai reikia paaiškinti, kodėl ji išgyvena vienokius ar kitokius jausmus, kodėl taip jaučiasi šalia smurtautojo ir pan.: „<...> kad jinai suvoktų, kodėl pas ją tokios emocijos, kodėl jinai taip jaučiasi, kodėl kažko neprisimena, ar jinai ten į save kaip į objektą kažkokį žiūri, kodėl jausmus tokius išgyvena, arba kaip suteikia galią smurtautojui, kad jis toks galingas <...> Čia tokia edukacija labai plati, ir tiesiog apie tai kalbi, rodai, ne tik kalbi, bet rodai su jos pačios patirties patvirtinančiais faktais, na ir taip pleti tą jos sąmoningumą.“ (10).

Metodų parinkimas. Tyrimo dalyvės interviu metu išskyrė, kokius metodus parenka siekdamas perduoti edukacinį turinį bei kokius darbo metodus jos taiko savo darbe teikdamos pagalbą MPSAA.

Metodų parinkimas. Pasak tyrimo dalyvių, atsižvelgiant į MPSAA skirtumus, siekiant perduoti atitinkamą edukacinį turinį, parenkami konkretūs metodai. Pavyzdžiui, moteris gali tiesiog nesugebėti bendrauti, todėl ieškomi kiti metodai, padedantys susivokti jos gyvenimo situacijoje: „*Vienas iš tų atvejų, kai moteris nekalbėjo maždaug mėnesį laiko. Tiesiog pradėdi, bandai kalbėt ir ji pradeda verkt ir tu matai, kad tu negali kalbėt... nu negali...*“ „*jai pasiūlyta literatūra ta tema, ir vat būtent per knygą, ir ne tai, kad buvo duotas laikas, ji greitai ten ją „suvalgė“, nes tai buvo aktualu, ir tada vat per knygą prasidėjo..*“ (2). Metodai gali būti parenkami ir pagal MPSAA gebėjimą priimti informaciją, jos socializacijos lygmenį: „*Sakysim socializacija pagal jų lygmenį, gebėjimas paimti informaciją, ir tu tokiu lygmeniu nusileidi, aiškini jam apie smurtą, apie pagalbos būdus, ir asistavimo daugiau.* (9); *Kuo žemesnis lygmuo, tuo pagalbos specifika tokia sakysim individualesnė, ir su juo kartu asistavimas...*“ (9). Jei MPSAA išsilavinusi, asistavimo mažiau – jai tiesiog reikalinga informacija: „*Kai žmogus yra išsilavinęs, kuris galbūt ne visada namuose prieina prie informacijos bijosi, o darbe bijo, nes informacinės technologijos gi yra kontroliuojamos, kur ten landžioji, žinot kitų paklausti nedrąsu, nes tokiam lygmeny, jeigu aš tokias pareigas užimu, valstybės tarnautoja ir aš turiu čia kreiptis – mes turim ir tokių moterų – jom labai sunku. Tai va ir kalbėjimas ir komunikacija yra kita*“ (9). Žinoma, atsižvelgiama ir į patirto smurto rūšį: „*Bet jeigu tai būtų tik psichologinis smurtas, būtų skirtumas tas, kad tu tiesiog <...> na būtų psichologinė konsultacija tiesiog*“ (4). Taigi siekiama parinkti individualius metodus, kurie labiausiai atitiktų MPSAA asmenybės ypatumus, socializaciją, mokymosi poreikį ir kitus svarbius aspektus.

Taikomi darbo metodai. Tyrimo metu respondentės išskyrė 8 metodus (jie atliekant duomenų analizę priskirti atskiroms subkategorijoms), kuriuos taiko dirbant su MPSAA (žr. 20 pav.).

20 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: metodų taikymas

Taigi, kaip galima matyti iš 20 paveikslo, respondentės daugiausia akcentavo tokius metodus kaip veiksmų plano kūrimas, atvejo vadyba ir savipagalbos grupės.

Veiksmų plano sudarymo metodą bei savipagalbos grupių kūrimą savo darbe naudoja keturios respondentės. Apie atvejo vadybos metodą kalbėjo trys tyrimo dalyvės.

Atvejo vadybos taikymas – respondenčių teigimu, savo darbe jos taiko atvejo vadybos principus, nes kiekvienai MPSAA yra reikalingas atskiras dėmesys, kiekvienos jos problema sudaryta iš skirtingų sudedamųjų ir reikalingi skirtingi būdai siekiant moterį įgalinti gyventi kitaip: „*tas atvejis, kurio vadybą mes organizuojam. Problemos vertinimas, pirmas etapas, tada ieškojimas sprendimo, tada pokyčio vertinimas ir užbaigimas.*“ (1); „*Atvejo vadybininkas, kuris sudėlioja... turėdamas atvejį sudėlioja, kokių paslaugų reikia, kokių konsultavimų reikia, kuria kryptim eit moteriai*“ (2).

Veiksmų plano kūrimas – konsultuojant MPSAA yra sudaromas veiksmų planas ir toliau vertinamas progresas: „*Su kliente, su kuria prasideda darbas, mūsų tikslas sudaryti planą. Veiksmų planą. Ir paskui kiti susitikimai jau daugiau būna tų veiksmų plano priežiūra vadinkim.*“ (7); „*Tada mes bandom sudėlioti tą pagalbos planą, ir aptarti, kas yra įmanoma padaryti.*“ (8).

Savipagalbos grupės – jas galima skirti į formalias: „*...kai susidaro toks klientių ratas, yra psichologė, kuri formuoja savipagalbos grupę, užsiėmimai vyksta...*“ (4) ir natūraliai susiformuojančias („*pas mus yra tokios erdvės, kur jos susėda vakarais, arbatą geria ir spontaniškai susirenka ir bendrauja, tai ir savipagalba viena kitai.*“ (1), moterims bendraujant, dalinamasi gerąja patirtimi: „*pavyzdžiais, kad visos kurios sprendžia, kad išsprendžia [SAA problemą.*“ (1). Terapinės grupės – daugiau orientuojamos į MPSAA gyvenimo tikslų kėlimą ir jų rezultatus.

Įvertinimas ir įsivertinimas – visų pirma yra įvertinama reali MPSAA, kuriai reikalinga pagalba, situacija iš specialisto pozicijos: „*Kai mes pradėdame pagalbos procesą <...> darome paslaugų poreikio vertinimą <...> Dokumentus, pagrindžiančius informaciją, tikrinam, ir paskui, kai išeinam iš pagalbos proceso ir turim kažkokį pokytį situacijoje, rezultatą, tai tada vat pasižiūrime: jeigu būtų dar kartą, tai ar kitaip ką darytumėm.*“ (9). Šeštoji respondentė pasiūlė savo darbo praktikoje naudojamą koordinačių sistemos metodą, kuris yra skirtas jau ne specialistų vertinimui, o MPSAA savęs įsivertinimui: „*Aš visada mėgstu moterims brėžt tokią koordinačių sistemą. Ir graduuju: 10+, 10-. Tai dabar mudvi kalbam, kaip Jūs dabar jaučiatės? Vat toj dešimtbalėj sistemoj? Kaip atrodo, kur jūs dabar esat, ties kokia žyma?*“.

Specialisto pasirinkimas – MPSAA gali pasirinkti, su kuriuo specialistu jai konsultuotis: „*Mano klientės, na būna, kad kartais mes pasiskirstom, ir dirbi daugiau administracinius darbus ir ji ateina ir nori su tavim pakalbėt. Pasišneka su psichologe, o galit dabar Jūs man skirt kelias minutes? Tai tokią klientę mes aišku atiduodam žmogui, kurį ji pasirenka*“.

Tarpininkavimas ir atstovavimas – pasak tyrimo dalyvių, vyksta trimis atvejais – siekiant suorganizuoti MPSAA kitų institucijų pagalbą, sprendžiant teisinės MPSAA problemas, siekiant MPSAA ir smurtautojo susitarimo. Šeimos konsultavimas – iškilus SAA problemai, pažeidžiama ne tik moteris auka, bet ir jos artimiausi žmonės. Žinoma, pagalba reikalinga ir pačiam smurtautojui. Pasitelkiant šeimos narius, artimus gimines, galima dar daugiau sužinoti apie MPSAA ir jai padėti: „*Nes mes vis tiek tą socialinę aplinką bandom zonduoti, kiek tai yra įmanoma,*

neperžengiant tam tikrų ribų. Ir tu vis tiek kartais su jais bendrauji, yra visokių dalykų: ir čia ateina ir su mumis kalba, tariasi kaip bendrai padėt.“ (2).

Analizuojant taikomus metodus, respondentės išskyrė ir **taikomus tęstinės pagalbos MPSAA būdus**:

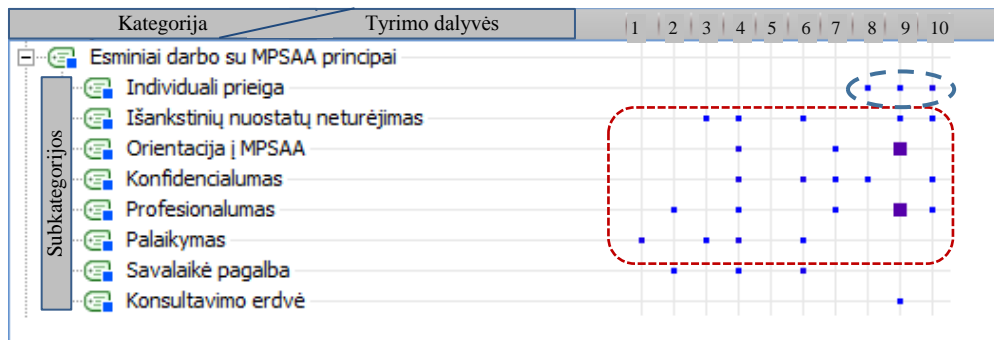
Palaikymo programa – MPSAA net ir išsprendus smurto artimoje aplinkoje problemą ir pradėjus gyventi „kitaip“ dar iškyla įvairiausių sunkumų, todėl joms yra pasiūloma kreiptis į pagalbos institucijas ir vėliau: „mes turim tą palaikymo programą, pagal kurią moterys vis dar ateina pasidžiaugt, ar pasiguost, jau išėjusios. Mes tikrai palaikom ryšius...“ (2) nors tyrimo dalyvės pažymi, kadg tokių besikreipiančių būna nedaug, nes iš esmės MPSAA įgalinamos spręsti savo problemas pačios: „Na galima pasiteiraut kartis nuo karto, jei ten koks ypatingesnis atvejis, bet mes stengiamės įgalinti jas gyventi, todėl bent man tokių grįžusių klienčių nėra pasitaikę...“ (4).

Bendradarbiavimas su verslo organizacijomis – taip pat susijęs su pagalbos tęstinumu. MPSAA yra padedama įsidarbinti, jos jaučiasi saugios: „net yra toks tęstinumas su viena iš darbdavių, kuri nukreipė čia moterį, ir dabar mes pas ją galim kreiptis, ji priima iš mūsų moteris. Tai tas kontaktas yra labai svarbus ir toks labai vykęs. Čia mes anksčiau jo neturėjom, tokio, tai kai mums čia taip pavyko, tai mes labai džiaugiamės.“ (2).

Bendruomenės nepakantumo smurtui stiprinimas – dėmesys, pasak respondenčių, turi būti skiriamas ne tik aukos ir jai artimiausių žmonių, bet ir jos aplinkos švietimui. Žmonės esantys šalia gali labai stipriai veikti MPSAA norą keisti savo gyvenimą.

Eduktoriaus ir moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, sąveika. Šiam parametrai atskleisti, remiantis numatytais kriterijais, išskirtos dvi kategorijos: **darbo su MPSAA principai** (ir ją atskleidžiančios 8 subkategorijos) ir **MPSAA įsitraukimas į pagalbos procesą** (ir ją atskleidžiančios 5 subkategorijos).

Darbo su MPSAA principai:

21 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: darbo su MPSAA principai

21 paveiksle galima matyti, kuriuos darbo principus dažniausiai išskyrė tyrimo dalyvės. Visų pirma tai profesionalumas, išankstinių nuostatų neturėjimas,

konfidencialumas – šiuos principus akcentavo pusė respondentėjų. Taip pat svarbu orientacija į MPSAA ir palaikymas (keturios respondentės). Įdomu pažymėti, kad individuali prieiga kaip darbo principas nėra stipriai akcentuojamas (jį paminėjo trys tyrimo dalyvės), nors analizuojant MPSAA skirstymą į atskiras grupes, individualumas tampa esminiu aspektu.

Taigi, remiantis respondentėmis, vienas esminių principų – pagalbos profesionalumas. Pagalba negali būti teikiama tiek MPSAA, tiek smurtautojams kartu. Ypač svarbu išskirti devintosios tyrimo dalyvės išsakytas mintis, kad specialistas turi padėti MPSAA išspręsti problemas, o ne padaryti ją priklausomą nuo teikiamų paslaugų: „...mes žmogų padarom priklausomu prie savęs.... ir, pavyzdžiui, socialinės išmokos: socialinis darbas atsiranda tada, kada pas žmogų atsiranda problema. Bet jeigu tu atsiradus problemai su žmogum iki mirties eini kartu, tai arba tu nemoki dirbti, arba tu specialiai padarai jį tokiu neįgalium, kad tu visą laiką turėtum klientą.“.

Dešimtoji respondentė mano, kad profesionaliausia yra laikytis neutralios pozicijos: „...labai svarbu, kad padedantis žmogus padėtų, pajęgtų įsitraukti, kontroliuojamai emociškai įsitrauktų į pagalbą nukentėjusiam, tai reiškia, kad jis visų pirma būtų jautrus, kad dėty savo pastangas suprasti, bet kad dėdamas pastangas ir būdamas jautrus gebėtų kontroliuoti tą savo įsitraukimą – kada reikia priartėti, kada reikia – atitolti. Pagalbos procese tokia laikoma geriausia pozicija – neutralumo pozicija.“

Su specialistų profesionalumu susijęs ir išankstinių nuostatų neturėjimas, tai ypač sunku, kai specialistas pats nėra susidūręs su smurtu ir jam sunku suprasti, kodėl įdėjus tiek pastangų, MPSAA gali vis tiek nepriimti sprendimo: „...kas yra labai svarbu šitoj vietoj, dirbant su šita tokia tema, nes viskas taip niveliuota: ten yra smurtiniai santykiai, ratas smurto ir viskas, mes jau nutrinam visą gyvenimą. Nemuša 365 dienas 24 valandas. Yra tas ratas smurto ir moteris yra įsukta. Turi visada atsiminti, kad yra ir tos geros dienos, geri tie laikotarpiai.“ (9).

Taip pat ypač svarbus yra konfidencialumas: „vienareikšmiškai konfidencialumas, visada pabrėžiam, konsultacijos netgi pradžioje, kad, mūsų pokalbis bus konfidencialus. Nes kitu atveju moteris, labai reta kuri norės atsiskleisti.“ (4), tačiau konfidencialumo principas gali turėti išimtį, apie tai mini ir respondentės: „Tačiau, yra viena išimtis konfidencialume: teikiantis pagalbą turi iš karto pranešti, jei jis nujaučia, mato, kad yra tokia grėsmė sveikatai, gyvybei, konfidencialumas yra laužomas, siekiant išsaugoti žmogaus gyvybę ar sveikatą. Bet vis tik labai svarbu, kad perspėtų, kad gautų sutikimą, na kad gali šitaip padaryti.“ (10).

Kitas svarbus principas MPSAA palaikymas. Kaip teigia tyrimo dalyvės: „Tai ir galvoju, gal didelio darbo ir nenuveikiau, kažkokio, bet moteriai kažkur palengvėjo, pradžioj ji galėjo išsikalbėt, paskui priimt kažkokius tai sprendimus kartu, žengti kažkokį žingsnį, mūsų tikslas yra žengti tą žingsnį, padėti moteriai žengti tą žingsnį, kad ji pati galėtų priimti sprendimus. Ne ją vest už rankos, bet pasiekti tą, kad ji pati priimtų sprendimus. Kaip jai gyventi, negyventi, skirtis, išeiti, palikti“ (6).

Respondentės pabrėžia, kad ypač svarbi orientacija į MPSAA problemas, o ne organizacijos tikslus, kontekstą ir pan.: „mes orientuoti ne į rezultatą ir skaičius, o

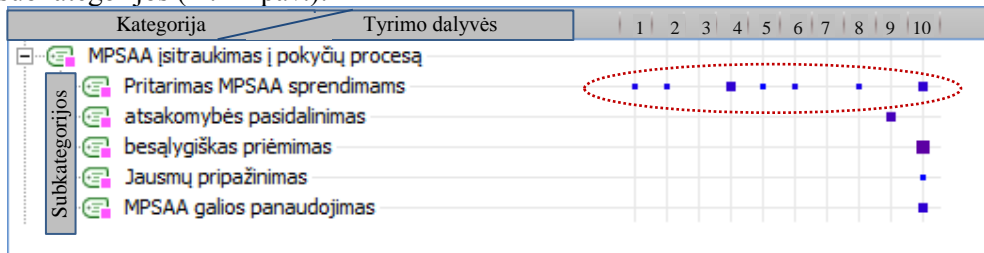
būtent, į kokybę ir pačią auką, kaip mūsų klientę. Mes visų pirma žiūrim į ją. Pagrindinis principas – atsižvelgti į tai, ko reikia aukai. O ne tai, kas svarbu mus“ (4).

Respondentės taip pat pažymi, kad MPSAA teikiama pagalba turi būti savalaikė: „...momentas yra, kad jo vat nepraleisti, ir suteikti profesionalią pagalbą, ir parodyt tuos kelius kaip galima tą problemą spręsti. „ (2); „pirmiausia mes su moterim kalbam „karšta“ dar. Pas ją viskas karšta ir viskas verda.“ (6).

Kaip atskleidė MPSAA portreto analizė, visos moterys yra labai skirtingos ir kiekvienos jų situacija yra labai individuali, todėl vienas iš darbo principų yra individuali prieiga (personalizavimas): „kiek asmenų, tada tiek reiškia atskirų metodų ir modelių. Jeigu mes laikomės to individualumo, o be jo mes tikrai negalėsime padėti, nėra tokios „unisexo kepurės“ šitoj patirty. Kiekvienas žmogus yra individualus, unikalus, nepakartojamas, <...> pagalba turi būti individualizuota.“ (10). Netgi tai pačiai MPSAA toks pats pagalbos modelis antrą kartą gali nebetikti: „netgi tam pačiam žmogui, jeigu aš bandau padėti antrą kartą, mano pirmieji veiksmai gali visiškai netikti. Tai reiškia, kad aš kiekvienai situacijai labai individualiai žiūriu, taikau individualius būdus, metodus ar pan.“ (10).

Tyrimo dalyvės be tarpasmeninio santykio akcentavo ir tokį principą, kaip konsultavimo erdvės atitikimas: „svarbu, kas darbe, ne tik žinios įgūdžiai, bet ir ta konsultavimo, ta darbo erdvė, kurioje tu su klientu. Nes jeigu tu nemoki susitvarkyti darbo erdvės, tai kaip tu tada gali padėt žmogui gyvenimą susitvarkyt!...“ (9).

Kategoriją **MPSAA įsitraukimas į pokyčių procesą** atskleidžia šios subkategorijos (žr. 22 pav.):

22 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA įsitraukimas į pokyčių procesą

Taigi apie pritarimą moters sprendimui kalbėjo net septynios iš dešimt respondenčių. Apie kitus aspektus tyrimo dalyvės kalbėjo pavieniui: devintoji respondentė akcentavo atsakomybės pasidalinimą, dešimtoji – moters jausmų pripažinimą, jos galios panaudojimą ir ypač – besąlygišką MPSAA priėmimą, kuris reikalingas siekiant, kad MPSAA įsitrauktų į pokyčių procesą: „tas besąlygiškas priėmimas pas mus yra kaip principas ir požiūrio dalis, aš priimu kaip sakiau, jei moteris, aš jai padėjau, padėjau, ji vėl grįžta pas vyrą, jei po šito nesugebėsiu priimti, kad ta moteris ar antrą, ar trečią, ar penktą kartą ateitų vėl pagalbos <...> tai yra be galo svarbu, nežiūrint į tai, kaip elgiasi žmogus, nesvarbu, aš galiu nesutikti su tuo, kaip ji elgiasi, nepateisinti, bet aš turiu priimti, priimti privalau.“ (10).

Iš besąlygiško priėmimo kyla kitas, esminis ir dažniausiai tyrime dalyvavusių respondenčių minimas aspektas – pitarimas MPSAA sprendimams: „visada pritariam jos sprendimui: nu nori pabandyt, bandyk, bet tu žinok, kad tu gali grįžti, jei tau ten bus blogai.“ (1); „...moteris viską sprendžia, o mes jau einam šalia jos, tiesiog pabandom, nurodom, kaip galima tą problemą spręsti, o ji jau pati pasirenka.“ (2). Tyrimo dalyvės akcentuoja, kad negalima kaltinti ar smerkti moters dėl priimto sprendimo, net jei atrodo, kad jis yra neteisingas: „ir išeina. Ir grįžta, paskui <...> Čia vienas iš dalykų, kad sprendimus priima tikrai ne darbuotojai. Bet tada jau tris kartus pakartojama, kad ji gali vėl kreiptis, kad yra palaikymo programa: niekas tavęs nesmerks, gali grįžt ir puikiausiai toliau tvarkyt savo problemą.“ (2). Problemos sprendimas turėtų kilti pačiai MPSAA: „tiesiogiai nepasakom paties tikslo, nes kaip bebūtų, sprendimus priimti turi pati moteris. Geriausiai, kai tai kyla natūraliai“ „Tiesiog mes konsultacijų metu stengiamės užduoti klausimus, į kuriuos moteris atsakydama priimtų sprendimą. Visų pirma primestas sprendimas nėra gerai.“ (4). MPSAA turėtų būti **įgalinama** keisti savo gyvenimą: „Bet aišku, mes už moterį negalim nuspręst, mes tik galim ją įgalint, kad ji kažką darytų. Bet jei ji pati nenori, mes negalim nei ją nubausti ir dar kažkokių dalykų.“ (5). Kaip akcentuoja tyrimo respondentės, negalima už MPSAA priimti sprendimų, nes taip ji pati niekada neprisiims atsakomybės: „Tiesiog taip galima numest atsakomybę nuo savęs. Užtai mes iš paskutiniųjų stengiamės išvengti tokios situacijos, kad nebūtų sakoma, jog mes liepėme kažką daryti, vien dėlto ji daro. Poreikis turi kilt iš vidaus.“ (4). Moteris, patyrusi smurtą, jokių būdu neturi būti skubinama priimti vienokį ar kitokį sprendimą, neskubėti su rezultatais, nes tokiu atveju galima ne padėti, o tik pakenkti: „Svarbu žmogaus neskubinti. Nedaryt už ją kažkokių sprendimų. Arba nespausti. Kad ji jau padarytų taip ar kitaip, reikia prisiderinti prie klientės tempo. <...> Nes jei žmogus kažkurioj tai vietoj nėra išsisprendęs vienu problemų, o mes jau jį skubinam, perkeliam, kad jis spręstų kitas. Neskubėti su rezultatais. (8); „geriausi terapeutai buvo ne tie, kurie mane siekė kontroliuoti, bet tie kurie padėjo man kontroliuoti savo gyvenimą – tai va čia yra tezė, kurią turėtų žinoti kiekvienas pagalbą teikiantis asmuo“ (10).

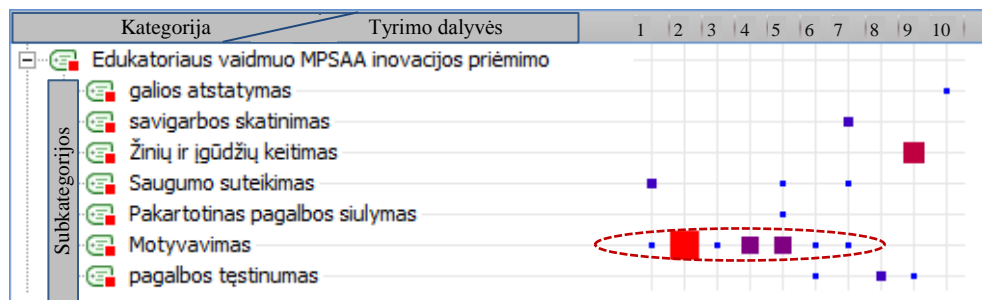
Pitarimas MPSAA sprendimams savo ruožtu lemia kylantį atsakomybės pasidalinimą: „žinojimo, kad tu nesi Dievas ir negali išspręsti visų problemų, būti atviru, nuoširdžiu klientui, ir pasakyti, kad va čia aš tau galiu padėti, o šitoj vietoj labai atsiprašau, bet tu turėtum pasistengti. Dalintis atsakomybe už tuos darbus.“ (9). SPC darbuotojas turi suprasti, kad negali išspręsti visų MPSAA problemų: „Svarbiausia tai yra žinojimas, kad tu negali išspręsti visų kliento problemų. Kad klientas turi būti kartu su tavim, ir kad klientas yra geriausias ekspertas, tai yra pagrindinės žinios, kurias tu turi žinoti, tu negali už žmogų, tu gali kartu su juo, <...> visą laiką yra žmogaus atsakomybė už savo gyvenimą. Yra žmogus. Nes jeigu tu darysi už jį, tu jo niekuomet neišmokinsi.“ (9).

Dar vienas aspektas, kurį stipriai akcentavo dešimtoji tyrimo dalyvė: MPSAA galios panaudojimas. Nors smurtą artimoje aplinkoje patyrusi moteris nebejaučia galinti valdyti savo gyvenimišką situaciją, tačiau specialistas privalo padėti jai tą galią vėl pajusti, net jei situacija visiškai kritinė: „bet kokioj situacijoj, kad ir ką aš ten bedarau, aš niekada nepametu tokio požiūrio ar minties, kad nors kažkiek moters

galios panaudojimo būty, kad ji turėtų galimybę panaudoti tą savo galią, <...> Kad ne aš kontroliuočiau tą žmogų, smurtą patiriantį, bet kad aš padėčiau jai kontroliuoti jos pačios situaciją. Tai vat čia yra esminė maksima, ko gero, kurią reikia žinoti“.

Moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, inovacijos priėmimas (sprendimo gyventi „kitaip“ priėmimas). Analizuojant šį parametą, remiantis numatytais kriterijais išskirtos trys kategorijos: **Edukatoriaus vaidmuo MPSAA inovacijos priėmimo procese, barjerai, su kuriais susiduria edukatorius, ir MPSAA inovacijos priėmimo barjerai.**

Edukatoriaus vaidmenį moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, inovacijos priėmimo procese atskleidžia 7 subkategorijos (žr. 23 pav.):

23 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukatoriaus vaidmuo MPSAA inovacijos priėmimo procese

Kaip matyti iš 23 paveikslėlio, dauguma tyrime dalyvavusių respondenčių (septynios iš dešimt) stipriai akcentavo, kad esminis edukatoriaus vaidmuo yra MPSAA motyvavimas. Taip pat didesnis dėmesys skirtas saugumo jausmo suteikimui ir pagalbos tęstinumui (akcentavo po tris tyrimo dalyves). Galima pabrėžti, kad devintoji tyrimo dalyvė ypač daug dėmesio skyrė MPSAA žinių ir įgūdžių keitimui.

Taigi edukatorius turi motyvuoti moterį ieškoti sprendimo: „Jeigu moteris patiria smurtą ir ilgalaikį, daug metų, mes aišku nesakom, kad Jūs privalot skirtis, mes ją tiesiog motyvuojame ieškot sprendimo.“ (4); motyvuoti susirasti pajamų šaltinių ir tokiu būdu tapti mažiau priklausoma nuo smurtautojo: „Beje, dėl pašalpy gavimo, mes motyvuojam, stengiamės moterį rasti galimybę įsidarbinti, dirbti, ieškoti darbo. Ir tai yra pirmas žingsnis. Kad jinai galėtų pati išeiti. Kad būtų galimybė apskritai išeiti.“ (4); nesitaikstyti su smurtu: „Motyvavimas, kad ji neturi pateisint to smurtautojo, turi netoleruot jo, nesitaikstyt su tuo, kad oi, čia praeis...“ (2); motyvuoti vaikų gerove: „Jūsų vaikai negirdėtų tų keiksmožodžių, pareinat tylu ramu, atidarot langą, paukšteliai čiulba. Ir jūs laisva moteris.“ (6); kartais tenka motyvuoti MPSAA apskritai kreiptis pagalbos: „Kol su žmogum išsišneki, kas per situacija, išsiaiškini, kol pabandai kažkaip padėt, įtikint, nes būna taip, kad pati persigalvoja, sako: išsisaugosiu Jūsų numerį ir, jeigu prireiks, tada kreipsiuos.“ (5).

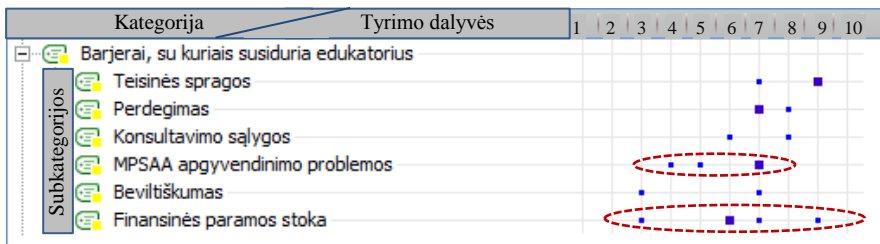
Vienas aspektų, siekiant „kitokio“ MPSAA gyvenimo, yra jos galios atstatymas, apie kurį kalbėjo dešimtoji tyrimo dalyvė: „Kas atsitinka žmogui, kuris patenka į smurtautojo pinkles? Jo galia tampa silpnesnė, yra silpnesnė, jau yra tapusi silpnesnė, kažkoku būdu jinai yra sumažinta, sumažėjusi ir tas žmogus atsiduria

smurtautojo įtakoje. Norint padėti tokiam žmogui, <...> tai labai svarbu padėti tą galią atstatyti.“ (10).

Saugumo suteikimas – tam, kad moteris norėtų keisti savo gyvenimą, ji turi pasijusti saugiai: „Kad iš mūsų pusės jaustųsi jinau saugi, o kaip jinau viduj jaučiasi, mes taip negalim to kažkaip aprėpti, tiesiog paskui matom pokyčius, ar ji linkusi spręst problemą, ar ne...“ (5). MPSAA turi jausti natūralią specialistų reakciją į savo problemas: „mato, kad čia ji yra ne viena, kad mes priimam tą jos problemą nenustebe, o kad natūralu turēt problemų, tiktais svarbiausia jas spręst, nes kuo jos senesnės, tuo jos sunkiau sprendžiamos.“ (1). **Savigarbos stiprinimas** – edukatorius padeda MPSAA atstatyti jos savigarbą: „Nieks negali prieš tave kelt rankos, prievartaut, žemint niekas.“ (7). **Žinių, įgūdžių keitimas** – „Nes jeigu bus tik žinios, nebus įgūdis formuojamas, tos žinios pievom nueis“ (9).

Pakartotinis pagalbos siūlymas – net jeigu MPSAA pagalbos atsisakė: „dažniausiai bandom dar kartą su ją susisiekti ir perklaust, tarkim jeigu ji pagalbos atsisako, būna kad išvis nenori kalbēt, sako: nieko man nereikia. Tada mėnesio tarpe mes dar bandom su ja susisiekti.“ (5); Ir **pagalbos tęstinumas** – MPSAA visada gali kreiptis pagalbos, nesvarbu, ar jau išsprendusi problemą, ar laikinai atidėjusi jos sprendimą: „Mes turim tokią palaikymo programą toms, kurios tik išėjusios, naufoj erdvėj. Jom dar kartais reikia kažką dasitvarkyti, jos ten pinigėlius pas mus, dokumentus laiko, nes butuose kokiuose išnuomotose, nėra saugu. Ir ar mes joms baldus renkam per bendruomenę ar rūbelius, ar ateina sako, va pas mus galima būtų įdarbinti ką nors kažką iš mūsų išsivesti. Jos kaip sesės.“ (9).

Barjerai, su kuriais susiduria edukatorius, moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, inovacijos priėmimo procese – šią kategoriją atskleidžia 6 subkategorijos (žr. 24 pav.):

24 pav. Tyrimo duomenų analizės metu išskirtų subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondencijų atsakymuose – kategorija: barjerai, su kuriais susiduria edukatorius MPSAA inovacijos priėmimo procese

Taigi tyrimo dalyvės daugiau akcentavo tokius barjerus kaip: MPSAA apgyvendinimo problemos ir finansinės paramos stoka (žr. 24 pav.), tačiau analizuojant šias subkategorijas, galima išskirti vidinius ir išorinius barjerus, su kuriais susiduria edukatorius, padėdamas MPSAA priimti inovaciją. Kaip išorinis barjeras dažniausiai minima **finansinės paramos stoka**: „Žinai su tuo įgalinimu, <...> reikalinga pagalba ne tik žiniomis, bet ir finansais, apčiuopiama.“ (3). Su finansinės paramos stoka glaudžiai susijusi ir **MPSAA apgyvendinimo problema**: „Yra dvi įstaigos Lietuvoj prie savivaldybių. Kokia bėda? Ten eina visos moterys: ir

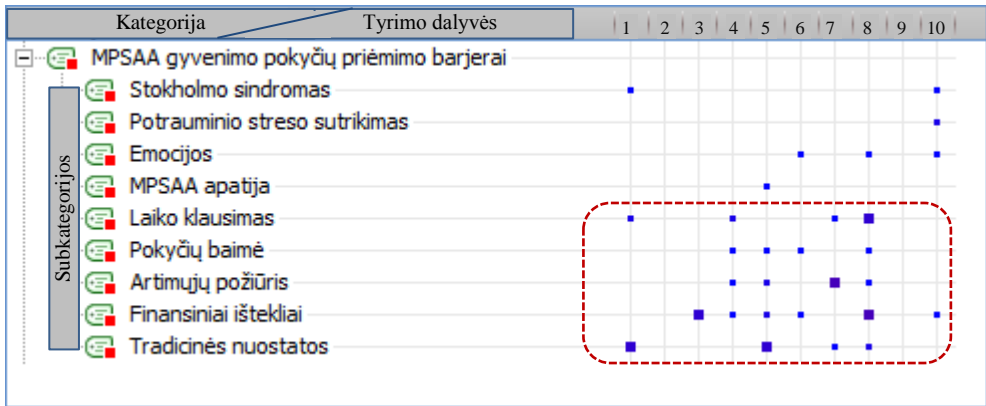
smurtautojos, ir smurtą patyrę, nukentėjusios nuo prekybos žmonėmis, jaunos moterys be įgūdžių, senutės. Ta prasme negali visko suplasti į vieną vietą, nu negali, ir jei moteris dirbanti normali, kuriai yra pereinamasis laikotarpis, jina pateks į tą aplinką, nu tai yra antrinė viktimizacija.“ (7). Septinta ir devinta respondentės akcentuoja teisines spragas: „Mes juk baudžiame nusikaltėlius apribodami jų laisves. Tai šitų aukų laisvė yra apribota.“ „Per menkas kūno sužalojimas... tai kaip leisti mušamai, kad neužmuštų, bet jau stipriai sužalotų? O jei atsisės moteris į invalido vežimėlį jau bus pakankamai? <...> Tai kam tada mes į įstatymą psichologinį smurtą įsirašėm? Reikėjo nejudinti, jeigu sužalojimas yra ne smurtas. Mėlynės, pjautinės žaizdos – ir tai dar čia lengvas kūno sužalojimas. Kūno sužalojimas yra tyčinis.“ (9).

Kaip dar vieną iš išorinių barjerų, dvi respondentės įvardina sudėtingas konsultavimo sąlygas: „Turim aišku tokią problemą, kad mūsų rajonas, su kuriuo dirbam, yra nutolęs mažiausiai trisdešimt keliais kilometrais.“ (8); „kaip SPC, yra grynai apibrėžta, telefoninis pokalbis. Jau čia ką nori, verskis per galvą, turi padėt moteriai. Bet tik telefonu. Tu jos nematai, tai yra labai blogai.“ (6).

Tyrimo dalyvavusios SPC darbuotojos išskyrė du vidinius barjerus – profesinį perdegimą: „kaip voverė rate. Tu darai, tu atrodo padarai, o jei dar tavo asmeninės savybės tokios, kad tu darai ne procesą, o sieki kažkokio tikslo, ir tu to tikslo nepasieki, įsivaizduojat? Daug daug daug laiko, o tu tikslo nepasieki. Ir tada klausimas: kam tada to reikia? Ir sakau tas perdegimas tada.“ (7). Respondentės taip pat nurodo, kad perdegimą gali sąlygoti visuomenės požiūris, ne tik į MPSAA, bet ir į pačią specialistę: „Iki šiol toks požiūris, jei tu dirbi socialinį darbą tai su tavim kažkas ne taip, kitur neįstojai, taip sunku, ir dar tave ta stigma kaip žmogų. Klientas sunkus, visuomenės požiūris toks viduriukas, pajamos mažos.“ (7). Kitas vidinis barjeras – beviltiškumo jausmas: „Beviltiškai ir kartais pats jau jautiesi beviltiškai, nu ką jau čia dabar jai daryt. Nu kaip jina išeis? Nuuu tikrai, tos pagalbos kaip nėra.“ (3).

Taigi, respondenčių išskirtus edukatoriaus barjerus galima skirti į išorinius: finansinės paramos stoka, apgyvendinimo problema, teisinės spragos, sudėtingos, poreikio neatitinkančios konsultavimo sąlygos; vidiniai barjerai: profesinis perdegimas ir jį lydintis beviltiškumo jausmas. Edukacinio įgalinimo inovacijoms kontekste šie barjerai siejasi su edukacinio tikslo realizavimui reikalingos tinkamos fizinės erdvės nebuvimu (sudėtingos, poreikio neatitinkančios konsultavimo sąlygos, apgyvendinimo problema) bei legitimumo (teisinės spragos), organizacinėmis – materialinėmis (finansinės paramos stoka, apgyvendinimo problema), kompetencinėmis (profesinis perdegimas ir jį lydintis beviltiškumo jausmas) sąlygomis.

Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, inovacijos priėmimo (sprendimo „gyventi kitaip“) barjerai atskleidžiami per 9 subkategorijas (žr. 25 pav.):

25 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA pokyčių priėmimo barjerai

Tyrimo dalyvės taip pat išskyrė tiek vidinius, tiek išorinius MPSAA barjerus, trukdančius gyvenimo pokyčiams. Dažniausiai aptariami interviu metu buvo šie: finansiniai ištekliai (šešios respondentės), tradicinės nuostatos, artimųjų požiūris, pokyčių baimė bei laiko klausimas (po keturias respondentes) (žr. 25 pav.). Remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, nemažą reikšmę turi ir MPSAA emocijos (jas minėjo 3 respondentės), rečiau, bet paminėtas Stokholmo sindromas, potrauminio streso sutrikimas, ir apskritai moters apatija savo gyvenimui, kaip smurto artimoje aplinkoje pasekmė.

Taigi vienas iš išorinių barjerų yra riboti finansiniai ištekliai – moterys bijo, kad išsiskyrę su smurtautoju neturės lėšų pragyvenimui: „*Viena iš didžiausių problemų, bent jau dabar aš matau, yra nu tas turto klausimas. Kai ji neturi, kur išeiti, kai neturi visiškai jokio turto, <...> tai jiniai niekada neišeis.*“ (3). Net jeigu smurtautojas išeitų, problema vis tiek lieka, nes moteris nežino, kaip išgyventi be vyro.

Kaip vieną išorinių barjerų, kurie išryškėjo tyrimo metu, galima įvardinti ir tradicines nuostatas, kurios savo ruožtu apima ir visuomenės požiūrį į SAA: „*atsakomybė už šeimą, kad turiu būti gera žmona, gera mama, ir tam kad taip būtų turi palaikyti harmoniją. Kad išlaikyti tuos harmoningus santykius turiu ir nusileisti, turiu ir paklusti, ir nutylėti ir panašiai. Na nėra priimta moteriai reikšti agresyvumo.*“ (8); „*visas krūvis, atsakomybė yra uždedama moteriai. Ir kaltė. Na ir ji tokia gaunasi: Vadinasi, aš turiu dar labiau tylėt, nes atims iš manęs vaikus. Taip yra, kaltina moteris visi.*“ (7); Tradicinių nuostatų laikosi ir pati MPSAA: „*Nu tas sakymas: kad va norėjau išsaugoti šeimą. Norėjau, kad vaikai turėtų tėvą.*“ (1).

Labai didelę įtaką MPSAA sprendimui „gyventi kitaip“ daro jos artimųjų požiūris. Dažnai MPSAA nesulaukia palaikymo net iš pačių artimiausių žmonių: „*ateina nukentėjusioji ir sako: manęs šeima nepalaiko, sako, aš būčiau nuolankesnė, ne tokia bloga, tai jisai manęs nebaustų ir nemušų*“ (7); „*vaikai – jie dažnai irgi renkasi smurtautoją, todėl, kad jiems atrodo, kad yra taisyklės, pagal kurias smurtauja, mama laikytusi tų taisyklių, tai prieš ją nesmurtautų.*“ (7). Atsitinka ir taip, kad artimieji bijo patys prisiimti atsakomybę. MPSAA labai bijo aplinkinių požiūrio: „*kitas aspektas yra, ką kaimynai pasakys, ką aplinkiniai žmonės, nes visi taigi tada sužinos, kad čia pas mus vyksta negerai dalykai, ko moterys labai bijo.*“ (5).

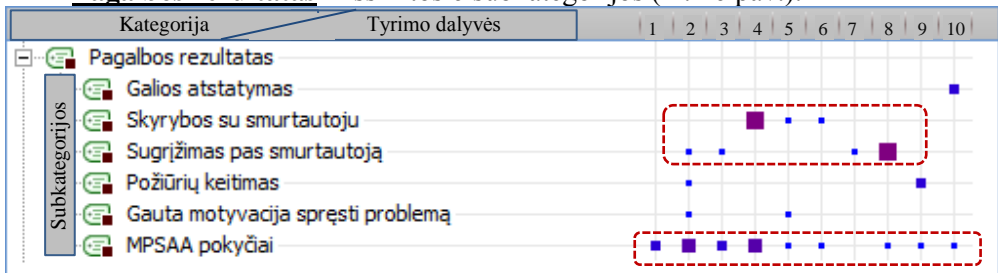
Emocijos – vidinis barjeras, kuris trukdo MPSAA priimti pokyčius savo gyvenime: „Prisikabinau vyro nuotraukų aplinkui... Dieve jis negrįžta dvi savaites... aš vaikštau ir verkiu..., tie vaikai dar verkia: tiatis tiatis, ir sako baisiai skaudus dalykas.“ (6). MPSAA, kaip auka, tampa priklausoma nuo patiriamo smurto, ją veikia Stokholmo sindromas: „Ypač jei moteris negali pripažinti savo priklausomybės, nuo to smurto, ir tas va Stokholmo sindromas, taip aukos, dažnai mes jį matom ir pastebim.“ (1). MPSAA taip pat kenčia nuo potrauminio streso sutrikimo.

Keisti savo gyvenimą MPSAA trukdo ir pokyčių baimė. Moterys prisitaiko gyventi smurtinėje aplinkoje, jos mano, kad žino ko tikėtis iš smurtautojo, joms sunku keisti savo įprastą būitį: „Be abejo, baimė išeiti iš komforto vadinamos zonos. Dabar tai jinai žino, kokia yra situacija, kad jisai smurtauja, bet jinai žino, kaip bus, žino kad įtampa augs, ji trūks. Bet paskui ateis kelios ramios geros dienos, kad jinai galės sau ten ramiai gyventi, tiesiog prisitaiko per eilę metų prie visų tų ir jai atrodo, kaip ir patogus gyvenimas. O tas išėjimas ir pokytis yra: aš nežinau, kaip bus, kas?!“ (4). „Jūs neįsivaizduojat kaip tai sunku keisti. Noriu, kad tas vyras pasikeistų. Bet kad jis būtų.“ (6).

Pokyčiai gyvenime dažnai pareikalauja nemažai laiko, todėl MPSAA atveju iškyla pokyčių laiko klausimas: „Ooo. asmeniniuose gyvenimuose tai reikia labai daug laiko, kad kažkas keistųsi.“ (4). Respondentės įvardina ir MPSAA apatiją savo gyvenimui: „Kartais jeigu moteris nieko nenori, tai nieko ir nepadarysi.“ (5).

Edukacinio proceso rezultatas. Šiam parametrai išanalizuoti, remiantis numatytais kriterijais, išskirtos dvi kategorijos: **pagalbos rezultatas** ir **MPSAA požymiai, rodantys pokyčius**.

Pagalbos rezultatas – išskirtos 6 subkategorijos (žr. 26 pav.):

26 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: pagalbos rezultatas

Svarbu pažymėti, kad beveik visos tyrimo dalyvės (devynios iš dešimties) akcentavo MPSAA pokyčius apskritai (žr. 26 pav.): „Pasikeičia, nes mato, kad čia ji yra ne viena.“ (1); „Tiesiog ji visapusiškai pasikeitė.“ (2). Ne visoms moterims pokyčiai ryškūs ir greiti, kita vertus, kaip teigia respondentės, svarbus pokytis MPSAA gyvenime įvyksta jau tuomet, kai ji pati ryžtasi kreiptis pagalbos: „pirmasis pokytis įvyksta, kada žmogus pats ieško pagalbos. O paskui, kaip realiai daro kažkokius veiksmus ir kažką keičia“ „žingsnis, kurį jos žengia ateidamos čia, yra nepamatuojamas, atsižvelgiant į situaciją kurioje jos yra.“ (4).

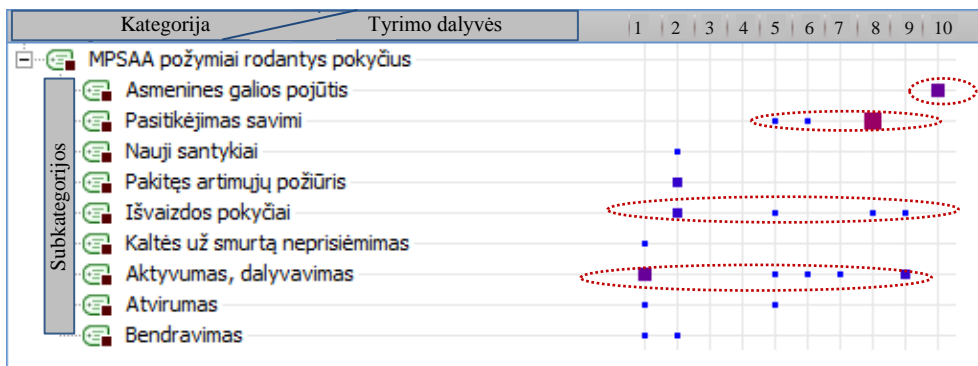
Kaip natūralus SAA problemos sprendimo rezultatas respondenčių įvardinamos skyrybos su smurtautoju (jas akcentavo trys tyrimo dalyvės, o ypač ketvirtoji dalyvė):

„Rezultatas, kaip bebūtų gaila, na mes neskiriam šeimų, bet tai yra išsiskyrimas. Kitaip negalima išspręst problemų. Smurtautojas nesikeičia dažniausiai. Dažniausiai tai tik blogėja.“ (4), tačiau ne visuomet šis rezultatas būna teigiamas. Įdomu matyti, kad respondentės tiek pat dažnai minėjo (žr. 26 pav.), kad po suteiktos pagalbos MPSAA visginusprendžia grįžti pas smurtautoją (keturios dalyvės iš dešimties), tačiau net ir šiuo atveju į šeimą ji jau grįžta pasikeitusi: „tarkim lieka gyventi šeimoje, kaip ir nesiskiria šeima, bet išmoksta moteris tam tikrose vietose, atstovi jau savo poziciją, atstovi savo valią, sugeba pasakyti ne, tam tikrose situacijose, apsibrėžia savo ribas, išsako savo nuomonę, <...> Moteris ima pasitikėti. Galima iš to pajusti, kad ima pasitikėti savimi labiau.“ (8)

Dar vienas iš minėtų pagalbos rezultatų – MPSAA galios atstatymas. Pasak dešimtosios tyrimo dalyvės, moteris pradeda suvokti, kad ji gali rinktis, kokią gyvenimą gyventi, kad ji yra laisva savo gyvenimo šeiminkė: „Pagalbos procese labai svarbu, kad tai viskas būtų atstatoma po truputėlį“; „atsukti ją į save, ir pradėti rūpintis savim, ir kada jau jinai pradeda galvoti: kokius aš jausmus patiriu, arba kaip ten su manim.“ (10). Kitas rezultatas – gauta motyvacija spręsti SAA problema: „tai jau yra rezultatas, nes ji gauna motyvaciją spręsti šitą problemą, o nesitaikstyt su tuo smurtu šeimoje.“ (2). Reikšmingas rezultatas – MPSAA požiūrio kaita. Net jei MPSAA nusprendžia grįžti pas smurtautoją, ji turi grįžti pakeitusi požiūrį į smurtautoją: „pati keistis ir keist savo požiūrį. Tai va būtų problemos sprendimas. Ir jei ji nori grįžt, ji turi grįžt visai kitokiu statusu, visai kitokiu požiūriu, visai kitokiais dalykais.“ (2); MPSAA keičia požiūrį ir į save: „Iš pradžių jos tokios užsisklendę, nu tokios aukos, kaip mes sakom, nu, bet aš manau, kad tą „auką“ reikia nuimti. Jos yra nukentėjusios nuo smurto, o auka yra pats smurtautojas su savo elgesiu.“ (9).

Moters patyrusios smurtą artimoje aplinkoje požymiai, rodantys pokyčius

– atsižvelgiant į tyrimo dalyvavusių respondenčių atsakymus, išskirtos 9 subkategorijos, atspindinčios ryškiausius MPSAA pokyčių požymius (žr. 27 pav):

27 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA požymiai, rodantys pokyčius

Dažniausiai respondenčių išskirti šie MPSAA pokyčius rodantys požymiai: aktyvumas, dalyvavimas, išvaizdos pokyčiai, pasitikėjimas savimi (žr. 27 pav.). Apie aktyvumą kalbėjo pusė iš tyrimo dalyvavusių specialistų, ypač jį akcentavo pirmoji respondentė. MPSAA išvaizdos pokyčius išskyrė keturios tyrimo dalyvės, trys –

pasitikėjimą savimi. Pastarąjį aspektą daugiausia akcentavo aštuntoji specialistė. Įdomu pažymėti, kad dešimtoji tyrimo dalyvė kalbėjo tik apie vieną – moters asmeninės galios pokytį, tačiau jį minėjo net kelis kartus.

Pasitikėjimas savimi – svarbu pabrėžti, kad po intervencijos MPSAA jaučiasi tvirtesnė nusprendusi spręsti SAA problemą: „*jai pasitikėjimas savimi kyla, kad yra kas padės, kad galbūt ir aš viena galiu pakeist savo gyvenimą, ir gerai gyvent. Tai tada taip, tada jau viskas virsta į teigiamą pusę.*“ (5), tiek ir nusprendusi pasilikti šeimoje: „*tarkim lieka gyventi šeimoje, kaip ir nesiskiria šeima, bet išmoksta moteris tam tikrose vietose, atstovi jau savo poziciją<...>. Moteris ima pasitikėti. Galima iš to pajusti, kad ima pasitikėti savimi labiau.*“ (8). Ypač svarbu tai, kad MPSAA jau nebeprisiima kaltės už įvykusį smurtą: „*Pasijuto, kad nėra kalta ir viskas išsprendžiama*“ (1).

Dešimtoji tyrimo dalyvė ypač akcentavo atsiradusį moters galios pojūtį – „*moteris pradeda atpažinti, vat kodėl jinai taip jaučiasi, iš kur pas ją kyla jausmai, kokioj situacijoj tie jausmai kyla, kokiuose santykiuose, su kokiais žmonėm bendraujant ir va čia jau ir yra pirmos galios apraiškos, pažinimas.*“ (10). MPSAA tampa daug atviresnė: „*Matosi net iš veido žmogus pasikeitęs, visai kitaip bendrauja, jis yra atviresnis, vien iš įėjimo pro duris, net jaučias.*“ (5). Ji pradeda daugiau bendrauti: „*daugiau bendrauja, neužsidariusi jau, turi ką pasakyti jau jinai, <...> ateina pati, jau ir per dažnai pradeda ateiti, nori ten kažką pasakyt, ar kažką paklausti.*“ (1). MPSAA taip pat tampa aktyvesnė – „*Atsiranda noras – o gal turit ką paskaityti? O per išeigines čia nėra kokių nemokamų renginių? O ten gauna algą, va žiūrėkit nusipirkau kažkokį daiktą, šimtas metų aš jau nepirkau.*“ (9); „*labai greitai greitai metu susirado darbą, parduotuvėj, na tai yra pardavėja, nu kad būtų pajamos kažkokios.*“ (5). MPSAA atsiranda noras dalyvauti: „*Daugiau dalyvauja veiklose, <...> ta stiprybė tokia atsirado, ir jau čia palaikymo komandose dalyvaudavo, kitom padėdavo.*“ (1); atsiranda noras padėti kitoms moterims: „*Ir mes kitą kartą padarom savo klientus tokius super socialiai aktyvius, na kur konsultuoja kitus ir atveda mums kitus klientus, ir sako aš dirbu ir aš matau, kad čia Jūsų klientas ir atveda, jie tokie ekspertais pasidaro. Ne tik problemos atradimo bet ir sprendimo prasme.*“ (9).

Kitas požymis, parodantis MPSAA pokyčius, yra jos išvaizdos pokyčiai: „*Ima moteris keistis, rūpintis savimi, atkreipia į save dėmesį, savo išore pradeda rūpintis. Ir tai yra vienas iš rodiklių, kad žmogui jau geriau, kad ji lipa iš duobės, kurioje jinai yra.*“ (8); „*Iš išvaizdos. Iš karto jau plaukus dažo, na pradeda matyti save. Atsiranda jos poreikiai, ko anksčiau nebuvo – buvo vaikai, vyras, kad tik tyliai, kad niekas nesužinotų, pudra tik užmaskuotos mėlynės ir akiniai. Kad nebūtų tų mėlynių matyti. O jau paskui atsiranda aš.*“ (9).

Tai, kad MPSAA keičiasi parodo ir jos artimų žmonių pasikeitęs požiūris: „*Ir vaikai du buvo jo pusėj, vienas buvo jos pusėj, ir paskui tie vaikai grįžo, prie jos. Tiesiog ji visapusiškai pasikeitė.*“ (2). MPSAA pokyčius gali parodyti ir užmegzti nauji santykiai su kitu vyru: „*susipažino su draugu, ir ji negalėjo atsistebėti: įsivaizduojat jis derina su manim savo nuomonę, savo kokią pasiūlymą visada aptaria, ir man taip netikėta, tiesiog stebina, kad vat būna ir tokių žmonių.*“ (2).

Apibendrinant interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojomis (edukatorėmis) rezultatus, galima pabrėžti, kad visų pirma išryškėja edukatoriaus žinių įvairiapusiškumo aspektas – tyrimo dalyvių nuomone, neužtenka išmanyti vien tik savo specialybės niuansus, norint suteikti veiksmingą ir savalaikę pagalbą reikalingos įvairių sričių žinios. Kaip edukatoriaus gebėjimai, labiausiai tyrimo metu akcentuoti bendradarbiavimo organizacijoje ir už jos ribų gebėjimai bei empatija – kaip gebėjimas reaguoti į moters emocijas, situaciją, jos būsenas; gebėjimas save pastatyti į aukos poziciją. Edukatoriaus vertybė, labiausiai akcentuota respondenčių – geranoriškumas, esminis požiūris – visiška smurto netolerancija. Įdomu pažymėti, kad tyrimo dalyvės labai išsamiai atskleidė edukatoriui reikalingų žinių aspektą, o vertybėms bei požiūriams skyrė gana nedidelį dėmesį.

Moterį, patyrusią smurtą artimoje aplinkoje, interviu dalyvės apibūdina kaip turinčią žemą savivertę, pažeidžiamą, linkusią pildyti kitų lūkesčius, aukoti savo interesus šeimos labui. Kaip esminę priežastį, kodėl MPSAA taip ilgai kenčia smurtinius santykius, specialistės įvardina žinių apie smurtą stoką – tai, jų nuomone, ir sąlygoja smurto reiškinio ir problemos masto nesuvokimą, pakantumą smurtui ir jo slėpimą.

Tyrimo metu išryškėjo šie pagrindiniai tyrimo dalyvių tikslai: moterų savarankiškumo skatinimas ir MPSAA įgalinimas spręsti smurto artimoje aplinkoje situaciją. Įgalinimą tyrime dalyvavusios specialistės sieja su moters tapimu savo gyvenimo šeimininge – autonomiškumo, pasitikėjimo savimi, savo gyvenimo kontrolės atstatymu, o taip pat moters galia atpažinti smurto artimoje aplinkoje reiškinį ir susirasti pagalbos šaltinius. Svarbus akcentas – moterų savivoka – jog nei ji, nei jos vaikai neprivalo kentėti smurto artimoje aplinkoje.

Vienas iš empirinio tyrimo tikslų, buvo išskirti moterų grupes, atsižvelgiant į kurių situaciją ir poreikius būtų galima formuoti tinkamą edukacinį turinį. Interviu metu išryškėjo, kad MPSAA galima grupuoti remiantis šiais požymiais: motyvacija spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą, smurto artimoje aplinkoje patirtis, skirtinga prieiga prie reikalingų išteklių, socialinių ryšių kokybė, socialinis sluoksnius, išsilavinimas, socializacijos lygmuo. Vis dėlto esminiu akcentu išliko MPSAA individualumas. Tyrimo dalyvių nuomone, kiekvienai MPSAA yra reikalingas atskiras dėmesys, kiekvienos jos problema sudaryta iš skirtingų sudedamųjų ir reikalingi skirtingi metodai siekiant MPSAA edukacinio įgalinimo. Tyrimo metu išryškėjo, kad respondentės savo darbe taiko atvejo vadybos principus tam, kad kiekvienai moteriai būtų suteikta jai reikalinga ir savalaikė pagalba: nukreipti MPSAA pas reikalingą specialistą ar įstaigą, komunikuoti su moters artimaisiais. Konsultuojant MPSAA taip pat yra sudaromas veiksmų planas ir vertinamas progresas. Kaip itin svarbias pagalbos procese tyrimo dalyvės vertina savipagalbos grupes, kurios ne tik suburiamos specialistų, bet susiformuoja natūraliai, moterims gyvenant kartu.

Remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, sudėtinga išskirti konkrečių, atskirais atvejais MPSAA reikalingą, suteikiamų žinių poreikį. Esminiu kriterijumi, lemiančiu suteikiamų žinių kiekį ir pobūdį, tampa pačios moters tikslai. MPSAA suteikiamos teorinės žinios (apimančios smurto sampratą, smurto dinamiką), ir

iškylančios iš realios MPSAA gyvenimo situacijos poreikio – tam, kad moteris gebėtų atpažinti jos artimoje aplinkoje vykstantį smurtą, žinoti, kad yra būdų jo išvengti. MPSAA suteikiamos ir esminės teisinės žinios: kaip veikia Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kokios yra MPSAA teisės tam, kad moteris žinotų, kad bet kuriuo metu gali kreiptis į specializuotas pagalbos organizacijas ir kokios pagalbos čia gali sulaukti, kokios pagalbos gali sulaukti kitose institucijose, su kuriomis pagalbos organizacijos jai padės susisiekti. Tyrime dalyvavusių edukatorių nuomone tam, kad MPSAA būtų įgalintos savarankiškai spręsti smurto artimoje aplinkoje situaciją, joms reikia padėti išmokti pačioms susirasti reikalingą informaciją ir ją pasinaudoti. Taigi apibendrinant galima teigti, kad tiek moteriai suteikiamas žinių kiekis, tiek jų pobūdis yra orientuoti į moters įgalinimą savarankiškai spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą, o ne padarant ją priklausomą nuo teikiamų paslaugų.

Didelis dėmesys interviu su edukatorėmis metu buvo skirtas specialisto ir MPSAA sąveikai. Akcentuoti esminiai darbo su smurto artimoje aplinkoje aukomis principai: išankstinių nuostatų neturėjimas, konfidencialumas, profesionalumas, orientacija į MPSAA poreikius, palaikymas. Vėlgi, kaip ypač svarbi, išskirta individuali prieiga. Analizuojant moterų įsitraukimą į pokyčių procesą, respondentėlių nuomone, visų pirma svarbus besąlygiškas kiekvienos moters priėmimas, jos jausmų pripažinimas, pritarimas jos sprendimams. Pritarimas MPSAA sprendimams savo ruožtu lemia kylantį atsakomybės pasidalinimą. Nors smurtą artimoje aplinkoje patyrusi moteris nebejaučia galinti valdyti savo gyvenimišką situaciją, tačiau specialistas padeda jai tą galią vėl pajusti, net jei situacija ir visiškai kritinė. Svarbu pabrėžti, kad tyrimo dalyvės iš esmės akcentavo bandradarbiaujančius santykius, kurie yra vienas iš svarbių įgalinančios aplinkos charakteristikų.

Tyrimo metu taip pat atskleisti edukatoriaus ir MPSAA (edukatoriaus požiūriu) barjerai, trukdantys priimti inovaciją. Edukatoriai išskyrė vidinius ir išorinius barjerus, su kuriais susiduria specialistas, padėdamas MPSAA priimti inovaciją. Tai visų pirma finansinės paramos stoka, teisinės spragos, netinkamos konsultavimo sąlygos, sunkumai randant moteriai laikiną gyvenamąją vietą. Spręsdami sudėtingas problemas specialistai susiduria su tokiais vidiniais barjeriais kaip beviltiškumo jausmas ar net profesinis perdegimas. Moterims, edukatorių nuomone, vykdyti pokyčius gyvenime trukdo finansinių išteklių stoka, neigiamas artimųjų požiūris ar jų abejingumas, tradicinės visuomenės nuostatos. Kaip itin svarbius vidinius barjerus, kurie iš esmės stabdo MPSAA inovacijos priėmimo procesą, respondentės akcentavo moters emocijas, pokyčių baimę ar apskritai apatiją savo gyvenimui. Tyrimo dalyvės išskyrė ir Stokholmo sindromo bei potrauminio streso sutrikimo įtaką.

Analizuojant edukatoriaus vaidmenį MPSAA pokyčių procese, tyrimo dalyvių nuomone, didžiausias edukatorių dėmesys yra skiriamas MPSAA motyvavimui. Moteris motyvuojama ieškoti sprendimo iš susidariusios situacijos, nesitaikstyti su smurtu, motyvuojama susirasti lėšų šaltinį. Edukatorius siekdamas pokyčių moters gyvenime, turėtų stiprinti jos savigarbą, ne tik suteikti žinių, bet ir keisti moters įgūdžius. Tyrimo dalyvių nuomone, tam, kad moteris norėtų keisti savo gyvenimą, ji turi pasijusti saugiai, specialistų reakcija į moters problemas turėtų būti natūrali, neteisianti. Pagalba MPSAA siūloma pakartotinai, net jei pradžioje moteris jos

atsisakė, būtinas ir pagalbos tęstinumas. Vienas aspektų, siekiant „kitokio“ MPSAA gyvenimo, yra jos galios atstatymas.

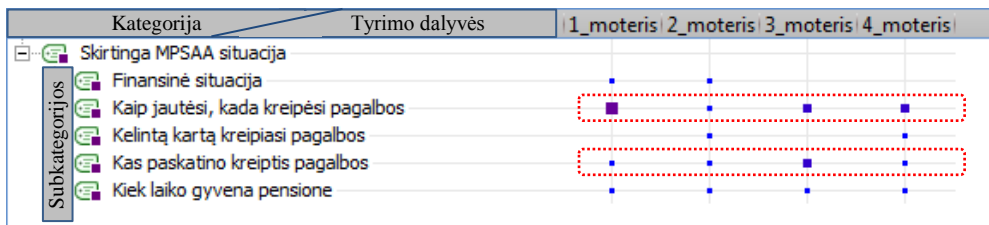
Kaip edukacinio įgalinimo proceso rezultatą respondentės akcentavo moters pokyčius apskritai. Taip pat svarbi MPSAA požiūrių kaita: tiek į save, tiek į smurtaujančią asmenį. Tyrimo dalyvės kaip rezultatą akcentavo tiek skyrybas su smurtautoju, tiek ir grįžimą į smurto aplinką, tačiau pabrėžiant tai, kad bet kuriuo atveju moteris jau grįžta pasikeitusi. Kaip reikšmingi rezultatai įvardinti ir moters galios atstatymas bei gauta motyvacija spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą. Kaip požymius, kad MPSAA keičiasi, respondentės visų pirma nurodė moters vidinius pokyčius: atsiradusį pasitikėjimą savimi, atvirumą, aktyvumą, dalyvavimą, bendravimo poreikį. Keičiasi MPSAA mąstysena – ji jau nebeprisiima kaltės už artimoje aplinkoje vykstantį smurtą. MPSAA pasikeičia ir išoriškai – ji vėl pradeda rūpintis savo išvaizda. Keičiasi ir moters aplinka, MPSAA artimieji pradeda palaikyti ir suprasti auką. Pastebimas ir MPSAA galios pojūtis – moteris pradeda atpažinti savo jausmus, realiai vertinti situaciją. Jai atsiranda noras ir gebėjimas padėti kitoms moterims.

4.3. Iš dalies struktūruoto interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje, rezultatai

Šiame skyriuje pateikiami pusiau struktūruoto interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje, rezultatai. Tyrimo duomenys pateikiami pagal išskirtus tyrimo kriterijus.

Skirtinga moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, situacija. Analizuojant kriterijų „Skirtinga MPSAA situacija“, išskirtos 2 kategorijos: **MPSAA situacija** ir **buvęs gyvenimas su smurtautoju**.

Moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, situacija atskleidžiama per 6 subkategorijas. Subkategorijų pavadinimai ir kaip dažnai tyrimo dalyvės joms skyrė dėmesį pavaizduoti 28 pav.:

28 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA situacija

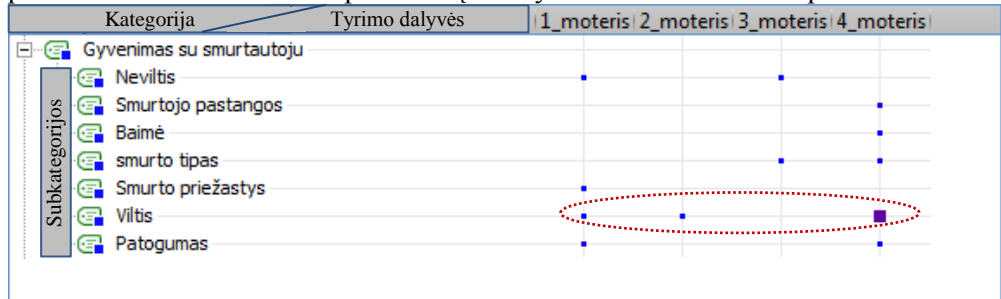
Iš 28 paveikslo matyti, kad daugiausia tyrime dalyvavusios MPSAA gilinosi į savo savijautą kreipiantis į pagalbą teikiančią organizaciją bei į priežastis paskatinusias ieškoti pagalbos. Kaip jau minėta metodologinėje darbo dalyje, visos tyrimo dalyvės gyvena pensione su vaikais, tačiau skiriasi vaikų skaičius: nuo 1 iki 5. Pensione trys tyrimo dalyvės gyvena trumpiau nei metus, viena tyrimo dalyvė (1) – ilgiau nei metus. Dvi iš keturių tyrime dalyvavusių moterų pensione gyvena ne pirmą kartą (žr. 3.3. skyrių).

MPSAA kalbėdamos apie tai, kaip jautėsi, kada kreipėsi pagalbos, akcentavo sunkią savo psichologinę ir fizinę būseną: „Buvau žiauriai pavargusi ir dar nėščia.“ (1), „buvau tokioj gilioj depresijoj.“ (1), „Atėjus čia tai buvau visai sutrikusi.“ (3); fizinius sužalojimus: „Buvau labai sumušta, tai vis tiek tas truko. Pokol taip sakant, žaizdos užgijo.“ (4).

Tyrimė dalyvavusias moteris paskatino kreiptis pagalbos specialistai: „mano socialinė darbuotoja labai padėjo. Nes neturėjau į ką kreiptis – nei pas tėvus.“ (1); arba kritiškai nesaugi situacija namuose MPSAA ir jos vaikams: „O kodėl reikėjo kreiptis, nes nesaugu buvo. Reikia pasislėpt.“ (4); arba vyro atsakomybės nebuvimas: „O jau paskutinis žingsnis buvo kada pavogė pinigų, skirtus už butą.“ (2).

Kalbant apie respondenčių finansinę situaciją, moterys akcentuoja gyvenamos vietos problemą: „...kai gyvenom su sugyventiniu, tai pastoviai nuomodavom butus.“ (1).

Gyvenimas su smurtautoju atskleidžiamas per 7 subkategorijas. Jų pavadinimai ir dažnumas respondenčių atsakymuose atvaizduoti 29 pav.:

29 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: gyvenimas su smurtautoju

Taigi dažniausiai tyrimo dalyvių minima subkategorija (žr. 29 pav.) yra viltis, kad smurto situacija pasikeis: „Gerai, šiandien taip, bet rytoj, gal tas praeis, pasigailės?“ (1); „Aš čia pirmą kartą tris dienas pabuvau, atsiprašė, grįžau.“ (2); net jei moteris ir žino, kad vyras greičiausiai vis tiek smurtaus, ji nori tikėti, kad jos situacija yra išskirtinė: „Visi mes išskirtiniai, ir visi mes galvojam, nu vat gal man... gal kažkam ten nepasikeis, bet gal man?“ (4). Vilties suteikia ir smurtautojo pastangos: „jis pats bandė gyvenimą pakeist. Bendrai dirbome po to. Stengėsi tikrai. Bet su alkoholiu – viskas: nemušiu, nu bet gersiu.“ (4).

Dvi iš keturių respondenčių kalba apie priešingą išgyvenimą – neviltį: „pas mane nėra nieko, kad kažkas pašonėj, kad man duotų kažkokį stimulų gyventi, kas net nežinau kaip pasakyti... paskatintų, eit į priekį.“ (3), tačiau moterys mini, kad palikti smurtautoją sulaukė ir tam tikras patogumas – „Ir vis tiek tu gyveni po stogu kažkur tai, o čia ne pastoviai gi gyvensi, visą gyvenimą, vis tiek kažkur tai, nes dėl buto eilė stovėjau, dar du metai toli buvo iki to.“ (1); „nes šiaip ten gyvenau, gal buvo patogų truputėlį.“ (1); ypač todėl, kad tiek teoriškai, tiek praktiškai smurtas netrunka visą laiką: „Vat tokiais etapais grynai ir buvo. Ir pagerėjimai, bet po pusės metų iškart pablogėjimai, bet kaip dažniausiai pas mus moterys sako: galima pakentėt, dėl ramybės galima pakentėt. Vis tiek vaikai.“ (4). Sulaiko ir baimė likti viena: „Matot

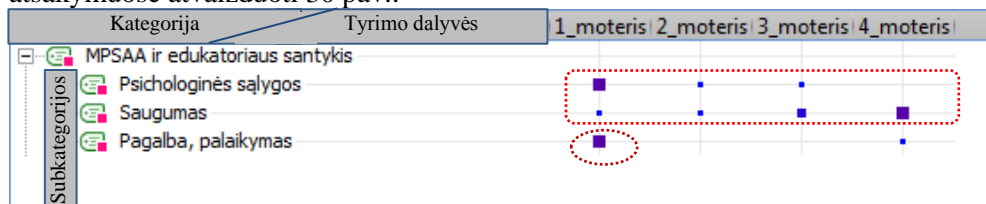
yra trys vaikai, visą laiką ta yra moterų problema – ką aš darysiu viena, nei darbo, nieko, vis eini, vis.“ (4).

Kalbant apie smurtą, kurį MPSAA patirdavo artimoje aplinkoje, respondentės įvardino smurto priežastis: „Jeigu tu tiesiog tyli, nieko nesakai, jam užkliūna, kodėl tu tyli. Ir kai jam išpasakoji, kodėl tu iš darbo grįžti pastoviai girtas ir pinigų neatneši, ar tau nereikia vaikų, tai tas irgi užkliūna. Aš bandžiau visus būdus kažkaip tai vat.“ (1), patiriamo smurto tipus bei agresiją nukreiptą ne tik į save pačią, bet ir į vaikus: „Na viena kartą buvo smurtas prieš mane, o vėliau buvo agresija mano dukrai... kad užmuš ją ir užmuš mane. Vieną dieną galvojau, ar aš išvis atsikelsiu toj lovoj ir būdavo baisu išvis eiti miegot.“ (3).

Edukatoriaus ir moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, sąveika.

Analizuojant kriterijų „Edukatoriaus ir MPSAA sąveika“ išskirta kategorija: **MPSAA ir edukatoriaus santykis**.

Moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, ir edukatoriaus santykis atskleidžiamas per 3 subkategorijas. Jų pavadinimai ir dažnumas respondenčių atsakymuose atvaizduoti 30 pav.:

30 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA ir edukatoriaus santykis

Nesunku pastebėti, kad labiausiai respondentės gilinasi į psichologinį santykių su edukatoriumi aspektą ir suteikiamą saugumą. Pirmoji respondentė stipriai išreiškė pojūtį, kad yra palaikoma ir jai suteikiama reali pagalba (žr. 30 pav.).

Kalbėdamas apie psichologines sąlygas MPSAA išskyrė nuoširdžius tarpusavio santykius: „Na mes kaip šeima čia. Ir direktorė pastoviai irgi užkalbina: kaip jautiesi, kaip pas tave reikalai? Na labai myli čia. To trūks.“ (1); „Čia labai gerai padeda, ypač aš buvau palūžusi psichologiškai.“ (1); kita respondentė atvirksčiai džiaugiasi pagarba jos asmeniniam gyvenimui ir individualumui: „Ir to dėmesio man ne per daugiausia, nes ir neturi būt to dėmesio per daugiausia, nes gyveni savo gyvenimą. <...> Bet šiaip nelabai norėčiau, kad per daug lįstų į mano gyvenimą.“ (3).

Pagalba ir palaikymas – atsiskleidžia ne tik per šiltus tarpusavio santykius: „Gerai, kad man va ištiesė ranką, nes jaučiau, kad vis gilyn, gilyn... buvo labai sunku. Buvo baisu, netgi buvo baisu.“ (1), bet ir paramą imantis reikšmingų pokyčių „aš taip viską suprantu, ką ir kaip reikia daryt, bet jie parodo: va – per ten, per ten. Ir viskas, tu eini ir darai. Nes viena... aš abejoju, kad aš daryčiau kažką.“ (1), taip pat konkrečią materialinę pagalbą: „O čia labai padėjo, aš gavau butą per metus laiko. Čia ne visur va taip vat gausi.“ (1).

Visos tyrimo respondentės minėjo, kad gyvendamos pagalbos institucijoje jaučiasi saugios: „čia kaip kupolas toksai apsaugantis mane.“ (1), „Nes jeigu kitur kur nors, pas draugus ar pas seserį, tai jis drąsiai atvažiuotų, bet čia jis nedrįsta. Čia yra saugu, čia iš karto iškviečiama policija.“ (4).

Edukacinis turinys – analizuojant šį kriterijų, išskirta kategorija **Edukacija pagalbos institucijoje** ir ją atskleidžiančios 2 subkategorijos (žr. 31 pav):

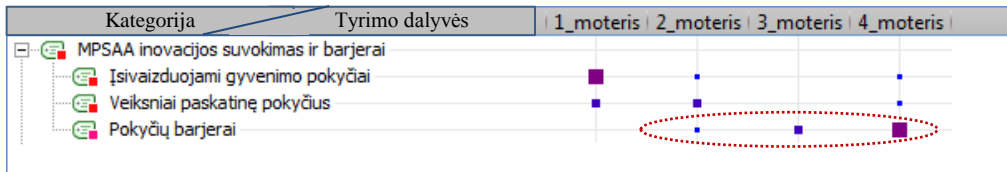
Kategorija	Tyrimo dalyvės	1_moteris	2_moteris	3_moteris	4_moteris
Edukacija pagalbos institucijoje					
Suteikiamos žinios		■	■	■	■
Taikomi metodai		■	■		■

31 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: edukacija pagalbos institucijoje

MPSAA teigimu, joms suteikiama daug žinių apie smurtą artimoje aplinkoje (žinių aspektą išskyrė visos keturios respondentės): „*Apie smurtą labai daug. Kai mes jau antrą kartą čia grįžome, fizinio jau nebebuvo, ...neduok Dieve trenksi, viskas – viskas – sėsi į kalėjimą. Nes žinojau, kad vien už tai, kad trenkt gali, tai pasodins. Tą tikrai įkalė. <...> Prašviečia gerai.*“ (4); MPSAA mokosi bendravimo: „*dar mokausi bendrauti, nes atėjus čia nebendravau visiškai. Nes bijojau žmonių. O dabar mokausi pažint vėl ir pasikliaut žmonėm.*“ (3); sprendimų priėmimo: „*išmokau sprendimus priimt, kad reikia apgalvot, kad nereikia taip staigiai daryt kažką tai, vis tiek reikia pasvarstyt, pagalvot... nes kiek irgi klaidų pridariau. Jo, apgalvot visus savo žingsnius.*“ (1); praktinių įgūdžių: „*čia yra labai geros nuostatos, bendro gyvenimo, kaip ūkį vesti ... ir tvarkytis.*“ (4); tėvystės įgūdžių: „*čia vyksta tėvystės ugdymo užsiėmimai.*“ (2). Respondentės akcentuoja, kad visų įgyjamų žinių esmė, yra suteikti joms galios: „*Pats pagrindinis mokymasis, kaip mums sako: mums reikia užauginti stuburą.*“ (1).

Respondentės atskleidė nedaug taikomų metodų. Kalbant apie individualų ir grupinį konsultavimą, tyrime dalyvavusios moterys akcentavo, kad joms labiau priimtinas individualus bendravimas su edukatoriumi: „*Nu šiaip man individualios geriau. Nes vis tiek kažką tai išpasakot iš dūšios kai sėdi kiti žmonės ir tu jų nepažįsti – tu gali tiesiog paviršutiniškai kažką tai pasakot, o kas tau iš vidaus, tai vis tiek geriau individualiai.*“ (1), tačiau pabrėžė, kad grupiniai užsiėmimai taip pat būna labai naudingi: „*labai patiko, kad mėgino paaiškinti, kaip galima rūpintis savimi, liaudiškai, paprastai. Nes dauguma čia iš tikrųjų – ir finansinė padėtis, su išėjimu iš namų... daugelis moterų buvo tik namuose su vaikais, visai be jokių lėšų lieki.*“ (4). Taip pat tyrimo dalyvės išskyrė tokius metodus kaip literatūros smurto tematika skaitymą, edukacinių laidų žiūrėjimą: „*aš literatūrą pavyzdžiui skaičiau.*“ (1); „*mėgstu skaityt ir psichologinius straipsnius, ir apie vaikų auklėjimą, labai mėgau žiūrėti laidą „Super auklės“*“ (2).

Moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, inovacijos priėmimas – išskirta viena kategorija: **MPSAA inovacijos suvokimas ir barjerai**, atskleidžiama per 3 subkategorijas. Subkategorijų pavadinimai ir kaip dažnai tyrimo dalyvės joms skyrė dėmesį pavaizduoti 32 pav.:

32 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA inovacijos suvokimas ir barjerai

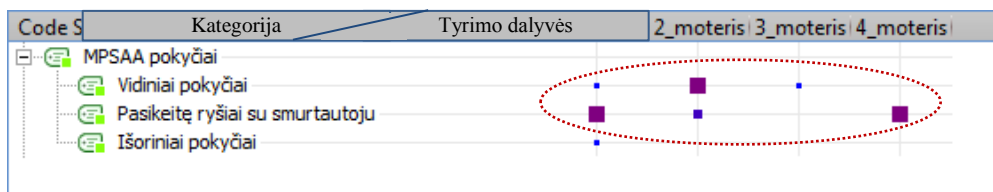
Iš 32 paveiksle pateiktos informacijos matyti, kad daugiausia MPSAA minėjo barjerus, trukdančius keisti gyvenimą. Respondentės įvardina, kad joms trūksta patirties: „Nu patirties, čia tik su patirtim tikrai. Gyveni ir mokais“ (4), sprendimams priimti reikia laiko: „Čia tik laiko klausimas kada viskas išsispręs. Vis tiek tai užtrunka.“ (4); iš ketvirtos respondentės minčių jaučiamas nesaugumas, baimė priimti sprendimus ir suklysti: „Buvo toks dalykas, kad yra gėda grįžti. Tu padarai tokį žingsnį, mėgini saugot savo šeimą, mėgini kažką sulaukyt. Ir kiekvienąkart kai taip nesigauna, vat ir antrą kart, eini nuleidęs galvą, kad gėda, gėda... kad priėmei neteisingą sprendimą ir viskas. Grįžti.“ (4).

Analizuojant, kaip moterys įsivaizduoja savo gyvenimo pokyčius, tai visų pirma minimi gyvenamosios vietos pokyčiai, jos įsigijimas, susigrąžinimas: „Tai aš pastoviai sakau – va aš sutvarkysiu butą.“ (1), pasikeitusios darbo sąlygos: „aš dabar pažiūrėsiu, kur aš rasiu darbą, jeigu kur nors pusiaukelėj rasčiau darbą, tai gal ir neblogai taip, Bet sakau viskas priklausys nuo darbo, kur aš jį rasiu.“ (2). Labiausiai akcentuojami šilti tarpusavio santykiai tiek su vaikais: „Aš tai įsivaizduoju taip vat: galvoju, aišku gyvenime bus ir kitaip, bet aš pasistengsiu, kad būtų geriau ir vaikams ir man.“ (1), tiek su likimo draugėmis: „sutvarkysiu butą, susirinksim visos, pagersim kavos.“ (1), tiek su naujais santykiais, su kitu vyru: „man reikia draugo, kas mane pakeistų, visą mano gyvenimą. Šalia niekuomet gyvenime neturėjau draugo. Kad būtų galima atsiremt.“ (4).

Kalbant apie tai, kas padėjo MPSAA vykdyti pokyčius gyvenime, visų pirma reikėtų akcentuoti pačios moters gebėjimą priimti pagalbą: „Labiausiai padėjo tas turbūt, kad aš mokėjau priimt pagalbą. Nes būna ne visi moka tą priimti.“ (1); pasitikėjimą organizacija: „...Bet čia labai padeda, jeigu nori, kad tau padėtų nu tai nežinau, reikia priimt pagalbą. Nes žmonės čia žino, ką daro.“ (1). Taip pat svarus argumentas keisti gyvenimą yra pasikeitusi materialinė padėtis: „Man pagrinda buvo, kad aš turėjau kampą, nes kai gyvenom su sugyventiniu, tai pastoviai nuomodavom butus. O čia jau SAVO butas.“ (1), „Nu šiaip tai mes namą turim, tai va mes jį dalinsimės, tai turėsime.“ (4).

Proceso rezultatas. Analizuojant kriterijų „Skirtinga MPSAA situacija“, išskirtos 2 kategorijos: **MPSAA pokyčiai ir nauji gyvenimo tikslai**.

Moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, pokyčiai atskleidžiami per 3 subkategorijas. Jų pavadinimai ir dažnumas respondenčių atsakymuose atvaizduoti 33 pav.:

33 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: MPSAA pokyčiai

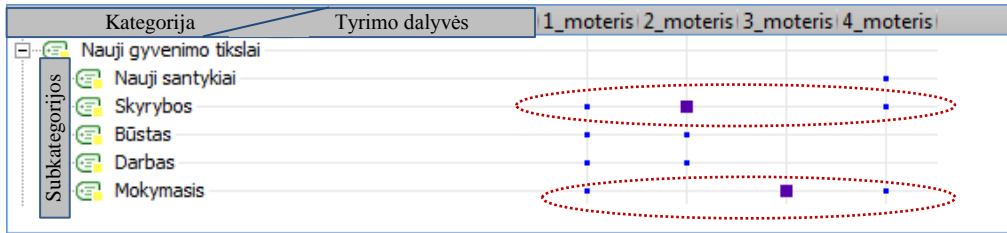
Taigi, kaip matyti iš 33 paveiksle pateiktos informacijos, MPSAA daugiausia išskyrė savo vidinius pokyčius ir pasikeitusius ryšius su prieš ją smurtavusiu vyru.

Vidiniai pokyčiai juos išskyrė trys iš tyrime dalyvavusios MPSAA – savo galios pajutimas, suvokimas, kad gali apsaugoti save ir vaikus: „*O dabar aš sakau, stuburas pas mane auga truputėlį, ir aš turiu savo teritoriją jau, tai bus geriau, daug geriau. Kad jau galėsiu aš kažką padaryt, kad apsaugot vaikus ir save.*“ (1); drąsa priimti sprendimus, būti atsakingai už savo gyvenimą, pasitikėjimas savimi: „*aš pradžioje bijojau labai priimti sprendimą. Dabar kaip tik pas mane sprendimai tvirti. Jeigu aš anksčiau abejoju.*“ (2); vidinė ramybė: „*Labiau pasitikiu, ramesnė.*“ (2); „*Bet užtai aš dabar pati rami prieš save.*“ (2); atsigavimas: „*Tiesiog vat kaip depresija buvo užėjus, vat kaip čia atėjau. Dabar kažkaip geriau jau, atsigavus biškį esu.*“ (3).

Išorinių pokyčių interviu dalyvavusios MPSAA neakcentavo (skirtingai nei specialistės), tik pirmoji respondentė paminėjo, kad ne tik sau, bet ir aplinkiniams atrodo pasikeitusi ir tai matyti tiek viduje, tiek išoriškai: „*Net socialinė darbuotoja pastoviai šypsosi ir sako: palygint kokia tu atėjai, ir kokia dabar, tai skirtingi žmonės.*“

Didesnį dėmesį tyrimo dalyvės skyrė pasikeitusiems ryšiams su smurtautoju, (šio aspekto nepaminėjo tik trečioji tyrimo dalyvė). Kalbant apie santykį su smurtautoju, apsigyvenus pensionere tyrimo dalyvės minėjo, kad jos iš pradžių jautė agresyvų spaudimą: „*iš pradžių buvo sunkoka, sugyventinis pastoviai buvo prie vartų, jis ten terorizavo, ir būdavo ir čia atėjęs: „aš tave į teismą paduosiu...“* (1), tačiau dažniau minimas taikus smurtautojo noras susitaikyti: „*Ant telefono skambina... kažką mėgina.*“ (4); „*ieškojo, skambino, prašė pagalbos, bandžiau padėt, padėjau.*“ (2); „*Čia yra vienintelė vieta, kur tu išeini, o vyras mėgina kuo greičiau susigražint.*“ (4). Moterų teigimu, nuo smurtautojo atsiskirti pradžioje buvo sunku – norėjosi jam padėti, tikėti, kad jis dar gali pasikeisti, tačiau dabar MPSAA supranta, kad pas smurtaujantį vyrą nebegrįš ir jis nepasikeis: „*Buvo sunku ateit ir pasakyt jam kartais: ne, aš nenoriu su tavim nieko ten turėt... nors aš čia [širdį rodo] jaučiu, bet šitą pasakyti reikia. Tai vat, ir šitą aš pastoviai... bet jisai tikisi vis tiek: kad čia toks man noras užėjo, kad aš čia pagyvensiu grįšiu pas jį. Aš tai jau tikrai suprantu, kad aš pas jį negrįšiu. Ir vat nebūt tokiai „minkštai“ kaip aš buvau.*“ (1). Svarbu paminėti tai, kad anksčiau kaltinusios save MPSAA dabar supranta, kad tai ne jos kaltos dėl vykusio smurto: „*Bet ne man, ne su manim yra problema, o su vyru.*“ (2). Ketvirtosios tyrimo dalyvės nuomone, įvykus skyryboms, bus geriau ne tik jai, bet ir pačiam smurtautojui: „*Man atrodo, mūsų situacijoje žmogui tas mūsų išėjimas tiesiog padės. Nes gal jis dugne dėl to, kad aš nepalieku. Nes jis galėtų išsikrapštyt.*“

Nauji gyvenimo tikslai atskleidžiami per 5 subkategorijas. Jų pavadinimai ir dažnumas MPSAA atsakymuose atvaizduoti 34 pav.:

34 pav. Subkategorijų pasikartojimo dažnumas respondenčių atsakymuose – kategorija: nauji gyvenimo tikslai

Iš 34 paveikse pateiktos informacijos matyti, kad tyrimo dalyvės kaip savo naujus gyvenimo tikslus visų pirma apsibrėžia mokymąsi bei skyrybas su smurtautoju, taip pat darbą, būstą, viena iš tyrimo dalyvių akcentuoja ir naujus santykius. Taip pat iš 34 paveiksle pateiktos medžiagos galima matyti, kad daugiausia tikslų yra apsibrėžusios pirmoji ir antroji respondentės, trečioji susikoncentravusi tik ties mokymusi.

Mokymąsi tyrime dalyvavusios MPSAA sieja su naujos profesijos įgijimu: „aš mokysiuos, kad profesiją įgyt.“ (1) arba įvardina ją tiesiog kaip tikslą: „Vienintelis dalykas, ko aš dabar siekiu – šiaip aš visada turiu užsibrėžus tikslų – dabar kaip pasakyt, toliau studijuot.“ (4), „Aš stosiū dabar į mokyklą, norėčiau stot į akademiją muzikos, be ten po dvylikos, tai man dvyliktą dar reikia užbaigt.“ (3).

Skyrybos su smurtautoju – natūraliai išskylantis tikslas interviu metu. Moterys kalba apie skyrybas kaip būtinybę: „Oj, skyrybas... Daugiau kaip ir nieko.“ (2); „Skyrybas va šiandien kaip tik vežu į teismą.“ (2). Kaip jau minėta, moterys siekia ir naujų santykių: „vienintelis, tai man reikia draugo, kas mane pakeistų, visą mano gyvenimą.“ (4). Taip pat svarbūs tikslai naujam gyvenimui pradėti yra darbas „kad galėčiau dirbt, ne taip kaip parduotuvėj pastoviai kasininke.“ (1) bei būstas „bandysiu butą nuomotis.“ (2); „Man tai, kai gavau butą, tai viskas.“ (1).

Apibendrinant moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, interviu rezultatus, svarbu pažymėti, kad tyrimo respondentės tikrai labai skirtingos, turinčios skirtingą gyvenimišką patirtį bei išteklius. Kiekviena tyrime dalyvaujanti moteris siekia skirtingų asmeninių tikslų. Tai patvirtina mokslinės literatūros analizės išvadas, kad kiekvienai MPSAA reikalinga individuali prieiga.

Svarbu pabrėžti, kad interviu metu moterys išskiria smurto rūšis, kalba apie smurto dinamiką, tai leidžia daryti išvadą, kad moterys įsisavina teorines žinias apie smurtą artimoje aplinkoje.

Kaip pagalbos rezultatą MPSAA demonstruoja tiek pasikeitę požiūri į save, tiek į aplinkinius, tiek pasikeitusią gyvenimo filosofiją, tai leidžia teigti, kad pagalbos procesas iš tiesų yra įgalinantis.

Toliau gauti rezultatai bus diskutuojami kitų mokslo darbų kontekste, numatant MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms gaires.

4.4. Tyrimo rezultatų diskusija: MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms gairės

Įgalinimo procese prieš probleminę situaciją susiduria du subjektai (įgalintojas ir įgalinamasis) ir bando ją įveikti lygiavertiškos sąveikos, horizontalių santykių erdvėje (Jurevičienė, Šapelytė, 2011). Taigi vyksta naujų žinių kūrimas, naujos išeities ieškojimas, nes kiekviena situacija yra unikali. Kaip atskleidė empirinis tyrimas, būtent lygiavertiški edukatoriaus ir moters, smurto artimoje aplinkoje aukos, santykiai, dėmesys kiekvienos moters ir jos gyvenimo situacijos unikalumui, sąlygų kiekvienai moteriai mokytis sudarymas, MPSAA galios, autonomiškumo, pasitikėjimo savimi, bendrumo su kitais žmonėmis ir savo gyvenimo kontrolės atstatymo gyvenimo pokyčių kontekste siekis yra esminės moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms „ašys“. Song (2012) atliko tyrimą ieškodamas asociacijų tarp institucinės pagalbos teikimo ir moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimo, vidinių moters pokyčių ir pasitenkinimo gyvenimu, turėdamas tikslą atrasti veiksnius, padedančius moteriai įveikti smurto artimoje aplinkoje problemą. Teigiamus pokyčius moters gyvenime jis įvardino kaip „potrauminį augimą“, kuris apima transformaciją net moteriai pasiliekant smurtinėje aplinkoje. Šio proceso metu moteris nėra sugniuždoma savo skaudžios patirties, o atvirakščiai, sustiprėja kaip asmuo. Song (2012) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad įgalinimas turi didelę reikšmę moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, gyvenimo kokybės gerinimui, todėl mokslininko teigimu, įgalinimas turi būti lemiamas ir esminis komponentas padedant moterims aukoms. Visos institucijos, dirbančios su smurtą patiriančiais asmenimis, turi gerai išmanyti įgalinimo strategijas, taktikas bei jį sąlygojančius edukacinius veiksnius. Veiksniai, padedantys moteriai įveikti smurto artimoje aplinkoje problemą: a) asmeninės savybės ir išteklių; b) teikiamos pagalbos kokybė (empatija, nuoširdumas); c) teigiamas nusiteikimas; d) teikiamos pagalbos pobūdis ir kiekis (dažnumas).

Kokybinis tyrimas buvo atliktas remiantis mokslinės literatūros analizės pagrindu sudarytu modeliu (žr. 2.6 skyrių), todėl disertacijos autorės nuomone, tikslinga diskusijoje išskirti analizuotus tyrimo parametrus ir jų pagrindu atskleisti esminius atlikto empirinio tyrimo aspektus, juos papildant teorinėmis išvalgomis, tokiu būdu sudarant pagrindą MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms modelio papildymui.

Kalbant apie edukatoriaus kompetenciją, remiantis atliktu tyrimu, ypač svarbus edukatoriaus žinių įvairiapusiškumas. Vienas esminių dalykų edukatoriui yra suprasti, kaip moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, yra traumuojama tiek fiziškai, tiek psichologiškai. Kokius jausmus ir kokias emocijas ji išgyvena būtent kaip smurto artimoje aplinkoje auka. Kodėl MPSAA taip sunkiai išsilaisvina iš smurtinių santykių ir kodėl apskritai juose atsiduria. Kitas svarbus aspektas, vertinant bendrą smurtinių santykių dinamiką, gebėti įžvelgti kiekvienoje situacijoje moters individualumą. Kiekvienam specialistui (edukatoriui) privalu žinoti, kiek maksimaliai galima padėti moteriai, smurto aukai, savo profesijos, įstaigos reglamentų bei įstatymų rėmuose. Be abejo, santykis su MPSAA turi būti nuoširdus ir atviras, tačiau edukatorius turi

suprasti, kad nėra pajėgus išspręsti visų smurto aukos problemų ir tai būtina pasakyti moteriai, akcentuojant konkrečią pagalbą, kurią galima suteikti. Tik moteris yra savo gyvenimo ekspertė, o specialistas yra tik partneris, siekiant moters tikslų ir poreikių patenkinimo (Cotino, Goodman, 2015). Tyrimas taip pat atskleidė, kad edukatoriui ypač svarbūs bendradarbiavimo gebėjimai, kurie akcentuojami dviem aspektais: kaip gebėjimas bendradarbiauti organizacijos viduje ir kaip gebėjimas bendradarbiauti su išorės institucijoms, siekiant suteikti MPSAA visą reikalingą ir įvairiapusišką pagalbą.

Svarbu pažymėti, kad tyrimo metu atskleista edukatoriaus nuolatinio mokymosi būtinybė ir nuolatinė savo veiklos refleksija.

Kaip esminė edukatorių vertybė, tyrime išryškėjo geranoriškumas, kuris apima ir tokias vertybes kaip žmogiškumas, nekonfliktiškumas, neagresyvumas, taktiškumas, negrubumas. Ypač svarbu yra neteisti žmogaus – tiek moters, tiek ir paties smurtautojo, ką padaryti yra tikrai labai sunku, tačiau padėdamas vienam, tu negali žeminti kito. Su neteisimu yra susijęs ir besąlygiškas moters-aukos priėmimas – priimti žmogų tokį, koks jis yra, taip pat yra vertybė. Esminis edukatoriaus požiūris, išryškėjęs tyrimo metu – smurto netolerancija neturinti jokių išimčių. Dėl smurto artimoje aplinkoje negalima kaltinti moters, ir padėti moteriai yra būtina, nesvarbu, kokia jos padėtis ar įsitikinimai. Specialistas, tikėdamas žmogaus galia keistis, atpažįsta jo stipriąsias puses. Tai padidina žmogaus savivertę, viltį ir motyvaciją keistis. Dažnai abejojama, ar socialinę atskirtį patiriantys ir mažai galios (tarp jų ir MPSAA) turintys asmenys gali priimti sprendimus ir savarankiškai apsispręsti, tačiau įgalinimas nėra suprantamas tik kaip galių ir konkurencingumo stiprinimas. Įgalinimas – tai galių patiems priimti sprendimus dėl savo aplinkos ir tikslų, dėl gyvenimo sąlygų, profesinės veiklos ir pan. suteikimas. Taip už sprendimus ir jų realizavimą atsakingi tampa ne tik specialistai, bet ir visi pagalbos teikimo proceso dalyviai, įskaitant pačius asmenis, kuriems reikalinga pagalba (Baranauskienė, 2014).

Atliktas tyrimas atskleidė, kad, edukatorių nuomone, esminė priežastis, kodėl moterys taip ilgai gyvena smurtiniuose santykiuose, yra jų žinių apie smurtą stoka. MPSAA neatpažįsta smurto, nesupranta jo dinamikos. Kita svari priežastis – žema moters savivertė. MPSAA nesugeba realiai savęs vertinti, jos jaučiasi kaltos dėl vykstančio smurto, nepatogiai jaučiasi dėl to, kad joms reikalinga pagalba. MPSAA nuoširdžiai tiki, kad kentėdamos smurtą daro gerą vaikams, nes jiems reikalingas tėvas. MPSAA interesai sukasi apie smurtautoją, vaikus ir kitus šeimos narius. Jos maksimaliai apriboja bendravimą su kitais žmonėmis, ignoroja asmeninius poreikius. Dėl šių priežasčių MPSAA smurtą slepia, neigia, ignoroja, bando prie jo prisitaikyti. Dažnai net nežino kur ir kokios pagalbos galėtų kreiptis. Interviu su MPSAA atskleidė, kad moterys, smurto artimoje aukos, yra priklausomos nuo vilties, kad smurtas liausis. Moteris klaidina smurtautojo pastangos pasikeisti. Galima daryti prielaidą, kad viltis taip pat kyla iš žinių stokos – smurto rato neatpažinimo. Moterys pažymėjo, kad kentėti smurtą jas skatina baimė likti vienai bei finansinė situacija.

Atlikus tyrimą atskleista, kad pagalbos institucijų darbuotojai siekia MPSAA savarankiškumo, kuris atsiskleidžia per moters galimybę rinktis, kaip ji nori gyventi ir priimti už tai atsakomybę. Svarbus akcentas – moterų savivoka – MPSAA turi suvokti, kad nei ji, nei jos vaikai neprivalo kentėti smurto artimoje aplinkoje.

Respondentės kaip savo tikslą tiesiogiai įvardino MPSAA įgalinimą, kurį sieja su moters tapimu savo gyvenimo šeimininke – autonomiškumo, pasitikėjimo savimi, savo gyvenimo kontrolės atstatymu, taip pat moters galia atpažinti smurto artimoje aplinkoje reiškinį ir susirasti pagalbos šaltinius. Kaip akcentuoja Mears (2003), pati smurto auka gali tapti savo gyvenimo pokyčių agentu. Šiuo atveju ypatingą rolę vaidina tiek įgalinimas, tiek edukacija. Svarbu, kad moteris gebėtų pati priimti sprendimus. Kaip jau minėta, būtent įgalinimas daro tiesioginį poveikį moters gebėjimui pačiai valdyti savo gyvenimą, galimybei daryti įtaką ją supančiai aplinkai bei asmeniškai ar bendradarbiaujant spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą. Ypač svarbu įvertinti tai, kad kai MPSAA kreipiasi pagalbos, ji iš esmės siekia susigrąžinti galimybę kontroliuoti savo gyvenimą, kurią smurtautojas yra iš jos atėmęs (Wiemann, et al., 2009). Remiantis Hall (2010), siekiant šios kontrolės, moteris turi priimti kelis esminius sprendimus. Pasirinkimai gali varijuoti atsižvelgiant į skirtingą kontekstą, tačiau kiekviena MPSAA turi atsižvelgti į šiuos aspektus:

1. Sąmoningai ir tikslingai pati priimti sprendimus dėl savo šeimos, religijos bei darbo.
2. Pažvelgti į savo gyvenimą platesniame socialiniame kontekste – tam, kad pamatytų didesnes gyvenimo perspektyvas, sukurtų naują gyvenimo viziją.
3. Suvokti savo viešo ir privataus gyvenimo subtilumus.
4. Jausti tarpusavio priklausomybę su kitomis moterimis, įvertinti feminizmo idėjas, suvokti lyties įtaką gyvenimui.
5. Pati siekti savo asmeninės laisvės, o ne tik laukti tai patvirtinančių teisės aktų ar kitų žmonių pagalbos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad specialistai siekia ne tik padėti MPSAA susitvarkyti su ta situacija, dėl kurios ji kreipėsi pagalbos, bet ir išmokyti, kaip neleisti, kad smurtas kartotųsi, o jeigu tai įvyksta – gebėti susitvarkyti savarankiškai. Moteris turi tapti „socialiai įgali“ – įgalinta atpažinti smurto reiškinį ir pati susirasti pagalbos šaltinius.

Kaip jau minėta, empirinis tyrimas atskleidė, kad kiekvienos smurto artimoje aplinkoje situacijos unikalumas yra vienas esminių aspektų, būtinų įvertinti siekiant moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, gyvenimo pokyčių. Vienas iš empirinio tyrimo tikslų buvo atsižvelgiant į MPSAA skirtingumus išskirti grupes, pagal kurias galima būtų formuoti edukacinį turinį bei skirtingus jo scenarijus. Taigi tyrimo eigoje išskirti šie aspektai, remiantis kuriais, MPSAA galima skirstyti į grupes:

- skirtinga motyvacija spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą (moteris gali būti labai stipriai motyvuota, abejojanti, nemotyvuota – šnekantis su moterimi specialistui labai svarbu nustatyti kuriai iš šių grupių ji priklauso);
- skirtinga smurto artimoje aplinkoje patirtis (skirtingos smurto rūšys, skirtingas smurto intensyvumas, laikas, kiek truko smurtiniai santykiai);
- skirtinga prieiga prie reikalingų (materialiųjų) išteklių (gali reikšti labai skirtingas galimybes siekiant palikti smurtautoją);
- socialinių ryšių kokybė (šeimos modelis, santykiai su vaikais, artimųjų, giminių, draugų požiūris);

- socialinis sluoksnius (ar tai socialinės rizikos šeima, ar vidutinio ar aukštesnio socialinio sluoksnio – visiškai skiriasi smurto problemos suvokimas ir jos sprendimo galimybės);
- išsilavinimas (nuo jo labai priklauso, kaip pateikti MPSAA reikalingas žinias);
- socializacijos lygmuo (parenkama atitinkama komunikacija).

Taigi, kiekvienos MPSAA atvejis yra labai skirtingas, todėl vienas iš edukatoriaus tikslų yra surasti jai tinkamą individualią priegą. Kaip jau minėta, tam, kad kiekviena MPSAA galėtų sėkmingai mokytis, svarbu, kad edukacinis turinys būtų personalizuojamas, atsižvelgiant į atskirą jos atvejį. Kaip teigia Fantini (2001), personalizuojant edukacinį turinį, edukatorius tampa jau ne tiesioginiu žinių teikėju, bet labiau pagalbininku bei tarpininku, padedant MPSAA pasiekti reikalingus išteklius. Kitaip tariant, jis tampa atvejo vadybininku. Apskritai **personalizavimas tampa esminiu principu visame MPSAA edukacinio įgalinimo procese** tam, kad kiekviena moteris galėtų sėkmingai mokytis. Taigi galima teigti, kad MPSAA edukacinis įgalinimas yra **atveju pagrįstas edukacinis įgalinimas** (angl. *case-based educational empowerment*).

Atvejo vadyba yra taikoma asmenims, kurių problemų negali išspręsti viena konkreti institucija ar sistema ir jiems reikalinga kompleksinė ilgalaikė tęstinė pagalba. Atvejo vadyba akcentuoja į asmenį, kuriam reikalinga pagalba, orientuoto proceso svarbą, jo atsakomybę ir įgalinimą. Atvejo vadyba – tai konkrečių paslaugų, konkreitiems asmenims nustatymo, koordinavimo ir stebėsenos sistema. Mikrolygmeniu atvejo vadybos procesą galima apibrėžti kaip ryšio tarp asmens, kuriam reikalinga pagalba, ir paslaugų teikimo sistemų tinklo užmezgimą ir palaikymą (Pivorienė, 2007). Atvejo vadyba turi du esminius tikslus:

- rūpybos tęstinumą;
- maksimalų funkcionavimą.

Rūpybos tęstinumas svarbus, nes dažnai problemų sprendimui prireikia ilgesnio laiko ir nuolatinio ryšio palaikymo. Maksimalus funkcionavimas reikšmingas, nes daugelis asmenų, kuriems reikalinga pagalba, yra netekę savarankiškumo, todėl pagalba dažnai teikiama ir 24 val. per parą suteikiamas visas reikalingas paslaugų spektras.

Atvejo vadybos procesą paprastai sudaro šie etapai (Lindhorst, Mayers, Casey, 2008; Rose, 1992):

1. Įvertinimas (angl. *screening*).
2. Planavimas.
3. Įgyvendinimas.
4. Stebėseną.
5. Užbaigimas ir įvertinimas.

Įvertinimas – nuolatinis procesas, kurio metu atvejo vadybininkas renka duomenis, analizuoja problemą, daro išvadas. Tai duomenų apie asmenį rinkimo procesas, kuris leidžia sudaryti konkretų planą ir numatyti jo įgyvendinimui reikalingas priemones. Dažniausiai informacija renkama šešiose srityse: kasdieninis gyvenimas / butis, finansinė situacija, užimtumas, sveikata, socialiniai ryšiai, laisvalaikis (Pivorienė, 2007). Vertinant MPSAA situaciją, būtina informacija apie jos

patirto smurto rūši, išsilavinimą, mokymosi stilių. Kiekvienos moters elgesys priklausys nuo jos asmeninės istorijos, esamo socialinio konteksto, lūkesčių. Remiantis įgalinimo teorija, šis įvertinimas turi būti atliekamas kartu su moterimi. Atvejo vadybininkas turi užmegzti su moterimi paprastą žmogišką ryšį. Jis yra tas žmogus, kuris pažįsta moterį visapusiškai, nes jis laikomas žmogiškuoju tarpininku tarp MPSAA ir visos galimos jai pagalbos sistemos. Moters savo gyvenimo situacijų vertinimas atskleidžia jos savęs bei ją supančios aplinkos suvokimą. Subjektyvus požiūris nulemtas emocijų ir vertybių gali padėti iš naujo apibrėžti probleminius aspektus, taip pat jų sprendimo galimybes.

Planavimas – atlikus išsamią asmens situacijos analizę, turi būti kuriamas individualizuotas paslaugų teikimo ir koordinavimo planas, numatomas tikslas, uždaviniai, sudaromas realus veiklų grafikas, numatomi reikalingi ištekliai, galimi trukdžiai. Labai svarbu, kad asmuo jaustų specialisto paramą.

Įgyvendinimas – pagalba turi pasižymėti trimis bruožais (Pivorienė, 2007; Rose, 1992):

- tinkamumu (*appropriateness*) – ar teikiamos paslaugos tenkina asmens poreikius, ar nežemina orumo, nediskriminuoja, ar taikomi tinkami metodai ir priemonės;
- pakankamumu (*adequacy*) – ar teikiama kokybiška pagalba, ar jos užtenka;
- prieinamumu (*access*) – ar tinkamas laikas, ar nesunku atvykti.

Asmuo, kuriam yra skiriama pagalba, disertacijos atveju MPSAA, turi tapti ne vartotoju, o aktyviu proceso dalyviu, sąmoningu partneriu. Atvejo vadybininkas turi garantuoti paslaugų teikimo tęstinumą ir efektyvumą. Kiekvienas pasiekimas turi būti įvertinamas, taip didinant asmens autonomiją (Pivorienė, 2007; Rose, 1992).

Stebėseną – tikrinama, kaip vykdomos numatytos veiklos. Stebėseną reikalauja nuolatinio kontakto su asmeniu, kuriam teikiama pagalba ir visais proceso dalyviais, siekiant įsitikinti pagalbos veiksmingumu.

Užbaigimas ir įvertinimas – procesas gali baigtis trimis atvejais:

- pasiektas užsibrėžtas tikslas;
- siekti pokyčiai tampa rutininiais, veiklos – įprastomis;
- asmuo pats valdo procesą, išlaiko įvykusius pokyčius.

Laipsniškai atvejo vadybininkas tampa pasyvesnis, o asmuo, kuriam teikiama pagalba – priešingai – aktyvesnis. Užbaigimas reiškia asmens pasiekimų ir savarankiškumo pripažinimą, išlaikant tolesnį ryšį ir galimybę sugrįžti.

Tyrime dalyvavusios specialistės atvejo vadybą išskyrė kaip vieną iš darbe taikomų metodų. Darbinėje praktikoje taikoma iš esmės tokia pati proceso schema: įvertinama MPSAA problema, ieškoma jos sprendimo, vertinamas pokytis ir pagalbos procesas užbaigiamas. Respondentės pabrėžė, kad problemos sprendimas (kitai tariant įgyvendinimas) yra pagrindinė dalis, kadangi sprendimas dažniausiai būna daugialypis ir susideda iš įvairių specialistų įsikišimo. Specialistas įvertinęs unikalią MPSAA situaciją sprendžia, kokių paslaugų moteriai reikėtų, kokios konsultacijos būtų naudingos ir pan. Respondenčių teigimu sprendimas būna ir sėkmingas, ir nesėkmingas, gali būti vėl kartojamas, ir vėl vertinimas, vėl ieškant naujų problemos sprendimo būdų, po kurių įvyksta arba vėl neįvyksta pokytis. Atvejo vadybos

taikymas patogus tiek specialistams, tiek ir pačioms MPSAA, tačiau atliktame tyrime pasigesta aktyvesnio MPSAA dalyvavimo atvejo vadybos procese.

Kalbant apie MPSAA suteikiamas žinias, tyrimo metu išryškėjo, kad jos turi būti ir teorinės (apimančios smurto sampratos suvokimą, smurto dinamiką), ir išskylančios iš realios MPSAA gyvenimo situacijos poreikio – moteris turi gebėti atpažinti jos artimoje aplinkoje vykstantį smurtą, žinoti, kad yra būdų jo išvengti. Moteris turi suprasti, kodėl ji šitaip jaučiasi, ir kad tai, ką ji patiria, nėra normalu. Ji turi žinoti, kad smurtas artimoje aplinkoje kartosis, todėl gyventi smurtinėje aplinkoje yra nesaugu tiek jai, tiek jos vaikams. Svarbu pabrėžti, kad atpažinusi smurtinę situaciją MPSAA nustoja kaltinti save. Jeigu MPSAA visgi pasirenka gyventi su smurtautoju, jai turi būti sudaromas specialus saugumo planas: moteris iš anksto turi būti pasiruošusi greitai reaguoti į iškilusią smurto protrūkio grėsmę. Taip pat moteris turi žinoti, kad bet kuriuo metu gali kreiptis į specializuotos pagalbos organizacijas, kokios pagalbos čia gali sulaukti bei kokios pagalbos gali sulaukti kitose institucijose, su kuriomis pagalbos organizacijos jai padės susisiekti. MPSAA taip pat suteikiamos psichologinės žinios, jos mokosi saugoti savo sveikatą, tolerancijos, bendravimo. Kad MPSAA būtų įgalintos savarankiškai spręsti smurto artimoje aplinkoje situaciją, jos turi išmokti pačios susirasti reikalingą informaciją ir ją pasinaudoti. Taigi čia vėl svarbu pažymėti: kas tinkama ir reikalinga vienai moteriai, kitai gali būti nereikalinga ir neaktualu, todėl kiekvienai moteriai individualiai turi būti pritaikomas tam tikras žinių kursas („paketas“), atsižvelgiant į jos asmenybę, patirto smurto pobūdį, kontekstą, poreikius ir pan. (Fantini, 2001). Tam tikri edukacinio turinio elementai gali būti ir bendri, tačiau kiekvienos MPSAA unikalus atvejis įneš pokyčius turinyje, nes jį reikės individualizuoti, priklausomai nuo MPSAA tipologijos, moters edukacinio pajėgumo. Kaip teigia Dugan ir Hock (2006), kai kurioms moterims sunkiau seksis priimti tam tikrą informaciją jau vien todėl, kad MPSAA patyrė gausybę emocinių problemų, o tai sąlygoja laikinus atminties sutikimus, lėtesnę reakciją, sudėtingesnę kitų žmonių emocijų atpažinimą. Žinoma, skirsis ne tik suteikiamos žinios, bet ir jų pateikimo forma, metodai.

Galima išskirti keletą pavyzdžių, kokie metodai ir priemonės gali būti taikomi skirtingais MPSAA atvejais (remiantis Berry, 2000; Dugan, M. K, Hock, 2006; Hamby, 2014; Wiemann, et al., 2009):

Tiesiogiai komunikuojami edukatoriaus (MPSAA kartu su edukatoriumi):

- *Koncepcijų žemėlapiai* – pildomi drauge su edukatoriumi tada, kai reikia nusistatyti tikslus ir subtikslus;
- *Atvejų analizės* – drauge su edukatoriumi aptariami tam tikri pristatyti smurto atvejai, dienoraščių ištraukos; padeda išmokti atpažinti smurtą, išskirti stereotipus, kuriais vadovaujasi visuomenė ar pati moteris, išanalizuoti galimus savipagalbos būdus;
- Po kiekvienos žinių grupės *klausimai refleksijai* – padeda įtvirtinti įgytas žinias, įvertinti jų pritaikomumą savo asmeniniam atvejui.

Daiktinės priemonės:

- *Metodinės priemonės, parengti klausimynai* – įsivertinti individualią SAA situaciją. Klausimynai pateikiami taip pat priklausomai nuo moters pasirengimo (pvz., VIGOR metodas);

- jei MPSAA nepripažįsta smurto, galima duoti skaityti įvairią literatūrą apie smurtą.

Virtuali informacija:

- *Vaizdo įrašai, filmai apie smurtą* – padeda išmokti atpažinti smurtą ir jo dinamiką, padeda atkoduoti smurtautojo paveikslą ir jo veiksmus; suteikia motyvacijos spręsti SAA problemą;
- Įvairios *mokymosi platformos* – PACT, „Be ribų“ ir kt. – padeda įsivertinti SAA problemą, atpažinti smurto požymius, numatyti tolimesnius smurtautojo veiksmus, sužinoti apie galimus pagalbos būdus, tiesiogiai kreiptis į specialistus, teisėsaugą.

Individualios užduotys:

- *Dienoraščio rašymas* – kada reikalingos žinios apie patiriamą smurtą ir jo atpažinimą; tada kai MPSAA nesuvokia esanti smurto auka; tada kai sunku su kažkuo kalbėtis apie išgyvenimus; dienoraščio rašymas – refleksija – padeda atgaminti buvusius įvykius ir juos papasakoti edukatoriui;
- *Kryžiažodžiai* – kada trūksta žinių apie smurtą, jo specifiką, kai sunku atsiverti.

Interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje, atskleidė, kad daugiausia joms suteikiama žinių apie smurtą, jo rūšių atpažinimą. Taip pat moterys mokosi bendravimo, praktinių bei tėvystės įgūdžių. MPSAA akcentuoja, kad specialistai stengiasi, jog jos sustiprėtų: „užsiaugintų stuburą“. Kalbant apie metodus, MPSAA vienareikšmiškai teikė pirmenybę individualiems užsiėmimams.

Kaip jau minėta, be edukacinio turinio personalizavimo, MPSAA edukacinio įgalinimo procese ypač svarbiu tampa aukos ir specialisto (edukatoriaus) santykis (Jurevičienė, Šapelytė, 2011). Lygiavertiškų, nuoširdžių, palaikančių ir profesionalių santykių būtinybė atsiskleidė ir tyrimo metu: tiek interviu su edukatorėmis, tiek su moterimis, smurto artimoje aplinkoje aukomis.

Moterys-aukos labiausiai gilinosi į psichologinį santykių su edukatoriumi aspektą ir suteikiamą saugumo jausmą. Jos išskyrė nuoširdumą, rūpestį, pagarbą individualumui, taip pat paramą imantis reikšmingų pokyčių. Edukatorės kalbėdamos apie santykį su MPSAA akcentavo, kad svarbiausia yra išspręsti moterų problemas ir nepadaryti jų priklausomų nuo teikiamų paslaugų. Reikalinga kontroliuojamai emociškai įsitraukti į pagalbą moteriai – specialistas turi būti jautrus, tačiau gebėti kada reikia priartėti, kada reikia – atitolti. Pagalbos procese geriausia pozicija – neutralumo pozicija, ji nereiškia abejingumo. Kontroliuodamas savo įsitraukimą į MPSAA problemas, savo žodžius ir emocijas specialistas gali išlikti neutralioje pozicijoje ir taip padėti moteriai išreikšti jos emocijas.

MPSAA įgalinimo procesas susijęs tiek su vidiniais, tiek su išoriniais moters pokyčiais (Cotineo, Goodman, 2015). Pirmasis pokytis įvyksta jau tada, kada moteris pati pradeda ieškoti pagalbos. Atliktas tyrimas parodė, kad kaip pagalbos rezultatas visų pirma išryškėjo MPSAA vidiniai pokyčiai: pasitikėjimas savimi, atvirumas, aktyvumas, dalyviams, atsiradęs bendravimo poreikis. Keičiasi MPSAA mąstysena – ji jau nebeprisiima kaltės už artimoje aplinkoje vykstantį smurtą. MPSAA pasikeičia ir išoriškai – ji vėl pradeda rūpintis savo išvaizda. Keičiasi ir moters aplinka, MPSAA

artimieji pradeda palaikyti ir suprasti auką. Pastebimas ir MPSAA galios pojūtis – moteris pradeda atpažinti savo jausmus, realiai vertinti situaciją. Net ir nusprendusi grįžti pas smurtautoją, MPSAA jau grįžta pasikeitusi, įgijusi žinių, labiau pasitikinti savimi.

Hall (2010) teigimu, vienas ryškiausių moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimo indikatorių yra atsiradęs noras bei gebėjimas padėti kitoms moterims. Įgalintos moterys dalinasi savo pasiekimais, interesais. Moters galios didėjimas priklauso nuo jos individualių gebėjimų, jos unikalumo. Efektyviausiai moterys veikia tada, kai turi užsibrėžusios tikslus. Moterims įvertinus savo stiprybes ir silpnybes, lengviau numatyti ateities tikslus bei kryptis. Įgalinimas pagilina moters supratimą apie jos pasirinkimų galimybes. Pasikeitęs požiūris į visuomenę motyvuoja moteris naujoms vertybėms ir tikslams. Įgalinta moteris sieja savo požiūrius, vertybes, elgesį su asmeniniais interesais. Ji savarankiška, nes jaučiasi laisva nuo vyrų hierarchijos. Įgalinta moteris išlaiko savo poziciją konfrontuojant su vyru. Ji nesistengia būti už jį pranašesnė, tačiau mielai bendradarbiauja siekiant bendro tikslo. Ji panaudoja savo talentus tam, kad gyvenimas taptų pilnavertiškesnis. Moteris neatsisako ankstesnių ryšių, religijos, pareigų, tačiau traktuoja juos savaip, ne primestinau iš aplinkos. Įgalinta moteris atranda savo vertybes bei formuoja tikėjimą pačios savęs, nesiremama vyriškais autoritetais.

Kalbant apie MPSAA įgalinimą „*gyvent kitaip*“, kyla klausimas, kaip moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, priima inovacijas. Galbūt jų inovacijų adaptavimo procesas skiriasi nuo įprasto individualaus inovacijos priėmimo? Kaip esminį MPSAA gyvenimo pokytį, kuris įvyko dėl inovacijos poveikio, mokslininkai analizuoja moters išėjimą iš smurtinės aplinkos, t. y. skyrybas su smurtautoju, naujo gyvenimo kūrimą, autonomiją (Brown, 1997; Burman, 2003; Prochaska, et al., 1992; Zucosky, 2011 1994.). Šis procesas yra labai kompleksiškas ir susideda iš daug atskirų sprendimų, labiausiai susijusių su inovatyvia moters elgsena, mąstymu, gyvenimo būdu.

Remiantis Lord (1991), įprastai asmuo priimdamas socialinę inovaciją pereina šiuos keturis inovacijos adaptavimo etapus:

1) *supratimo / įsisąmoninimo etapas* – asmuo gauna naujos informacijos, atsiduria naujame kontekste, pasikeičia jo gyvenimo sąlygos arba to pasiekama taikant tam tikrus metodus;

2) *ryšių ir mokymosi etapas* – savo poreikius įsisąmoninęs individas siekia ryšių su kitais žmonėmis ar grupėmis bei ištekliais, taip gaudamas naujos informacijos ir mokydamasis naujų įgūdžių. Šio etapo pasekmė – asmuo praplečia savo galimybes ir pasirinkimų diapazoną;

3) *mobilizacija ir veikimas* – asmuo siekia ryšių su kitais panašių interesų turinčiais žmonėmis (tai gali būti specialistai, savipagalbos grupės ar pan.), mokosi naujų įgūdžių, imasi konkrečių veiksmų. Sėkmingas naujų vaidmenų atlikimas stiprina savigarbą, tikėjimą savo jėgomis;

4) *įnašas į bendrą veiklą* – integruojami nauji ištekliai, įgūdžiai ir žinios, įgytos ankstesniuose etapuose.

Moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, inovacijos priėmimas yra sudėtingesnis procesas, ir nors esminiai etapai lieka tie patys, atsiskirdama nuo

smurtautojo, MPSAA patenka į labai didelę riziką dėl tolimesnių jo veiksmų. Be abejo, svarbų vaidmenį atlieka ir visas kompleksas veiksnių, dėl kurių moteris taip ilgai nesiryžo keisti savo gyvenimo (jie aprašyti šios disertacijos 1.2 skyriuje). Burman (2003), Prochaska ir kt. (1994), Zucosky (2011) išskiria septynias fazes, kurias moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, turi pereiti, priimdama inovacijas savo gyvenime:

1. Fazė **iki apmąstymo** (precontemplation) – kaip jau minėta, dažnai moteris gyvena su smurtaujančiu vyru, nes nemano, kad ši situacija yra problema ir ją galima kažkaip pakeisti. Moteris gali nepripažinti to, kad santykiai yra smurtiniai ir negali įsivaizduoti, kaip turėtų atrodyti „normalus“ bendravimas. Net jeigu moteris ir supranta, kad vyras smurtauja, ji nemano, kad šis elgesys gali kelti jai didelę riziką, todėl net ir gavusi atitinkamą informaciją, ji ją ignoruos ar ieškos pasiteisinimo, kodėl nenori nieko keisti. Moteris stengsis menkinti smurto žalą, kaltinti save, remtis stereotipais („kai kurios moterys nusipelno smurto“) ieškoti teigiamų smurto aspektų („muša, nes myli ir pan.), todėl šiame etape svarbiausia paskatinti moteris atpažinti smurtinio elgesio ženklus bei šio elgesio galimas pasekmes.

2. **Apmąstymo** fazė – smurto artimoje aplinkoje prieš moteris kontekste prasideda tada, kai moteris pripažįsta, jog prieš ją yra smurtaujama, suvokia, kad tai yra problema. Ji pradeda rinkti informaciją apie smurtą artimoje aplinkoje, pradeda svarstyti, ar galėtų pasinaudoti rekomendacijomis ir pradėti *gyventi kitaip*. Tai ji žada padaryti per 6 mėnesius. Ji svarsto naujo gyvenimo galimybes ir trūkumus. Jei moteris jaučiasi nesaugi palikdama smurtautoją, nugali baimė, kitaip tariant, moteris stengiasi tik emociškai atsiriboti nuo esamos situacijos, todėl šiame etape ypač svarbu akcentuoti galimų pokyčių naudą moteriai bei didinti pasitikėjimą savimi.

3. **Pasirengimo** fazė – ji apima besikeičiantį elgesį bei galimą išsiskyrimą su smurtautoju. Moteris trumpina sprendimo priėmimo terminą iki vieno mėnesio. Moteris ieškosi pagalbos, vertina, renkasi galimybes. Ši fazė prasideda tada, kai moteris tiki, kad gali pakeisti savo gyvenimą ir tada, kai gauna reikiamą pagalbą. Šiame etape svarbiausias tikėjimo palaikymas, kad žmogus gali pakeisti savo gyvenimą ir kad tikrai verta tai padaryti.

4. **Veiksmo** fazė – moteris palieka smurtautoją ir pasitraukia iš smurtinės aplinkos mažiausiai 6 mėnesiams. Šiuo laikotarpiu moteris vertina savo sprendimą, savo gebėjimus, pokyčius savo gyvenime. Šiame etape svarbiausia stiprinti moters pasitikėjimą savimi.

5. **Įsitvirtinimo** fazė – gyvenimas be smurto tampa įprastu, smurto tikimybė jau sumažėjusi, tačiau būtent šiuo metu smurtautojas gali bandyti susigražinti auką, todėl smurtas dar gali pasikartoti.

6. **Pasikartojimo** fazė – kadangi, kaip jau minėta, išsiskyrimas sukelia begalę emocijų, finansinių ir kt. sunkumų, moteris dažnai sugrįžta pas smurtautoją. Šiuo metu ypač svarbu išryškinti pokyčių naudą, priminti, kodėl jie buvo būtini, moteris turi būti drąsinama.

7. **Užbaigimo** fazė – kada smurto problema nebegrįžta ir nebelieka noro grįžti į ankstesnį gyvenimą. Deja, labai dažnai ši fazė taip ir nėra pasiekama.

Nereikėtų pamiršti ir pačios inovacijos specifikos. Moteriai iš esmės keičiant savo gyvenimą ji susiduria ne tik su smurto artimoje aplinkoje konteksto problemomis, tačiau apskritai su elgesio keitimo problema. Sweeney, Imaretska (2016) išskiria didžiausias baimes, kylančias priimant inovacijas, susijusias su asmens elgesio keitimu:

- Baimė, kad nuteis kiti („ką žmonės pasakys“) – dažnai lemia pasyvią poziciją, savo minčių, norų ar idėjų slėpimą.
- Konflikto baimė – baimė keisti savo požiūrį ar elgesį, sakyti tiesą, bijant išprovokuoti konfliktines situacijas.
- Pokyčio baimė – baimė būti nepasiruošusiam įvyksiantiems pokyčiams.
- Nežinomybės baimė – kas jeigu aš nesu toks stiprus, ryžtingas kaip aš maniau?
- Baimė suklysti – kas jeigu man nepasiseks? Nuolatiniai svarstymai, abejonės.

Taigi čia ir vėl iškyla pagalbos tęstinumo būtinybė, kaip viena iš atvejo vadybos dedamųjų bei kaip svarbi pagalbos MPSAA dalis, analizuota empirinio tyrimo metu: MPSAA visada gali kryptis pagalbos, nesvarbu, ar jau išsprendusi problemą, ar laikinai atidėjusi jos sprendimą. Kaip atskleidė tyrimas, viena esminių priežasčių, kodėl MPSAA taip ilgai kenčia smurtą, yra žinių apie jį trūkumas, todėl galima daryti prielaidą, kad ir kritiniuose inovacijos priėmimo etapuose moterims reikėtų suteikti (arba priminti) tam tikrą informaciją.

Dugan ir Hock (2006) analizuoja, kokios žinios MPSAA reikalingos po to, kai jos nusprendžia keisti savo gyvenimą ir išsiskirti su smurtautoju. Mokslininkai išskiria tokias žinių grupes, kurioms reikėtų skirti dėmesį tais etapais, kada moteris pasiryžusi gyventi kitaip (veiksmo, įsitvirtinimo, pasikartojimo fazės), tačiau dar yra rizika sugrįžti pas smurtautoją:

1. Smurtinių santykių charakteristikos (kad neliktų abejonių, kad nutraukti santykiai iš tiesų buvo smurtas artimoje aplinkoje).
2. Saugumo užtikrinimas (didžiausia smurto grėsmė iškyla palikus smurtautoją – kokių saugumo priemonių būtina imtis).
3. Visuomenės požiūris į lyčių santykius, smurto artimoje aplinkoje tolerancija (lyčių stereotipai MPSAA gali padėti suprasti, kodėl ji taip ilgai toleravo smurtą).
4. Seksualinio smurto aspektai (aukos retai atpažįsta, kad kentė ir seksualinį partnerio smurtą).
5. Meilės jausmas smurtautojui (kodėl auka vis dar gali jausti stiprų emocinį ryšį su smurtautoju).
6. Gedėjimas (išsiskyrimas su smurtaujančiu asmeniu sukelia tas pačias emocijas, kaip ir „sveikų“ santykių nutraukimas).
7. Pyktis, depresija, kaltė dėl nutrauktų santykių (MPSAA turi suprasti, kad jausti jausmus yra natūralu – būdama smurtinėje aplinkoje ji koncentravosi tik į tai, kaip išgyventi esamą situaciją. Nutraukus smurtinius santykius, auka ima jausti daugybę neišgyventų emocijų).
8. Kokie ženklai rodo, kad MPSAA gyja nuo smurtinių santykių (požiūris į save, bendravimas su kitais, pozityvias emocijas sukelianti veikla ir pan.).

9. Vaikai smurtiniuose santykiuose (kaip padėti vaikams išgyventi esamą situaciją).

10. Santykiai su draugais, šeimos nariais, bendradarbiais (dalis gijimo proceso yra nuspręsti, su kuriais iš jų bendrauti, su kuriais nutraukti santykius, vertinant jų reakciją į išgyventą situaciją).

11. Žinios apie pagalbos institucijas (kur galima kreiptis iškilus profesionalios pagalbos būtinybei).

12. Pasitikėjimas savimi, kaip jį ugdyti (kaip jau minėta, pasitikėjimo savimi stoka, viena esminių priežasčių, trukdančių nutraukti smurtinius santykius).

13. Priežastys, dėl kurių gali kilti noras grįžti pas smurtautoją (galimi smurtautojo veiksmai siekiant susigražinti moterį, aplinkinių spaudimas ir pan.).

14. Kontaktas su smurtautoju (galbūt MPSAA su buvusiu partneriu vis dar sieja bendra aplinka, vaikai ir pan. Moteris turi žinoti, kaip apsaugoti save nuo galimos smurtautojo įtakos).

15. Potencialių smurtinių santykių atpažinimas (MPSAA turi mokėti atpažinti pirmus žalingų santykių ženklus, kad vėl į juos neįsitrauktų).

16. Sveikos gyvensenos įpročiai (dienotvarkė, atsipalaidavimo technikos ir pan.).

Taigi šios žinios gali padėti MPSAA išsivaduoti iš vis dar kamuojančių abejonių, užpildyti likusias žinių spragas ir galutinai atsisakyti smurto aukos pozicijos.

Kaip teigia Kasturirangan (2008), siekiant įvertinti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įsitraukimą į įgalinimo procesą, reikėtų atsakyti į klausimus: ar daroma tiesioginė įtaka moterų psichologinei savijautai? Ar moteris iš tiesų jaučiasi saugesnė? Ar moteris labiau kontroliuoja savo gyvenimą? Ar pasikeitė sąlygos jos šeimoje, bendruomenėje, kultūroje ar šalyje taip, kad būtų užtikrinamas moters saugumas? Į šiuos klausimus atsakyti yra sudėtinga, tačiau būtent šie aspektai gali būti esminiais įgalinimo proceso efektyvumo indikatoriais. Remiantis tyrimo rezultatais MPSAA pradeda labiau pasitikėti savimi, pradeda rūpintis tiek savo išvaizda, tiek fizine sveikata, jos požiūris į save ir į kitus keičiasi iš esmės: net ir grįžusi į šeimą ji jau būna pasikeitusi. MPSAA, dalyvavusios tyrime, išskiria jas apėmusią vidinę ramybę, drąsą priimti sprendimus, atsakomybę už savo gyvenimą, pasitikėjimą savimi, savo galios pajutimą, suvokimą, kad gali apsaugoti save ir vaikus.

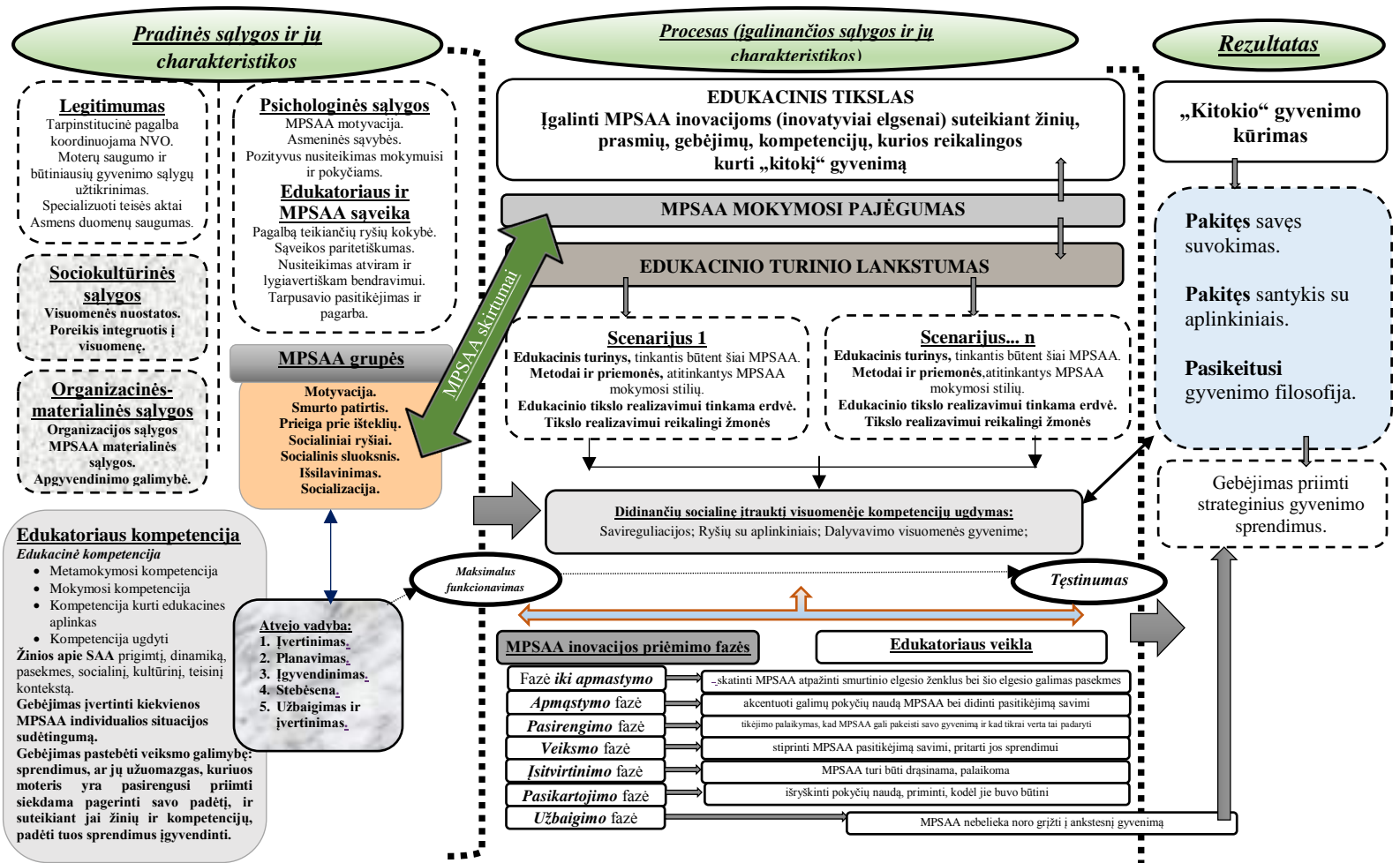
Teorinėje darbo dalyje išskirti šie moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, asmenybės augimo požymiai, kurie traktuojami kaip inovacija MPSAA aspektu: pakitęs savęs suvokimas, pakitęs santykis su aplinkiniais, pasikeitusi gyvenimo filosofija. Apibendrinus atliktą mokslinės literatūros analizę bei gautus tyrimų rezultatus, galima išskirti įgalintos MPSAA bruožus (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Įgalintos MPSAA bruožai (sudaryta autorės)

Požymis	Įgalintos MPSAA bruožai
Pakitęs savęs suvokimas	<ul style="list-style-type: none"> • <i>gebėjimas priimti sprendimus;</i> • <i>gebėjimas valdyti savo gyvenimą;</i> • <i>tikėjimas savo gebėjimu spręsti problemas;</i> • <i>savo vertybių atradimas bei gyvenimo formavimas, nesiremiant vyriškais prioritetais;</i> • <i>pasitikėjimas savimi;</i> • <i>teigiamas savęs vertinimas;</i> • <i>patenkinamas streso lygis;</i> • <i>lyties ir kultūrinio identiteto suvokimas;</i> • <i>gyvenimo kontrolės jausmas;</i> • <i>savęs puoselėjimas ir rūpinimasis savimi;</i>
Pakitęs santykis su aplinkiniais	<ul style="list-style-type: none"> • <i>gebėjimas daryti įtaką supančiai aplinkai;</i> • <i>mažėjanti socialinė izoliacija;</i> • <i>dalyvavimas bendruomenės gyvenime;</i> • <i>atsiradęs noras bei gebėjimas padėti kitoms moterims;</i> • <i>lytinis ir kultūrinis lankstumas;</i>
Pasikeitusi gyvenimo filosofija	<ul style="list-style-type: none"> • <i>gebėjimas veikti ir taikyti praktines žinias, informaciją, įgūdžius bei kitus išteklius;</i> • <i>perėjimas iš pasyvios būklės į aktyvią;</i> • <i>požiūrių, vertybių, elgesio derinimas su asmeniniais interesais;</i> • <i>savarankiškumas, nes jaučiasi laisva nuo vyrų hierarchijos</i> • <i>savos pozicijos išlaikymas konfrontuojant su vyru;</i> • <i>ankstesnių ryšių, religijos, pareigų neatsisakymas, tačiau jų traktavimas savaip, ne primestinai iš aplinkos;</i> • <i>gebėjimas naudotis ekonominiais, socialiniais, bendruomeniniais ištekliais.</i>

Apibendrinant atliktą tyrimą ir vertinant pagalbos institucijų, kuriose atliktas tyrimas kuriamos edukacinės aplinkos parametrus, galima teigti, jogkad šiose institucijose kuriama edukacinė aplinka yra įgalinanti. Tiek interviu metu, tiek atliekant tyrimo duomenų analizę nepastebėta taikomų standartizuotų pagalbos modelių, prioritetų teikimo institucijos poreikiams, jų standartiniams aprašams; taip pat MPSAA priklausomybės nuo organizacijos skatinimo, asmeninės edukatoriaus pozicijos priešpastatymo aukos sprendimams, tai savo ruožtu sąlygotų smurto artimoje aplikoje aukų nugalinimą ar net antrinę viktimizaciją. Teikiami pagalbos būdai nėra standartizuojami, skatinama specialisto ir moters partnerystė, atsižvelgiama į unikalias aukos charakteristikas, aplinką bei lūkesčius. Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, įgalinamos „gyventi kitaip“, suteikiant žinių, prasmių, gebėjimų, kompetencijų, kurios reikalingos „išsivadavimui“ iš smurto aukos situacijos.

Aptarti tyrimo rezultatai bei įžvalgos leidžia papildyti teorinį modelį trūkstamais komponentais (žr. 35 pav.):

35 pav. MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms modelis

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus bei mokslinės literatūros analizę, atskleista, kad siekiant veiksmingesnio edukacinio įgalinimo inovacijoms MPSAA aspektu, tikslinga modelį *papildyti tokiomis segmentais* (žr. 35 pav.):

- Papildyta edukatoriaus kompetencija, akcentuojant gebėjimą pastebėti kiekvienos MPSAA situacijos unikalumą bei edukacinės pagalbos galimybes.

- Išskirtos moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, grupės, iliustruojančios MPSAA skirtingumus bei lemiančios skirtingus mokymosi pajėgumus.

- Išskirti atvejo vadybos etapai kaip konkrečių paslaugų, konkrečioms asmenims nustatymo, koordinavimo ir stebėsenos sistema, taip pat įvertinant esminius atvejo vadybos tikslus: maksimalų funkcionavimą ir tęstinumą, jais papildant modelį.

- Įvardintas (galimas) edukacinis tikslas: „įgalinti MPSAA inovacijoms (inovatyviai elgsenai) suteikiant žinių, prasmių, gebėjimų, kompetencijų, kurios reikalingos kurti „kitoki“ gyvenimą“.

- Išskirtos MPSAA inovacijų priėmimo fazės bei edukatoriaus veikla kiekvienos fazės metu.

Taigi teorinis modelis rėmėsi edukacinio įgalinimo procesu, jam vykti reikalingomis sąlygomis, numatant proceso rezultatą. MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms modelis orientuotas į atvejų grįstą edukacinį įgalinimą, taip pat įvertinant MPSAA inovacijos priėmimo fazes.

IŠVADOS

1. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, fenomenas pasireiškia tuo, kad į smurtinius santykius gali patekti bet kuri sveika moteris, tačiau net iš jų pasitraukusi, ji jau nebebus tokia pati – ilgalaikis smurtas artimoje aplinkoje sąlygoja žalą, kuri kyla kaip atsakas smurtinei situacijai, o ne dėl tariamų aukos savybių. Esminės smurtą artimoje aplinkoje patyrusios moters patirtys yra: galios valdyti savo gyvenimą praradimas ir atsiskyrimas nuo visuomenės. Išanalizuotas charakteristikų bei požymių kompleksas rodo, kad moteris, patyrusias smurtą artimoje aplinkoje, galima išskirti kaip socialinės atskirties grupę:

- kompleksinis potrauminis sindromas, mušamos moters sindromas, išmokto bejėgiškumo būseną, smurto rato bei Stokholmo sindromo fenomenai ne tik sužaloja psichinę moters sveikatą, bet sąlygoja nenutrūkstanti bei komplikuotą moters, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, prisirišimą prie smurtautojo bei smurtinės aplinkos. Trauminiai įvykiai priverčia smurto auką suabejoti pamatiniais žmogiškaisiais santykiais, paskatina atskirtį nuo šeimos, draugų, meilės ryšių, bendruomenės;

- smurto artimoje aplinkoje atveju yra pažeidžiamos esminės smurtą patiriančios moters žmogaus teisės, moteris susiduria su kultūriniais-psichologiniais veiksniais tokiais kaip stigmatizmas, bejėgiškumas, menkinimas, ignoravimas. Patirtas smurtas artimoje aplinkoje sąlygoja baimę viešoje erdvėje, socialinių ryšių silpnumas lemia moters nutolinimą nuo visuomeninių ir socialinių vertybių. Moters bejėgiškumas kyla ir dėl ekonominių priežasčių.

2. Atlikus MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms sąlygų bei proceso teorinę analizę, išskirti esminiai MPSAA edukacinio įgalinimo inovacijoms aspektai, kurių pagrindu sudarytas teorinis modelis:

- MPSAA įgalinimo procesas turi būti paremtas trimis įgalinimo pagrindais (angl. *three pillars of empowerment*): asmeniniu pasiryžimu, pasidalintu teisingumu, bendradarbiaujančiu ir demokratišku dalyvavimu;

- inovacija MPSAA aspektu traktuojama kaip pakitęs savęs suvokimas, pakitęs santykis su aplinkiniais, pasikeitusi gyvenimo filosofija; tai nauja MPSAA elgsena, naujas mąstymas, nauja realybės interpretacija, pasikeitę gyvenimo įpročiai, gyvenimo stilius, naujos kompetencijos, aktyvus dalyvavimas visuomenės gyvenime, susijęs su „išsivadavimu“ iš smurto aukos situacijos;

- edukacinio įgalinimo procesas skirsis atsižvelgiant į kiekvienos moters individualias charakteristikas; edukacinio turinio personalizavimas tampa esminiu principu visame MPSAA edukacinio įgalinimo procese tam, kad kiekviena moteris galėtų sėkmingai mokytis. Personalizuoti reikia visus edukacinio proceso elementus – tikslą, turinį, metodus, formas, atsižvelgiant į moters asmenybę, patirto smurto pobūdį, kontekstą, poreikius ir pan. Personalizuojant edukacinį turinį edukatorius tampa jau nebe tiesioginiu žinių teikėju, bet labiau pagalbininku bei tarpininku, padedant MPSAA pasiekti išsikeltus tikslus;

- pradinės MPSAA edukacinio įgalinimo sąlygos yra kompetencinės, organizacinės-materialinės, sociokultūrinės, teisinės (legitimumas) ir psichologinės:

1) *edukatoriaus kompetencija* – skiriami žinios ir gebėjimai, svarbūs visiems specialistams, tiesiogiai kontaktuojantiems su moterimis – smurto artimoje aplinkoje aukomis: žinios apie smurto artimoje aplinkoje prigimtį, socialinį bei kultūrinį kontekstą, dinamiką ir pasekmes; visų smurto rūšių ir jų sukeliamų traumų išmanymas; gebėjimas atpažinti smurto artimoje aplinkoje požymius, net jei moteris tiesiogiai apie juos neužsimena; gebėjimas įvertinti smurto rizikos lygį tiek aukai, tiek smurtautojui; gebėjimas bendradarbiauti ir dalintis informacija su kitų institucijų, padedančių moteriai, specialistais. Idealiu atveju specialistas, teikiantis pagalbą MPSAA ir siekiantis jos edukacinio įgalinimo, turi turėti edukacinę kompetenciją, kurios struktūra: metamokymosi kompetencija, mokymosi kompetencija, kompetencija kurti (arba dalyvauti kūrime) edukacines mokymuisi imlias aplinkas ir kompetencija ugdyti. Vertybiniai edukatoriaus komponentai: rūpinimasis ir susidomėjimas; empatija ir sąžiningumas; priėmimas; asmens galios keistis pripažinimas; autonomiškumas; konfidencialumas; tikslas ir įsipareigojimas. Asmens galios keistis pripažinimas yra esminis įgalintojo – įgalinamojo santykių bruožas.

2) *organizacinės-materialinės sąlygos* – kiekviena MPSAA, įsitraukusi į įgalinimo procesą, turi skirtingą prieigą prie skirtingų išteklių. Moterims ir jų vaikams turi būti užtikrinamas saugumas, suteiktos būtinausios gyvenimo sąlygos, ilgalaikė medicininė priežiūra, psichologinė pagalba, finansinė, socialinė ir dvasinė parama, teisinė pagalba. Tik išsprendus šias problemas galima sudaryti sąlygas MPSAA edukaciniam įgalinimui.

3) *sociokultūrinės sąlygos* – moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, nėra homogeniška grupė: skiriasi jų išsilavinimas, amžius, materialinė padėtis, patirto smurto rūšis, taip pat kultūra, rasė, gyvenimiška patirtis, aplinka, ištekliai, vertybės ir daugelis kitų dalykų. Dėl šios priežasties įgalinimo procesas turi būti lankstus, tikslai bei veiksmai sutapti su moters vertybėmis bei kultūra. Kita vertus, svarbus ne tik moterų, patyrusių smurtą, bet ir visos visuomenės švietimas tam, kad būtų naikinamas moters, kaip smurto aukos, stigmatizavimas.

4) *teisinės sąlygos* – pirminio reagavimo į smurto artimoje aplinkoje incidentus veiksmai yra reglamentuoti bendruose policijos teisės aktuose ir baudžiamajame kodekse. Parama MPSAA po incidento visada teikiama remiantis tarpinstituciniu metodu, ją valstybės mastu dažniausiai koordinuoja NVO. Nerekomenduojama teikti pagalbą MPSAA taip vadinamose mišrios socialinės pagalbos įstaigose, kartu su kitais socialinės rizikos grupių atstovais, dėl antrinės viktimizacijos grėsmės.

5) *Psichologinės sąlygos* – smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje yra vertinamas kaip jas nugalintis faktorius, todėl asmeninė galia turi būti atstatoma skatinant ir sudarant galimybę moterims priimti sprendimus savo gyvenime be baimės ir spaudimo. Psichologinės sąlygos, svarbios edukaciniam įgalinimui pasiekti: edukatoriaus ir moters sąveikos paritetiškumas, santykių lygiavertiškumas, edukatoriaus nusiteikimas priimti skirtingą nuomonę,

edukatoriaus atsakomybė, klaidų tolerancija; MPSAA nusiteikimas atviram bendravimui bei aktyviam dalyvavimui pagalbos procese, pasitikėjimas edukatoriaus kompetencija. Svarbu apsaugoti MPSAA nuo antrinės viktimizacijos.

- MPSAA edukacinio įgalinimo proceso sąlygos: edukacinis tikslas, MPSAA mokymosi pajėgumo ir edukacinio turinio charakteristikos:

1) *Edukacinis tikslas* – MPSAA atveju edukacinis tikslas gali būti formuluojamas taip: *įgalinti MPSAA inovacijoms, suteikiant žinių, prasmių, gebėjimų, kompetencijų, kurios reikalingos „išsivadavimui“ iš smurto aukos situacijos*. Kita vertus, būtent tikslų įvairovė gali tapti vienu iš esminių barjerų MPSAA įgalinime, kadangi moters gyvenimas yra stipriai įtakojamas konteksto. Tikslas turi neprieštarauti moters vertybėms, prioritetams bei atitikti jos galimybes. MPSAA, įsitraukdamos į įgalinimo procesą, su specialistų pagalba gali nusistatyti asmeninius tikslus ir apsibrėžti, kokie ištekliai reikalingi šiems tikslams pasiekti. Kiekvienas iš tikslų dar gali turėti ir subtikslus (angl. *subgoals*). Svarbu pažymėti, kad galimi tikslai nėra tiesiogiai edukaciniai, tačiau savyje gali turėti tam tikrus edukacinius etapus (pvz., moteris, kurios tikslas išsiskirti su smurtautoju, gali turėti edukacinį subtikslą – įgyti žinių apie savo teises ar išmokti savigynos ir pan.).

2) *MPSAA mokymosi pajėgumas* – kaip MPSAA sugebės identifikuoti asmeninę mokymosi aplinką ją transformuodama iš potencialios mokymosi ar edukacinės aplinkos, priklausys jos užsibrėžto tikslo, turimų žinių ir gebėjimų, asmeninės patirties, motyvacijos, gebėjimo pastebėti edukacinės aplinkos elementus, informaciją bei naudoti informacijos komunikavimo priemonės, metodus, bendradarbiauti su edukatoriumi, taip pat jos mokymosi stiliaus, strategijos. Visi šie aspektai darys įtaką ne tik MPSAA požiūriui į smurtą artimoje aplinkoje, bet ir jos mokymosi pajėgumams. Atsižvelgiant į skirtingas MPSAA mokymosi pajėgumų charakteristikas, turi būti formuojamas edukacinis turinys.

3) *edukacinis turinys* – edukacinio turinio personalizavimas tampa esminiu principu visame MPSAA edukacinio įgalinimo procese tam, kad kiekviena moteris galėtų sėkmingai mokytis. Edukacinis turinys turi būti derinamas prie MPSAA žinių lygio, poreikių, edukacinio tikslo. Turinys turi būti komunikuojamas taip, kad MPSAA galėtų jį įsisavinti pagal savo mokymosi stilių. Tai, kas tinkama ir reikalinga vienai moteriai, kitai gali būti nereikalinga ir neaktuali, todėl kiekvienai moteriai individualiai turi būti pritaikomas tam tikras žinių kursas („paketas“), atsižvelgiant į jos asmenybę, patirto smurto pobūdį, kontekstą, poreikius ir pan.

3. Moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms tyrimo metodologija pagrįsta mokslinės literatūros analizės pagrindu sudarytu teoriniu modeliu. Remiantis šio modelio elementais buvo sukurtas tyrimo instrumentas, apimantis tris tyrimo etapus.

- Pasirinkta kokybinė tyrimo strategija; tyrimas vyko trimis etapais: dokumentų analizė, iš dalies struktūruotas interviu su specializuotų pagalbos centrų darbuotojais (edukatorėmis) ir individualus, iš dalies struktūruotas interviu su moterimis, patyrusiomis smurtą artimoje aplinkoje;

- tyrimo metu buvo siekiama kuo giliau ir išsamiau išnagrinėti tiriamąjį reiškinį. Tyrimui buvo svarbu, kad gauti duomenys būtų susiję su kontekstu, specifine tyrimo dalyvių patirtimi. Svarbi asmeninė tyrimo dalyvių samprata, motyvai, interpretacijos ir tarpusavio sąveika. Be to, tyrimo tema sąlygiškai nauja, mažai tyrinėta, o interviu leido atskleisti specifinių, teorijoje nepaminėtų aspektų. Dėl šių priežasčių pasirinktas individualaus iš dalies struktūruoto interviu metodas. Atliktame tyrime dalyvavo dvi respondentų grupės: dešimt specializuotos pagalbos centrų, skirtų smurto artimoje aplinkoje aukoms, darbuotojų (edukatorių), ir keturios moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje.

- dokumentų analizei buvo atrinkti visi LR valstybiniai dokumentai kurie tiesiogiai reglamentuoja apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims. Dokumentų analizės metu esminis dėmesys buvo skiriamas specializuotiems pagalbos centrams, kaip institucijoms, teikiančioms pagalbą MPSAA, jų darbo principams. Analizuojant dokumentus siekiama atskleisti, ar / kaip teisiškai yra užtikrinama MPSAA edukacijos galimybė; ar įstatymuose apibrėžtos nuostatos sudaro sąlygas edukacinio įgalinimo procesui.

- Dokumentai ir interviu metu surinkti duomenys buvo analizuojami taikant *kiekybinę turinio (angl. content) analizę, dedukcinę kokybinę turinio (angl. content) analizę ir aprašomąją turinio (angl. content) analizę*. Analizė buvo atliekama naudojant *MaxQDA* programą.

4. Lygiavertiški edukatoriaus ir moters, smurto artimoje aplinkoje aukos, santykiai, dėmesys kiekvienos moters ir jos gyvenimo situacijos unikalumui, sąlygų kiekvienai moteriai mokytis sudarymas, MPSAA galios, autonomiškumo, pasitikėjimo savimi, bendrumo su kitais žmonėmis ir savo gyvenimo kontrolės atstatymo gyvenimo pokyčių kontekste siekis yra esminės moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms „ašys“:

- LR valstybiniuose dokumentuose, reglamentuojančiuose apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims, apibrėžtos nuostatos ne tik neprieštarauja, bet ir sudaro teigiamas pradines sąlygas edukacinio įgalinimo procesui;

- edukatoriaus kompetencijai ypač svarbus edukatoriaus žinių įvairiapusiškumas, žinios apie smurtą, teisinės žinios. Kaip esminiai edukatoriaus gebėjimai tyrimo metu išryškėjo bendradarbiavimo gebėjimai bei empatija – kaip gebėjimas reaguoti į moters emocijas, situaciją, jos būsenas; gebėjimas save pastatyti į aukos poziciją. Tyrimo metu atskleista edukatoriaus nuolatinio mokymosi būtinybė ir nuolatinė savo veiklos refleksija, tačiau labai nedidelis dėmesys skirtas edukatoriaus vertybėms bei požiūriams.

- moteris, patyrusi smurtą artimoje aplinkoje, dažniausiai nepalieka smurtinės aplinkos, dėl savo žemos savivertės bei žinių apie smurtą artimoje aplinkoje stokos, kuri sąlygoja smurto reiškinio ir problemos masto nesuvokimą. MPSAA linkusios vykstantį smurtą neigti bei ignoruoti.

- išskirti aspektai, remiantis kuriais, MPSAA galima skirstyti į grupes, tačiau tam, kad kiekviena MPSAA galėtų sėkmingai mokytis, svarbu, kad edukacinis turinys būtų personalizuojamas, atsižvelgiant į atskirą ir unikalų jos atvejį; galima

teigti, kad MPSAA edukacinis įgalinimas yra atveju pagrįstas edukacinis įgalinimas;

- edukatoriai savo tikslu laiko MPSAA įgalinimą spręsti smurto situaciją bei moterų savarankiškumo siekį, kuris atsiskleidžia per moters galimybę rinktis, kaip ji nori gyventi ir prisiimti už tai atsakomybę. Moteris turi tapti „socialiai įgali“ – įgalinta atpažinti smurto reiškinių ir pati susirasti pagalbos šaltinius, o ne likti priklausoma nuo pagalbos institucijų;

- MPSAA suteikiamos žinios teorinės (apimančios smurto sampratos suvokimą, smurto dinamiką) ir išskylančios iš realios MPSAA gyvenimo situacijos poreikio – tam, kad moteris gebėtų atpažinti jos artimoje aplinkoje vykstantį smurtą, žinotų, kad yra būdų jo išvengti; moteriai suteikiamos žinios, kad ji bet kuriuo metu gali kreiptis į specializuotos pagalbos organizacijas, kokios pagalbos čia gali sulaukti bei kokios pagalbos gali sulaukti kitose institucijose, su kuriomis pagalbos organizacijos jai padės susisiekti. Metodai parenkami pagal MPSAA gebėjimą priimti informaciją, jos socializacijos lygmenį: taigi siekiama parinkti individualius metodus, kurie labiausiai atitiktų MPSAA asmenybės ypatumus, socializaciją, mokymosi poreikį ir kitus svarbius aspektus.

- Kaip edukacinio įgalinimo proceso rezultatą respondentės akcentavo moters pokyčius apskritai. Taip pat svarbi MPSAA požiūrių kaita tiek į save, tiek į smurtaujančią asmenį. Tyrimo dalyvės kaip rezultatą akcentavo tiek skyrybas su smurtautoju, tiek ir grįžimą į smurto aplinką, tačiau pabrėžiant tai, kad bet kuriuo atveju moteris jau grįžta pasikeitusi. Kaip reikšmingi rezultatai įvardinti ir moters galios atstatymas bei gauta motyvacija spręsti smurto artimoje aplinkoje problemą. Kaip požymius, kad MPSAA keičiasi, respondentės visų pirma nurodė moters vidinius pokyčius: atsiradusį pasitikėjimą savimi, atvirumą, aktyvumą, dalyvavimą, bendravimo poreikį. Keičiasi MPSAA mąstysena – ji jau nebepriiima kaltės už artimoje aplinkoje vykstantį smurtą. MPSAA pasikeičia ir išoriškai – ji vėl pradeda rūpintis savo išvaizda. Keičiasi ir moters aplinka, MPSAA artimieji pradeda palaikyti ir suprasti auką. Pastebimas ir MPSAA galios pojūtis – moteris pradeda atpažinti savo jausmus, realiai vertinti situaciją. Jai atsiranda noras ir gebėjimas padėti kitoms moterims. Pačios smurtą patyrusios moterys labiau akcentavo savo vidinius pokyčius bei pasikeitusį ryšį su smurtautoju.

Vertinant pagalbos institucijų, kuriose atliktas tyrimas, kuriamos edukacinės aplinkos parametrus bei sąlygas, galima teigti, kad šiose institucijose kuriama edukacinė aplinka yra įgalinanti. Edukatorių ir įgalinimo subjektų siekiami tikslai ir rezultatai neprieštarauja vieni kitiems. Proceso rezultatas veda į moters elgsenos inovacijas: keičiasi MPSAA santykis su savimi, kitais žmonėmis, keičiasi jos gyvenimo filosofija. Moteris pradeda kelti gyvenimo tikslus, siekti jų įgyvendinimo. Sudarytas moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms modelis leidžia tirti edukacinio įgalinimo inovacijoms proceso parametrų ir sąlygų raišką.

REKOMENDACIJOS

Tyrėjams:

1. Išbandyti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, edukacinio įgalinimo inovacijoms modelio veiksmingumą kituose kontekstuose – kituose miestuose, mažuose miesteliuose, esant galimybei – kitose šalyse.
2. Atlikti tolimesnius ir gilesnius tyrimus siekiant atskleisti didinančių asmens socialinę įtrauktį visuomenėje kompetencijų (savireguliacijos, ryšių su aplinkiniais, dalyvavimo visuomenės gyvenime) sąsajas su moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, augimo požymiais (pakitusiu savęs suvokimu, pakitusiu santykiu su aplinkiniais, pasikeitusia gyvenimo filosofija), kurie traktuojami kaip inovacija MPSAA aspektu.
3. Reguliariai atlikti tyrimus, lyginant kiek MPSAA po edukacinės intervencijos nutraukė smurtinius santykius, o kiek grįžo pas smurtautoją, analizuoti tai lemiančias priežastis.
4. Atlikti tolimesnius ir gilesnius tyrimus siekiant atskleisti MPSAA inovacijų priėmimo fazių ir edukatoriaus veiklos sąsajas, siekiant inovatyvios smurto aukų elgsenos.
5. Iširti atvejo vadybos principų taikymo efektyvumą, siekiant edukacinio moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, įgalinimo inovacijoms.

Įvairaus lygmens politikams:

1. Siekiant suteikti savalaikę ir prieinamą pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, reikalinga steigti specializuotos pagalbos centrus ne tik didžiuosiuose miestuose, tačiau ir mažesniuose miestuose ir rajonuose.
2. Siekiant išvengti smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų antrinės viktimizacijos, reikalinga spręsti moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, laikinojo apgyvendimo problemą. Nerekomenduojama teikti pagalbą MPSAA taip vadinamose mišrios socialinės pagalbos įstaigose, kartu su kitais socialinės rizikos grupių atstovais. Taip pat nerekomenduojama smurtą patyrusių moterų ir jų vaikų nukreipti į bendros paskirties nakvynės namus. Abiem atvejais moterys ir vaikai patiria naujų savo teisių suvaržymų, taip padaroma žala viršija tikėtiną naudą.
3. Vertinant tai, kad pagalbos organizacijose dirbantys specialistai vienareikšmiškai dalyvauja ugdymo(si) procese, reikalinga valstybės lygmeniu organizuoti kursus, mokymus, seminarus specializuotų pagalbos centrų darbuotojams, siekiant vystyti jų edukacinę kompetenciją.

Ugdymo įstaigoms:

1. Ugdymo programose suaktualinti mokinių kompetencijas įvairioms smurto apraiškoms atpažinti bei kurti edukacines aplinkas, įgalinančias asmens savivertės augimą.

Nevyriausybinėms organizacijoms:

1. Organizuoti darbuotojų supervizijas specialistams, teikiantiems pagalbą MPSAA, kurių metu vyktų atvejų aptarimai, dalijimasis gerąja patirtimi; rūpintis darbuotojų perdegimo prevencija.
2. Sudaryti sąlygas edukacinės pagalbos tęstinumui nelaukiant, kad MPSAA pati pakartotinai kreipsis į centrą pagalbos. Praėjus tam tikram laikotarpiui susisiekti

su moterimi, išsiaiškinti jos esamą situaciją, esant poreikiui, pasiūlyti pakartotinę pagalbą.

Specializuotų pagalbos centrų specialistams (edukatoriams):

1. Savo darbe taikyti atvejo vadybą: kiekvienai MPSAA reikalingų konkrečių paslaugų nustatymo, koordinavimo ir stebėsenos sistemą, kadangi moterų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, problemų negali išspręsti viena konkreti institucija ar sistema ir joms reikalinga kompleksinė ilgalaikė tęstinė pagalba.
2. Surasti kiekvienai moteriai tinkamą individualią prieigą: tam, kad kiekviena MPSAA galėtų sėkmingai mokytis, svarbu, kad edukacinis turinys būtų personalizuojamas, atsižvelgiant į atskirą jos atvejį. Atkreipti dėmesį, kad personalizuojant edukacinį turinį, edukatorius tampa jau ne tiesioginiu žinių teikėju, bet labiau pagalbininku bei tarpininku, padedant MPSAA pasiekti reikalingus išteklius.
3. Skirti dėmesį ne tik praktinėms bei teorinėms žinioms apie smurtą, bet ir puoselėti vertybes, požiūrius, būtinus dirbant su šia klienčių grupe.
4. Siekti ne tik padėti MPSAA susitvarkyti su smurto artimoje aplinkoje situacija, dėl kurios ji kreipėsi pagalbos, bet ir išmokyti, kaip neleisti, kad smurtas kartotųsi, o jeigu tai įvyksta – gebėti susitvarkyti savarankiškai. Moteris turi tapti „socialiai įgali“ – įgalinta atpažinti smurto reiškinių ir gebėti pati susirasti pagalbos šaltinius.

LITERATŪRA

1. Adams, A. E., Greeson, M. R., Kennedy, A. C., Tolman, R. M. (2013). The Effects of Adolescent Intimate Partner Violence on Women's Educational Attainment and Earnings. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(17), 3282–3300.
2. Ali, P. A., Naylor, P. B. (2013). Intimate partner violence: A narrative review of the feminist. Social and ecological explanations for its causation. *Aggression and Violent Behavior*, 18, 611–619.
3. Alheit, P. (2001). On a contradictory way to the 'learning society'. *Supporting Lifelong Learning: Volume III: Making Policy Work*, 30.
4. Auerswald, P. (2009). Creating Social Value. *Stanford Social Innovation Review*, Spring, 50–55.
5. Badelt, Ch. (1999). The Role of NPOs in Policies to Combat Social Exclusion. *Social Protection Discussion Paper Series*, 9912, 4–28.
6. Baršauskienė V., Leliūgienė I. (2001). *Sociokultūrinis darbas bendruomenėje*. Kaunas: Technologija.
7. Baršauskienė, V. (2004). *Bendruomenės socioeducacinio vystymo teoriniai pagrindai*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
8. Bacq, S., Janssen, F. (2011). The multiple faces of social entrepreneurship: a review of definitional issues based on geographical and thematic criteria. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 23, 373–403.
9. Bäck, A. (2004). Thinking clearly about violence. *Philosophical Studies*, 117, 219–230.
10. Baker, C. K., Cook, S. L., Norris, F. H. (2003). Domestic Violence and Housing Problems. *Violence Against Women*, 9(7), 754–783.
11. Baranauskienė, I. (2014). *Teorijos ir praktikos sąsajos jungtinės II pakopos socialinio darbo studijų programos mokslinės tiriamosios praktikos procese: mokomoji knyga*. Vilnius: BMK Leidykla.
12. Baldry, A. C., Winkel, F. W. (2008). *Intimate Partner Violence Prevention and Intervention: the Risk Assessment and Management Approach*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
13. Bargai, N., Ben-Shakhar, G., Shalev, A. Y. (2007). Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Battered Women: The Mediating Role of Learned Helplessness. *J Fam Viol*, 22, 267–275.
14. Barnett, H. G. (1973). *Innovation: The Basis of Cultural Change*. New York: Mc Graw-Hill.
15. Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Ciarocco, N. J., Twenge, J. M. (2005). Social Exclusion Impairs Self-Regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (4), 589–604.
16. Bell, E., Goodman, L. A. (2001). Supporting Battered Women Involved with the Court System. *Violence Against Women*, 7(12), 1377–1404.
17. Berry, J. D. (2000). *The Domestic Violence Sourcebook*. New York: Mc Graw Hill.
18. Bessant, J., Tidd, J. (2011). *Innovation and Entrepreneurship*. Chichester: Wiley.
19. Binkauskienė, G., Misiūnas, A. (2004). Skurdo ir socialinės atskirties problema. *Lietuvos ekonomikos apžvalga*, 2, 98–104.
20. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuėvė.

21. Boeckel, M. G., Blasco-Ros, C., Grassi-Oliveira, R., Martinez, M. (2014). Child Abuse in the Context of Intimate Partner Violence Against Woman: The Impact of Woman's Depressive and Posttraumatic Stress Symptoms on Maternal Behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(7), 1201–1227.
22. Booth, T. (2003). Inclusion and exclusion in the city. Potts, P. (red.). *Inclusion in the city: selection, schooling and community*. London, New York [N.Y.]: RoutledgeFalmer.
23. Bornstein, D., Davis, S. (2010). *Social entrepreneurship: what everyone needs to know*. Oxford: Oxford University Press.
24. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė
25. Bowen, E., Gilchrist, E. A., & Beech, A. R. (2005). An examination of the impact of community-based rehabilitation on the offending behavior of male domestic violence offenders and the characteristics associated with recidivism. *Legal and Criminological Psychology*, 10(2), 189–210.
26. Brazienė, R., Guščinskienė, J. (2004). Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 4, 50–56.
27. Bronferbrenner, U. (1994). Ecological models of Juman Development. *International Encyclopedia of Education*. Oxford: Elsevier.
28. Brown, J. (1997). Working Toward Freedom from Violence: The Process of Change in Battered Woman. *Violence Against Woman*, 3(5), 5-26.
29. Bufacchi, V. (2005). Two Concepts of Violence. *Political studies review*, 3, 193-204.
30. Bunning, K., Heath, B., Minion, A. (2009). Communication and Empowerment: a place for rich and multiple media? *Intellect. Disabil*, 22, 370–379.
31. Burkšienė, V. (2012). *Darnaūs vystymosi organizacinis mokymasis*. Dakataro disertacija (03 S). Kauno technologijos universitetas.
32. Burman, S. (2003). Battered women: Stages of change and other treatment models that instigate and sustain leaving. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 3(1), 83–98.
33. Butkevičienė, E. (2009). Social Innovations i Rural Communities: Methodological Framework and Empirical Evidence. *Socialiniai mokslai*, 1 (63), 80–88.
34. Cajaiba-Santana, G. (2013). Social innovation: Moving the field forward. A conceptual framework. *Technological Forecasting & Social Change (leidyboje)*.
35. Cattaneo, L. B., & Chapman, A. R. (2010). The process of empowerment: A model for use in research and practice. *American Psychologist*, 65, 646–659.
36. Cattaneo, L.B., Goodman, L.A. (2015). What is Empowerment Anyway? A Model for Domestic Violence Practice, Research, and Evaluation. *Psychology of Violence*, 5(1), 84–94.
37. Cavanagh, S. (2014). What Is 'Personalized Learning'? Educators Seek Clarity. *Education Week*, 10.20.
38. Coradi, C. (2007). Violence, Power and Identity. *For a Sociology of Collective Violence in Modernity*. LUMSA University.
39. Čepėnaitė, A.D. (2008). Senyvo amžiaus žmonių socialinė aprėptis ir demokratinio pilietiškumo apraiškos. *Socialinis darbas*, 7(1), 46–56.
40. Davies, L. (2006). Global citizenship: Abstraction or framework for action? *Educational Review*, 58(1), 5–25.
41. Dirsienė N., Reikertienė V. (2008) *Smurtinio elgesio keitimo metodika*. Vilnius.

42. Dobash, R. E., Dobash, R. P. (1992). *Woman, Violence and Social Change*. London.
43. Drayton, B. (2011). Collaborative Entrepreneurship. How Social Entrepreneurs Have Learned to Tip the World by Working in global Teams. *Inovations, spring*, 1–9.
44. Dugan, M. K, Hock, R. R. (2006). *It's My Life Now*. New York, London: Routledge.
45. Durkheim, E. (2001). *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
46. Estrellado, A. F., Loh, J. (2014). Factors Associated With Battered Filipino Woman's Decision to Stay in or Leave an Abuse Relationship. *Journal of Interpersonal Violence, 29(4)*, 575–592.
47. Ferraro, K.J. (1997). Battered women: Strategies for survival. In Cardarelli, A.P. (Ed.). *Violence between intimate partners: Patterns, causes, and effects* (124–140). Boston: Allyn and Bacon.
48. Fox, G. L., Benson, M. L., DeMaris, A. A., Van Wyk, J. (2008). Economic distress and intimate violence: Testing family stress and resource theories. *Journal of Marriage and Family, 64*, 793–807.
49. Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum.
50. Fromm E. (2008). *Žmogaus destruktivumo anatomija*. Vilnius: Vaga.
51. Gangoli, G., Rew, M. (2011). Mothers-in-law against daughters-in-law: Domestic violence and legal discourses around Mothers-in-law violence against daughters-in-law in India. *Woman's Studies International Forum, 34*, 420–429.
52. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind*.
53. Gerulaitis, D. *Tėvų įsitraukimo į vaiko ugdymo(-si) procesą plėtotė specialiojoje mokykloje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija (S07). Šiaulių universitetas, 2007.
54. Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
55. Gilligan J. (2007). *Smurtas: apmąstymai apie nacionalinę epidemiją*. Vilnius: Vaga.
56. Gincman J., Palavinskienė B. (2002). Smurtas moterų ir vaikų atžvilgiu. Lietuvos teisės universitetas. *Teisiniai medicininiai smurto aspektai: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 22–35.
57. Golden, S. D., Perreira, K. M., Durrance, C. P. (2013). Troubled Times, Troubled Relationships: How Economic Resources, Gender Beliefs, and Neighborhood Disadvantage Influence Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence, 20(18)*, 2134–2155.
58. Goodman, L., Thomas, K., Cattaneo, L., Heimel, D., Woulfe, J. and Chong, S. (2014). Survivor-Defined Practice in Domestic Violence Work: Measure Development and Preliminary Evidence of Link to Empowerment. *Journal of Interpersonal Violence*.
59. Goodman, L., Epstein, D. (2008). *Listening to battered women: A survivor-centred approach to advocacy, mental health, and justice*. Washington: American Psychological Association.
60. Gough, J., Eisenschitz, A., McCulloch, A. (2006). *Spaces of Social Exclusion*. Routledge: London and New York.
61. Griffing, S., Ragan, D. F., Sage, R. E., Mandry, L., Bingham, L. E., Primm, B. J. (2002). Domestic violence survivors' self-identified reasons for returning to abusive relationships. *Journal of Interpersonal Violence, 17(3)*, 306–319.
62. Gustaitienė M. (2005). Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, 110–121.

63. Guščinskienė J. (2002). *Taikomoji sociologija: struktūrinės loginės schemos ir komentarai*. Kaunas: Technologija.
64. Guth, M. (2005). Innovation, Social Inclusion and Coherent Regional Development: A New Diamond for Socially Inclusive Innovation Policy in Regions. *European Planning Studies* 13(2), 333–350.
65. Hamby, Sh. (2014). *Battered Woman's Protective Strategies. Stronger Than You Know*. Oxford University Press.
66. Hanmer, J., Itzin, C., Quaid, S., Wigglesworth, D. (2006). *Home Truths About Domestic Violence*. London and New York: Taylor&Fransis Group.
67. Heiscale, R., Hamalainen, T. J., (2007). *Social Innovations, Institutional Change and Economic Performance*. Cheltenham: Edward Elgar.
68. Hegarty, K. L., O'Doherty, L. J., Chondros, P., Valpied, J., et al. (2013). Effect of Type and Severity of Intimate Partner Violence on Woman's Health and Service Use: Findings From a Primary Care Trial of Woman Afraid of Their Patrnrs. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(2), 273–294.
69. Herman, J., L. (2006). *Trauma ir išgyjimas*. New Jersey: Wiley. Vilnius: Vaga.
70. Hipkins (2006). *The Nature of the Key Competencies*. Wellington: NZCER.
71. Howald, J., Schwarz, M. (2010). Social Innovation: concepts, research fields and international trends. Henning, K., Hees, F. (red.). *Studies for Innovation in a Modern Working Environment-International Monitoring*.
72. Ivanauskienė, V.; Liobikaitė, Ž. 2004. Praktinis įgalinimo strategijų taikymas dirbant su moterimi – motina Šeimos užuovėjos programoje, *Socialinis darbas*, 3(2).
73. Yamawaki, N., Ochoa-Shipp, M., Pulsipher, C., Harlos, A., Swindler, S. (2012). Perceptions of Domestic Violence: The Effects of Domestic Violence Myths, Victim's Relationship With Her Abuser, and the Decision to Return to Her Abuser. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(16), 3195–3212.
74. Janiūnaitė, B. (2007). *Piliečių inovacinė kultūra*. Kaunas: Technologija.
75. Janiūnaitė, B. (2008). Edukacinių dimensijų charakteristikos atvirųjų inovacijų paradigmos kontekste. *Socialiniai mokslai*, 1(59).
76. Janiūnaitė, B., Petraitė, M., Jucevičius, G. (2011). *Organizacijų inovacinė kultūra*. Kaunas: Technologija.
77. Janiūnaitė, B. (2013). *Edukacinės novacijos ir jų diegimas*. Kaunas: Technologija.
78. Jankauskaitė, M. (2004). Moterų (ne)reprezentacija masinės kultūros renginiuose. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 3, 52–64.
79. Johnson, B., Andersen, A.D. (2012). *Learning, Innovation and Inclusive Development. New perspectives on economic development and development aid*. Aalborg: Aalborg University Press.
80. Johnson, H. W. (1995). *The social services an introduction*. Itasca: Peacock Publishers.
81. Johnson, D. M., Worell, J., Chandler, R. K. (2005). Assessing psychological health and empowerment in women: The Personal Progress Scale Revised. *Women and Health*, 41, 109–129.
82. Jordan, B. A. (1996). *Theory of Poverty and Social Exclusion*. Cambridge: Polity Press.
83. Jovaiša, T. R., Gurskienė, O. (2012). Socialinės inovacijos bendruomenėje: socialinio pedagogo požiūris. *Socialinis ugdymas*, 19(30), 42–53.

84. Jucevičienė, P. Gudaitytė, D., Karenauskaitė, V., Lipinskienė, D., Stanikūnienė, B., Tautkevičienė, G. (2010). *Universiteto edukacinė galia: atsakas XXI amžiaus iššūkiams*. Kaunas: Technologija.

85. Jucevičienė, P. (2013) Požiūris į ugdymą – edukacinės ir mokymosi aplinkos santykio konceptualusis pagrindas. Jovaiša L. *Nuo pedagogikos edukologijos link: mokslo studija*. Vilniaus universitetas.

86. Juodeikaitė, A., Leliūgienė, I. (2005). Socialinės aprėpties, kaip socialinės atskirties, alternatyvos metodologiniai aspektai. *Socialinis darbas*, 4(2), 42–48.

87. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Įgalinančios edukacinės aplinkos kūrimas vidutinį intelekto sutrikimą turinčio ugdytinio socialinių įgūdžių ugdymo(si) procese. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 8, 175–186.

88. Kalaca, S., Dundar, P. (2010). Violence against women: The perspective of academic women. *BMC Public Health*, 10 (490).

89. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.

90. Kasnauskienė, J., Račkauskienė, S. (2008). Smurto priežastys prieš moteris socialinės rizikos šeimose, smurto teorijų kontekste. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 4, 52–59.

91. Kasturirangan A. (2008). Empowerment and programs designed to address domestic violence. *Violence Against Women*, 14(12): 1465–1475.

92. Kaukinen, C. E., Meyer, S., Akers, C. (2013). Status Compatibility and Help-Seeking Behaviors Among Female Intimate Partner Violence Victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(3), 577–601.

93. Kaur, R, Garg, S. (2008). Addressing Domestic Violence Against Women: An Unfinished Agenda. *Indian Journal of Community Medicine*, 33(2), 73–76.

94. Keršys, M. (2008). *Ekonominių veiksnių įtaka inovacijoms versle*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S). Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas.

95. Kirvan, J., Ilbery, B., Maye, D, Carey, J. (2013). Grassroots social innovations and food localisation: An investigation of the Local Food programme in England. *Global Environmental Change*, 23(5), 830–837.

96. Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning*. Routledge.

97. Koberg, C. S., Boss, R. W., Senjem, J. C. & Goodman, E. A. 1999. Antecedents and outcomes of empowerment: Empirical evidence from the health care industry. *Group Organization Management*, 24(1), 71–91.

98. Koivunen, A., Liljestrom, M. (1998). *Sprendžiamieji žodžiai: 10 žingsnių feminizmo link*. Vilnius: Tyto alba.

99. Koskela, H. (1999). Gendered Exclusions: Woman's Fear of Violence and Changing Relations to Space. *Geografiska Annaler*, 81B, 111–124.

100. Kriaučionienė, M., Jucevičius, G., Ragauskas, A. (2008). *Inovatika ir inovacinės technologijos*. Kaunas: Technologija.

101. Kudinoviėnė, J. (2008). *Meno edukologinių tyrimų metodologijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

102. Kurt-Swanger, K., Petcosky, J. L. (2003). *Violence in the Home: Multidisciplinary Perspectives*. USA: Oxford University Press.

103. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU leidykla.

104. Leliūgienė I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija.

105. Lester, K.A. (2007). *Returning to the Abuser: the Cycle of Violence continues*. The University of Texas at Arlington.

106. Lileikis, S. (2007). *Jaunuolių altruizmo ugdymas: sociokultūrinis kontekstas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

107. Liobikienė T. N. (2006). *Krizių intervencija: mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
108. Lipinskienė, D. (2002). *Edukacinė studentą įgalinanti studijuoti aplinka: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07 S)*. Kaunas: Technologija.
109. Longworth, N. (2003). *Lifelong learning in action: Transforming education in the 21st century* Routledge.
110. Lord, J., Hutchinson, P. (1993). The Process of Empowerment: Implication for Theory and Practice. *Canadian Journal of Community Mental Health, 12(1)*, 5–22.
111. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“, (2008) *Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba*. Vilnius: Lodvila.
112. Luobikienė I. (2007). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla.
113. Macmillan, R., Gartner, R. (1999). When she brings home a bacon: Labor-force participation and the risk of spousal violence against woman. *Journal of Marriage and Family, 61(4)*, 947–958.
114. Mair, J., Marti, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business, 41*, 36–44.
115. Malhotra, A., Schulte, J., Patel, P., Petesch, P. (2009). *Innovation for Women's Empowerment and Gender Equality*. International Center for Research on Women (ICRW).
116. Manoranjan, P. (2012). *Gender Issues and Empowerment of Women*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
117. Mckie, S. (2004). *Let innovation thrive. Intelligent Enterprise, 7*, 28–33.
118. Mears, D.P. (2003). Research and Interventions to reduce domestic violence revictimization. *Trauma, Violence, & Abuse, 4(2)*, 127–147.
119. Melzer, S.A. (2002). Gender, work and intimate violence: Men's occupational violence spillover and compensatory violence. *Journal of Marriage and Family, 64(4)*, 820–832.
120. Michailovič, I. (2012). Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė, 82*, 26–40.
121. Mider, D. (2013). The anatomy of violence: A study of the literature. *Aggression and Violent Behavior, 18*, 702–708.
122. Mikulionienė, S. (2005). Socialinė atskirtis: sąvokos samprata ir vartosena Lietuvoje. *Socialinis darbas, 4(2)*, 20–32.
123. Miškinis K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime: knyga kiekvienam, norinčiam šeimoje siekti darnos ir išvengti nesklaidumų, užauginti gerus vaikus ir būti laimingam*. Kaunas: Aušra.
124. Morgan, M., Coombes, L. (2013). Empowerment and Advocacy for Domestic Violence Victims. *Social and Personality Compass, 7(8)*, 526–536.
125. Mosedale, S. (2014). Women's Empowerment as a development goal: taking a feminist standpoint. *Journal of International Development, 26*, 1115–1125.
126. Moulart, F., Martinelli, F., Swyngedouw, E., Gonzalez, S. (2005). Towards alternative model(s) of local innovation. *Urban Studies, 42(11)*, 1969–1990.
127. Mulgan, G. (2006). The Process of Social Innovation. *Innovations, spring*, 145–162.
128. Neuendorf, K. A. (2012). *The Content Analysis Guidebook*. Sage Publications.
129. Neumeier, S. (2012). Why do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? – Proposal for

a Stronger Focus on Social Innovations in Rural Development Research. *Sociologia Ruralis*, 52(1), 48–69.

130. Obelenienė, B., Narbekovas, A. (2007). Moteriškosios tapatybės ir lyčių santykio modelio paieškos šiuolaikinėje visuomenėje. *Krikščioniškoji pedagogika ir psichologija*, 21(49), 43–62.

131. Oliveira, S. F., Cardoso, K. R. L., Almeida, C. A. P., Cardoso, L. R., Gutfilen, B. (2014). Violence against woman: Profile of the aggressors and victims and characterization of the injuries. A forensic study. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 23, 49–54.

132. Parpart, J. L., Rai, Shirin and Staudt, Kathleen, eds. (2002) *Rethinking empowerment : gender and development in a global/local world*. Routledge/Warwick studies in globalisation, 3. London: New York: Routledge.

133. Peredo, A.M., McLean, M. (2006). Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*, 41, 56–65.

134. Perkins, D., Zimmerman, M. (1995). Empowerment theory: reseach and applications. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 569–579.

135. Perez, S., Johnson, D. M., Wright, C. V. (2012). The attenuating effect of empowerment on IPV-related PTSD symptoms in battered women living in domestic violence shelters. *Violence Against Women*, 18(1), 102–117.

136. Peterson, K., DeCato, L., Kolb, D.A. (2014). Moving and Learning: Expanding Style and Increasing Flexibility. *Journal of Experiential Education*, 33(3), 228–244.

137. Phills, J.A. Jr., Deiglmeier, K., Miller, D.T. (2008). Rediscovering Social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, fall, 34–43.

138. Pivorienė, J., Abeciūnaitė, B. (2010). Individulauis ir grupinio socialinio darbo metodų derinimas dirbant su vaikais iš rizikos šeimų vaikų dienos centruose. *Socialinis darbas*, 9(2), 40–47.

139. Poelmans, J., Elzinga, P., Viaene, S., Dedene, G. (2011). Formally analysing the concepts of domestic violence. *Expert Systems with Applications*, 38, 3116–3130.

140. Pol, E., Ville, S. (2009). Social innovation: Buzz word or enduring term? *The Journal of Socio-Economics*, 38, 878–885.

141. Popescu, E., Trigano, P., & Badica, C. (2007). Towards a Unified Learning Style Model in Adaptive Educational Systems Seventh IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies (Vol. 804-808 pp. 804-808). Niigata: IEEE Computer Society.

142. Poviliūnas, A. (2001). *Pilietinė visuomenė. Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber.

143. Powers, R. A., Kaukinen, C. E. (2012). Trends in Intimate Partner Violence: 1980-2008. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(15), 3072–3090.

144. Rogers, E. S., Chamberlin, J., Ellison, M. L., Crean, T. (1997). A consumer-constructed scale to measure Empowerment among users of mental health services. *Psychiatric Services*, 48, 1042–1047.

145. Ruškus, J., Mažeikienė, N., Naujanienė, R., Motiečienė, R., Dvarionas, D. (2013). Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 12(2), 9–42.

146. Ruškus, J., Dvarionas, D., Motiečienė, R., Mažeikienė, N., Naujanienė, R. (2014). Įgalinančių socialinių paslaugų modelis socialinės gerovės politikos kontekste. *Filosofija. Sociologija*, 25 (2), 89–97.

147. Sadauskas, J. (2008). Benamiai, kaip socialinės atskirties grupė. *Socialinis darbas*, 7(1), 127–126.

148. Saloojee, A. (2003). *Social Inclusion, Anti-Racism and Democratic Citizenship*. Canada: The Laidlaw Foundation.
149. Saloojee, A. (2008). *Social Inclusion, Citizenship and Diversity*. Žiūrėta 2013-06-01, prieiga per internetą: <http://www.ccsd.ca/subsites/inclusion/bp/as.htm>.
150. Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A. (2009). *Research Methods for Business Students*. Pearson Education: London.
151. Sen, A. K. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, Social Development Paper Nr.1*. Manila: Asian Development Bank.
152. Sharma, A. (2013). Violence and Phenomenology. *Social and Behavioral Sciences*, 92, 868-873.
153. Skačkauskienė, I., Bytautė, S. (2012). Socialinio kapitalo apibrėžties ir matavimo problematika. *Veršlas: teorija ir praktika*, 13(3), 208–216.
154. Smith, E.S., Riding, R. (1999). Cognitive style and instructional preferences. *Instructional Science*, 27, 355–371.
155. Song, L., Shih, C. (2010). Recovery from partner abuse: the application of the strengths perspective. *International Journal of Social Welfare*, 19, 23–32.
156. Song, L. (2012). Service Utilization Perceived Changes of Self, and Life Satisfaction Among Woman Who Experienced Intimate Partner Abuse: The Mediation Effect of Empowerment. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(6), 1112–1136.
157. Spradling, J. (2011). *Domestic Violence Resources: The Cycle of Violence*. Stanko, E.A.(2009). Violence. Kuper, A., Kuper, J. (red.). *The Social Science Encyclopedia*. London: Routledge.
158. Stark, E., Flitcraft, A. (1996). *Woman at Risk: Domestic Violence and Woman's Health*. SAGE Publications, Inc.
159. Stark, E. (2007). *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*. New York: Oxford University Press.
160. Steger, M. (2003). *Judging Nonviolence: The Dispute Between Realists and Idealists*. London: Routledge.
161. Stevens, P. (2014). Recent Trends in Explaining Abuse within Intimate Relationships. *The Journal of Criminal Law*, 78, 184–193.
162. Stewart, A. (2001). *Theories of Power and Domination: The Politics of Empowerment in Late Modernity*. Sage Publications Ltd.
163. Stylianou, A. M., Postmus, J. L., McMahon, S. (2013). Measuring Abusive Behaviors: Is Economic Abuse a Unique Form of Abuse? *Journal of Interpersonal Violence*, 28(16), 3186–3204.
164. Stockl, H., Watts, C., Penhale, B. (2012). Intimate Partner Violence Against Older Woman in Germany: Prevalence and Associated Factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(13), 2545–2564.
165. Stonienė, L., Aguonytė, V., Narkauskaitė, L. (2012). Smurto prieš moteris paplitimas ir priežastys. *Visuomenės sveikata*, 2(57), 8–15.
166. Surgėlienė, J. (2014). *Edukacinės aplinkos, įgalinančios mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą*. daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Kaunas: Technologija.
167. Sweeney, J., Imaretska, E. (2016). *The Innovative Mindset. 5 Behaviors for Accelerating Breakthroughs*. New Jersey: Wiley.
168. Šiaučiuikėnienė, L., Visockienė, O. (2013). *Mokymo diferencijavimas edukacinės paradigmos kaitoje*. Kaunas: Technologija.

169. Taghdisi, M. H., Estebarsari, F., Dastoorpour, M., Jamshidi, E., Jamalzadeh, F., Latifi, M. (2014). The Impact of Educational Intervention Based on Empowerment Model in Preventing Violence Against Women. *Iran Red Crescent Medical Journal*, 16(7).
170. Terrance, C. A., Plumm, K. M., Rhyndr, K. J. (2012). Expert testimony in cases involving battered women who kill: going beyond the Battered woman syndrome. *North Dakota Law Review*, 88 (4), 921–955.
171. Tewari, R. (2011). Individual Innovation and Organizational Success: Theoretical Perspective. *Review of Management*, 1(2), 89–95.
172. Tobiasz, B., Brzyski, P., Brzyska, M. (2014). Health-related quality of life in older age and a risk of being victim of domestic violence. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 58, 388–398.
173. Thorlakson, A. J. H., Murray, R. P. (1996). An Empirical Study of Empowerment in the Work-place. *Group and Organization Management*, 21(1), 67–84.
174. Urama, K. C., Acheampong, E. N. (2013). Social Innovation Creates Prosperous Societies. *Stanford Social Innovation Review*, Summer, 9–12.
175. Uscila R. (2005). Pagyvenusių žmonių viktimizacija Lietuvos kaimuose ir vienkiesiuose: viktimologinė analizė. *Jurisprudencija*, 70(62), 107–118.
176. Uscila R. (2007). Organizacijų, teikiančių paslaugas ir paramą nukentėjusioms nuo nusikalstamų veikų moterims, sistemos vertinimas. *Pedagogika*, 88, 138–144.
177. Valentinavičius, S. (2011). *Inovacijų valdymas: teoriniai principai, tendencijos, politika*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
178. Vasiliauskaitė, Z. (2013). *Šeimoje patirto smurto padariniai bio-psicho-socialinei asmens sveikatai. Mušamos moters sindromas*. Vilnius: Vilniaus moterų namai.
179. Vasiliauskiene L. (1997). Prievartos kultūra. Moterų informacijos centras. *Smurto prieš moteris problema šiandieninėje Lietuvoje: konferencijos pranešimai*. Vilnius: Danielius, 15–17.
180. Vidickienė, D., Gedminaitė-Raudonė, Ž. (2011). Lietuvos žiniasklaidos vaidmuo stiprinant antreprenerystės elementus Lietuvos kaime. *Filosofija. Sociologija*, 22(2), 129–138.
181. Vidrinskaitė S. (1997). Smurto prieš moteris teisinė kvalifikacija. Moterų informacijos centras. *Smurto prieš moteris problema šiandieninėje Lietuvoje: konferencijos pranešimai*. Vilnius: Danielius, 44–47.
182. Vijeikis, J. (2011). *Inovacijų vadyba: inovacijų ir naujo produkto vystymas*. Vilnius.
183. Zucosky, H. (2011). *Stages of Change and Social Support in Battered Women*. Honors Research Project. The Honors College.
184. Žilinskienė, I. (2013). *Adaptivus mokomųjų modulių personalizavimo metodas*. Daktaro disertacija, 07T. Vilniaus universitetas.
185. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai*. Vilnius: Šv. Ignaco Lojolos kolegija.
186. Walker, L. E. (1979). *The Battered Woman*. New York: Harper and Row.
187. Walker, L. E. (2001). *The Battered Woman Syndrome*. New York: Springer Publishing Company.
188. Walsh, T., Lord, B. (2004). Client satisfaction and Empowerment through social work intervention. *Social Work in Health Care*, 38(4), 37–56.
189. Wiemann, S., Baisinskaitė, D., Berg, M., Bigelli, A., Blacke, J., Ferilli, L., Gambin, A., Kurszewska, S., Mecajava, L., Paulos, S., Polzin, I., Viegas, P. (2009). *Professionals against Domestic Violence*. Göttingen: BUPNET GmbH.
190. Wood, L. (2014). Hoping, Empowering, Strengthening: Theories Used in Intimate Partner Violence Advocacy. *Journal of Women and Social Work*, 1(16).

SL344. 2018-03-02, 21,75 leidyb. apsk. l. Tiražas 14 egz. Užsakymas 99 .
Išleido Kauno technologijos universitetas, K. Donelaičio g. 73, 44249 Kaunas
Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424 Kaunas